

ผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนเวียงกุมกาม

อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

ธีรวดี จำเดิม

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright © by Chiang Mai University

All rights reserved

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

เมษายน 2549

ผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนเวียงกุมกาม

อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

ธีรวดี จำเดิม

การค้นคว้าแบบอิสระนี้เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัยเพื่อเป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright © by Chiang Mai University

All rights reserved

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

เมษายน 2549

ผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนเวียงกุมกาม
อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

ธีรวิดี จำเคิม

การค้นคว้าแบบอิสระนี้ได้รับการพิจารณาอนุมัติให้นับเป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

คณะกรรมการสอบการค้นคว้าแบบอิสระ

รศ.

ประธานกรรมการ

รศ. พลอยศรี โปราณานนท์

ดร.

กรรมการ

ดร. ขวัญชีวัน บัวแดง

ดร.

กรรมการ

ดร. ประสิทธิ์ ลีปรีชา

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

10 เมษายน 2549

© ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาค้นคว้าแบบอิสระฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี โดยได้รับความอนุเคราะห์จาก รศ. พลอยศรี โปราณานนท์ ประธานกรรมการที่ปรึกษา ดร.ขวัญชิววัน บัวแดง และ ดร. ประสิทธิ์ ลิปรีชา ที่ได้ให้คำปรึกษา คำชี้แนะ และให้ข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ ตลอดจนการแก้ไขตรวจทาน ข้อบกพร่องต่างๆ เพื่อให้งานค้นคว้าครั้งนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ผู้ศึกษาขอกราบขอบพระคุณ เป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอขอบคุณคุณสุภลักษณ์ มุกดาหาร เจ้าหน้าที่ประจำศูนย์ข้อมูลเวียงกุมกาม พระวิหารเชตุพน สุนทรวิโร เจ้าอาวาสวัดช้างค้ำ คุณพิระ ทนันทชัย ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่ คุณสรวดี แน่นหนา ผู้อำนวยการสำนักงานศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่ คุณอังคณา พุ่มผกา รองผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสำนักงานภาคเหนือเขต 1 คุณสุพจน์ บุญหมื่น และคุณจารุวรรณ แก้วดวง มัคคุเทศก์อาสาท้องถิ่นชุมชนเวียงกุมกาม กลุ่มร้านค้าขายอาหารและของที่ระลึก กลุ่มมรดกราง รถม้าของชุมชนเวียงกุมกาม และชาวชุมชนเวียงกุมกามทุกท่านที่กรุณาให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้เป็นอย่างดี ขอขอบคุณ นายแพทย์ วีรพรรณ อินตะศรี เพื่อนๆ และพี่ๆ ที่ช่วยเหลือในการเก็บข้อมูลและคอยเป็นกำลังใจให้ตลอดมา

ขอกราบขอบพระคุณคุณพ่อดำรงรักษ์และคุณแม่ร่ำเพยพรรณ จำเดิม ผู้ที่ให้การสนับสนุนทุนการศึกษา ให้ความรักความเอาใจใส่ คอยเป็นกำลังใจและสติปัญญาให้แก่ผู้ศึกษาตลอดมา

คุณประโยชน์ใดๆ ที่เกิดจากการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาขอมอบความดีเหล่านี้ให้แก่คุณพ่อคุณแม่ ครูอาจารย์ และผู้ที่สนับสนุนการศึกษาครั้งนี้ทุกท่าน หากมีข้อผิดพลาดประการใดผู้ศึกษาขอน้อมรับไว้แต่เพียงผู้เดียวด้วยความเต็มใจและขอบพระคุณยิ่ง

ชื่อเรื่องการค้นคว้าแบบอิสระ ผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนเวียงกุมกาม
อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

ผู้เขียน นางสาวธีรวิดี จำเดิม

ปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว)

คณะกรรมการที่ปรึกษาการค้นคว้าแบบอิสระ

รศ. พลอยศรี โปราณานนท์	ประธานกรรมการ
ดร. ขวัญชีวัน บัวแดง	กรรมการ
ดร. ประสิทธิ์ ลิปรีชา	กรรมการ

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาถึงผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบที่เกิดขึ้นในชุมชนเวียงกุมกามอันเนื่องมาจากการส่งเสริมและการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยแบ่งผลการศึกษาออกเป็น 4 ด้าน คือ ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ ผลกระทบด้านสังคม ผลกระทบด้านวัฒนธรรม และผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลหลักทั้งภายในและภายนอกชุมชน วิธีการสังเกตการณ์ และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมโดยมีขอบเขตพื้นที่ศึกษา คือ ชุมชนเวียงกุมกามจำนวน 3 หมู่บ้าน คือ หมู่ 1 บ้านเจดีย์เหลี่ยม หมู่ 2 บ้านป่าเปอะ และหมู่ 11 บ้านช้างค้ำ ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ซึ่งเป็นพื้นที่หลักที่ได้รับการพัฒนาให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์

ผลการศึกษาพบว่า ภาครัฐได้เข้ามาส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวเวียงกุมกามอย่างรวดเร็วและมีลักษณะการพัฒนาที่มาจากส่วนบน (รัฐบาล) ลงสู่ส่วนล่าง (ชุมชน) เป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นชุมชนจึงขาดความพร้อมในการรองรับการท่องเที่ยว และขาดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว ผลกระทบที่เกิดขึ้นจึงเป็นด้านลบมากกว่าด้านบวก กล่าวคือ ผลกระทบด้านเศรษฐกิจพบว่าเกิดการสร้างงาน สร้างรายได้ ชุมชนมีทางเลือกในการประกอบอาชีพมากขึ้นแต่เกิดปัญหาความขัดแย้งด้านผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว ปัญหาการกระจายรายได้ที่ไม่ทั่วถึงและปัญหาที่

เกิดจากฤดูกาลท่องเที่ยว ผลกระทบด้านสังคม การท่องเที่ยวทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ด้านการจัดการท่องเที่ยว สร้างพื้นที่ทางสังคมให้แก่กลุ่มเยาวชน ช่วยเพิ่มบทบาทและสร้างเสริมสุขภาพให้แก่ผู้สูงอายุภายในชุมชนเนื่องมาจากการร่วมกิจกรรมด้านการท่องเที่ยว ในด้านลบจากปัญหาความขัดแย้งด้านผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเสื่อมถอยลง เกิดปัญหาชุมชนกีดกันการถูกเวนคืนที่ดิน หรือในกรณีที่ถูกเวนคืนแล้วแต่ได้รับค่าชดเชยน้อยจึงไม่คุ้มค่า ชุมชนเกิดความหวาดระแวงในความปลอดภัยเพราะชุมชนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทำให้เป็นชุมชนเปิดและมีบุคคลภายนอกเข้ามาในชุมชนเป็นจำนวนมาก ส่วนผลกระทบด้านวัฒนธรรม การท่องเที่ยวช่วยฟื้นฟูอนุรักษ์ทรัพยากรและวัฒนธรรมท้องถิ่น เกิดศูนย์วัฒนธรรมและแหล่งเรียนรู้ทางสังคม แต่เนื่องจากความขัดแย้งด้านผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวจึงทำให้คนในชุมชนลดความศรัทธาและเข้าวัดน้อยลงเพราะเห็นว่าวัดเป็นแหล่งผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว และจากการพัฒนาเวียงกุมกามให้เป็นเมืองประวัติศาสตร์ จึงเกิดการจัดกฎระเบียบและข้อบังคับในการใช้ที่ดินในชุมชน การท่องเที่ยวทำให้เกิดการนำโบราณสถานทางพุทธศาสนาไปใช้ในกิจกรรมทางการท่องเที่ยวอย่างไม่เหมาะสม เช่น การจัดงานรื่นเริงภายในบริเวณโบราณสถานโดยบริษัท นำเที่ยวหรือการแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของนักท่องเที่ยว และในส่วนของผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือช่วยในการสร้างความตระหนักในการดูแลอนุรักษ์โบราณสถานเวียงกุมกามและยังช่วยพัฒนาปรับปรุงสาธารณูปโภคให้แก่ชุมชน แต่การท่องเที่ยวก็ทำให้เกิดปัญหาหามลพิษทางเสียง ฝุ่น และปัญหาขยะ นอกจากนี้การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ขาดการวางแผนและการสนับสนุนอย่างไม่ต่อเนื่องของภาครัฐได้สร้างภาระด้านสิ่งแวดล้อมให้แก่ชุมชนอีกด้วย

จากการศึกษาครั้งนี้มีข้อเสนอแนะ คือ ภาครัฐควรส่งเสริมให้ชุมชนมีการจัดการการท่องเที่ยวได้ด้วยตนเอง โดยรัฐมีบทบาทในฐานะเป็นที่พึ่งของชุมชนและให้ความช่วยเหลือ สนับสนุนให้ความรู้ และพัฒนาในด้านต่างๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน กระตุ้นให้เกิดความเข้มแข็งในการจัดการท่องเที่ยวให้แก่ชุมชน สร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวและชุมชนควรร่วมมือร่วมใจในการสร้างรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism) เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนต่อไป

Independent Study Title The Impacts of Tourism on Wiang Kum Kam Community,
Amphoe Saraphi, Changwat Chiang Mai

Author Miss Theerawadee Chumderm

Degree M.A. (Tourism Industry Management)

Independent Study Advisory Committee

Assoc. Prof. Ploysri Porananond Chairperson

Dr. Kwanchewan Buadaeng Member

Dr. Prasit Leepreecha Member

ABSTRACT

This study aims to investigate the positive and negative impacts of the promotion and development of tourism on the Wiang Khumkam community. The investigation covers the following four areas--economic, social, cultural and environmental. It is a qualitative study using an in-depth interview with the informants both in and outside the community, observation as well as participant observation. The location studied, the historical tourist destination, includes Chedi-liam, Pa-pue, Chang-kum village in Tawangtan, Saraphi district, Chiang Mai.

It was found that the rapid and top-down promotion did not take account the readiness and participation of the community itself. Therefore, this attempt has produced rather adverse effects. Economically, the increase in employment and job opportunities has caused conflicts in the benefits from tourism and uneven income distribution. Socially, tourism has created tourism management knowledge and social space for the youth as well as enhanced the elders' roles and health as they participate in tourist activities. However, conflicting profit-seeking has deteriorated social relations among the members of the community. Many dread the possibility of land rights being revoked or having inadequate monetary compensation. People also feel insecure

from the influx of outsiders. Culturally, the promotion of tourism has spurred the conservation of local culture and resources providing cultural and social-learning centers. However, conflicting benefits have rather caused a decline in religious faith among the advocates because temples have become a means of profit-seeking. The tourist administration also prompts certain regulations on the use of land. This includes the misuse of Buddhist historical sites, for example, merry activities held in the premises and the tourists' misconducts themselves. Environmentally, tourism has raised an awareness in the conservation of historical sites as well as improved public facilities. However, it has resulted in noise and air pollution and garbage problems. The unplanned and discontinued support from the government has rather done more harm than good to the environment.

Therefore, it is recommended that the government should promote the tourist management by the community. The government should act as an advisor giving support in all aspects relevant to the needs of the community in order to strengthen tourist management and induce participation from the residents. The community itself should co-operate in developing community-based tourism so that sustainable tourism can be achieved in the long run.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ค
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ฉ
สารบัญตาราง	ฆ
สารบัญภาพ	ฅ
สารบัญแผนภูมิ	ท
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย	5
1.3 ประโยชน์ที่ได้รับ	5
1.4 ขอบเขตพื้นที่ศึกษา	5
1.5 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	6
1.6 กรอบแนวคิด	7
1.7 วิธีการศึกษา	8
1.8 ข้อมูลและแหล่งข้อมูล	8
1.9 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล	9
1.10 การตรวจสอบข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล	10
บทที่ 2 แนวความคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์	11
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบจากการท่องเที่ยว	13
2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน	25
2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม	29
2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	33

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 3 บริบททั่วไปของชุมชนเวียงกุมกาม	
3.1 ประวัติศาสตร์และความเป็นมาของเวียงกุมกาม	39
3.2 บริบททางกายภาพและสิ่งแวดล้อม	45
3.3 บริบททางเศรษฐกิจ	52
3.4 บริบททางสังคมและวัฒนธรรม	53
3.5 การมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น	58
บทที่ 4 การพัฒนาการท่องเที่ยวและการจัดการการท่องเที่ยวเวียงกุมกาม	
4.1 วิวัฒนาการการท่องเที่ยวเมืองประวัติศาสตร์เวียงกุมกาม	59
4.2 การจัดการการท่องเที่ยวเวียงกุมกาม	70
4.3 การจัดการกิจกรรมท่องเที่ยวภายในเวียงกุมกาม	79
บทที่ 5 ผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อชุมชน	
5.1 ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ	88
5.2 ผลกระทบด้านสังคม	100
5.3 ผลกระทบด้านวัฒนธรรม	111
5.4 ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ	118
บทที่ 6 สรุป อภิปรายและข้อเสนอแนะ	
6.1 การพัฒนาการท่องเที่ยวเวียงกุมกาม	124
6.2 อภิปรายผลการศึกษา	126
6.3 สรุปผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนเวียงกุมกาม	129
6.4 ข้อเสนอแนะ	130

ญ

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บรรณานุกรม	133
ภาคผนวก	
รายนามผู้ให้สัมภาษณ์	138
ประวัติผู้เขียน	140

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

สารบัญตาราง

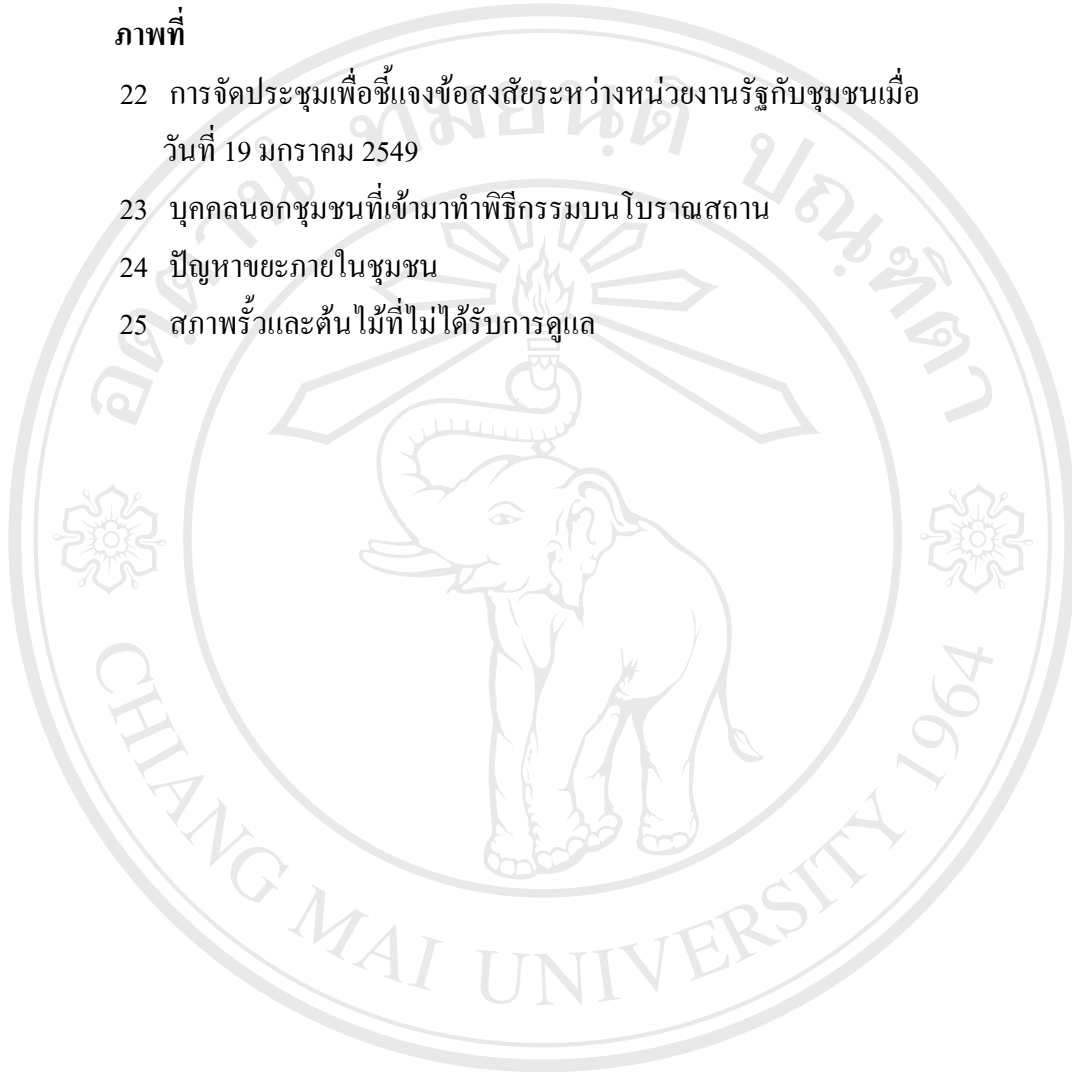
ตารางที่	หน้า
1 จำนวนนักท่องเที่ยวและรายได้จากการท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่	2
2 รายชื่อโบราณสถานในเขตเวียงกุมกามชั้นนอก	49
3 รายชื่อโบราณสถานในเขตเวียงกุมกามชั้นใน	50
4 สถิตินักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชมเมืองประวัติศาสตร์เวียงกุมกาม	66
5 ลำดับเหตุการณ์สำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวเวียงกุมกาม	68

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 แสดงจุดที่ตั้งเมืองประวัติศาสตร์เวียงกุมกาม	48
2 แสดงโบราณสถานภายในเวียงกุมกาม	51
3 พระศรีมหาโพธิ์ ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ที่ชุมชนเวียงกุมกามให้ความเคารพนับถือ	57
4 หอพระมั่งราย	57
5 กลุ่มอาคารพิพิธภัณฑ	80
6 กลุ่มอาคารร้านค้าบริเวณศูนย์ข้อมูลเวียงกุมกาม	80
7 รถรางล้ออย่างบริเวณวัดเจดีย์เหลี่ยมและรถม้าบริเวณวัดช้างค้ำ	82
8 บ้านโบราณจำลองบริเวณวัดช้างค้ำ	86
9 แหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมวัดช้างค้ำ	86
10 กาดหมั้วครัวหอมบริเวณวัดช้างค้ำ	86
11 ชุมขายอาหารพื้นเมืองและของที่ระลึกบริเวณวัดช้างค้ำ	94
12 ชุมจำหน่ายของที่ระลึก (ข้าวถัก) และชุมขายดอกไม้รูปเทียนวัดช้างค้ำ	94
13 ชุมขายของที่ระลึกบริเวณวัดช้างค้ำ	94
14 ชุมขายดอกไม้รูปเทียนพร้อมการบรรยายประวัติศาสตร์เวียงกุมกาม บริเวณวัดพระธาตุขาวและชุมขายของที่ระลึกบริเวณวัดเจดีย์เหลี่ยม	95
15 ชุมเชิญทำบุญเพื่อบูรณะพระอุโบสถวัดเจดีย์เหลี่ยมและชุมขาย ดอกไม้รูปเทียนบริเวณวัดพระธาตุขาว	95
16 ชุมขายสื่อเตอร์และชมรมดนตรีล้านนาศิลป์ที่ช่วยสร้างรายได้ แก่ชุมชนวัดช้างค้ำ	96
17 บริษัทนำเที่ยวเอกชนที่ถูกชุมชนฟ้องร้อง	97
18 เยาวชนจากค้ำฝักสอน ดนตรีพื้นเมือง แห่งปาทย์ เยาวชนบ้านช้างค้ำ กำลังฝึกซ้อม	101
19 ผู้สูงอายุที่มาร่วมกิจกรรมทางการท่องเที่ยวบริเวณวัดช้างค้ำ	103
20 พื้นที่บริเวณหน้าวัดเจดีย์เหลี่ยมที่เคยถูกบุกรุก	105
21 ศาลาพักผ่อนที่รัฐเข้ามาปลูกสร้างในพื้นที่ที่มีเจ้าของที่ดิน	107

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
22 การจัดประชุมเพื่อชี้แจงข้อสงสัยระหว่างหน่วยงานรัฐกับชุมชนเมื่อวันที่ 19 มกราคม 2549	110
23 บุคคลนอกชุมชนที่เข้ามาทำพิธีกรรมบนโบราณสถาน	117
24 ปัญหาขยะภายในชุมชน	121
25 สภาพรั้วและต้นไม้ที่ไม่ได้รับการดูแล	123

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 Copyright © by Chiang Mai University
 All rights reserved

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
1 การบริหารจัดการท่องเที่ยวเวียงกุมกามในปัจจุบัน (ปี 2548)	76
2 การบริหารจัดการท่องเที่ยวเวียงกุมกาม ปี 2548 (ดัดแปลง)	78
3 ลักษณะกิจกรรมที่สร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนเวียงกุมกาม	91

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 Copyright © by Chiang Mai University
 All rights reserved

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญยิ่งที่ทำรายได้ให้กับประเทศจนกลายเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยส่งเสริมความแข็งแกร่งทางเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดการลงทุนในการผลิตและการบริการแก่นักท่องเที่ยว ช่วยสร้างงานสร้างอาชีพให้ประชาชนให้มีงานมีรายได้ และยังช่วยกระจายรายได้สู่ภูมิภาคท้องถิ่นและชุมชนต่างๆ

ในระดับประเทศการท่องเที่ยวจัดเป็นเศรษฐกิจภาคบริการที่สามารถสร้างรายได้ให้กับประเทศค่อนข้างสูง โดยมีการลงทุนและการใช้ทรัพยากรน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับการพัฒนาเศรษฐกิจในภาคอื่นๆ จึงไม่เป็นเรื่องแปลกที่ประเทศต่างๆ ต่างกำหนดการพัฒนาการท่องเที่ยวไว้ในแผนหลักของการพัฒนาประเทศ (มนัส สุวรรณ, 2539: 13)

จังหวัดเชียงใหม่เป็นจังหวัดท่องเที่ยวที่สำคัญจังหวัดหนึ่งของภาคเหนือและยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญอันดับสี่ของประเทศรองจากกรุงเทพ ภูเก็ต และชลบุรี (เฉลิมศักดิ์ สุรนนท์, 2546) เนื่องจากมีแหล่งท่องเที่ยวทั้งโบราณสถาน โบราณวัตถุซึ่งมีประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่สืบทอดยาวนานนับ 700 ปี มีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นจำนวนมาก รวมถึงขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ที่เป็นที่น่าสนใจของทั้งนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศ จึงมีนักท่องเที่ยวมาเยือนจังหวัดเชียงใหม่ในแต่ละปีเป็นจำนวนมากส่งผลก่อให้เกิดการสร้างรายได้แก่จังหวัดเชียงใหม่อย่างมหาศาล และรายได้จากการท่องเที่ยวเหล่านี้ได้มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อระบบเศรษฐกิจของจังหวัดเชียงใหม่โดยอาจกล่าวได้ว่ามีความสำคัญต่อผู้คนที่เข้ามาหาเลี้ยงชีพ ตั้งแต่ระดับล่างจนถึงองค์กรธุรกิจระดับบน แต่เมื่อก้าวถึงสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมาเที่ยวชมแล้ว นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มักจะนิยมหรือรู้จักแหล่งท่องเที่ยวที่ขึ้นชื่อในจังหวัดเชียงใหม่เพียงไม่กี่แห่งเท่านั้น อาทิเช่น ดอยสุเทพ สวนสัตว์เชียงใหม่ ในท่าบ่อฮ้าง ห้างสรรพสินค้า ดอยอินทนนท์ ตลาดวโรรส ปางช้างแม่สาบ่อสร้าง-สันกำแพง ดอยปุยและน้ำตกต่างๆ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2547) นอกจากนี้แล้วแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่ยังประสบกับปัญหาแหล่งท่องเที่ยวที่มีสภาพเสื่อมโทรม ขาดการจัดการแหล่งท่องเที่ยวที่ดีและไม่มีการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวแหล่งใหม่ ดังนั้นเพื่อการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวให้เกิดประโยชน์ในการกระตุ้นเศรษฐกิจ เพื่อการท่องเที่ยวรัฐบาลจึงเห็น

ความสำคัญและได้ปรับนโยบายและกลยุทธ์การท่องเที่ยวของประเทศ ให้มุ่งไปในเรื่องของการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ๆ ขึ้น เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ เป็นต้น โดยมุ่งหวังที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวให้เป็นธุรกิจชุมชนภายใต้การดูแลของชุมชนท้องถิ่น และเน้นการพัฒนาให้เกิดเป็นการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนขึ้น ดังนั้นตามนโยบายของรัฐบาลจึงจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่ ทั้งภาครัฐ เอกชน และหน่วยงานท้องถิ่นพยายามที่จะพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ขึ้น เพื่อรองรับอุปสงค์ของนักท่องเที่ยว เพิ่มผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจโดยวางกลยุทธ์ เพื่อโน้มน้าวให้นักท่องเที่ยวได้มีระยะเวลาในการพำนักภายในจังหวัดเชียงใหม่ให้ยาวนานมากขึ้น เพื่อเพิ่มรายรับและส่งผลดีต่อระบบเศรษฐกิจพร้อมทั้งเป็นการสร้าง ชื่อเสียงให้แก่จังหวัดเชียงใหม่ในด้านการท่องเที่ยวให้มากยิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็นตัวดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศให้เข้ามาท่องเที่ยวยังจังหวัดเชียงใหม่เพิ่มขึ้นตามนโยบายของภาครัฐที่พยายามผลักดันให้เกิดการพัฒนาและส่งเสริมให้เกิดแหล่งท่องเที่ยวใหม่ๆ โดยตั้งเป้าหมายให้หน่วยงานจังหวัดเชียงใหม่เพิ่มมูลค่ารายได้จากการท่องเที่ยวให้ถึง 1 แสนล้านบาทในปี พ.ศ. 2550 โดยรัฐบาลได้มีโครงการต่างๆ เพื่อที่จะผลักดันตามเป้าหมายที่วางไว้ อาทิเช่น โครงการเมืองประวัติศาสตร์เวียงกุมกาม การเที่ยวชมหมีแพนด้า สวนสัตว์กลางคืน (Chiang Mai Night Safari) และโครงการพืชสวนโลก เป็นต้น (บุญเลิศ เปเร่รา, 2546)

ตาราง 1 จำนวนนักท่องเที่ยวและรายได้จากการท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่

ปี พ.ศ.	จำนวนนักท่องเที่ยว ชาวต่างประเทศ (คน)	จำนวนนักท่องเที่ยว ชาวไทย (คน)	รายได้จากการท่องเที่ยว ของจังหวัดเชียงใหม่ : ล้านบาท
2535	764,815	1,003,807	13,752
2536	805,067	1,280,959	17,380
2537	865,144	1,321,164	16,640
2538	891,209	1,545,138	16,040
2539	944,724	1,813,284	21,006
2540	1,040,198	1,739,789	21,388
2541	1,092,614	1,807,477	23,140
2542	1,263,761	1,802,264	34,045
2543	1,311,856	1,773,621	37,386

ตาราง 1 (ต่อ)

ปี พ.ศ.	จำนวนนักท่องเที่ยว ชาวต่างประเทศ (คน)	จำนวนนักท่องเที่ยว ชาวไทย (คน)	รายได้จากการท่องเที่ยว ของจังหวัดเชียงใหม่ : ล้านบาท
2544	1,492,961	1,683,600	37,729
2545	1,558,317	1,639,473	37,514
2546	1,431,351	1,714,843	38,290
2547	1,746,201	1,877,194	45,066

ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคเหนือเขต 1

เวียงกุมกามเป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งหนึ่ง ที่ได้รับการพัฒนาส่งเสริมและสนับสนุนจากภาครัฐ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ และโบราณสถานแห่งใหม่ของจังหวัดเชียงใหม่ ในอดีตก่อนที่เวียงกุมกามจะกลายมาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่รู้จัก พื้นที่บริเวณเวียงกุมกาม เคยเป็นที่ตั้งของเมืองหลวงเก่าในสมัยพญามังราย¹ สภาพพื้นที่ในชุมชนเวียงกุมกาม จึงเต็มไปด้วยซากโบราณสถานและ โบราณวัตถุที่ปรักหักพังกระจายปะปนอยู่ทั่วไปในพื้นที่อยู่อาศัยเรียกสวนไร่นาและพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน ในอดีตเวียงกุมกามมีสภาพชุมชนเป็นสังคมหมู่บ้านชนบทขนาดเล็กที่เรียบง่าย คนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นญาติและรู้จักกันเป็นอย่างดี ผู้คนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำสวน สภาพบ้านเรือนมีหลายแบบตามฐานะซึ่งมีลักษณะเป็นบ้านที่เรียบง่ายตามแบบที่เห็นในชุมชนชนบทของภาคเหนือทั่วไป แต่ในช่วงระยะเวลา 10 ปี ที่ผ่านมาชุมชนเวียงกุมกามเริ่มเกิดความเปลี่ยนแปลงเนื่องจาก ได้รับอิทธิพลจากการขยายตัวของพัฒนาเมืองเชียงใหม่ เวียงกุมกามซึ่งอยู่ใกล้เมืองเชียงใหม่จึงได้รับผลกระทบโดยเริ่มจากการย้ายเข้ามาอยู่ของคนต่างถิ่นเป็นจำนวนมากเกิดโครงการจัดสรรที่ดินและโครงการบ้านจัดสรรต่างๆ และเกิดการซื้อขายที่ดินจากชาวบ้านเอง ฯลฯ ด้วยเหตุนี้เองสภาพชุมชนเวียงกุมกามจึงเปลี่ยนแปลงไปโดยมีจำนวนคนต่างถิ่นที่เพิ่งย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชนเวียงกุมกามเป็นจำนวนมาก สภาพบ้านเรือนภายในชุมชนหนาแน่นมากขึ้นเป็นลำดับ โครงสร้างด้านอาชีพและความสัมพันธ์ของคนในชุมชนจึงเปลี่ยนแปลงไปจากสังคม ชาวบ้านก็เริ่มกลายเป็นสังคมเมืองที่ผู้คนต่างทำงานนอกบ้านเพื่อหา

¹ พญามังรายทรงเป็นปฐมกษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านนาโดยทรงย้ายเมืองหลวงจากเมืองเชียงแสน มาสู่เมืองเชียงราช ทรงยึดครองเมืองหริภุญชัย และสร้างเวียงกุมกามให้เป็นเมืองหลวงแทนที่ แต่เนื่องจากเวียงเชียงใหม่มีความเหมาะสมกว่า ในที่สุดก็ทรงย้ายเมืองหลวงจากเวียงกุมกาม และจัดตั้งให้เวียงเชียงใหม่เป็นราชธานี

เลี้ยงชีพมากขึ้น เช่น ค้าขาย รับจ้าง แต่อย่างไรก็ตามชุมชนเวียงกุมกามก็ยังไม่เปลี่ยนแปลงไปสักทีเดียวแต่ยังพอมีกลิ่นอายของชุมชนหมู่บ้านชนบทของคนท้องถิ่นเดิมปะปนอยู่

เริ่มแรก เรื่องราวของเวียงกุมกามเริ่มเป็นที่รู้จักกันเฉพาะหมู่ผู้ที่สนใจทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี จนกระทั่งต่อมาชาวบ้านในพื้นที่ที่ขุดพบพระพิมพ์ดินเผาเป็นจำนวนมาก เหตุการณ์ดังกล่าว ส่งผลทำให้ทางราชการเริ่มให้ความสนใจเรื่องราวของเวียงกุมกาม ในปี พ.ศ. 2527 กรมศิลปากรได้เข้าไปทำการขุดค้นและบูรณะปฏิสังขรณ์โบราณสถานต่างๆ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2545 จึงเกิดโครงการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เวียงกุมกามขึ้นอย่างจริงจัง ด้วยงบประมาณ 39.5 ล้านบาท ภายใต้การสนับสนุนจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในพื้นที่และจังหวัดเชียงใหม่ ณ จุดนั้นเองเวียงกุมกามจึงได้ถูกส่งเสริมและประชาสัมพันธ์ให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์แห่งใหม่ในฐานะเป็นเมืองหลวงที่เก่าแก่แห่งแรกของจังหวัดเชียงใหม่

และจากการพัฒนาประเทศกระแสหลักชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ในจังหวัดเชียงใหม่จึงได้รับผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงซึ่งแต่ละชุมชนก็ค่อยๆ ซึมซับและเกิดการปรับตัวภายในชุมชนอยู่เสมอมา ชุมชนเวียงกุมกามเช่นเดียวกันแต่เนื่องจากพื้นที่ของชุมชนเวียงกุมกามมีความโดดเด่นจากการเป็นชุมชนเมืองโบราณที่เก่าแก่และมีอายุราวว่าเจ็ดร้อยปี มีความสำคัญในฐานะเป็นเมืองหลวงที่สำคัญแห่งหนึ่งของล้านนา ถือเป็นแหล่งประวัติศาสตร์อารยธรรมที่สำคัญที่ถูกค้นพบในระยะเริ่มแรกเวียงกุมกามได้รับความสนใจแต่ในหมู่นักวิชาการและนักประวัติศาสตร์เท่านั้น

ต่อมาเพียงช่วงเวลาไม่นานนักในปี พ.ศ. 2546 เวียงกุมกามจึงถูกส่งเสริมและได้รับการพัฒนาให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดเชียงใหม่อย่างจริงจังภายใต้ชื่อ “เวียงกุมกาม นครโบราณใต้พิภพ” ในโครงการ Unseen in Thailand โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เวียงกุมกามได้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักและมีนักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมอย่างมากมาย แน่นอนเมื่อเกิดการพัฒนาขึ้นย่อมเกิดการเปลี่ยนแปลงและเกิดผลกระทบภายในชุมชนตามมา ดังที่รังสรรค์ ประทุมวรรณ (2543) ได้กล่าวไว้ว่าการพัฒนาเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมประการหนึ่งซึ่งมีผลกระทบต่อสังคมในด้านต่างๆ อย่างมากมายไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง ครอบครัว เครือญาติ บรรทัดฐาน ค่านิยม หรือกฎเกณฑ์ข้อบังคับต่างๆ ของสังคม การพัฒนาการท่องเที่ยวก็เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างหนึ่ง ที่จะทำให้เกิดผลกระทบในด้านต่างๆ ภายในชุมชนท้องถิ่นเช่นกัน เมื่อมีการพัฒนาการท่องเที่ยวเกิดขึ้นใน ชุมชนท้องถิ่นจึงมีผลทำให้ชุมชนท้องถิ่นขยายตัวอย่างรวดเร็วและก่อผลกระทบโดยตรงต่อชุมชนท้องถิ่นทั้งด้านผลบวกและผลลบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ซึ่งผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อชุมชนท้องถิ่นอาจแบ่งเป็น 4 ด้าน คือ ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อชุมชนท้องถิ่นด้านเศรษฐกิจ ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อชุมชนท้องถิ่นด้านสังคม ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อชุมชนท้องถิ่นด้านวัฒนธรรม และ

ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อชุมชนท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อม (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2542) แต่วิธีที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อที่จะหลีกเลี่ยงจากผลกระทบที่จะเกิดต่อชุมชน หรือให้เกิดผลกระทบน้อยที่สุดนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการจัดการให้เกิดการพัฒนาตามแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นอย่างจริงจัง ดังนั้นผู้ศึกษาจึงเล็งเห็นความสำคัญในการศึกษาถึงผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยว โดยเลือกพื้นที่ศึกษาชุมชนเวียงกุมกามเนื่องจากเวียงกุมกามเป็นชุมชนที่ได้รับการพัฒนาการท่องเที่ยวให้เป็นที่รู้จักอย่างรวดเร็ว ซึ่งเป็นการพัฒนาที่มาจากส่วนบน (รัฐบาล) ถึงส่วนล่าง (ผู้ปฏิบัติ) มากกว่ามาจากภาคประชาชนในชุมชนซึ่งการศึกษาผลกระทบดังกล่าว จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเวียงกุมกามให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาผลกระทบในด้านบวกและด้านลบที่เกิดขึ้นในชุมชนเวียงกุมกามอันเป็นผลมาจากการส่งเสริมการท่องเที่ยว

1.3 ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนเวียงกุมกามเนื่องมาจากการท่องเที่ยว
2. ทำให้ทราบถึงผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชน
3. เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวางแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเวียงกุมกามให้เกิดความยั่งยืน

1.4 ขอบเขตพื้นที่การศึกษา

ขอบเขตพื้นที่ในการศึกษาชุมชนเวียงกุมกามครั้งนี้ ครอบคลุมพื้นที่ชุมชนที่มีแหล่งโบราณสถานสำคัญ ซึ่งถูกบรรจุให้อยู่ในเส้นทางท่องเที่ยวเมืองประวัติศาสตร์เวียงกุมกาม และยังเป็นชุมชนหลักที่มีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งประกอบไปด้วย 3 หมู่บ้านด้วยกัน คือ หมู่ที่ 1 บ้านเจดีย์เหลี่ยม หมู่ที่ 2 บ้านป่าเปอะ และหมู่ที่ 11 บ้านช้างค้ำ ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

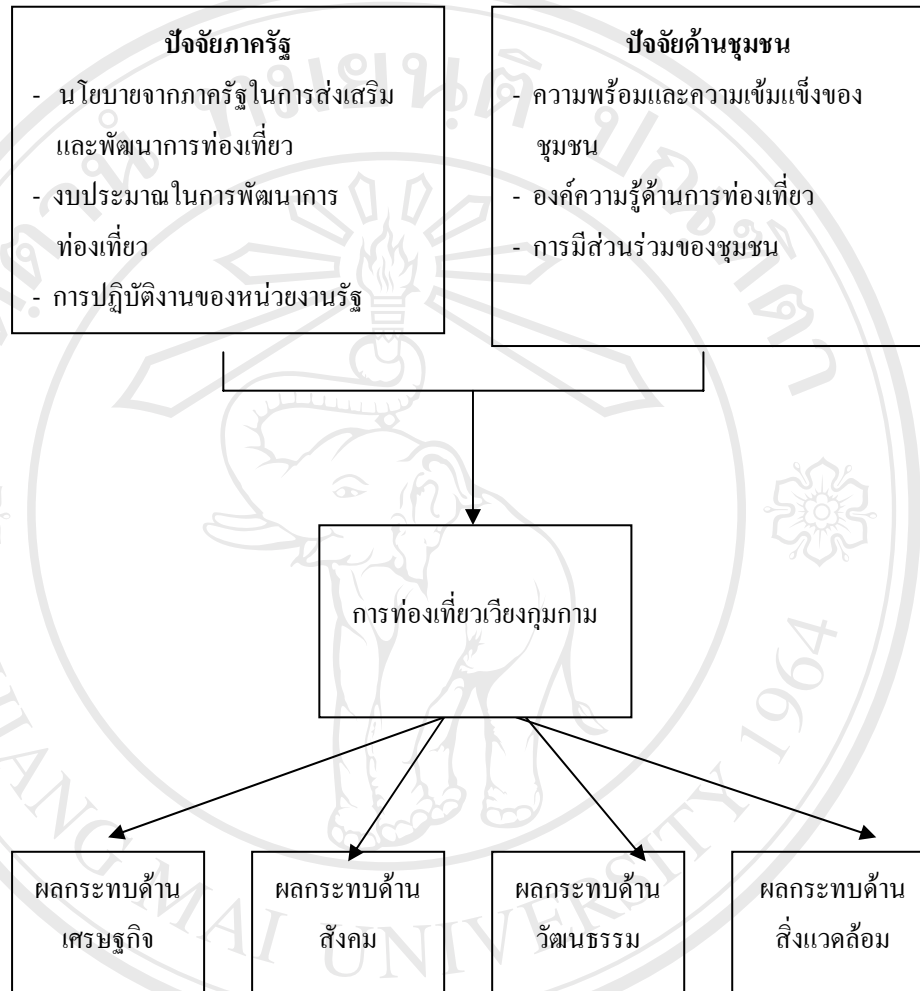
1.5 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ผลกระทบต่อชุมชน หมายถึง ผลที่ตามมาจากการเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งภายในชุมชนเวียงกุมกาม ในที่นี้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมีสาเหตุมาจากการพัฒนาเวียงกุมกามให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวจึงส่งผลให้เกิดผลกระทบต่อคนในชุมชนซึ่งมองได้ 2 ลักษณะ คือ ก่อให้เกิดประโยชน์และก่อให้เกิดปัญหาโดยการศึกษาครั้งนี้จะเน้นศึกษาถึงผลกระทบ 3 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นการศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นในช่วงปี 2545 ถึงปี 2549

การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง กระบวนการที่คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาเวียงกุมกาม ให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ด้วยความสนใจร่วมมือกันอย่างจริงจัง ตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติและร่วมแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน

การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยคำนึงถึงผลประโยชน์และความต้องการของชุมชนท้องถิ่น ลดผลกระทบที่จะเกิดขึ้นให้น้อยที่สุด และต้องไม่ลืมนโยบายอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวควบคู่ไปกับการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยไม่ทำให้สูญเสียเอกลักษณ์ทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของท้องถิ่น

1.6 กรอบแนวคิดในงานวิจัย

จากกรอบแนวคิดนี้จะเห็นได้ว่า ผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนเวียงกุมกาม ขึ้นอยู่กับปัจจัย 2 ด้านด้วยกัน คือ ปัจจัยที่เกิดจากภาครัฐที่เข้ามาส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยว โดยได้อนุมัติงบประมาณจำนวนมาก และแบ่งสรรให้หน่วยงานต่างๆ ดำเนินการพัฒนาเวียงกุมกาม ให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวอย่างรวดเร็ว ปัจจัยต่อมา คือ ปัจจัยด้านชุมชนในเรื่องความพร้อม ในการรองรับการท่องเที่ยว ความเข้มแข็งของชุมชนและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว ของชุมชนเอง ปัจจัยเหล่านี้จะทำให้เกิดผลกระทบทั้ง 4 ด้านตามมา ซึ่งถ้าชุมชนมีความพร้อม ความเข้มแข็ง และมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างจริงจังก็จะยังประโยชน์ให้แก่ชุมชน อย่างยั่งยืน แต่ถ้ารัฐเข้ามาพัฒนาการท่องเที่ยวโดยที่ชุมชนยังมีไม่ความพร้อม ขาดองค์ความรู้

ขาดความเข้มแข็ง และขาดการมีส่วนร่วม การท่องเที่ยวก็จะสร้างปัญหาให้แก่ชุมชน ดังนั้นผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้นถ้าได้รับการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยอยู่บนพื้นฐานการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและการมีส่วนร่วมของชุมชน ผลกระทบด้านลบก็จะบรรเทาลงชุมชนก็จะได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างแท้จริงและเกิดความยั่งยืนตามมา

1.7 วิธีการศึกษา

การศึกษาเรื่อง “ผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนเวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่” เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงพรรณนาที่แสดงถึงผลกระทบจากการท่องเที่ยว ทั้งด้านบวกและด้านลบที่มีต่อชุมชนเวียงกุมกาม โดยได้กำหนดแนวทางในการศึกษาผลกระทบออกเป็น 4 ด้านด้วยกัน คือ ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ ผลกระทบด้านสังคม ผลกระทบวัฒนธรรม และผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม โดยมีระเบียบวิธีวิจัย ดังนี้

1.7.1 ศึกษาจากเอกสาร (Documentary Study) ได้แก่ ตำรา งานวิจัย วิทยานิพนธ์และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

1.7.2 ศึกษาภาคสนาม (Field Study) เป็นการศึกษาโดยการสัมภาษณ์คำถามปลายเปิดตามประเด็นที่กำหนดไว้ และใช้การสังเกตโดยเข้าไปศึกษาจากสมาชิกชุมชน ผู้นำชุมชน ชาวบ้านองค์กรกลุ่มชมรมท้องถิ่น และหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ทำการศึกษา ในพื้นที่ชุมชนเวียงกุมกาม

1.8 ข้อมูลและแหล่งข้อมูล

ข้อมูล

1. บริบทพื้นที่ที่ทำการศึกษา ได้แก่ ประวัติและความเป็นมาของชุมชนเวียงกุมกาม ลักษณะทางกายภาพ ลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน การปกครอง ข้อมูลพื้นฐานของประชากร การตั้งถิ่นฐาน เป็นต้น
2. นโยบายและแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่เวียงกุมกาม
3. ข้อมูลด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยวภายในเวียงกุมกาม ได้แก่ สิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวภายในเวียงกุมกาม และการจัดการท่องเที่ยวที่ดำเนินการทั้งในส่วนของรัฐและชุมชน

แหล่งข้อมูล

1. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ได้จากการลงปฏิบัติงานภาคสนามในพื้นที่ศึกษาโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะจงกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant

Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) โดยแบ่งกลุ่มประชากรที่ทำการศึกษาออกเป็น 4 กลุ่ม คือ

- กลุ่มเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เจ้าหน้าที่ศูนย์ข้อมูลเวียงกุมกาม สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าวังตาล ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลท่าวังตาล ปลัดอำเภอสารภี และ ผู้อำนวยการสำนักงานศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่
- กลุ่มผู้นำชุมชน ได้แก่ เจ้าอาวาสวัดช้างค้ำ ผู้อาวุโสหมู่บ้านช้างค้ำ ผู้อาวุโสหมู่บ้านเจดีย์เหลี่ยม และกำนันตำบลท่าวังตาล
- กลุ่มประชากรที่อยู่อาศัยในชุมชน ได้แก่ ประชาชนภายในพื้นที่ศึกษา
- กลุ่มธุรกิจและร้านค้าในชุมชน ได้แก่ ร้านขายของที่ระลึก ร้านอาหาร
- กลุ่มองค์กรจัดตั้งภายในชุมชน ได้แก่ ชมรมรักเวียงกุมกาม ชมรมฝึกสอนดนตรีพื้นเมือง แห่งแพทย์เยาวชนบ้านช้างค้ำ ชมรมมัคคุเทศก์ ชมรมรรางล้อยางและรถม้าเที่ยวชมเวียงกุมกาม

2. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ได้ข้อมูลจาก ตำรา เอกสาร งานวิจัย สิ่งพิมพ์จากห้องสมุดสถาบันศึกษา คือ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เอกสารจากหน่วยงานราชการและองค์กรที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ที่ว่าการอำเภอสารภี องค์การบริหารส่วนตำบลท่าวังตาล และศูนย์ข้อมูลเวียงกุมกามรวมทั้งข้อมูลที่เผยแพร่ทางอินเทอร์เน็ต

1.9 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลจากเอกสาร (Documentary)

ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง จากแหล่งต่างๆ คือ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ที่ว่าการอำเภอสารภี องค์การบริหารส่วนตำบลท่าวังตาล ศูนย์ข้อมูลเวียงกุมกาม ตลอดจนเอกสารสิ่งพิมพ์จากแหล่งต่างๆ เช่น หนังสือพิมพ์ หนังสืออนุสรณ์สถาน และข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต โดยรวบรวมประเด็นสำคัญ และเนื้อหาที่เกี่ยวข้องในเรื่องที่ศึกษานามาประกอบวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมในภาคสนาม

วิธีการสังเกต (Observation)

ผู้ทำการศึกษาได้ใช้วิธีการสังเกต 2 ประเภท คือ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) โดยใช้วิธีการสังเกตทุกครั้งที่ได้ลงชุมชนทั้งในฐานะเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมภายในชุมชน ในฐานะของนักท่องเที่ยวและในฐานะของผู้ศึกษาวิจัย

แบบนำสัมภาษณ์ (Interview Guides)

ผู้ศึกษาได้กำหนดหัวข้อรายการต่างๆ ที่ต้องการจะทำการศึกษารวบรวม โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างและใช้การสัมภาษณ์ในลักษณะของคำถามปลายเปิด (Open-Ended Questions) โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล (Individual Interviews) เพื่อให้ผู้ถูกสัมภาษณ์มี โอกาสแสดงความคิดเห็นและตอบได้อย่างอิสระภายในหัวข้อที่ผู้สัมภาษณ์กำหนด ซึ่งวิธีการนี้จะทำให้เกิดความ ยืดหยุ่นในการลำดับคำถาม ไม่ทำให้ผู้ถูกสัมภาษณ์รู้สึกเป็นทางการมากนัก และสามารถได้ข้อมูล ที่ต้องการในเชิงลึกได้

1.10 การตรวจสอบข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ทำการตรวจสอบข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลไปในขณะ เดียวกัน กับการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูล เพราะในการตรวจสอบข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลในขณะที่ลง พื้นที่นั้นจะทำให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องแม่นยำ สามารถสอบถามและตรวจสอบข้อสงสัย จนสามารถ เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาการท่องเที่ยว บริบทภายในชุมชน การมี ส่วนร่วมใน ชุมชนตลอดจนผลกระทบที่เกิดขึ้นได้ ในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาใช้วิธีการ วิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เป็นการวิเคราะห์ในแต่ละประเด็นที่ได้จากการสัมภาษณ์ นำมา จัดหมวดหมู่เชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ระหว่างกันเพื่อหาเหตุและผล นำมาวิเคราะห์ถึงความ คล้ายคลึง ความแตกต่างของความคิดเห็นของกลุ่มประชากรตัวอย่าง และวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลที่ ศึกษาจากเอกสารร่วมกับการสังเกต และทฤษฎีแนวคิดต่างๆที่ใช้จนสามารถอธิบายถึงปรากฏการณ์ ที่เกิดขึ้น สาเหตุอุปสรรคและนำมาสรุปถึงข้อเท็จจริงของผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชุมชนอันเนื่องมาจาก มีการพัฒนาการท่องเที่ยวเกิดขึ้นในชุมชน โดยผู้ศึกษานำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในรูปแบบของ การ เขียนรายงานเชิงพรรณนา

บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาครั้งนี้ได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นแนวทางในการกำหนดกรอบแนวคิดและประเด็นการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์โดยมีรายละเอียดดังนี้

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบจากการท่องเที่ยว
- 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน
- 2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
- 2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์

การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Tourism) เป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) โดยมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวและจุดเด่นอยู่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เกิดจากการสั่งสม สร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ซึ่งแสดงออกมาในรูปแบบของหลักฐานโบราณที่ค้นพบ สิ่งก่อสร้างและสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ เช่น ศิลปจารึก โบราณสถานและโบราณวัตถุ สิ่งเหล่านี้จะแสดงออกถึงร่องรอยอารยธรรม ความเจริญรุ่งเรืองของบริเวณหรือท้องถิ่นนั้นๆ ในระยะเวลาอดีต ซึ่งต่อมาสิ่งเหล่านี้ได้ยิ่งทรงคุณค่าและกลายเป็นจุดเด่นที่สำคัญสามารถดึงดูดให้ผู้เดินทางและนักท่องเที่ยวแวะเวียนเข้ามาเยี่ยมชม ดังนั้นการท่องเที่ยวรูปแบบนี้จึงมีนัยสำคัญที่เป็นการท่องเที่ยวที่มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความรู้ ประสบการณ์ด้านประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมด้านต่างๆ ของสถานที่ที่ไปเที่ยว พร้อมทั้งให้ความเพลิดเพลินประกอบกันไป (พลอยศรี โปราณานนท์, 2543) นอกจากนี้นักท่องเที่ยวยังได้เห็นคุณค่าทางด้านวัฒนธรรมซึ่งมีมาแต่โบราณอันเป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตของประชาชนท้องถิ่นจนถึงสืบทอดมาถึงปัจจุบันด้วย (วรรณ วลัยวานิช, 2546)

การท่องเที่ยว สามารถแบ่งออกได้หลากหลายประเภท เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพ ฯลฯ แต่ละประเภทจะมีลักษณะพฤติกรรมของ

นักท่องเที่ยวที่เฉพาะอย่างและแตกต่างกันออกไป การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ก็เช่นกันลักษณะพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวประเภทนี้ ชอบที่จะนั่งรถชมเมืองหรือเดินทางชมเมือง หรือใช้ยานพาหนะอื่นๆ เช่น รถม้า รถสามล้อ เป็นการสัญจรไปตามเส้นทาง และผ่านบริเวณสำคัญๆ ของเมืองระหว่างทางอาจมีการบรรยายถึงประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ วิถีชีวิตของพลเมือง และสถานที่สำคัญของเมือง (เดชา บุญกล้า อ้างใน ศิริ ฮามสุโพธิ์, 2545)

นอกจากนี้ในความสัมพันธ์ของรูปแบบของการท่องเที่ยวอาจกล่าวได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Tourism) ได้เป็นรูปแบบหนึ่งการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวที่อยู่ภายใต้การท่องเที่ยวอนุรักษ์ (Conservation Tourism) และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เองก็อยู่ภายใต้ขอบเขตของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2544) ดังนั้นในการจัดการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์จึงต้องให้ความสำคัญและอยู่ในกรอบของความยั่งยืน ซึ่งวรรณ วลัยวานิช (อ้างแล้ว) ได้เสนอหลักสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ดังนี้คือ

1. เป็นสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับด้านประวัติศาสตร์และโบราณสถานตลอดจนมรดกทางวัฒนธรรมและรวมถึงพิพิธภัณฑสถานต่างๆ ด้วย
2. เป็นการให้ความรู้ทางด้านวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และสิ่งแวดล้อม มีมัคคุเทศก์และวิทยากรให้ความรู้และคำแนะนำเกี่ยวกับความรู้ด้านประวัติศาสตร์ของสถานที่นั้นและความรู้ด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง
4. ประชาชนเจ้าของท้องถิ่น มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และการจัดการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเพื่อเป็นการอนุรักษ์และเพื่อผลประโยชน์ของท้องถิ่น

นอกจากนี้ ศิริ ฮามสุโพธิ์ (2543) ได้เสนอแนวคิดเชิงนโยบายเพื่อปฏิบัติว่าควรมีการออกกฎหมายเวนคืนที่ดินเพื่อเป็นการอนุรักษ์สถานที่ท่องเที่ยวอันเอาไว้ ควรจัดสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานให้ครบองค์ประกอบของ 3 A ซึ่งได้แก่ ความน่าประทับใจ (Attraction) การเข้าไปถึงแหล่งท่องเที่ยว (Accessibility) และการอำนวยความสะดวกสบาย (Amenity) ให้แก่นักท่องเที่ยวอย่างพอเพียงโดยคำนึงถึงการอนุรักษ์สถานที่ท่องเที่ยวนั้นไว้ให้คงสภาพเดิม มีการจัดการเพื่อรักษาความสะอาดของสถานที่ มีการจัดร้านค้าต่างๆ อย่างเหมาะสม การรักษาความปลอดภัย การทำป้ายสื่อความหมายตลอดจนมีการเก็บค่าบริการของแหล่งท่องเที่ยวอย่างเหมาะสมและยุติธรรม

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์มีคุณประโยชน์ทั้งด้าน ทำให้เกิดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์วัฒนธรรม ความเพลิดเพลิน และผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ จึงเป็นแหล่งทรัพยากรที่มีคุณค่ายิ่งและเป็นทรัพยากรที่จำเป็นต้องอนุรักษ์เอาไว้ เพราะสถานที่

ท่องเที่ยวเหล่านี้จะเสื่อมสภาพไปตามกาลเวลา ถ้าหากไม่มีการบำรุงรักษาเอาไว้ก็จะได้รับความเสียหายและไม่มีคุณค่าแต่ประการใด ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการจัดการสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยคำนึงถึงการอนุรักษ์ ซึ่งจะทำให้แหล่งท่องเที่ยวที่นั่นคงสภาพความดั้งเดิมของวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์นั้นไว้ได้และยังเป็นการส่งเสริมสนับสนุนให้นักท่องเที่ยวอยากเดินทางเข้าไปท่องเที่ยวอย่างรู้คุณค่าอีกด้วย

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบจากการท่องเที่ยว

เท่าที่ผ่านมา เราทราบกันแล้วว่าอุตสาหกรรมท่องเที่ยวได้นำผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจเข้ามาสู่ชุมชนท้องถิ่นและประเทศชาติอย่างมากมายมหาศาล แต่ในขณะเดียวกัน อุตสาหกรรมท่องเที่ยวก็ส่งยังผลกระทบต่อมนุษย์หลากหลายประการด้วยเช่นกัน ซึ่งผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวนี้มีทั้งผลกระทบด้านบวกและผลกระทบด้านลบ และจากการศึกษาพบว่านักวิชาการส่วนใหญ่มักจำแนกผลกระทบจากการท่องเที่ยวออกเป็น 3 ด้านด้วยกัน คือ ผลกระทบด้านเศรษฐกิจผลกระทบด้านสังคมวัฒนธรรม และผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม

2.2.1 ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ

จากนโยบายการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เห็นได้อย่างชัดเจนว่ารัฐบาลไทย ได้ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือสำคัญในการเพิ่มรายได้ทางเศรษฐกิจให้แก่ประเทศ เนื่องจากการท่องเที่ยวทำให้เกิดเงินตรา ดังที่มันัส สุวรรณ (2539) ได้กล่าวว่าการท่องเที่ยวทำให้เกิดผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจหลายลักษณะต่อพื้นที่ที่มีการท่องเที่ยวเป็นการเฉพาะ การท่องเที่ยวก่อให้เกิดงานและรายได้ต่อบุคคลจำนวนมาก ทั้งที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยตรงและในกิจกรรมเกี่ยวเนื่องอื่นๆ เช่น การนำเที่ยว ขายเป็นที่ระลึก รถเช่า ร้านอาหาร และร้านถ่ายรูป แต่ในทางกลับกันเมื่อการท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ ย่อมก่อให้เกิดโทษ กล่าวคือ ทำให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจของพื้นที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นผลให้สัดส่วนการใช้แรงงานในภาคเศรษฐกิจหลักเปลี่ยนไปด้วย นอกจากนี้การพัฒนาการท่องเที่ยวอาจทำให้การกระจายรายได้ไม่เป็นธรรมมากขึ้น เนื่องจากผู้ได้ประโยชน์โดยตรงอาจเป็นคนเฉพาะกลุ่มและอาจเป็นคนจากต่างถิ่น ประชาชนในพื้นที่ที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่สมควรจะได้รับประโยชน์แต่กลับไม่ได้รับประโยชน์นั้นๆ เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2544) ที่ได้กล่าวถึงผลกระทบด้านบวกว่าเกิดการกระจายรายได้ สร้างงานให้ชุมชน สร้างผู้ประกอบการ สร้างผลิตภัณฑ์สินค้าชุมชน มีการพัฒนาด้านการตลาด แต่เกิดผลกระทบด้านลบคือ เกิดการเปลี่ยนแปลงอาชีพหลัก ค่าครองชีพสูง การว่างงาน ความไม่คุ้มค่าในการลงทุน ยกตัวอย่างเช่น การเปลี่ยนแปลงอาชีพจากชาวไร่ชาวนามา

ทำงานด้านการท่องเที่ยวจะทำให้เกิดปัญหาผลิตผลการเกษตรลดลง ในขณะที่ความต้องการเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากมีนักท่องเที่ยวมาร่วมกัน ร่วมใช้ ราคาสินค้าที่จำเป็นในชีวิตประจำวันก็เพิ่มขึ้น ทำให้ค่าครองชีพสูงขึ้น ทำให้เกิดลักษณะความเป็นฤดูกาลของการท่องเที่ยว อาจทำให้เกิดปัญหาว่างงาน และความไม่คุ้มค่าในการลงทุนตามมา (กองวิชาการและฝึกอบรม การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ม.ป.ป.) นอกจากนี้สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2548: 10) ยังเห็นว่าผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนจะทำให้เงินมีอิทธิพลกับชาวบ้านมากขึ้น เกิดการกระจายรายได้ของชุมชนกระจุกตัวเฉพาะพื้นที่ และมีชาวบ้านเพียงบางกลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง

จากผลกระทบที่กล่าวมาข้างต้นสอดคล้องกับแนวคิดของบุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542) ที่อธิบายถึงผลกระทบของการท่องเที่ยวด้านเศรษฐกิจที่มีต่อคนในชุมชน ซึ่งสามารถสรุปเป็นประเด็นหลักๆ ดังนี้ คือ

ผลกระทบด้านบวกของการท่องเที่ยวต่อชุมชนท้องถิ่นด้านเศรษฐกิจ ได้แก่

- การท่องเที่ยวช่วยสร้างอาชีพและการจ้างงานแก่ชุมชนท้องถิ่นเพราะธุรกิจท่องเที่ยวเป็นธุรกิจที่ต้องใช้แรงงานมาก (Labour Intensive) จึงเปิดโอกาสให้เกิดการจ้างงานภายในชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อม นอกจากนี้ยังช่วยกระตุ้นให้เกิดการคิดค้นนำทรัพยากรที่ไร้ค่ามาประดิษฐ์เป็นสินค้าที่ระลึกจำหน่ายให้นักท่องเที่ยว นับเป็นการสร้างอาชีพและการจ้างงานให้แก่ชุมชนเพิ่มมากขึ้น

- เมื่อมีการท่องเที่ยวเข้าไปจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชน เนื่องจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจการผลิตของชุมชนแต่ดั้งเดิมจะเป็นเศรษฐกิจการเกษตร ครั้นชุมชนท้องถิ่นเกิดการท่องเที่ยว จึงมีการลงทุนผลิตสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยวเป็นสาเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชน จากเศรษฐกิจการเกษตรไปสู่เศรษฐกิจอุตสาหกรรมท่องเที่ยว จากนั้นเมื่อชุมชนท้องถิ่นได้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจการผลิตจากเศรษฐกิจการเกษตรสู่เศรษฐกิจอุตสาหกรรมท่องเที่ยวแล้ว จึงทำให้เกิดการขยายตัวของธุรกิจท่องเที่ยวในชุมชนท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น เพื่อให้สามารถสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวอย่างเพียงพอ

- เป็นการนำรายได้สู่ชุมชนท้องถิ่น กล่าวคือ เมื่อชุมชนมีการสร้างอาชีพและการจ้างงานจากการท่องเที่ยว ย่อมก่อให้เกิดรายได้สู่ชนบทท้องถิ่น เนื่องจากนักท่องเที่ยวได้นำเงินไปใช้จ่ายซื้อ สินค้าและบริการท่องเที่ยวจากชุมชนท้องถิ่น ทำให้มีรายได้เข้าสู่ชุมชนท้องถิ่น

- เกิดการกระจายรายได้สู่ภูมิภาค กล่าวคือ เมื่อชุมชนท้องถิ่นมีรายได้จากการท่องเที่ยวย่อมหมายถึงการกระจายรายได้สู่ภูมิภาค อันจะก่อให้เกิดการพัฒนาสร้างความเจริญแก่

ชุมชน ท้องถิ่นในภูมิภาค

- การท่องเที่ยวช่วยเพิ่มรายได้ต่อหัวของชุมชนท้องถิ่นอันเป็นเครื่องชี้สถานะทางเศรษฐกิจของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นว่ามีความกินดีอยู่ดีขึ้น
- การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการกระตุ้นการผลิตด้านอื่นๆ ของชุมชนท้องถิ่น กล่าวคือ เมื่อชุมชนท้องถิ่นมีรายได้ต่อหัวของประชากรสูงขึ้นทำให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นสามารถนำรายได้ไปใช้จ่ายมากขึ้น ก่อให้เกิดการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่นกระตุ้นให้เกิดการผลิตด้านอื่นๆ และนำทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากขึ้น

ผลกระทบด้านลบของการท่องเที่ยวต่อชุมชนท้องถิ่นด้านเศรษฐกิจที่แสดงออกมาในรูปแบบของปัญหาต่างๆ คือ

- เกิดปัญหารายได้เป็นฤดูกาลแก่ชุมชนท้องถิ่น จึงก่อให้เกิดปัญหารายได้ที่ไม่สม่ำเสมอขึ้นตามฤดูกาลท่องเที่ยว โดยเฉพาะในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวน้อย (Low Season) ก็จะมีรายได้จากการท่องเที่ยวของลดด้วย เป็นเหตุให้ชุมชนไม่สามารถพึ่งพารายได้จากการท่องเที่ยวเป็นหลักได้ เพราะจะมีความเสี่ยงสูง อีกทั้งเกิดปัญหาการว่างงานในช่วงนอกฤดูกาลท่องเที่ยวด้วย
- เกิดปัญหาคุณภาพของแรงงานในชุมชนท้องถิ่น กล่าวคือ เมื่อชุมชนท้องถิ่นมีการท่องเที่ยวเกิดขึ้นย่อมต้องการแรงงานด้านการท่องเที่ยวมากขึ้น เป็นเหตุให้เกิดการถ่ายเทแรงงานจากชุมชนท้องถิ่นอื่นเข้ามาทำงานในชุมชนท้องถิ่นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว และมีแรงงานส่วนหนึ่งที่ด้อยคุณภาพเข้ามาด้วยก่อให้เกิดผลเสียต่อการท่องเที่ยวโดยรวม อีกทั้งต้องเสียค่าใช้จ่ายในการพัฒนาคุณภาพแรงงานมากขึ้น
- เกิดปัญหาราคาและค่าครองชีพแก่ชุมชน กล่าวคือ เมื่อชุมชนท้องถิ่นมีการท่องเที่ยวเกิดขึ้น ย่อมต้องการสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยวมากขึ้น เพื่อสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว เป็นเหตุให้ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวถือโอกาสโก่งราคาสินค้าและบริการท่องเที่ยวให้สูงขึ้น เกิดภาวะเงินเฟ้อขึ้นในท้องถิ่น ทำให้ค่าครองชีพของชุมชนท้องถิ่นสูงขึ้นตาม นอกจากนี้ยังทำให้ราคาที่ดินของชุมชนท้องถิ่นเพิ่มสูงขึ้น เพราะแย่งกันประมูลซื้อที่ดินที่มีทำเลดีเหมาะสมกับการท่องเที่ยวยังทำให้เกิดเงินเฟ้อมากขึ้น
- เกิดปัญหาการสั่งซื้อสินค้าจากต่างประเทศแก่ชุมชนเพราะความต้องการผลิตสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยวมากขึ้นและเพื่อสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว
- ปัญหาการแก่งแย่งผลประโยชน์แก่ชุมชน นำมาซึ่งการแข่งขันในการผลิต และจำหน่ายสินค้าบริการทางการท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว เป็นเหตุให้เกิดการแก่งแย่งผลประโยชน์ขึ้นในหมู่ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวของชุมชน ซึ่งอาจมีการตัดราคาและขอมขาดทุนซึ่งเป็นผลเสียต่อเศรษฐกิจโดยรวม

- เกิดปัญหาส่วนแบ่งผลประโยชน์อันควรได้ของชุมชนท้องถิ่นเพราะการท่องเที่ยวอาจเปิดโอกาสให้บุคคลภายนอกชุมชนเข้ามาดำเนินธุรกิจท่องเที่ยวในชุมชน ทำให้ชุมชนท้องถิ่นได้รับส่วนแบ่งผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวในอัตราส่วนค่อนข้างน้อย ซึ่งในความถูกต้องแล้วผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวส่วนใหญ่ควรตกอยู่กับคนในชุมชนท้องถิ่นนั้น
- เกิดปัญหาค่าใช้จ่ายในการจัดระเบียบชุมชนท้องถิ่น เนื่องจากเมื่อมีการท่องเที่ยวเกิดขึ้นทำให้มีนักท่องเที่ยวและแรงงานต่างถิ่นหลั่งไหลเข้ามา จึงสร้างปัญหาให้กับชุมชนโดยต้องเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้นเพื่อการจัดระเบียบชุมชนเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวแบบยั่งยืนต่อไป เช่น ค่าใช้จ่ายในการกำจัดของเสียและขยะมูลฝอย ค่าใช้จ่ายในการบูรณะซ่อมแซมความเสียหายของทรัพยากรท่องเที่ยว ค่าใช้จ่ายในการจัดหาสาธารณูปโภค
- เกิดปัญหาราคาที่ดินในชุมชนท้องถิ่นสูงขึ้น เนื่องจากการท่องเที่ยวก่อให้เกิดการขยายตัวของธุรกิจท่องเที่ยว ซึ่งธุรกิจเหล่านี้จำเป็นต้องใช้ที่ดินในการประกอบการจึงทำให้ราคาที่ดินถีบตัวสูงขึ้น โดยเฉพาะที่ดินที่มีทำเลดี ก่อให้เกิดภาวะเงินเฟ้อ แม้ว่าภาวะที่ดินราคาสูงอาจเป็นผลดีต่อเจ้าของที่ดินเพราะสามารถขายที่ดินราคาดี แต่ในระยะยาวจะเป็นผลเสียต่อคนในชุมชน โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ของชุมชนที่ต้องการตั้งหลักฐานให้แก่ครอบครัวจำเป็นต้องมีที่ดินสำหรับปลูกบ้านหรือทำมาหากินก็จะไม่มีกำลังทางเศรษฐกิจพอซื้อได้ ยิ่งบรรพบุรุษไม่มีที่ดินยกให้แก่ลูกหลานก็จะเกิดผลการอพยพออกนอกชุมชนหรือทำการบุกรุกป่าสงวนและที่ดินสาธารณประโยชน์อื่นๆ

2.2.2 ผลกระทบทางด้านสังคมและวัฒนธรรม

ในการศึกษาผลกระทบจากการท่องเที่ยว ทางด้านสังคมและวัฒนธรรมนั้น ได้มีผู้ศึกษาวิจัยในเรื่องนี้ไว้หลายท่าน บางท่านได้อธิบายถึงผลกระทบทั้งทางด้านสังคมและวัฒนธรรมไปพร้อมๆ กันดังที่ศิริรัตน์ แอดสกูล ได้กล่าวไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมย่อมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม และในทางกลับกันการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมย่อมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ดังนั้นจึงเป็นเรื่องยากที่จะแยกอธิบายเรื่องวัฒนธรรมและสังคมออกจากกัน แต่อย่างไรก็ตาม ได้มีผู้ศึกษาวิจัยบางกลุ่มที่ศึกษาผลกระทบด้านสังคมและวัฒนธรรม แยกออกจากกันอย่างชัดเจน ซึ่งไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในรูปแบบใดนั้นองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งสิ้น ขึ้นอยู่กับมุมมองและการนำไปใช้ของผู้ศึกษา

ดังเช่น มนต์ สุวรรณ (2539) ได้ศึกษาถึงผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรมไปพร้อมๆ กัน โดยชี้ให้เห็นถึงผลกระทบทางตรงและทางอ้อม กล่าวคือ ผลกระทบ

ทางตรงของการท่องเที่ยวทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของวัฒนธรรมดั้งเดิม วัฒนธรรมเดิมถูกนำมาดัดแปลงเพื่อรองรับการท่องเที่ยวในลักษณะที่เรียกว่า “การขายวัฒนธรรม” ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของ Cohen (1996) ที่กล่าวว่าวัฒนธรรมประเพณีที่นักท่องเที่ยวชื่นชมนั้นกลายเป็นวัฒนธรรมเพื่อการแสดงเป็นเพียงสินค้าอย่างหนึ่งที่น่าออกมาขายโดยไม่มีส่วนสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของสังคมนั้น ซึ่งการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2544) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า การท่องเที่ยวทำให้เกิดปัญหาการเปลี่ยนแปลงรูปแบบวัฒนธรรม ประเพณี เนื่องจากการนำวิถีชีวิตขนบธรรมเนียมและประเพณีของสังคมไทยมาเป็นสิ่งดึงดูดทางการท่องเที่ยวมากขึ้น ซึ่งหากไม่มีการระมัดระวังแล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นคือการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ เนื้อหาดั้งเดิมของประเพณี วัฒนธรรมเดิมที่นำมาเป็นจุดขาย มุ่งเน้นในด้านการค้าความสวยงาม อลังการ ลดความประณีต ตัดขั้นตอนที่เป็นเนื้อหาเดิม สิ่งที่น่าเสนอออกมาคือการแสดงที่ตื้นตื้นใจ ละเลยประเด็นด้านวิถีชีวิตและคุณค่าที่แท้จริงของชุมชนสังคมท้องถิ่นนั้นๆ ไป

โดยทางอ้อมการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดกิจกรรมเกี่ยวเนื่องอื่นๆ ตามมา ได้มีส่วนทำให้สายสัมพันธ์ทางสังคม-วัฒนธรรม (Social-cultural linkages) ของประชาชนในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องหย่อนยาน คนรุ่นใหม่ต่างมุ่งหวังจะเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกิดขึ้นมากกว่าการสืบทอดอาชีพดั้งเดิมของบรรพบุรุษ ยิ่งไปกว่านั้นการมีส่วนร่วมในโอกาสงานภาคบริการนี้ทำให้ผู้มีส่วนร่วมเริ่มเหินห่างจากญาติพี่น้อง เพื่อนฝูงและกิจกรรมในชุมชนมีส่วนร่วมงานน้อยลง ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นเริ่มจางหายไป คนรุ่นใหม่จะชื่นชมกับความก้าวหน้าของสังคมสมัยใหม่มากกว่าการผูกติดกับวิถีชีวิตเดิม นอกจากนี้อาจเกิดผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยวอย่างรุนแรงเนื่องจากความอ่อนแอของสภาพสังคมและเศรษฐกิจ ณ แหล่งท่องเที่ยวเองที่มุ่งจะปรับตัวเองให้ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวจากต่างถิ่นมากกว่าความพยายามที่จะคงวัฒนธรรมเดิมของตนเป็นลักษณะเด่นเฉพาะ แต่อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวก็มีผลดีต่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมของท้องถิ่นหรือประเทศเอาไว้ ทั้งนี้เพื่อให้เป็นสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยว หากไม่มีการส่งเสริมการท่องเที่ยว วัฒนธรรมอันเป็นมรดกและเอกลักษณ์ของสถานที่อาจเสื่อมหรือสูญไปก็เป็นได้

นอกจากนี้ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2530) ยังได้อธิบายถึงผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อวัฒนธรรมชุมชนในแง่ของความสัมพันธ์ที่ขัดแย้งกับวิถีชีวิตซึ่งเกิดจากการลอกเลียนแบบอย่างจากนักท่องเที่ยวว่า การท่องเที่ยวทำให้เกิดการลอกเลียนแบบอย่างทางวัฒนธรรมของนักท่องเที่ยวโดยคนท้องถิ่น จึงก่อให้เกิดปัญหาการใช้วัฒนธรรมที่ไม่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น ก่อให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่ลอกเลียนแบบมาจากนักท่องเที่ยว ซึ่งจะทำให้เกิดปัญหากับคนท้องถิ่นและสังคมของท้องถิ่นอยู่มาก การเลียนแบบทางวัฒนธรรมซึ่งไม่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตที่เป็นจริงของผู้คนในสังคมคืออุดมการณ์ที่นำไปสู่การพึ่งพา เช่น บ้านนอกพึ่งพากรุงเทพฯ ซึ่ง

เป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมนักท่องเที่ยว และกรุงเทพก็พึ่งพาต่างประเทศซึ่งเป็นผู้ส่งนักท่องเที่ยวเข้ามา วัฒนธรรมการพึ่งพาเหล่านี้ไม่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น และวัฒนธรรมที่ตัดขาดจากวิถีชีวิตเหล่านี้ย่อมไม่ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนและสังคม ดังนั้นจึงไม่อำนวยความสะดวกแก่ชุมชนและสังคมเลย นอกจากนี้ผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อวัฒนธรรมยังก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนตัวเองของวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อรับใช้วัฒนธรรมการท่องเที่ยว ก่อให้เกิดความไม่สัมพันธ์กันกับวิถีชีวิตของชุมชนจนในที่สุดก็จะเกิดการคัดแปลงวัฒนธรรมเพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว ดังนั้นคุณค่าเดิมของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เคยสัมพันธ์กับวิถีชีวิตจึงถูกทำลายและหมดคุณค่าลงไป

กองวิชาการและฝึกอบรม การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ม.ป.ป.) ได้ให้แนวคิดที่คล้ายคลึงกับมโนส สุวรรณและนิธิ เอียวศรีวงศ์เช่นกัน แต่ได้ให้มุมมองที่ต่างออกไป กล่าวคือ การท่องเที่ยวทำให้เกิดการนำวัฒนธรรมมาเป็นการค้า เช่น การดัดแปลงงานประเพณีให้เป็นงานบันเทิงทางการท่องเที่ยว อาจทำให้สูญเสียความภาคภูมิใจในคุณค่าทางวัฒนธรรมของชาติ เกิดการลอกเลียนแบบหรือผลิตศิลป์วัตถุโดยขาดคุณค่าทางศิลปะและความประณีตบรรจง ทำให้วัฒนธรรมการแต่งกายและค่านิยมของท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากมีการเลียนแบบพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว ทำให้สูญเสียเอกลักษณ์ของท้องถิ่น และในด้านผลกระทบทางสังคม ผลคือ ทำให้เกิดความรู้สึกว่า นักท่องเที่ยวมีอิทธิพลก่อให้เกิดความรู้สึกต่อต้าน ที่เป็นต้นเหตุของความเปลี่ยนแปลง อุบัติภัยที่เคยโอบอ้อมอารีและความเป็นมิตรไมตรีต่อนักท่องเที่ยว เกิดปัญหาอาชญากรรมเนื่องจากค่าครองชีพที่สูงขึ้นและนักท่องเที่ยวบางกลุ่มมีส่วนในการส่งเสริมกิจกรรมที่เป็นปัญหาของสังคม เช่น การบริการทางเพศ การเสพยาเสพติด นอกจากนี้การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (อังกแล้ว) ที่ได้กล่าวถึงผลกระทบด้านลบในแง่ของการก่อให้เกิดปัญหา คือ ปัญหาความแตกต่างและไม่เสมอภาคระหว่างชุมชน เนื่องจากความเหลื่อมล้ำของรัฐในการพัฒนา โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เช่น ระบบไฟฟ้า ประปา การคมนาคมขนส่งโทรศัพท์ ซึ่งมักดำเนินการในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว ก่อให้เกิดการเปรียบเทียบและทำให้ชุมชนต่างๆ เกิดความรู้สึกว่าหากมิได้เป็นแหล่งท่องเที่ยวก็มักถูกทอดทิ้งไม่ได้รับการพัฒนา และปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้าของท้องถิ่นกับนักท่องเที่ยวเพราะพฤติกรรมบางอย่างของนักท่องเที่ยว เช่น การแต่งกายไม่สุภาพเข้าไปยังศาสนสถาน หรือปูชนียสถาน หรือการกระทำที่ไม่เหมาะสมอันรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของนักท่องเที่ยวเหล่านี้ จะก่อให้เกิดความขัดแย้งกับคนในท้องถิ่น เนื่องจากความแตกต่างด้านขนบธรรมเนียมและประเพณีบางประการ (วรรณ วลัยวานิช, 2546)

พร้อมกันนั้น พลอยศรี โปราณนัท (2548) ได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาอาชญากรรมทางการท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่งที่ไม่ค่อยมีคนกล่าวถึงนัก คือ การเข้ามาหาผลประโยชน์จากกลุ่มนายทุน

โดยการปลอมตัวเป็นนายทุนท้องถิ่น เพื่อเข้าไปกว้านซื้อที่ดินชุมชนในราคาถูก และเมื่อมีการพัฒนาการท่องเที่ยวเกิดขึ้นที่ดินจึงเป็นของมีค่าและสามารถสร้างมูลค่าได้สูงมาก แต่ในทางกลับกัน เจ้าของที่ดินดั้งเดิมได้รับผลประโยชน์น้อยมาก ซึ่งเหตุการณ์เหล่านี้ล้วนเป็นตัวอย่างของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ดำเนินการโดยรัฐบาลและกลุ่มนายทุน ซึ่งเป็นผลมาจากเศรษฐกิจแบบ ทุนนิยมที่กำจัดผู้อยู่อาศัยในท้องถิ่นให้ออกไปจากการพัฒนาพื้นที่ท้องถิ่นของเขาเอง

นอกจากนี้ ชูสิทธิ์ ชูชาติ (2543) ได้กล่าวถึงผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อสังคมวัฒนธรรม (Sociocultural Impact) ไปพร้อมๆ กัน ซึ่งเป็นมุมมองที่แตกต่างออกไปโดยการพิจารณาจากลักษณะของ 1) การเผยแพร่วัฒนธรรมและการยอมรับวัฒนธรรม (Diffusion and Acculturation of Culture) 2) การต่อต้านวัฒนธรรม (Reaction of Culture) 3) การซื้อขายวัฒนธรรม (Commoditization of Culture) 4) การอนุรักษ์วัฒนธรรม (Preservation of Culture) และ 5) การเปลี่ยนแปลงครอบครัว ซึ่งอธิบายต่อไปนี้

1. การเผยแพร่วัฒนธรรม หมายถึง การแผ่ขยายวัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่งอาจเกิดขึ้น โดยเจ้าของวัฒนธรรมนำไปเผยแพร่หรือการเผยแพร่ผ่านสื่อมวลชน วัฒนธรรมบางอย่าง ที่รับเข้ามาได้มีการเลือกสรรให้เหมาะสมและไม่ขัดแย้งกับจารีตประเพณี การยอมรับวัฒนธรรม หมายถึง การที่วัฒนธรรมแข็งแกร่งกว่าเผยแพร่เข้าสู่วัฒนธรรมอ่อนกว่าแล้วทำให้เกิดการยอมรับโดยวิธีการบังคับ บางครั้งอาจเกิดการยอมรับเป็นบางส่วน ก็ทำให้เกิดการผสมผสาน (Assimilation) ระหว่างวัฒนธรรมเก่ากับวัฒนธรรมใหม่ แต่บางกรณีเจ้าของวัฒนธรรมเก่าก็อาจแสดงการต่อต้าน (Reaction) วัฒนธรรมใหม่ การท่องเที่ยวทำให้เกิดการพบกันระหว่างวัฒนธรรมใหม่ของนักท่องเที่ยวกับวัฒนธรรมเก่าของชาวบ้านในท้องถิ่น จึงทำให้เกิดการยอมรับปฏิเสธหรือผสมผสานกลมกลืนซึ่งกันและกัน

2. การต่อต้านวัฒนธรรม (Reaction of Culture) เกิดจากวัฒนธรรมของนักท่องเที่ยวกระทบต่อจารีตประเพณี ความเชื่อ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างนักท่องเที่ยวกับประชาชนในท้องถิ่น ถ้าความขัดแย้งไม่รุนแรงก็ก่อให้เกิดการรังเกียจไม่ยอมรับนักท่องเที่ยว แต่ถ้ารุนแรงอาจเกิดการขับไล่นักท่องเที่ยวออกไป

ความขัดแย้งทางวัฒนธรรมอาจทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างคนในท้องถิ่นได้ เนื่องจากคนในท้องถิ่นส่วนหนึ่งได้รับประโยชน์โดยตรงจากนักท่องเที่ยวจึงต้องเอาใจนักท่องเที่ยวเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ แต่ประชาชนท้องถิ่นซึ่งไม่ได้รับผลประโยชน์โดยตรงก็คิดว่าการท่องเที่ยวทำให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมท้องถิ่น ดังนั้นปัญหาเรื่องความขัดแย้งทางวัฒนธรรมดังกล่าวจึงส่งผลให้บุคคลในท้องถิ่น เกิดความคิดแตกแยกอันเนื่องมาจากการท่องเที่ยว

3. การซื้อขายวัฒนธรรม (Commoditization of Culture) เกิดจากนักท่องเที่ยวที่มีความสนใจทางวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยว เช่น ศิลปสาขาวิจิตรศิลป์ ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ตลอดจนจารีตประเพณีพิธีกรรม ความเชื่อ เรื่องราวทางประวัติศาสตร์และศาสนาจึงเกิดการซื้อขายวัฒนธรรมโดยคนท้องถิ่นผลิตวัฒนธรรมขายแก่นักท่องเที่ยว

การนำวัฒนธรรมไปตอบสนองทางด้านการค้ามากเกินไปทำให้วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเพราะผลผลิตที่เกิดขึ้นใหม่ต้องเปลี่ยนวัตถุประสงค์ รูปแบบและจิตวิญญาณในการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านการค้า ซึ่งทำให้วัฒนธรรมเปลี่ยนไปอย่างเลื่อนลอย (Cultural Drift)

4. การอนุรักษ์วัฒนธรรม (Preservation of Culture) การท่องเที่ยวมิได้ทำให้เกิดการฟื้นฟูแก่ศิลปวัตถุแต่ด้านประเพณีต่างๆ ก็ได้รับการฟื้นฟูด้วย บางอย่างอาจคิดแปลงให้ยิ่งใหญ่ น่าสนใจกว่าเดิมแต่ก็ยังคงสภาพความเชื่อและดำรงภูมิปัญญาเดิมไว้ได้ เช่น ประเพณีลอยกระทง จังหวัดเชียงใหม่

5. การเปลี่ยนแปลงครอบครัว (Family Change) การท่องเที่ยวทำให้ครอบครัว เปลี่ยนแปลงในเรื่องสถานภาพ หน้าที่และลักษณะของครอบครัวในประเทศกำลังพัฒนา ดังเช่นในเรื่องสถานภาพและหน้าที่บทบาทของผู้หญิงเปลี่ยนแปลงไป สามารถกำหนดบทบาทในครอบครัวได้มากขึ้นกว่าเดิม ชายหนุ่มมีบทบาทในครอบครัวและชุมชนแทนผู้อาวุโสมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อชุมชนท้องถิ่น โดยได้แบ่งออกเป็นผลกระทบด้านสังคมและผลกระทบด้านวัฒนธรรมอย่างเด่นชัด ดังนี้คือ

ผลกระทบด้านบวกของการท่องเที่ยวต่อชุมชนด้านสังคม

- เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการประกอบอาชีพของชุมชนท้องถิ่น กล่าวคือ เกิดธุรกิจท่องเที่ยวขึ้นเพื่อสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ทำให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นส่วนใหญ่เปลี่ยนจากอาชีพการทำเกษตรเดิมมาสู่อาชีพด้านการท่องเที่ยว อันเป็นอาชีพหลักใหม่หรืออาชีพเสริม

- การท่องเที่ยวช่วยสร้างสรรค์ความเจริญทางสังคมแก่ชุมชน เช่น สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวให้บริการแก่นักท่องเที่ยวก่อให้เกิดการลงทุนทั้งภาครัฐบาลและเอกชนในการสร้างสิ่งใหม่ๆ ซึ่งเป็นการสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่สังคมในชุมชนท้องถิ่นด้วย

- ช่วยยกมาตรฐานการครองชีพของชุมชนท้องถิ่น การท่องเที่ยวก่อให้เกิดผล ประโยชน์ต่อเศรษฐกิจของชุมชนทำให้ประชาชนในชุมชนมีรายได้และอำนาจซื้อมากขึ้น มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นเป็นการช่วยยกมาตรฐานการครองชีพของชุมชนให้ดีขึ้น

- เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครอบครัวของชุมชน คือ เมื่อมีการท่องเที่ยวเกิดขึ้น จึงก่อให้เกิดการสร้างอาชีพและการจ้างงาน ซึ่งผู้ประกอบการอาชีพด้านการท่องเที่ยวต้องการความมั่นคงของครอบครัวจึงมีแนวโน้มที่จะให้ขนาดของครอบครัวเล็กลง อันเป็นการเปลี่ยนโครงสร้างทางครอบครัวของชุมชนท้องถิ่นให้มีความมั่นคงขึ้น แม้ว่าคนที่แต่งงานแล้วและอยู่ในวัยเจริญพันธุ์ก็ประสงค์จะทำงานหารายได้สร้างความมั่นคงให้แก่ครอบครัวก่อนโดยชะลอการมีบุตรไว้เพื่อเก็บเงินออมให้มากขึ้น

- การท่องเที่ยวช่วยสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชนท้องถิ่นเพราะการท่องเที่ยวจะช่วยเปิดโอกาสให้สังสรรค์สมาคมขึ้นระหว่างนักท่องเที่ยวกับประชาชนในท้องถิ่นทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

- การท่องเที่ยวก่อให้เกิดการสร้างสามัคคีให้แก่สังคมชุมชน ทำให้เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจ ตระหนักในคุณค่า ความรัก และความห่วงใยทรัพยากรท่องเที่ยวของชุมชน ยังผลให้เกิดความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการร่วมมือพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวในชุมชนร่วมกันให้คงอยู่อย่างยั่งยืน เกิดความเข้มแข็งของชุมชน กระตุ้นการมีส่วนร่วม ความภาคภูมิใจ ความรักถิ่นฐาน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, อ้างแล้ว)

- การท่องเที่ยวช่วยป้องกันการอพยพย้ายถิ่นของคนในชุมชน กล่าวคือ เมื่อมีการท่องเที่ยวเกิดขึ้นย่อมก่อให้เกิดการสร้างอาชีพและจ้างงานในชุมชน ซึ่งโดยธรรมชาติมนุษย์มักจะรักถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเอง เมื่อมีโอกาสประกอบอาชีพที่เหมาะสมในชุมชนของตนก็ไม่อยากย้ายถิ่นไปทำงานที่อื่น

- การท่องเที่ยวช่วยเสริมสร้างการศึกษาแก่ชุมชน กล่าวคือ เมื่อมีการท่องเที่ยวทำให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นมีความต้องการด้านการศึกษามากขึ้น เพื่อพัฒนาตัวเองให้มีความรู้ความสามารถและมีโลกทัศน์กว้างขวาง เพื่อนำไปใช้ประกอบอาชีพด้านการท่องเที่ยวและพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนให้ดีขึ้นต่อไป

- การท่องเที่ยวช่วยเสริมสร้างความปลอดภัยแก่ชุมชนท้องถิ่น เพราะการท่องเที่ยวมีความอ่อนไหวมาก นักท่องเที่ยวจะเลือกเดินทางท่องเที่ยวในชุมชนที่มีความปลอดภัยทั้งชีวิตและทรัพย์สิน ดังนั้นชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวจึงต้องเสริมสร้างให้มีความปลอดภัยเพียงพอ

ผลกระทบด้านลบของการท่องเที่ยวต่อชุมชนท้องถิ่นด้านสังคม

- ปัญหาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและค่านิยมคนในชุมชน กล่าวคือ ชุมชนเคยมีความเป็นอยู่ในสังคมชนบทที่เรียบง่าย เมื่อการท่องเที่ยวเข้าไปย่อมเป็นเหตุให้คนในชุมชนเกิดความชื่นชมและเลียนแบบนักท่องเที่ยวจึงเกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและค่านิยมที่มีมาแต่ครั้งเดิม เช่น การเปลี่ยนแปลงด้านการแต่งกายพื้นเมืองมาเป็นแบบสมัยใหม่ เกิดค่านิยมในการบริโภคสินค้า

ต่างๆ ใช้เครื่องจักรกลมาผลิตสินค้าพื้นเมืองแทนแรงงานมือ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เป็นการทำลายเอกลักษณ์ของชุมชนอันเป็นเสน่ห์ที่เคยดึงดูดนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังเป็นการใช้ชีวิตอย่างฟุ้งเฟ้อ ไม่ประหยัด และสร้างปัญหาแก่สังคมในระยะยาว

- ปัญหาความผูกพันทางครอบครัว กล่าวคือ เมื่อกลุ่มหนุ่มสาวมีงานทำในธุรกิจท่องเที่ยวซึ่งการทำงานมีวันหยุดไม่แน่นอนจึงทำให้ต้องห่างเหินจากครอบครัว นอกจากนี้เมื่อมีรายได้ดีก็มักปลีกตัวหนีจากความเข้มงวดทางสังคมของชุมชนท้องถิ่นทำให้ความผูกพันทางครอบครัวลดน้อยลง

- เกิดปัญหาการอพยพย้ายถิ่นเข้ามา เมื่อชุมชนมีการท่องเที่ยวเกิดขึ้นย่อมทำให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นอื่นเข้ามาหางานทำ จึงสร้างปัญหาต่างๆ มากมายให้แก่ชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว เช่น ปัญหาที่อยู่อาศัย ปัญหาสาธารณสุข ปัญหาการกำจัดขยะมูลฝอย เป็นต้น

- เกิดปัญหาการหลอกลวงเอาเปรียบนักท่องเที่ยว เนื่องจากผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวในชุมชนบางรายเกิดความโลภ จึงเอาเปรียบนักท่องเที่ยว โดยเล็งเห็นแก่ผลประโยชน์ ส่วนตัวมากกว่าส่วนรวม คิดกำไรเกินควร เกิดการหลอกลวงหรือโกงนักท่องเที่ยวด้วยการขายสินค้าและบริการที่มีคุณภาพต่ำกว่าราคา ทำให้ภาพการท่องเที่ยวของชุมชนติดลบจนนักท่องเที่ยวไม่อยากเข้ามาท่องเที่ยว

ผลกระทบด้านบวกของการท่องเที่ยวต่อชุมชนท้องถิ่นด้านวัฒนธรรม

- การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการใช้วัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น เป็นทรัพยากรท่องเที่ยวและสามารถให้ผลตอบแทนเป็นรายได้จากการท่องเที่ยวในรูปแบบค่าเข้าชม เช่น รายได้จาก การเก็บค่าเข้าชม โบราณสถาน วัตถุประสงค์สถาน

- การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการสร้างความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยว เกี่ยวกับวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น ก่อให้เกิดความเข้าใจและยอมรับในคุณค่าทางมรดกวัฒนธรรมของชุมชน

- การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการสร้างความรักความหวงแหน และความภาคภูมิใจของวัฒนธรรมแก่ชุมชน เนื่องจากวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนท้องถิ่นเป็นตัวดึงดูดใจที่สำคัญ ย่อมทำให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดความตระหนักในคุณค่าทางวัฒนธรรมประเพณีของตน เป็นเหตุให้เกิดความรัก ความหวงแหน ความภาคภูมิใจในสิ่งที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น และก่อให้เกิดประโยชน์ในการร่วมมือร่วมใจช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชน

- การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ระหว่างชุมชนก่อให้เกิดความรู้สึกที่ดีต่อกันระหว่างประชาชนในชุมชนกับนักท่องเที่ยว ส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับวัฒนธรรมของกันและกันอีกด้วย

- การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการส่งเสริมการผลิต และจำหน่ายงานศิลปวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น แล้วนำมาจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยวเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนท้องถิ่น

ผลกระทบด้านลบของการท่องเที่ยวต่อชุมชนท้องถิ่นด้านวัฒนธรรม

- ปัญหาการเปลี่ยนแปลงค่านิยมทางวัฒนธรรมของชุมชน กล่าวคือ เมื่อการท่องเที่ยวเกิดขึ้นย่อมนำความเจริญทางวัตถุเข้ามาสู่ชุมชน จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงค่านิยมทางวัฒนธรรมที่มีมาแต่โบราณ ถ้ามองในระยะยาวแล้วนับเป็นการทำลายเอกลักษณ์ดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่นที่เป็นเสน่ห์ที่ใช้ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมเยือน

- การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาการทำลายศิลปวัตถุของชุมชนท้องถิ่น โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เนื่องจากไม่รู้คุณค่าของศิลปวัตถุ เช่น การขีดเขียนบนศิลปวัตถุ หรือต้องการศิลปวัตถุมาเป็นสมบัติส่วนตัวจึงเกิดการขโมยศิลปวัตถุไปขายให้นักท่องเที่ยวหรือตัดเศียรพระพุทธรูปไปขายให้นักท่องเที่ยว

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าการศึกษารื่องผลกระทบทางด้านสังคมและวัฒนธรรมนั้นค่อนข้างเป็นเรื่องที่ซับซ้อน มีความเกี่ยวข้องกันอย่างต่อเนื่อง ต้องมองอย่างลึกซึ้งและต้องใช้ระยะเวลาในการศึกษาเนื่องจากเป็นเรื่องของวิถีชีวิต ความสัมพันธ์ของคนในสังคม ความนึกคิด และทัศนคติที่สั่งสมของคนในสังคมนั้น

2.2.3 ผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม

เมื่อก้าวถึงการท่องเที่ยวเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมแล้ว สิ่งแวดล้อมถือเป็นองค์ประกอบและปัจจัยที่สำคัญยิ่งของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่จะดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมเพื่อเกิดผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจมาสู่สังคม การสร้างรายได้ สร้างงาน หรือการนำมาซึ่งกระแสเงินตราต่างประเทศสู่ประเทศโลกที่สาม แต่อย่างไรก็ตามการเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะสิ่งแวดล้อมของชุมชนในแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งสิ่งแวดล้อมด้านการท่องเที่ยวได้แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ 1) สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (Natural Environment) หรือสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ ได้แก่ แผ่นดิน น้ำ พืช และสัตว์ 2) สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Man-made Environment) ได้แก่ โบราณสถาน สิ่งก่อสร้าง อาคารที่พักอาศัย ถนน เป็นต้น (ชูสิทธิ์ ชูชาติ, 2543) ดังนั้นผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจึงหมายถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันของสิ่งแวดล้อม สร้างเป็นสภาพแวดล้อมใหม่ขึ้นมาโดยสภาพแวดล้อมใหม่ที่สร้างขึ้นอาจจะก่อผลด้านบวกหรือด้านลบต่อสภาพแวดล้อมเดิมที่เป็นอยู่ก็ได้ ขึ้นอยู่กับสถานะของสิ่งแวดล้อมและกิจกรรมที่สนใจ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอาจเกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ หรือเกิดขึ้นโดยมนุษย์

สร้างขึ้นก็ได้ (กนกพร สว่างแจ้ง, 2540) ผลกระทบด้าน สิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการท่องเที่ยวสามารถมองเป็น 2 ประเด็นกว้างๆ คือ 1) ความกลมกลืน (Harmony) เกิดขึ้นเมื่อการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมเกื้อกูลอำนวยผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดผลประโยชน์ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม และ 2) ความขัดแย้ง (Conflict) เกิดขึ้นเมื่อการท่องเที่ยวทำให้สิ่งแวดล้อมเกิดความเสียหาย อาจมีสาเหตุมาจากปริมาณนักท่องเที่ยวมากเกินไป ขาดความระมัดระวัง จงใจกระทำหรือขาดการศึกษา (อุดร วงษ์ทับทิม และคณะ, 2546) และการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการทางการท่องเที่ยวอาจก่อให้เกิดการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ และผลกระทบด้านนี้จะเห็นเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน เช่น การบุกรุกที่ดินสาธารณะ การปลูกสร้างอาคารที่มีรูปแบบขัดต่อสภาพแวดล้อม การกำจัดสิ่งปฏิกูลที่ไม่มีประสิทธิภาพ (กองวิชาการและฝึกอบรม การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ม.ป.ป.)

นอกจากนี้บุญเลิศ จิตต์วัฒนา (อ้างแล้ว) ได้ให้แนวคิดถึงผลกระทบของการท่องเที่ยว ด้านสิ่งแวดล้อมในแง่ผลประโยชน์และความกลมกลืนที่เกิดขึ้นต่อชุมชนท้องถิ่น คือ

- การท่องเที่ยว ช่วยสร้างความตระหนักถึงคุณค่าสิ่งแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่นก่อให้เกิดการกระตุ้นให้คนในชุมชนตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นทรัพยากรท่องเที่ยวที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยี่ยมชมมากยิ่งขึ้น

- การท่องเที่ยวช่วยรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อมของชุมชนแหล่งท่องเที่ยวเพราะชุมชนเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมที่เป็นทรัพยากรท่องเที่ยว จึงช่วยกันรักษาสภาพภูมิทัศน์ของสิ่งแวดล้อมในชุมชน และสามารถอาศัยรายได้จากการท่องเที่ยว มาใช้สนับสนุนในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชนอีกด้วย

- การท่องเที่ยวช่วยฟื้นฟูและเสริมคุณค่าของสิ่งแวดล้อมในชุมชนท้องถิ่นทำให้ชุมชนท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าสิ่งแวดล้อม และเกิดการนำทรัพยากรท่องเที่ยวหรือวัตถุดิบในชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่า (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2544)

- การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนา และปรับปรุงสิ่งแวดล้อมของชุมชน การท่องเที่ยวทำให้ประชาชนในชุมชนเกิดการร่วมมือร่วมใจพัฒนาและปรับปรุงสิ่งแวดล้อม เช่น ช่วยกันรักษาความสะอาด ช่วยกันปลูกต้นไม้ให้ร่มรื่นสวยงามและผลกระทบของการท่องเที่ยวด้านสิ่งแวดล้อมในแง่ลบและความขัดแย้งที่เกิดขึ้นต่อชุมชน ท้องถิ่น ดังนี้คือ

- เกิดปัญหาทรัพยากรน้ำของชุมชน กล่าวคือ เมื่อชุมชนท้องถิ่นมีการท่องเที่ยวเกิดขึ้นย่อมต้องการน้ำดื่ม น้ำใช้มากขึ้น ก่อให้เกิดปัญหาการขาดแคลนน้ำดื่ม น้ำใช้เป็นเหตุให้มีการเจาะน้ำบาดาลเพิ่มมากขึ้น นอกจากนั้นสถานบริการท่องเที่ยวในชุมชนท้องถิ่นยังมีระบบบำบัดน้ำทิ้งไม่ได้มาตรฐาน ทำให้น้ำเสียลงสู่แหล่งน้ำใกล้เคียง ทำให้คุณภาพน้ำของชุมชนท้องถิ่นเสื่อมโทรม

สิ่งมีชีวิตในน้ำอาจตายได้

- การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยวและมลภาวะในชุมชนเช่น ปัญหาขยะมูลฝอย ปัญหาอากาศเป็นพิษ ปัญหามลภาวะทางเสียง ปัญหาเหล่านี้ล้วนมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของชุมชนทั้งสิ้น

- การท่องเที่ยว ก่อให้เกิดปัญหาการทรุดตัวของทรัพยากรดินในชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะการท่องเที่ยวแบบเดินป่าย่อมมีผลทำให้เกิดการพังทลายของดิน นอกจากนี้ธุรกิจท่องเที่ยวหันมาใช้ น้ำบาดาลมากขึ้น ทำให้ง่ายต่อการทรุดตัวของผิวดิน

- การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาทำลายภูมิทัศน์ของชุมชนท้องถิ่น กล่าวคือ จำต้องมี การสร้างอาคารและสิ่งปลูกสร้างขึ้นในชุมชน ซึ่งอาคารและสิ่งก่อสร้างบางแห่งก่อให้เกิดปัญหา ทำลายทัศนียภาพอันสวยงามของชุมชน บางแห่งก็มีลักษณะไม่กลมกลืนกับสภาพแวดล้อม นอกจากนี้ ยังเกิดปัญหาความไม่เป็นระเบียบในการก่อสร้างอาคาร ก่อให้เกิดความอูจาดตาขึ้นในชุมชน

- ปัญหาการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน สิ่งอำนวยความสะดวก และการพัฒนา สาธารณูปโภค สาธารณูปการต่างๆ ตามนโยบายของรัฐ รวมถึงการพัฒนาสิ่งก่อสร้างของ ผู้ประกอบการโดยไม่ได้คำนึงถึงสภาพแวดล้อม เช่น การถมที่ ถมทะเล การสร้างถนนประชิด ชายฝั่ง ฯลฯ ล้วนแต่ก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับผลกระทบทางกายภาพอื่นๆ ตามมามากมาย เช่น การ พังทลาย และการกัดเซาะชายฝั่ง การเกิดตะกอน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, อ้างแล้ว)

จากแนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบต่อชุมชนที่ได้กล่าวมา จะเห็นว่าการพัฒนาการท่องเที่ยว ทำให้เกิดปรากฏการณ์ทั้งที่เป็นประโยชน์และเป็นโทษต่อชุมชน ซึ่งผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อชุมชน แต่ละชุมชนนั้น ผู้ศึกษาเชื่อว่าในแต่ละชุมชนก็จะมีรูปแบบและปรากฏการณ์ที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งความแตกต่างกันนั้นย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายปัจจัยที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอยู่ ภายในบริบท ของชุมชนแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำการศึกษาและค้นหาปัจจัยและความสัมพันธ์ ที่ก่อให้เกิดผลกระทบนั้นๆ เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาต่อไป

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

จากความเชื่อมั่นในแนวการพัฒนากระแสหลักว่าจะเป็นแนวทางในการพัฒนาสังคมและ ประเทศให้ก้าวไปสู่ความเป็นสังคมหรือประชากรที่พัฒนาได้เริ่มลดถอยลง เมื่อปรากฏการณ์ต่างๆ ที่ปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนในประเทศโลกที่สามสะท้อนถึงปัญหาของการพัฒนาตามแนวกระแสหลัก ทำให้ผู้คนเริ่มมองหาแนวทางใหม่ที่จะใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาที่จะไม่ก่อให้เกิดปัญหาตามมา ขอบบพร่องหรือจุดอ่อนของกระแสหลักถูกนำมาวิพากษ์วิจารณ์และวิเคราะห์ปรับเปลี่ยนเพื่อสร้าง แนวทางในการพัฒนาแนวใหม่ จึงเกิดการพัฒนาทงเลือกแนวใหม่ซึ่งเป็นแนวการพัฒนาที่ได้รับ

การยอมรับจากนักคิดนักวิชาการหรือนักพัฒนาหลายกลุ่มว่าเป็นแนวการพัฒนาที่น่าจะเหมาะสมในการนำมาใช้กับการพัฒนาประเทศ เรียกว่า การพัฒนาแบบยั่งยืน (Sustainable Development) ซึ่งเป็นแนวคิดที่สืบเนื่องมาจากแนวคิดในการอนุรักษ์ (Conservation)

ต่อมาได้ถูกเพิ่มเติมและปรับเปลี่ยนให้มีความเหมาะสมมากยิ่งขึ้น เพื่อนำมาใช้เป็นแนวคิดในการพัฒนาประเทศ เอ็ดเวิร์ด บี บาร์เวียร์ (Edward B. Barvier) ได้เสนอรูปแบบของการพัฒนาที่ยั่งยืนว่ามีจุดสำคัญอยู่ที่รูปแบบของการพัฒนาจะต้องตอบสนองเป้าหมายของระบบ 3 ระบบคือ

1. ระบบชีววิทยา (Biological System) การพัฒนาจะต้องไม่ทำลายในเรื่องของความหลากหลายทางพันธุกรรม (Genetic Diversity) การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอยู่ในขอบเขตที่ธรรมชาติสามารถผลิตทดแทนได้อย่างเพียงพอต่อความต้องการ (Biological Productivity) และธรรมชาติสามารถฟื้นตัวกลับมาได้อีกครั้ง (Resilience) นั้นเอง
2. ระบบเศรษฐกิจ การพัฒนาจะต้องสามารถตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของสมาชิกในสังคมได้อย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน
3. ระบบสังคม การพัฒนาจะต้องคงไว้ซึ่งความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Cultural Diversity) สร้างให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม และสมาชิกในสังคมมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมของตนเอง (ริงสรณ์ ประทุมวรรณ, 2543)

ในแวดวงอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวก็เช่นกัน การพัฒนาการท่องเที่ยวตามทฤษฎีสสมัยใหม่โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศโลกที่สาม ได้นำมาซึ่งผลเสียหายต่อสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวอย่างมากมาย อีกทั้งคนในชุมชนกลับเป็นผู้เสียเปรียบและมิได้รับผลประโยชน์อย่างแท้จริง ดังนั้นจึงได้เกิดแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวแนวใหม่ขึ้นเพื่อที่มุ่งหวังที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น นั่นคือ แนวคิดในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism Development) (พลอยศรี โปราณนนท์, 2545) ซึ่งสอดคล้องและมีหลักการเดียวกันกับแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development)

แนวคิดของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) เริ่มได้รับความนิยมนิยมและแพร่หลายในระยะ 8-9 ปีที่ผ่านมา จากการประชุม Globe'90 ณ ประเทศแคนาดา ซึ่งได้ให้คำจำกัดความการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนว่าเป็นการพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบันโดยมีการปกป้องและสงวนรักษาโอกาสต่างๆ ของอนุชน รุ่นหลังการท่องเที่ยวนี้ จึงหมายถึงการจัดการทรัพยากรเพื่อสนองตอบความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม และความงามทางสุนทรียภาพในขณะที่สามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศด้วย (นำชัย ทนุผล, 2542) สอดคล้องกับมณีวรรณ พิวนิมและคณะ (2542) ซึ่งกล่าวถึงเป้าหมายในการ

จัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนแต่เน้นให้ความสำคัญในเรื่องศักยภาพการรองรับนักท่องเที่ยวและคนในชุมชน โดยได้กล่าวว่าการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจะต้องมีการสนับสนุน ค่านิยมที่มีการส่งเสริมให้มีมาตรฐานการบริการที่พึงพอใจและไม่ฟุ่มเฟือย อยู่ในขอบขีดความสามารถของระบบนิเวศน์ที่จะรองรับได้ คำนึงถึงประโยชน์ของประชากรเป็นหลักหรือมีประชาชนเป็นศูนย์กลาง (People-centered development) เป็นการพัฒนามีชุมชนเป็นฐาน (Community-based development) โดยพยายามประสานประโยชน์ทางเศรษฐกิจเข้ากับการสงวนรักษาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และการคงอยู่ของสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นให้ยาวนานที่สุด สอดคล้องกับ วรรณมา วงษ์วานิช (2546) ที่กล่าวว่า การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต้องเป็นการพัฒนาและ จัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและ สิ่งแวดล้อมอย่างฉลาดรอบคอบ ระมัดระวัง ให้เกิดผลทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสามารถ อนุรักษ์เอกลักษณ์ของธรรมชาติและวัฒนธรรมไว้ให้นานที่สุด และต้องก่อให้เกิดผลกระทบ น้อยที่สุด ใช้ประโยชน์ให้นานที่สุดโดยไม่ทำให้สูญเสีย เอกลักษณ์ทางธรรมชาติและวัฒนธรรม ของท้องถิ่นด้วย นอกจากนี้หัทธรัตน์ วัฒนพฤกษ์ (2542) ได้ให้ความเห็นว่า การพัฒนาการ ท่องเที่ยวที่ยั่งยืนนั้นควรจะคำนึงถึงการกระจายผลประโยชน์แก่ ชุมชนท้องถิ่นให้คนท้องถิ่นมี ส่วนร่วมในการจัดการเป็นสำคัญ และต้องไม่ลืมที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวควบคู่ไปกับการ พัฒนาการท่องเที่ยว ความสำเร็จในการปฏิบัติตามแนวทางของการพัฒนาอย่างยั่งยืนจะขึ้นอยู่กับ ความร่วมมือของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นผู้ประกอบการ คนในท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ ตลอดจนนักท่องเที่ยวเองในการใช้ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่มีอยู่จำกัดอย่างรอบคอบและชาญฉลาด เพื่อให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดทั้งในปัจจุบันและอนาคตด้วย

ดังนั้น เราสามารถแยกองค์ประกอบที่สำคัญของการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้ ดังนี้ คือ 1) องค์ประกอบด้านการพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป็นการพัฒนาสถานที่อัน เป็นจุดหมายปลายทาง ที่นักท่องเที่ยวจะเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวพร้อมสิ่งอำนวยความสะดวกทางการ ท่องเที่ยวให้สามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเยี่ยมชม โดยมีการประเมินศักยภาพขีด ความสามารถในการรองรับของพื้นที่ และกำหนดกิจกรรมท่องเที่ยวที่อนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยว และสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งให้ความรู้เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยวด้วย 2) องค์ประกอบ ด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป็นการพัฒนาเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมใน แหล่งท่องเที่ยวให้อยู่ในสภาพเดิมหรือดีกว่าเดิม และป้องกันผลกระทบด้านลบจากการท่องเที่ยว โดยต้องมีการติดตามประเมินผลกระทบจากการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง 3) องค์ประกอบด้านการ พัฒนาธุรกิจท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป็นการพัฒนารูปแบบด้านบริการอำนวยความสะดวกโดยตรงแก่ นักท่องเที่ยว เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวให้ได้รับความพึงพอใจ โดยมีความ รับผิดชอบต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมด้วย 4) องค์ประกอบด้านการพัฒนา

การตลาดท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป็นการพัฒนาการแสวงหานักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพซึ่งมีลักษณะเป็นคุณประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยว และสิ่งแวดล้อมให้เข้ามาท่องเที่ยว โดยให้นักท่องเที่ยวเหล่านี้ได้รับความรู้และประสบการณ์จากการท่องเที่ยวตามที่เขาพึงพอใจ 5) องค์ประกอบด้านการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป็นการพัฒนาการสร้างโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยว เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่นให้สามารถจัดการการท่องเที่ยวของตนเอง และให้ชุมชนท้องถิ่นได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว อันจะทำให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดความ ห่วงเห่นและรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่ตลอดไป 6) องค์ประกอบพัฒนาด้านจิตสำนึกทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป็นการพัฒนาการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยว และสิ่งแวดล้อมให้แก่ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทุกฝ่าย โดยการให้ความรู้และสื่อความหมายในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยว และสิ่งแวดล้อม เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนให้ทุกฝ่ายเกิดความรักความห่วงเห่นทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2542)

อย่างไรก็ตาม ในการจะบรรลุถึงเป้าหมายได้นั้น จะต้องนำองค์ประกอบต่างๆ ที่กล่าวมาบูรณาการเข้าด้วยกัน และสิ่งที่สำคัญคือ ผู้ปฏิบัติ ทั้งรัฐ หน่วยงานเอกชนและประชาชนเองจำเป็นต้องมีความเข้าใจที่ใกล้เคียงกันในเรื่องของเป้าหมาย และวิธีการจัดการทรัพยากรเพื่อจะได้ดำเนินการไปในทิศทางเดียวกันได้สำเร็จซึ่ง Bhirley and et. al. (อ้างใน นำชัย ทนุผล, 2542) ได้อภิปรายถึงหลักการในการวางแผนดำเนินงานพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติได้อย่างบรรลุเป้าหมาย ไว้ดังนี้ คือ

1. ควรเป็นการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน (Using resource sustainable) คือ การนำทรัพยากรมาใช้อย่างอนุรักษ์และพอเหมาะพอดีเพื่อสามารถนำทรัพยากรดังกล่าวมาใช้ในระยะยาว
2. การลดการบริโภคปริมาณที่มากเกินไปจนเกินความจำเป็นและลดของเสีย (Reducing over-consumption and waste) คือ กิจกรรมในการท่องเที่ยวควรพยายามให้เกิดการลดการบริโภคที่เกินความจำเป็นและการลดปริมาณของเสีย
3. การรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ (Maintaining diversity)
4. มีการบูรณาการการท่องเที่ยวในการวางแผน (Integrating tourism into planning) คือ การประสานการพัฒนาการท่องเที่ยวเข้ากับกรอบกลยุทธ์การพัฒนาแห่งชาติและท้องถิ่น และการประเมินผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม
5. มีการสนับสนุนเศรษฐกิจท้องถิ่น (Supporting local economics)
6. สร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น (Involving local communities)
7. มีการปรึกษาหารือระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และสาธารณชน (Consulting

stakeholders and the public) เพื่อการร่วมงานที่ไปในทิศทางเดียวกันรวมทั้งร่วมแก้ไขปัญหาและลดข้อขัดแย้งในผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน

8. มีการฝึกอบรมบุคลากร (Training staff)

9. ทำการตลาดการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบ (Marketing tourism responsibly) มีการดำเนินการวิจัย (Undertaking research) จะต้องมีการวิจัยและตรวจสอบผลการดำเนินการ กิจกรรมการท่องเที่ยวรวมทั้งผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยวอยู่เสมอ

จากการทบทวนวรรณกรรมแนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน จากนักคิดและนักวิชาการต่างๆ จึงทำให้สรุปได้ว่าแนวคิดในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนนี้ เป็นแนวคิดเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจควบคู่กับการฟื้นฟูอนุรักษ์คุณภาพทรัพยากรการท่องเที่ยว และสิ่งแวดล้อม โดยการใช้ทรัพยากรท่องเที่ยวได้อย่างชาญฉลาดและยั่งยืน ในขณะที่เดียวกันก็ช่วยแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการส่งเสริมการท่องเที่ยว และช่วยลดผลกระทบที่เกิดต่อชุมชนท้องถิ่น และสิ่งแวดล้อมให้น้อยที่สุด โดยมุ่งหวังให้กิจกรรมการท่องเที่ยวที่เข้าไปในชุมชนนั้นจะไม่ก่อให้เกิดการทำลายแต่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อบุคคลทุกฝ่ายทั้งนักท่องเที่ยวและคนในชุมชนท้องถิ่น

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน

พจนา สวนศรี (อ้างใน อุดร วงษ์ทับทิม และคณะ, 2546) ได้กล่าวถึง “การประชุมเอิร์ธซัมมิต (Earth Summit)” หรือการประชุมสุดยอดสิ่งแวดล้อมโลกที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร เมื่อวันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2535 ซึ่งมุ่งเน้นประเด็นสำคัญเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน และก่อให้เกิดกระแสสำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว 3 ประการด้วยกัน คือ

1) กระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศเพื่อคงความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับโลก

2) กระแสของตลาดการท่องเที่ยวซึ่งมีปริมาณนักท่องเที่ยว “แบบมีคุณภาพ” เพิ่มขึ้น

3) กระแสการพัฒนาทรัพยากร ในความหมายของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจากประชาชนระดับรากหญ้า เพื่อบรรลุซึ่งแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน และจากกระแสการพัฒนาการท่องเที่ยวดังกล่าว จึงทำให้เกิดการคิดค้นรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนหรือการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism) ในประเทศไทยขึ้น ดังนั้นกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชน จึงถือเป็นส่วนประกอบที่สำคัญยิ่งในพื้นที่ที่มีการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว เนื่องจาก กระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนเป็นปัจจัยหลักที่จะทำให้เกิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในแหล่งท่องเที่ยวนั้นๆ

มีผู้กล่าวไว้ว่าการพัฒนาใดๆ ก็ตามหากประชาชนมิได้รู้สึกว่าเป็นเจ้าของและ ลง

เมื่อพัฒนาด้วยตนเองแล้ว การพัฒนานั้นมีอาจสำเร็จและยั่งยืนอยู่ได้ การมีส่วนร่วมของประชาชน ได้ถูกกำหนดให้อยู่ในนโยบายและวิธีการคิดในการทำงานพัฒนาหลายแห่ง ดังจะเห็นได้ว่าในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2540-2544) ด้านการท่องเที่ยวมีการกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาการท่องเที่ยวให้เป็นไปอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน โดยมีจุดมุ่งหมายหลักในการพัฒนาประเทศนั้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวในทุกระดับทั้งด้านการวางแผนและการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ ซึ่งได้ระบุไว้อย่างชัดเจนในการให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง (วิไล บุญบรรจง, 2543)

การมีส่วนร่วมของประชาชน จึงหมายถึงกระบวนการที่ส่งเสริมให้ประชาชนในระดับท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงอย่างกว้างขวาง โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพคนและการวางแผนพัฒนาที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขข้อเท็จจริงและความต้องการของประชาชน (เมธี พยอมยงค์, 2544) นอกจากนี้ William Ervin (อ้างใน สุรัสวดี หุ่นพยมต์, 2528) ได้ให้แนวคิดที่ชัดเจนขึ้น โดยกล่าวว่า การมีส่วนร่วมนั้นจะต้องเป็น “การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมซึ่งก็คือกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ตัดสินใจ แก้ไขปัญหาของตนเอง โดยเน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันของประชาชน ใช้ความคิดสร้างสรรค์และความชำนาญของประชาชนแก้ไขปัญหาร่วมกับการใช้ทรัพยากรที่เหมาะสม และสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง”

สอดคล้องกับปาริชาติ วลัยเสถียร (อ้างใน สุวัฒน์ คงแป้น, 2544) ที่ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมใน 2 ลักษณะ คือ การมีส่วนร่วมนัยของการพัฒนา และเพิ่มเติมมุมมองการมีส่วนร่วมนัยทางการเมืองเข้าไปด้วย กล่าวคือ การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนาทำ โดยให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่ร่วมกันค้นหาปัญหา ร่วมวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีในท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการดังกล่าวจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน ส่วนความหมายลักษณะที่สอง คือ การมีส่วนร่วมโดยความหมายทางการเมือง ซึ่งนอกจากจะเป็นการส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของประชาชนหรือเพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มแล้ว ยังจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐมาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก โดยการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางมาเป็นภูมิภาค เพื่อให้ภูมิภาคเป็นเอกเทศให้มีอำนาจทางการเมืองการบริหาร และการต่อรองในการจัดการทรัพยากร หรือกล่าวได้ว่า “เป็นการคืนอำนาจในการพัฒนาให้กับประชาชนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคต ของตัวเอง” นั่นเอง

เจมส์ แอล เครตัน (2544) ซึ่งให้เห็นว่ากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนสามารถ

สร้างภูมิคุ้มกันต่อความรู้สึกสูญเสียอำนาจ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นช่องทางที่จะนำประชาชนมาร่วมกันเพื่อที่จะแก้ปัญหาของส่วนรวม มันได้สร้างความรู้สึกว่านี่เป็นปัญหาของ “เรา” กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนคือช่องทางที่จะสร้างให้เกิดการสื่อสารระหว่างกลุ่มในชุมชน เพื่อที่เขาจะได้มาทำความเข้าใจถึงความต้องการของแต่ละกลุ่มและสร้างความสัมพันธ์ที่ดีที่จะยับยั้งการกระทำที่สุดโต่ง ทำให้ประชาชนสามารถแสดงศักยภาพที่มีอยู่และช่วยให้ได้หนทางการแก้ไขปัญหาเชิงนวัตกรรมที่เหมาะสมกับปัญหาของชุมชนได้มากกว่าการให้บุคคลภายนอกเข้ามาช่วยแก้ปัญหา (ธีระพงษ์ แก้วหาญ, 2546) นอกจากนี้ประเวศ วะสี (2532) ยังชี้ให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นความคิดริเริ่มของท้องถิ่น ในการทำให้เกิดการจัดองค์กรและเกิดการปรากฏขึ้นของผู้นำตามธรรมชาติ ผู้นำของชุมชน ผู้นำที่ทางราชการแต่งตั้งอาจไม่ใช่ผู้นำจริงๆ ที่ชาวบ้านยอมรับนับถือ ผู้นำทางธรรมชาติอาจเป็นชาวบ้านเป็นพระเป็นผู้ใหญ่บ้าน เป็นกำนัน เป็นครูเป็นใครก็ตามแต่สถานการณ์ ซึ่งการจะเกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนได้นั้นจะต้องมีปัจจัยและองค์ประกอบต่างๆ ดังนี้คือ

1. ความศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆ
 2. ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือหรือเกียรติยศ ตำแหน่ง ทำให้ประชาชนเกิดความเกรงใจที่จะมีส่วนร่วมด้วย ทั้งๆ ที่ยังไม่ศรัทธาหรือมีความเต็มใจอย่างเต็มเปี่ยมที่จะกระทำ
 3. ประชาชนต้องมีความตั้งใจและเต็มใจที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมที่จัดให้มีขึ้นและหน่วยงานหรือโครงการต่างๆ ก็ต้องมีความจริงจังในการดำเนินงานเช่นเดียวกัน (ไพรัตน์ เดชะรินทร์, 2537)
- สอดคล้องกับแนวคิดของมนตรี กรรพุมมาลย์ (2533) ที่กล่าวว่าปัจจัยที่ทำให้การรวมตัวประสบผลสำเร็จได้นั้น คือ กลุ่มต้องมีความคิดริเริ่ม ความต้องการ ความสนใจร่วมกันอย่าง จริงจัง ความสัมพันธ์อันดีงามของคนในชุมชนทำให้สมาชิกเกิดความศรัทธา ความสามัคคีของกลุ่ม รวมถึงการสืบทอดและการถ่ายทอดความรู้เพื่อให้บุคคลได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกด้วยความสนใจและการเข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้อรอนงค์ ธรรมกุล (2539) ยังได้ชี้ให้เห็นปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นอีก 4 ประเด็นที่แตกต่างออกไป ดังนี้คือ 1) ด้านความผูกพันเป็นเครือญาติและความสัมพันธ์ในชุมชน 2) ด้านการมีภาวะทางเศรษฐกิจ 3) ด้านการมีปัญหาาร่วมกันและ 4) ด้านการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีปัจจัยที่ค้ำประกันถึงลักษณะปัจเจกบุคคล ได้แก่ ปัจจัยภายในตัวบุคคล เกิดจากความต้องการ ความคาดหวัง ความรู้สึกที่ร่วม ความประสงค์ในสิ่งต่างๆ เช่น ต้องการเงิน ต้องการผลประโยชน์อื่น ต้องการเกียรติยศ ชื่อเสียง และปัจจัยภายนอกตัวบุคคลที่เกิดจากแรงผลักดันจากบุคคลอื่น เช่น ผู้นำท้องถิ่น

ชักจูงเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือเกิดภัยธรรมชาติต่างๆ

ดังนั้นการที่เรานำแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนมาใช้ในการจัดการท่องเที่ยวนั้นก็เพื่อสามารถตอบสนองและพัฒนาสู่กระบวนการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนได้ จึงเกิดเป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism) ขึ้นมา ซึ่งเนื้อหาของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ก็คือ การพัฒนาชุมชนโดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น เน้นให้ความสำคัญกับชุมชนเป็นศูนย์กลาง ซึ่งเป็นการจัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชน และคำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรมและเป็นการจัดการ เพื่อให้เกิดความรู้แก่ผู้มาเยือนด้วย สำหรับการพัฒนายเพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นมีไม่เรื่องง่าย เนื่องจากหากนำมาใช้อย่างไม่มีการดำเนินงานวางแผนและเตรียมการที่ดีแล้ว การท่องเที่ยวโดยชุมชนก็จะกลายเป็นยาพิษและนำหายนะมาสู่ชุมชนได้เช่นกัน ดังนั้นจะต้องอาศัยระยะเวลาและกระบวนการทำงานหลากหลายขั้นตอนเพื่อเตรียมความพร้อมและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว ตั้งแต่การศึกษาความเป็นไปได้ของพื้นที่ชุมชน กำหนดจุดประสงค์ วางแผนงาน บริหารจัดการองค์กร พัฒนาบุคลากร จัดการท่องเที่ยวนำร่องจนถึงการประเมินผลเพื่อการปรับปรุงแก้ไข (พจนา สวนศรี, 2546) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของบุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542) ที่กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เพื่อเป็นการท่องเที่ยว โดยชุมชนโดยให้ความเห็นว่าเป็นการให้โอกาสแก่สมาชิกของชุมชนท้องถิ่นอย่างเท่าเทียมกัน ในการเข้าร่วมรับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน โดยถือเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่กระตุ้นให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามาร่วมในฐานะเจ้าหน้าที่หรือนักวางแผน มีการเรียนรู้ร่วมกันและเข้าร่วมประชุมตัดสินใจในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว ในขณะเดียวกัน เจ้าหน้าที่ของรัฐก็ต้องฝึกฟังความคิดเห็นปัญหาและความต้องการของชุมชน ท้องถิ่นด้วย เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นมีบทบาทในการวางแผนกำกับดูแลควบคุมการท่องเที่ยวให้ มากขึ้นอันจะทำให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของเกิดความรัก ความหวงแหน และสร้างจิตสำนึกในการดูแลปกป้องรักษาทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน จึงต้องให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนทุกขั้นตอนดังต่อไปนี้คือ

ขั้นตอนที่ 1 ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการศึกษาค้นหา ปัญหาทางการท่องเที่ยว และสาเหตุแห่งปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนรวมถึงความต้องการของชุมชนด้วย

ขั้นตอนที่ 2 ให้ชุมชนท้องถิ่น มีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ตั้งแต่รวมกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ เป้าหมาย และวิธีการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนเพื่อให้แผนงานหรือโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวที่สามารถแก้ไข หรือลดปัญหาของชุมชนท้องถิ่น และสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อการท่องเที่ยว พร้อมทั้งตอบสนองความต้องการของชุมชน

ขั้นตอนที่ 3 ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการตัดสินใจใช้ทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวและชุมชนท้องถิ่นมากที่สุด

ขั้นตอนที่ 4 ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วม ในการลงทุนในธุรกิจท่องเที่ยวตามขีดความสามารถของตนเองหรืออาจร่วมลงทุนในรูปแบบสหกรณ์ได้

ขั้นตอนที่ 5 ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามแผนงาน หรือโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน จนบรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ พร้อมทั้งมีส่วนร่วมในการปรับปรุง ระบบการบริหารงานพัฒนาการท่องเที่ยวให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

ขั้นตอนที่ 6 ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการควบคุม ติดตาม ประเมินผลแผนงาน หรือโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ได้ร่วมจัดทำขึ้น

สุดท้าย เมื่อเกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างจริงจังและจริงใจ ชุมชนก็จะเข้มแข็งจนสามารถพึ่งพาตนเองได้ การพัฒนาการท่องเที่ยวภายในชุมชนก็จะสามารถดำเนินการไปได้อย่างบรรลุเป้าหมายพร้อมทั้งยังช่วยลดผลกระทบหรือปัญหาที่อาจเกิดขึ้นจากการพัฒนาการท่องเที่ยวได้ด้วย

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่อง ผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนเวียงกุมกาม อ.สารภี จ.เชียงใหม่ ผู้ศึกษาได้ค้นคว้าผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็นของการพัฒนาการท่องเที่ยว ในพื้นที่ชุมชนเวียงกุมกาม ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อชุมชนท้องถิ่นและผลงานวิจัยที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในชุมชน เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยว ซึ่งได้มีผู้ทำการวิจัยไว้หลายท่านด้วยกัน ดังนี้

พวงเพชร ฐนสิน (2547) ทำการศึกษาเรื่องศักยภาพ ข้อจำกัดและโอกาสของการพัฒนาเวียงกุมกามเป็นแหล่งท่องเที่ยว พบว่า ศักยภาพและโอกาสของการพัฒนาเวียงกุมกามเป็นแหล่งท่องเที่ยวประกอบด้วยปัจจัย 2 ประการ คือ ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายใน คือ 1) บริบทของชุมชน 2) ศักยภาพของพื้นที่ ซึ่งประกอบไปด้วยสิ่งดึงดูดใจ การเข้าถึง สิ่งอำนวยความสะดวกและบริการเสริมที่คนในท้องถิ่นเป็นผู้จัดหาขึ้นมาเอง และ 3) คือการมีส่วนร่วมของ ประชาชนในพื้นที่ ส่วนปัจจัยภายนอกนั้นประกอบด้วยหน่วยงาน-องค์กร และมาตรการของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ส่วนข้อจำกัดหรือจุดอ่อนของการพัฒนาเวียงกุมกามเป็นแหล่งท่องเที่ยวคือ 1) การที่เวียงกุมกามเป็นพื้นที่ที่ชุมชนอยู่ร่วมกับแหล่งโบราณสถานต่างๆ ทำให้เกิดปัญหาการลักลอบขุดค้น การบุกรุกและทำลายแหล่งโบราณสถานโดยชุมชน 2) การขาดแคลนงบประมาณในการสำรวจ ขุดค้น ขุดแต่ง บูรณะโบราณสถานต่างๆ 3) การมีหน่วยงานหลาย

หน่วยงานดูแลรับผิดชอบทำให้การทำงานไม่มีเอกภาพและไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร 4) ผลประโยชน์ที่ได้จากการท่องเที่ยวไม่ได้กระจายไปถึงประชาชนในท้องถิ่นอย่างทั่วถึง 5) ถนนในหมู่บ้านที่แคบและ 6) ปัจจุบันยังขาดการวางแผนจัดการขยะที่จะเพิ่มปริมาณมากขึ้นในอนาคต

จากงานวิจัยของพวงเพชร ธนสินทำให้เราทราบถึงศักยภาพ โอกาส สภาพปัญหาและจุดอ่อนเบื้องต้นของชุมชนในการพัฒนาเวียงกุมกามให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นข้อมูลประกอบการทำวิจัยเบื้องต้น ซึ่งในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่จะต้องมีการดำเนินการต่อไปในพื้นที่นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการวางแผนและมีการเตรียมความพร้อมของชุมชนเพื่อป้องกันผลกระทบต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ ดังเช่นการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ต่างๆ ที่ผ่านมาซึ่งได้เกิดผลกระทบขึ้นอันเนื่องมาจากการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ผิดพลาดซึ่งได้มีผู้ศึกษาไว้มากมาย เช่น

พลอยศรี โปราณานนท์ (อ้างใน พลอยศรี โปราณานนท์, 2545) ได้ศึกษาเรื่องผลกระทบ ของการท่องเที่ยวต่อชนกลุ่มน้อยในเชียงใหม่: กรณีหมู่บ้านม้งคอยปุย พบว่าการท่องเที่ยว ทำให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนในด้านสังคม เช่น เปลี่ยนแปลงอาชีพ วิถีชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคมกล่าวคือ การส่งเสริมการท่องเที่ยวของเมืองเชียงใหม่เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้หมู่บ้านม้งคอยปุยเปลี่ยนสภาพจากหมู่บ้านชาวเขาที่สงบ เรียบง่ายและอบอุ่นให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว และตลาดจำหน่ายของที่ระลึก พหุติกรรมและทัศนคติของชาวเขาในหมู่บ้านม้งแห่งนี้ก็เปลี่ยนไปเพียงช่วงเวลาอันสั้น ในด้านเศรษฐกิจการท่องเที่ยวทำให้ชาวเขาเผ่าม้งในหมู่บ้านเกือบทั้งหมดเปลี่ยนอาชีพเกษตรกรรมที่เคยทำมาแต่ดั้งเดิม เป็นการขายของที่ระลึกให้กับนักท่องเที่ยว ที่มาเยือนซึ่งสินค้าส่วนใหญ่ที่นำมาจำหน่ายก็ไม่ใช้สินค้าที่ผลิตขึ้นมาจากชาวเขาในหมู่บ้าน จากการเปลี่ยนอาชีพมาขายของที่ระลึกให้กับนักท่องเที่ยว ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมขึ้น เช่น ผู้หญิงชาวเขาที่ประกอบอาชีพขายของที่ระลึกให้กับนักท่องเที่ยวจะไม่มีเวลาที่จะมาดูแลเลี้ยงดูบุตรเหมือนเคย เด็กๆ ชาวเขาส่วนใหญ่มีความสนุกสนานและพึงพอใจกับการได้เงินจากนักท่องเที่ยวที่มาขอถ่ายรูปด้วยจนไม่อยากไปโรงเรียน นอกจากนี้การเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของเชียงใหม่ของหมู่บ้านม้งแห่งนี้ ทำให้ชาวบ้านที่เคยนับถือกันเสมือนญาติกันทั้งหมู่บ้านและเคยเข้าร่วมกิจกรรมตามประเพณีของหมู่บ้านอย่างพร้อมเพียงกลับไม่มีเวลาเช่นเดิมแต่เวลาส่วนใหญ่ถูกใช้ให้หมดไปกับการแสวงหารายได้จากนักท่องเที่ยวที่มาเยือน

สอดคล้องกับผลการศึกษาของจิราพร ศรีวัฒนานุกุลกิจ (2544) ที่ศึกษาการท่องเที่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในชุมชนชาวเขาในบริเวณลุ่มแม่น้ำกก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย พบว่าการท่องเที่ยวได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพจากการที่ไม่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวมาทำอาชีพที่เกี่ยวข้อง

กับการท่องเที่ยวทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เช่น การให้บริการจีซ้าง การขายของที่ระลึก การให้บริการที่พักแรม ฯลฯ เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านรายได้ซึ่งมีเพียงครัวเรือนบางส่วนที่มีรายได้จากกิจกรรมการท่องเที่ยวแต่เมื่อจำนวนนักท่องเที่ยวเริ่มลดลง ผู้ที่เคยมีอาชีพและรายได้จากการท่องเที่ยวก็ประสบปัญหา ตามไปด้วย ในด้านระบบการผลิต การลงทุน และการตลาด รูปแบบการผลิตเปลี่ยนเป็นเพื่อมาจำหน่ายมากขึ้นโดยเฉพาะสินค้าประเภทหัตถกรรม มีการร่วมหุ้น ลงทุนซื้อข้างตลอดจนการลงทุนด้านตลาดขายของที่ระลึกในชุมชน ในส่วนทางสังคมเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในด้านความสัมพันธ์ ระหว่างคนในชุมชนและการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมในชุมชน จากที่เคยปฏิบัติเป็นประจำเริ่มมีความห่างเหิน โดยเฉพาะชุมชน ที่มีนักท่องเที่ยวเข้าไปจำนวนมาก และมีคนจากต่างถิ่นย้ายเข้าไปอยู่ในชุมชนมากขึ้น ในด้านวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงทั้งรูปแบบและวัสดุที่ใช้ในการสร้างบ้านที่ต่างจากที่อยู่ดั้งเดิมของเผ่าตน ด้านการบริโภคมีการบริโภคอาหารสำเร็จรูปมากขึ้น และด้านการแต่งกายส่วนใหญ่ไม่ค่อยแต่งกายในชุดประจำเผ่าตน นอกจากนี้กิจกรรม ประเพณีในชุมชนเท่านั้น

การศึกษาเรื่องผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมจากการท่องเที่ยวแก่บุคคล บ้านน้อย ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย โดยอรุณญา สุวรรณดี (2538) พบว่าการท่องเที่ยวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและเกิดผลกระทบในชุมชนทั้งในแง่บวกและลบ กล่าวคือ ชาวบ้านในหมู่บ้านเดิมเคยประกอบอาชีพเกษตรกรรม แต่ต่อมา แก่งคุดคู้ในหมู่บ้านได้รับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว ชาวบ้านจึงหันมาประกอบอาชีพเกี่ยวกับการท่องเที่ยว เพราะสามารถสร้างรายได้ดีกว่าอาชีพเกษตรกรรม สิ่งที่ตามมาคือทำให้ชาวบ้านรายได้เพิ่มขึ้น หนี้สินลดลง ภาวะการว่างงานลดลง โดยเฉพาะในกลุ่มสตรีแรงงาน การอพยพแรงงานไปทำงานนอกหมู่บ้านลดลง การส่งเสริมให้บุตรหลานมีการศึกษาต่อเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ชาวบ้านจะได้รับข่าวสารการตลาดจากสื่อต่างๆ มากขึ้น ทำให้มีความรู้เรื่องข่าวสารการท่องเที่ยวและข่าวสารอื่นๆ ได้มาก แต่ขณะเดียวกันก็พบว่าชาวบ้านมีการใช้จ่ายเพื่อซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกเพิ่มขึ้น ราคาที่ดินบริเวณใกล้แก่งคุดคู้มีราคาสูงขึ้นมากต้องใช้ทุนหมุนเวียนสูง ในการประกอบธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยว และเกิดปัญหาคนท้องถิ่นถูกแย่งอาชีพด้วย นอกจากนี้ปัญหาและผลกระทบต่างๆ ที่กล่าวมาแล้ว เอกสารสรุปการประชุมแนวทางแก้ไข พ.ร.บ. การท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องเพื่อการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (2544) ได้แจ้งถึงสภาพปัญหาจากการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนต่างๆ ซึ่งมักจะมีรูปแบบของปัญหาที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ เกิดการแย่งชิงทรัพยากรและที่ดินทำกินของคนในชุมชนเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการท่องเที่ยวและในทางกลับกันบางแห่งชาวบ้าน และนายทุนต่างถิ่นสามารถเข้าครอบครองพื้นที่สาธารณะของชุมชน เพื่อประโยชน์ส่วนตัว เกิดปัญหาความขัดแย้งในผลประโยชน์ในชุมชน เกิดการเปลี่ยนสภาพจากธุรกิจท่องเที่ยวของชุมชนไปเป็นธุรกิจ

ส่วนบุคคล เกิดปัญหาการสร้างโครงสร้างพื้นฐานโดยไม่คำนึงถึงความต้องการของชุมชนและไม่สอดคล้องกับสภาพทางระบบนิเวศน์ เกิดปัญหาทางด้านวัฒนธรรม บางแห่งเยาวชนในชุมชนเลียนแบบวัฒนธรรมของนักท่องเที่ยว เป็นต้น

นอกจากนี้เมื่อมีวรรณ ผิวนิมและคณะ (2546) ได้ศึกษาเรื่องโครงการพัฒนาและผลกระทบ ของการท่องเที่ยว กรณีศึกษาชุมชนตลาดน้ำ โดยศึกษาชุมชนที่กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 2 ชุมชนด้วยกัน คือ ตลาดน้ำเนินสะดวก ราชบุรี และตลาดน้ำตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร พบว่า การท่องเที่ยวมีผลกระทบต่อชุมชนทั้งสองแห่ง ทั้งในด้านบวกและลบ ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ทางกายภาพทำให้เกิดปัญหาการแออัดของการคมนาคม ปัญหาน้ำเสีย มลพิษทางเสียง และอากาศ แต่มีส่วนทำให้มีการปรับปรุงพื้นที่และสาธารณูปโภคในชุมชนให้ดีขึ้น ผลกระทบทางเศรษฐกิจทำให้เกิดการจ้างงานในชุมชน ไม่ต้องหางานนอกชุมชน มีทางเลือกด้านอาชีพเพิ่มขึ้น ที่ตลาดน้ำตลิ่งชันการท่องเที่ยวสร้างรายได้ให้แก่สมาชิก แต่ที่ตลาดน้ำดำเนินสะดวกรายได้ส่วนใหญ่ตกอยู่กับผู้ประกอบการรายใหญ่จากนอกชุมชน ผลกระทบทางสังคมการท่องเที่ยวก่อให้เกิดทั้งความร่วมมือและความขัดแย้งในชุมชน โดยเฉพาะในตลาดน้ำดำเนินสะดวกที่มีนักท่องเที่ยวมาก และผลประโยชน์สูง มีความขัดแย้งระหว่างผู้ประกอบการด้วยกันและระหว่าง ผู้ประกอบการกับคนในชุมชนที่ถูกกีดกันด้านการค้า มีการเอาเปรียบและหลอกลวงนักท่องเที่ยวในการขายสินค้า และให้บริการ ผลกระทบทางวัฒนธรรมเป็นไปในทางบวกเป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือ กระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยในด้านการแต่งตัว กิจกรรมทางวัฒนธรรม ความรู้สึก ภูมิใจในท้องถิ่นของตน ซึ่งการศึกษาครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า แม้ว่าในพื้นที่จะเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเหมือนกัน แต่เนื่องจากบริบทในพื้นที่ที่แตกต่างกัน จึงเป็นผลทำให้เกิดผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันออกไป

พร้อมกันนั้นงานวิจัยของดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์ เจริญเมือง ที่ศึกษาการวางแผนเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเมืองหลวงพระบาง ซึ่งทำให้เราทราบถึงผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงในด้านสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นได้อย่างชัดเจน อันเนื่องมาจากการพัฒนาการท่องเที่ยว กล่าวคือ หลังจากที่หลวงพระบางได้รับการขึ้นบัญชีเป็นเมืองมรดกโลกนั้นทำให้นักท่องเที่ยวจากทั่วโลกเดินทางไปที่ท่องเที่ยวและส่งผลให้เกิดผลกระทบตามมา คือ เมืองกลายเป็นของนักท่องเที่ยวต่างชาติโดยเฉพาะถนนบนวัฒนธรรม ร้านค้าต่างๆ ถูกดัดแปลงให้ขายหรือให้บริการนักท่องเที่ยวต่างชาติ วิถีชีวิตดั้งเดิมหายไป วัฒนธรรมการแต่งกายของผู้หญิงก็เริ่มเปลี่ยนไปโดยหันไปมุ่งกางเกงมากขึ้น แม้ในงานพิธีชาวเมืองหันมาพูดภาษาไทยมากขึ้น เริ่มรับประทานอาหารที่ไม่ใช่อาหารพื้นถิ่น สภาพสิ่งแวดล้อมภายในเมืองก็เริ่มเสื่อมถอยโดยมีปริมาณขยะที่ไม่ย่อยสลายมากขึ้น มีน้ำเน่าเสียปล่อยทิ้งออกจากเกตเข้าสู่ปล่องลงสู่แม่น้ำโขงและน้ำคานมากขึ้น

จากงานวิจัยต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้น จะสะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชนนั้นได้ก่อให้เกิดผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบ แต่เรามักพบเห็นการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ส่งผลในแง่ลบค่อนข้างมากกว่า ซึ่งสิ่งเหล่านี้เราจะโทษว่าการท่องเที่ยวเป็นสาเหตุสำคัญนั้นคงมิได้ แต่สาเหตุสำคัญนั้นน่าจะตกอยู่กับผู้ปฏิบัติหรือผู้ที่นำการท่องเที่ยวไปใช้ เนื่องจากการท่องเที่ยวนั้นก็สามรถก่อให้เกิดคุณประโยชน์ได้อย่างมากมาย ถ้าหากมีการนำไปใช้อย่างถูกต้องเหมาะสม ดังเช่นที่พจนา สวนศรี (2546) ได้กล่าวไว้ว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นเป็นการพัฒนาชุมชนที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือโดยการสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น ดังนั้นในการจัดการท่องเที่ยวให้เกิดผลดีนั้นต้องคำนึงถึงสภาพของผู้ปฏิบัติเป็นสำคัญ ดังเช่นสุทธิชัย อบอุ่น (2540) ได้ศึกษาถึงศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ พบว่าปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับศักยภาพในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยภายนอก ชุมชนและปัจจัยด้านสถานการณ์แวดล้อม และพบว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีความรู้ความเข้าใจด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีการบริหารและการมีส่วนร่วมระหว่างเครือข่ายทางการท่องเที่ยวกับชุมชนและรัฐจะมีศักยภาพมากกว่ากลุ่มที่ไม่มีความรู้ความเข้าใจด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ขาดการบริหาร ขาดการวางแผนรองรับการท่องเที่ยวและไม่ได้มีส่วนร่วมระหว่างเครือข่ายทางการท่องเที่ยวทั้งจากชุมชนและรัฐ ซึ่งพจนา สวนศรี (อ้างแล้ว) ได้กล่าวเพิ่มเติมอีกว่า การมีส่วนร่วม (Participation) นั้น เป็นหัวใจสำคัญของการทำงานชุมชน คือ การที่ชาวบ้านมีความรู้สึกรู้ว่าเป็นเจ้าของโครงการ ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อกระบวนการทำงานได้ให้ชาวบ้านได้ร่วมคิด ร่วมทำตั้งแต่เริ่มต้น และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการกำหนดทิศทาง และการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในชุมชน ในชุมชนบางแห่งการเริ่มดำเนินการการท่องเที่ยวโดยชุมชนในระยะแรกอาจมีผู้เข้าร่วมน้อย อาจเกิดจากความไม่เข้าใจหรือไม่พร้อมในระยะแรก อย่างไรก็ตามกลุ่มต้องเปิดโอกาสให้ชาวบ้านสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ในภายหลัง และไม่สร้าง กฎ กติกาที่จำกัดการเข้ามามีส่วนร่วมบางกรณีเป็นไปได้ยากที่จะให้ชาวบ้านทุกคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมทางตรง แต่การท่องเที่ยวโดยชุมชนควรให้สมาชิกในชุมชนได้รับประโยชน์ไม่ทางตรงก็ทางอ้อมในการจัดการการท่องเที่ยวเสมอ สุดท้ายนี้ไม่ว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในภูมิภาคใดๆ อาจทำให้เกิดทั้งผลดีและผลเสีย ซึ่งความรุนแรงจะมีมากหรือน้อยย่อมแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อม และการบริหารการ จัดการในแต่ละท้องถิ่นเป็นประการสำคัญ อย่างไรก็ตามผลกระทบจะเกิดขึ้นมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญอย่างน้อย 3 ประการ คือ

1. นโยบายของรัฐบาล กล่าวคือ นโยบายของรัฐบาลต้องประกอบด้วยแผนแม่บทหรือแผนระยะยาวและแผนระยะสั้นที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวต้องชัดเจน สามารถนำไปสู่การปฏิบัติและเอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชากรทุกระดับได้เป็นอย่างดี

2. สถาบันหรือองค์กรทั้งภาครัฐและภาคเอกชนในท้องถิ่น กล่าวคือ ความล้มเหลวของกิจกรรมการท่องเที่ยวของประเทศไทยที่ผ่านมา มักเกิดจากความล้มเหลวของผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ของสถาบันหรือองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนในท้องถิ่นขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการบริหารจัดการในเชิงพัฒนาที่ผสมกลมกลืน ระหว่างศาสตร์ที่เป็นสากลกับศาสตร์ท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้คุณค่าและเอกลักษณ์ที่มีความสำคัญในเชิงการศึกษา การกระตุ้นให้ตระหนักถึงคุณลักษณะเฉพาะ (Uniques) ที่สะท้อนให้เห็นความมีอารยธรรมเป็นของตนเองเอาไว้มากกว่าเชิงพาณิชย์ และมีการปรุงแต่งมากเกินไปจนเกินความเป็นจริง ยิ่งกว่านั้น ผู้บริหารในระดับของท้องถิ่นมิใช่เป็นคนท้องถิ่น ทำให้ไม่เข้าใจวัฒนธรรมท้องถิ่นดีพอ จึงใช้อำนาจและยึดแนวความคิดของตนเองเป็นตัวตั้ง จนทำให้เกิดผลกระทบต่อเอกลักษณ์เฉพาะจนคุณค่าลดลง

3. คุณภาพของประชากรในท้องถิ่น กล่าวคือ ประชากรที่อาศัยอยู่ใกล้บริเวณสถานที่ท่องเที่ยวบางแห่งยังขาดความรู้ความเข้าใจและมองไม่เห็นคุณค่าในวัฒนธรรมของตนเอง ไม่มีการห้ามปรามหรือต่อต้าน เมื่อเห็นนักท่องเที่ยวแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ซึ่งส่วนก่อให้เกิดผลกระทบในทางเสียต่อตนเอง ท้องถิ่น และประเทศโดยรวมได้ทั้งสิ้น

ดังนั้นการกำหนดนโยบายและแผนการดำเนินงานจึงควรที่จะพิจารณาจากส่วนบน ลงมา (Top-Down) และจากส่วนล่างหรือผู้ปฏิบัติขึ้นไป (Bottom Up) ร่วมกันเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติและเื้ออำนวยการต่ออุตสาหกรรมท่องเที่ยวให้มีประสิทธิภาพ (ศิริ ฮามสุโพธิ์, 2543) และจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนเพื่อส่งเสริมให้เกิดผลกระทบในด้านบวกแก่ชุมชนและบรรเทาผลกระทบด้านลบต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นเพื่อให้การท่องเที่ยวที่เกิดภายในชุมชนนั้นยั่งยืนต่อไป

บทที่ 3

บริบททั่วไปของชุมชนเวียงกุมกาม

ในการศึกษางานวิจัยเชิงคุณภาพอาจกล่าวได้ว่าเป็นการศึกษาถึงปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่ง ดังนั้นลักษณะสำคัญประการหนึ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งและหลีกเลี่ยงมิได้คือการศึกษาถึง “บริบทแวดล้อม” (Context) ของปรากฏการณ์ทางสังคมนั้นๆ ด้วย ซึ่งก็หมายถึงการศึกษาถึงเงื่อนไขและสภาพแวดล้อมโดยรวมและโดยรอบของปรากฏการณ์ที่ให้ความหมายและมีผลต่อการดำรงอยู่ของปรากฏการณ์นั้นๆ เพราะถ้าขาดการศึกษาถึงบริบทแวดล้อมแล้ว ชิ้นงานวิจัยก็จะไม่สามารถเข้าใจถึงปรากฏการณ์ทางสังคมที่ศึกษาได้อย่างแท้จริง ดังนั้นในบทนี้ผู้ศึกษาจึงได้ทำการศึกษาถึงบริบทด้านต่างๆ ของชุมชนเวียงกุมกาม โดยแยกศึกษาออกเป็น 5 ประเด็น ดังนี้คือ ประวัติศาสตร์และความเป็นมาของเวียงกุมกาม บริบททางกายภาพและสิ่งแวดล้อม บริบททางเศรษฐกิจ บริบททางสังคมและวัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งจะได้กล่าวดังต่อไปนี้คือ

3.1 ประวัติศาสตร์และความเป็นมาของเวียงกุมกาม

เวียงกุมกามถูกสร้างขึ้นราว พ.ศ. 1837 หลังจากที่พญามังรายยี่ดครองหริภุญไชยและประทับที่หริภุญไชยได้ 2 ปี ความหมายของเวียงกุมกาม² คือ รักษาบ้านเมือง เวียงกุมกามกำเนิดขึ้นเพราะพญามังรายทรงประสงค์จะสร้างเมืองหลวงแห่งใหม่แทนที่เมืองหริภุญไชย เพื่อความเหมาะสมกับรัฐที่อาณาเขตกว้างขวางขึ้น พญามังรายจึงหาสถานที่สร้างเมืองหลวงขึ้นใหม่โดยให้เมืองหริภุญไชยมีฐานะเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนา ขณะที่เมืองหลวงใหม่จะเป็นศูนย์กลางทางการค้าและการเมือง ซึ่งในการสร้างเมืองหลวง “เวียงกุมกาม” พญามังรายทรงเลือกหมู่บ้านแห่งหนึ่งที่ตั้งอยู่ในบริเวณวัดกานโถมซึ่งมีสภาพเป็นชุมชนที่มีร่องรอยของวัฒนธรรมหริภุญไชย โดยสันนิษฐานว่าชุมชนดังกล่าวมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 17 ชุมชนบริเวณวัดกานโถมคงมีฐานะเป็นชุมชนหมู่บ้านเล็กๆ ไม่มีสภาพเป็นสังคมเมืองโดยมีรูปแบบเป็นเวียง

² “กุม” ในภาษาไทยวนมีความหมายเหมือนกับคำว่า “กุม” ซึ่งในภาษาไทยกลางแปลว่า “รักษา” ส่วน “กาม” มาจากคำว่า “คาม” ที่แปลว่าบ้านเมือง

หลังจากที่มีการขยายตัวของเมืองหริภุญไชยออกไปรอบแอ่งที่ราบเชิงใหม่ลำพูนอย่างกว้างขวางจนมีสภาพหมู่บ้านเกิดขึ้นจำนวนมาก ชุมชนบริเวณวัดกานโถม ซึ่งอยู่ห่างจากเมืองหริภุญไชยประมาณ 20 กิโลเมตร จึงมีฐานะเป็นหมู่บ้านขึ้นกับหริภุญไชยและมีผู้คนอาศัยอยู่อย่างต่อเนื่องตลอดมาจนกระทั่งถึงสมัยพญามังรายสร้างเวียงกุมกาม พญามังรายทรงเลือกชุมชนหมู่บ้านแห่งนี้ซึ่งเป็นชุมชนโบราณสืบไปถึงสมัยหริภุญไชยประมาณพุทธศตวรรษที่ 17 และตั้งอยู่ริมน้ำปิง (ปิงห่าง) มาสร้างเป็นเวียงกุมกาม ภายใต้อาณาเขตล้อมและวัฒนธรรมหริภุญไชยที่ชอบสร้างเมืองริมแม่น้ำ โดยเฉพาะในเขตที่ลุ่มตื้น้ำท่วมถึงที่เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ นอกจากนี้ ตรีสวัสดิ์ อ่องสกุล (2546) ได้วิเคราะห์ถึงสาเหตุสำคัญของการทำเลที่ตั้งที่เหมาะสมในการสร้างเวียงกุมกามในพื้นที่ดังนี้ คือ

ประการแรก ในด้านการคมนาคมเวียงกุมกามสร้างริมแม่น้ำปิง การคมนาคมจึงสะดวกสามารถใช้แม่น้ำปิงเป็นเส้นทางติดต่อกับเมืองต่างๆ ได้ และมีโอกาสพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางการค้าแลกเปลี่ยนได้ ดังนั้นการคมนาคมที่สะดวกจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างเวียงกุมกามและยังสามารถพัฒนาให้ขยายตัวเป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่ได้ในเวลาต่อมาด้วย

ประการที่สอง ด้านการเป็นแหล่งเกษตรกรรม เวียงกุมกามตั้งอยู่ระหว่างกลางของที่ราบลุ่มอุดมสมบูรณ์และกว้างขวาง สามารถพัฒนาการเกษตรรอบๆ ตัวเมืองขึ้นได้ดีและบริเวณนี้มี แม่น้ำปิงไหลผ่าน และยังมีสาขาของแม่น้ำปิงอีกหลายสายที่ไหลผ่านในลักษณะแม่น้ำประสานสาย การมีแหล่งน้ำตามธรรมชาติจำนวนมากทำให้การปลูกข้าวได้ผลดี ดังนั้นบริเวณเวียงกุมกามและบริเวณใกล้เคียงคงไม่มีปัญหาขาดแคลนน้ำ

ประการที่สาม เวียงกุมกามตั้งอยู่ค่อนข้างกลางอาณาจักรล้านนา จึงเป็นตำแหน่งที่เหมาะสมกับการเป็นศูนย์กลางควบคุมหัวเมืองต่างๆ ได้

เมื่อแรกเริ่มก่อตั้งพญามังรายทรงสร้างถาวรวัตถุอันเป็นองค์ประกอบสำคัญของเมือง ได้แก่ เวียง โดยเริ่มจากการขุดคูและก่อกำแพงเวียงเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า พร้อมกับสร้างที่ประทับ “เรือนหลวง” ภายในกำแพงเวียงและวัดต่างๆ จำนวนมาก ซึ่งเป็นลักษณะของการสร้างเมืองโดยทั่วไปจากความเชื่อและวิถีชีวิตของผู้คนในสมัยนั้น ที่มีความผูกพันกับพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง พญามังรายได้ประทับที่เวียงกุมกามประมาณ พ.ศ. 1837 จนถึง พ.ศ. 1839 ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวนับเป็นสมัยรุ่งเรืองของเวียงกุมกาม เวียงกุมกามมีฐานะเป็นศูนย์กลางทางการเมืองและศูนย์กลางทางการค้า ชุมชนบริเวณเวียงกุมกามขยายตัวเป็นสังคมเมือง โดยอาศัยพื้นฐานที่เหมาะสมของที่ตั้งที่อยู่บนเส้นทางคมนาคม และในขณะที่พญามังรายประทับในเวียงกุมกามนอกจากพระองค์จะสร้างเวียงกุมกามขึ้นแล้วยังทรงสร้างตลาดและวัด ซึ่งเป็นลักษณะของการสร้างเมืองทั่วไป พญามังรายทรงปกครองดูแลทุกข์สุขของประชาชนในเวียงกุมกามอย่างใกล้ชิด อยุ่ไรก็ตามเวียงกุมกาม

มีความสำคัญในฐานะเมืองหลวงในช่วงระยะเวลาไม่นาน พญามังรายทรงย้ายเมืองหลวงมาที่เชียงใหม่ สาเหตุที่ย้ายมาสร้างเวียงเชียงใหม่ก็เพราะที่ตั้งเวียงเชียงใหม่มีความเหมาะสมกว่าเวียงกุมกาม และจากผลการวิจัยของนักธรณีวิทยาทำให้เข้าใจว่า สาเหตุของการย้ายมาสร้างเวียงเชียงใหม่ไม่ใช่เป็นเพราะน้ำท่วมเวียงกุมกาม ทั้งนี้เพราะเหตุการณ์น้ำท่วมเวียงกุมกามนั้นอยู่ในช่วงสมัยที่พม่าได้เข้ามาปกครองเวียงกุมกามในเวลาต่อมา (พ.ศ. 2101-2317)

เวียงกุมกามในสมัยราชวงศ์มังราย (พ.ศ. 1839-2101): ความสำคัญของเวียงกุมกาม

หลังจากสร้างเมืองเชียงใหม่เป็นเมืองหลวงแล้ว เวียงกุมกามก็มิได้สิ้นสลายลง คงเป็นชุมชนสืบต่อมาเวียงกุมกามเป็นชุมชนขนาดใหญ่พอสมควร โดยดูจากซากวัดร้างในเวียงกุมกามซึ่งมีจำนวนนับสิบวัด และมีร่องรอยการซ่อมแซมของเดิม ซึ่งแสดงถึงความเป็นชุมชนสืบมาอย่างต่อเนื่องจนถึงสมัยราชวงศ์มังราย เนื่องจากเวียงกุมกามมีที่ตั้งอยู่ใกล้เมืองเชียงใหม่จึงอยู่ภายใต้การปกครองโดยตรงของกษัตริย์และมีฐานะเป็นเวียงบริวาร กษัตริย์และพระญาติวงศ์เสด็จไปประทับพักผ่อนในเวียงกุมกามจึงมีการทำนุบำรุงเวียงกุมกามให้มีความเจริญควบคู่กับเชียงใหม่ และผลจากการอยู่ใกล้เชียงใหม่ทำให้เวียงกุมกามมีหน้าที่เป็นด่านป้องกันข้าศึกที่จะเข้าตีเมืองเชียงใหม่ กษัตริย์จะควบคุมเวียงกุมกามไว้ในอำนาจไม่ให้เวียงกุมกามเป็นฐานกำลังสำหรับศัตรู

เวียงกุมกามล่มสลายเนื่องจากน้ำท่วมครั้งใหญ่ในสมัยพม่าปกครอง (พ.ศ. 2101-2317)

น้ำท่วมอย่างรุนแรงเป็นภัยธรรมชาติที่ทำลายเวียงกุมกามให้สลายตัวลง เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้เวียงกุมกามเสียหายมาก เพราะหลักฐานจากการขุดแต่งวัดร้างในเวียงกุมกามของหน่วยศิลปากร ที่ 4 พบซากวัดร้างจมอยู่ใต้ตะกอนที่แม่น้ำพัดพามา ระดับพื้นดินเดิมของวัดจึงอยู่ต่ำกว่า พื้นดินในปัจจุบันประมาณ 1.50 - 1.80 เมตร สภาพวัดที่อยู่มกลึกลงไปจากพื้นดินปัจจุบันเป็น อย่างมาก เวียงกุมกามจึงได้ชื่อว่า เมืองใต้ดิน ความเสียหายที่เกิดขึ้นทำให้ยากที่จะฟื้นฟูเวียงกุมกามให้กลับสู่สภาพเดิม เวียงกุมกามจึงถูกปล่อยให้ร้างไป ประกอบกับในช่วงที่น้ำท่วมใหญ่อยู่ในสมัยพม่าปกครองซึ่งมีสภาพบ้านเมืองที่มีความแตกแยกทางการเมือง ย่อมไม่มีเวลาทำนุบำรุง เวียงกุมกาม และแม้แต่ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ก็ไม่บันทึกเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่เวียงกุมกาม

ทิศทางของกระแสน้ำ ที่ไหลทะลักเข้าเวียงกุมกามมาจากทิศเหนือและทิศตะวันตกเฉียงเหนือโดยไหลเข้ามาในแนวระหว่างวัดอีด่างและวัดปู่เปี้ย ทำให้บริเวณ 2 วัดดังกล่าวถูกตะกอนที่น้ำพัดพามาจมฝังลึกมากกว่าบริเวณอื่น คาดว่ากำแพงเวียงกุมกามด้านตะวันตกอาจจะจมอยู่บริเวณระหว่างวัดอีด่างและวัดปู่เปี้ย และได้ถูกน้ำทำลายลงในเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ครั้งนี้ เพราะสภาพปัจจุบันไม่พบร่องรอยของกำแพงเวียงด้านทิศตะวันตกเลย

สาเหตุจากน้ำท่วมเวียงกุมกามรุนแรง ทำให้แม่น้ำปิงเปลี่ยนร่องน้ำจากเดิมแม่น้ำปิงเดิม เคยไหลไปทางทิศตะวันออกของเวียงกุมกามซึ่งเป็นแนวของแม่น้ำปิงในปัจจุบัน แม่น้ำปิงจึงไม่ ไหลผ่านเวียงกุมกามและเวียงลำพูน ซึ่งในอดีตแม่น้ำปิงไหลผ่านเวียงเชียงใหม่ เวียงกุมกาม และ เวียงลำพูน ทั้ง 3 เวียงดังกล่าวจะอยู่ทางด้านตะวันตกของแม่น้ำปิงเช่นเดียวกัน การติดต่อสื่อสารกัน ก็ไม่ต้องข้ามแม่น้ำปิงแต่การเดินทางจากเวียงเชียงใหม่ไปเวียงกุมกาม ในปัจจุบันจะต้องข้าม แม่น้ำปิง

เวียงกุมกามกับการเป็นชุมชนอีกครั้งหนึ่ง

เวียงกุมกามมีสภาพเป็นชุมชนอีกครั้งหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีการตั้งชุมชนใหม่ขึ้นและแผ่ขยายไปทั่ว ทำให้พื้นที่ในเขตเวียงกุมกามถูกจัดจงบึงเป็นที่อยู่อาศัยและ ถิ่นกรรมสิทธิ์โดยราษฎรที่เข้ามาอยู่ในเวียงกุมกามขณะนั้นมีทั้งกลุ่มลาว กลุ่มมอญ และพื้นเมือง ภายใต้อำนาจ “บ้านช้างค้ำ” จากคำสัมภาษณ์ผู้สูงอายุ ซึ่งเกิดที่เวียงกุมกามได้เล่าถึงการเข้ามาตั้ง บ้านเรือนอยู่อาศัยภายในเวียงกุมกามเป็นเวลานานต่อกันมาถึง 3 ชั่วโมงแล้ว หากเทียบเป็นระยะเวลา ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อเทียบกับระยะเวลาการซ่อมเจดีย์วัดกาน โดมเป็นรูปช้างค้ำจะอยู่ใน ช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 5 เพราะการซ่อมเจดีย์วัดกาน โดมอยู่ในรุ่นเดียวกับการซ่อมเจดีย์วัด กู่คำซึ่ง ถูกเปลี่ยนแปลงเป็นศิลปะแบบพม่าเช่นเดียวกัน หลักฐานจากการสัมภาษณ์ จึงสอดคล้องกับ หลักฐาน ทางโบราณคดี แสดงว่าอย่างน้อยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ในเวียงกุมกามมีการย้ายเข้ามาอยู่ อาศัยกันแล้วจึงมีการซ่อมแซมวัดกาน โดมให้ฟื้นจากสภาพวัดร้าง การซ่อมแซมเจดีย์วัดกาน โดม เป็นรูปช้างค้ำทำให้เวลาต่อมาหมู่บ้านเล็กๆ แห่งนี้ได้ชื่อว่าบ้านช้างค้ำ และเรียกวัดช้างค้ำ แทนชื่อ เดิมคือวัดกาน โดม ทั้งนี้เพราะชาวบ้านที่ย้ายเข้ามาอยู่ในใหม่ ไม่ทราบประวัติความเป็นมาของวัด กาน โดมและเวียงกุมกามเนื่องจากเวียงกุมกามร้างไปหลายร้อยปีแล้ว หมู่บ้านช้างค้ำมีวัดกาน โดม หรือวัดช้างค้ำเป็นวัดประจำหมู่บ้าน นับเป็นวัดเดียวภายในเวียงกุมกามที่ไม่เป็นวัดร้าง ส่วนวัดอื่นๆ ยังถูกทิ้งรกร้างต่อไป (ศรีสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2546)

ในช่วงประมาณ พ.ศ. 2471 มีการขยายการศึกษาเข้าสู่หมู่บ้านช้างค้ำ โรงเรียนวัดช้างค้ำ เป็นโรงเรียนประชาบาลประจำหมู่บ้าน การก่อสร้างโรงเรียนวัดช้างค้ำได้ปรับพื้นที่ซึ่งเดิมเป็น วิหารกาน โดมที่มีเนินดินปกคลุมอยู่ จึงทำให้ซากโบราณสถานถูกทำลายลงไปอย่างน่าเสียดาย ต่อมาวิหารกาน โดมจึงได้รับการขุดแต่งบูรณะ พ.ศ. 2527 แต่นั้นมาเรื่องราวของเวียงกุมกามจึงถูก แพร่หลาย

สภาพหมู่บ้านช้างค้าเมื่อประมาณ 30-40 ปีที่ผ่านมาเป็นหมู่บ้านเล็กๆ สภาพเป็นป่ารกมีบ้านประมาณ 20 หลังคาเรือน แต่ละบ้านสร้างห่างกัน ผู้คนส่วนใหญ่เป็นญาติกัน ด้วยเหตุนี้ตระกูลเก่าของบ้านช้างค้าจะตั้งนามสกุลคล้ายกัน เช่น กาบศรี กาบข้อย กาบทอง กาบขาว และกาบรส ลักษณะการอยู่อาศัยแบบช่วยเหลือเกื้อกูลกัน คนในหมู่บ้านรู้จักกันหมด ถนนในหมู่บ้านเป็นเพียงทางเท้าที่ช่วยกันทำ หากต้องการจะเข้าไปในเวียง (ตัวเมือง) ก็จะไป ในหมู่บ้านไม่มีตลาด ตลาดที่อยู่ใกล้คือ ตลาดหนองหอย สภาพการใช้พื้นที่ภายในเวียงกุ่มกามในปัจจุบันแตกต่างกัน แบ่งเป็น 2 เขต คือ

ด้านตะวันออกของเวียงกุ่มกาม: ช่วง พ.ศ. 2529 มีลักษณะเป็นพื้นที่ลุ่มต่ำกว่าด้านตะวันตก พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่นาและสวนผัก เมื่อถึงฤดูทำนาชาวบ้านก็จะลงทำนา พื้นที่ตั้งแต่หน้าวัดกาน โดมไปจนจรดกำแพงเวียงด้านตะวันออกเป็นที่นา ส่วนด้านเหนือใกล้วัดหัวหนองส่วนใหญ่ทำสวนผัก ชาวสวนจะนำผักไปขายในเวียงเชียงใหม่ นำสังเกตว่าด้านตะวันออกของเวียงกุ่มกามเป็น “กลางทุ่ง” จะไม่มีผู้คนเข้าไปอาศัยอยู่แต่หลังจาก พ.ศ. 2532 ก็เริ่มมีการถมที่นาสร้างบ้าน โดยเฉพาะบริเวณที่รถยนต์เข้าถึง สภาพเช่นนี้ที่นาด้านตะวันออกจึงได้กลายเป็นที่อยู่อาศัยมากขึ้นเป็นลำดับ

บริเวณด้านตะวันออก ยังมีซากโบราณสถานร้างกระจายตัวกัน วัดที่ขุดแต่งไปคือวัดหัวหนองวัดไม้ซัง นอกจากนั้นมีสภาพเป็นโบราณสถานที่ยังไม่ได้รับการขุดแต่งบูรณะ โบราณสถานแต่ละแห่งจะมีร่องรอยการขุดหาของมีค่าจนเจดีย์พยุกันไปหมด การขุดหาของมีค่ามีมาช้านานตั้งแต่ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้ว จากการสำรวจภายในเวียงกุ่มกามมีข้อสังเกตว่า บริเวณด้านเหนือใกล้กำแพงเวียงซึ่งอยู่ใกล้แม่น้ำปิง (ปิงห่าง) จะเป็นที่ตั้งของวัดขนาดใหญ่ เช่น วัดอ้อค่าง วัดกุ่มกาม และวัดหัวหนอง สภาพซากโบราณสถาน และโบราณวัตถุหนาแน่นกว่าทางด้านใต้ของเวียงในเขตสวนผักใกล้วัดหัวหนองตามแปลงผักพบเศษเครื่องปั้นดินเผากระจัดกระจายเป็นจำนวนมาก แสดงว่าตำแหน่งที่ใกล้แม่น้ำปิง (ปิงห่าง) มีผู้คนอยู่หนาแน่นเนื่องจากสามารถใช้น้ำได้สะดวก

ส่วนด้านใต้ของเวียงกุ่มกามมีวัดขนาดเล็ก เช่น วัดไม้ซัง กู๊ดไผ่ และพบเศษเครื่องปั้นดินเผาตามพื้นดินจะมีน้อยกว่าด้านเหนือ เป็นไปได้ว่าขณะที่เวียงกุ่มกามมีความเจริญรุ่งเรือง อยู่ภายในเวียงกุ่มกามมีผู้คนอยู่อย่างหนาแน่นด้านตอนเหนือ และกระจายตัวอยู่ทั่วไปในด้านตอนใต้

ด้านตะวันตกของเวียงกุ่มกาม: เป็นเขตชุมชนมีบ้านเรือนและสวนลำไย ในช่วงปี พ.ศ. 2529 เวียงกุ่มกามมีสภาพชุมชนเป็นสังคมหมู่บ้านชนบทที่เรียบง่าย คนในหมู่บ้านมีอาชีพทำนาทำสวนและรับจ้าง ร้านค้ามีเพียง 2 ร้าน สภาพบ้านมีหลายแบบตามฐานะแต่รวมแล้วเป็นบ้านที่เรียบง่ายตามแบบที่เห็นในชนบท

ความเปลี่ยนแปลงในเวียงกุมกามในระยะหลัง พ.ศ. 2532 จนถึงปัจจุบัน คือ การย้ายเข้ามาอยู่ในเวียงกุมกามของคนจากที่อื่น มีโครงการจัดสรรที่ดิน และโครงการบ้านจัดสรร และการซื้อที่ดินจากชาวบ้านเอง ด้วยเหตุนี้ได้เกิดการสร้างบ้านตามแบบชนชั้นกลางในเมืองซึ่งแปลกแยกกับโบราณสถาน โดยเฉพาะด้านตะวันออกของเวียงกุมกามเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและเสียหายกว่าด้านตะวันตก สาเหตุที่มีการย้ายเข้ามาอยู่อาศัยในเวียงกุมกามขึ้นมากเพราะเมืองเชียงใหม่ขยายตัวออกไปโดยรอบโดยปราศจากการวางแผน เวียงกุมกามซึ่งอยู่ใกล้กับเชียงใหม่จึงเป็นแหล่งหนึ่งที่ถูกขยายตัวเข้ามา สังคมในเวียงกุมกามได้เปลี่ยนแปลงไป สภาพบ้านเรือนหนาแน่นขึ้นตามลำดับและที่จะเป็นปัญหามากคือการสร้างบ้านใกล้กับโบราณสถานทำให้เสียทัศนียภาพ (สร้อยดี อึ้งสกุล, อ้างแล้ว)

เวียงกุมกามในปัจจุบัน

เวียงกุมกามในปัจจุบันตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองเชียงใหม่ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ประมาณ 5 กิโลเมตร อยู่ในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่และอำเภอสарภักดิ์ ครอบคลุมพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) หนองหอย อำเภอเมืองเชียงใหม่ อบต.ท่าวังตาล และอบต.หนองผึ้ง อำเภอสарภักดิ์ ในพื้นที่ 6 หมู่บ้าน คือ บ้านเจดีย์เหลี่ยม บ้านป่าเปอะ บ้านช้างค้ำ บ้านศรีบุญเรือง บ้านเสาหิน บ้านหนองผึ้งเหนือ บริเวณพื้นที่ซึ่งเป็นที่ตั้งของชุมชนดังกล่าวมีซากโบราณสถานกระจัดกระจายฝังจมอยู่ในตระกอนดินทำให้เวียงกุมกามได้ชื่อว่าเป็น นครโบราณใต้พิภพ หรือเมืองใต้ดิน ในส่วนของชุมชนเวียงกุมกามที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว เวียงกุมกามอย่างเห็นได้ชัดมีเพียง 3 ชุมชน คือ ชุมชนบ้านช้างค้ำ ชุมชนบ้านเจดีย์เหลี่ยม และชุมชนบ้านป่าเปอะ เนื่องจากมีแหล่งโบราณสถานที่สมบูรณ์และสวยงามอยู่ในพื้นที่ซึ่งเอื้อประโยชน์ต่อการจัดเส้นทางรถรางและรถม้าเพื่อการท่องเที่ยว

เวียงกุมกามตั้งอยู่ไม่ไกลจากเมืองเชียงใหม่ ทำให้ได้รับอิทธิพลจากการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาด้านต่างๆ จากภาครัฐ ความต้องการที่อยู่อาศัยจากชุมชนส่งผลทำให้พื้นที่โบราณสถานถูกรุกล้ำและขาดการดูแล มีประชาชนจากท้องถิ่นอื่นอพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่ซึ่งไม่มีความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและความสำคัญของพื้นที่ ขาดจิตสำนึกในเรื่องความเป็นชุมชนโบราณ ไม่มีส่วนร่วมในการดูแลรักษา ไม่ให้ความร่วมมือกับภาครัฐในการดูแลรักษาโบราณสถานเพราะเกรงว่าจะถูกเวนคืนที่ดิน ทำให้ต้องอพยพไปหาที่อยู่อาศัยใหม่ ภาครัฐเองก็ขาดแคลนงบประมาณ ในการดูแลรักษา เป็นเหตุให้เกิดปัญหาในชุมชน คือ โบราณสถานมักถูกบุกรุก ถูกทำลายให้เสื่อมโทรมลง ซึ่งสามารถสรุปสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนเวียงกุมกามได้ ดังนี้ คือ

1. วิธีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนเวียงกุมกามปัจจุบันเปลี่ยนจากสังคมชนบทที่เป็นสังคมเกษตรกรรมกลายเป็นสังคมเมืองที่มีความเจริญและความทันสมัยเข้ามาแทน
2. การอนุรักษ์ประเพณี วัฒนธรรม รวมทั้งแหล่งโบราณสถาน จากการขยายตัวของเมืองเชียงใหม่ที่ทำให้ผู้คนจากถิ่นอื่นย้ายเข้ามา มีการสร้างบ้านเรือนหนาแน่นก่อให้เกิดการพัฒนาที่ดิน สิ่งปลูกสร้างอาคารที่อยู่อาศัยใกล้แหล่งโบราณสถานจนทำให้เสียทัศนียภาพ รวมทั้งทำให้เกิดการบุกรุกทำลายโบราณสถานทั้งที่เจตนาและรู้เท่าไม่ถึงการณ์
3. การอนุรักษ์และพัฒนาเวียงกุมกามปัจจุบันเกิดปัญหาการบุกรุกและทำลายแหล่งโบราณสถานโดยประชาชนทั้งทางตรงอ้อม ได้แก่ การก่อสร้างอาคารทับลงบนพื้นที่โบราณสถาน การใช้โบราณสถานเพื่อการค้าขาย และการบุกรุกทำลายทางอ้อม ได้แก่ การก่อสร้างอาคารบางประเภทที่มีรูปลักษณะขนาดความสูงไม่สอดคล้องกลมกลืนกับแหล่งประวัติศาสตร์ การเกิดมลภาวะของชุมชน เช่น น้ำเน่าเสีย ขยะ เป็นต้น
4. การจัดการขยะภายในชุมชน ยังไม่มีการจัดการขยะอย่างถูกสุขลักษณะปัจจุบันชาวบ้านในชุมชนต่างจัดการขยะกันเอง ซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลยังไม่มีโครงการดำเนินการเกี่ยวกับขยะใดๆ ทั้งสิ้น (พวงเพชร ธนสิน, 2547)

3.2 บริบททางกายภาพและสิ่งแวดล้อม

ที่ตั้ง

เวียงกุมกามตั้งอยู่ในแอ่งที่ราบเชียงใหม่-ลำพูน บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง ห่างจากเมืองเชียงใหม่ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 5 กิโลเมตร เวียงกุมกามมีผังเป็นสี่เหลี่ยมมีการขุดคูเมืองล้อมรอบและมีแนวกำแพงดิน เกิดจากการขุดคูเมือง ตัวเมืองวางแนวทแยงทิศตะวันตกเฉียงเหนือตะวันออกเฉียงใต้ โดยพบร่องรอยแนวกำแพงเวียงด้านทิศตะวันตกและทิศใต้มีความกว้าง 600 เมตร ส่วนความยาวของเวียงกุมกามนั้นนักวิชาการหลายท่านเชื่อในขนาดที่แตกต่างกัน ตั้งแต่ 850 เมตรไปจนถึง 1,500 เมตร มีตำแหน่งที่ตั้งตามพิกัดภูมิศาสตร์ดังนี้

ละติจูดที่ 18 องศา 44 ลิปดา 39 ฟลิปดา ถึงละติจูด 18 องศา 45 ลิปดา 35 ฟลิปดาเหนือ

ลองจิจูดที่ 98 องศา 59 ลิปดา 07 ฟลิปดา ถึงละติจูด 99 องศา 0 ลิปดา 48 ฟลิปดา

ตะวันออก

เวียงกุมกามอยู่สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 300 เมตร ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นที่ราบ

อาณาเขตติดต่อ

เวียงกุมกามมีโบราณสถานกระจายในพื้นที่เป็นบริเวณกว้างโดยมีอาณาเขตในพื้นที่ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับทางหลวงหมายเลข 114 ถนนมหิดล

ทิศใต้ ติดต่อกับถนนวงแหวนรอบกลางเมืองเชียงใหม่

ทิศตะวันออก ติดต่อกับทางหลวงหมายเลข 106 ถนนเชียงใหม่-ลำพูน

ทิศตะวันตก ติดต่อกับแม่น้ำปิง

ลักษณะภูมิประเทศ

เป็นที่ราบซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน ตั้งอยู่ทางฝั่งขวาหรือฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ลุ่มต่ำเกิดจากตะกอนที่พัดมา โดยแม่น้ำปิงเหมาะสมกับการเพาะปลูก มีความลาดชันประมาณ 0-1 %

ลักษณะธรณีวิทยา

ในอดีตนั้นเมืองเชียงใหม่และเวียงกุมกามตั้งอยู่บนฝั่งตะวันตกหรือฝั่งซ้ายของแม่น้ำปิง โดยสุจิตร์ พิตรากุล และวุฒิ อุตตโม (อ้างใน พวงเพชร ธนสิน, 2547) ได้ศึกษาภาพถ่ายทางอากาศและพบร่องรอยของทางน้ำปิงเก่าถึง 3 ทางด้วยกัน โดยเรียงลำดับจากทิศตะวันออกมายังทิศตะวันตก ดังนี้คือ

1. ปิงห่างหรือปิงฮ้าง (ปิงร้าง) หรือแม่น้ำปิงเก่า (1)

พาดไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ขนานกับกำแพงเวียงกุมกามด้านเหนือไปทางวัดกู่ขาว จากนั้นเลียบขนานไปกับถนนสายเชียงใหม่-ลำพูนสายเก่า (ทางหลวงหมายเลข106) เกือบตลอดสายผ่านอำเภอสารภี บ้านอุโมงค์ บ้านหนองหมู และบ้านปิงห่างไปบรรจบกับลำน้ำแม่กว้งที่บ้านสบปิงเหนือเมืองลำพูนประมาณ 6 กิโลเมตร ปัจจุบันมีร่องรอยเหลือปรากฏเป็นหนองน้ำเล็กๆ ตามแนวลำน้ำเดิมหลายแห่ง

2. แม่น้ำปิงเก่า(2)

แยกจากแม่น้ำปิงเก่า (1) ตรงบริเวณทิศใต้ของวัดศรีบุญเรืองไหลลงใต้เนียดวัดอีกทางด้านตะวันตกแล้ววัดไปทางตะวันตกเฉียงใต้ใกล้วัดปู่เปี้ยแล้วจึงวกลงได้อีกครั้งหนึ่ง ก่อนเรียวกเล็กและไปบรรจบกับแม่น้ำปิงปัจจุบันที่บ้านปากเหมือง ยาวประมาณ 8-9 กิโลเมตร

3. แม่น้ำปิงเก่า(3)

แยกจากลำน้ำปิงปัจจุบันที่บริเวณบ้านเจดีย์เหลี่ยมตัดลงทิศใต้ผ่านบ้านกลางบ้านปากกล้วยไปจดแม่น้ำปิงสายปัจจุบันอีกครั้งที่บ้านหางแคว ยาวประมาณ 4 กิโลเมตร

สำหรับแม่น้ำปิงเก่า (2) และ (3) สันนิษฐานว่า เดิมเป็นลำเหมืองเก่าที่ชาวเวียงกุมกาม คัดน้ำจากแม่น้ำปิงห่างมาใช้ในสมัยแรกๆ ซึ่งต่อมาลำเหมืองคงขยายกว้างและลึกมากขึ้น เนื่องจาก

น้ำมากจนเวียงกุมกามมีแม่น้ำปิงขนานสองข้างคือ แม่น้ำปิงห่าง ทางทิศเหนือและตะวันออกกับ แม่น้ำปิงเก่า (2) หรือ (3) จนตำนานเมืองเชียงใหม่ช่วง พ.ศ. 2006-2067 กล่าวถึงเวียงกุมกามว่า “เกาะกุมกาม” และมีบันทึก “เกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2067 มีคนจมน้ำตายจำนวนมาก” ทำให้ลำน้ำเดิมตื้นเขินไม่เพียงพอที่จะรับน้ำในช่วงฤดูมรสุมได้ คลองคูน้ำหรือลำเหมืองมีความลาดชัน และไหลตรงกว่าจึงถูกน้ำกัดเซาะขยายกว้างจนกลายเป็นลำน้ำใหญ่ ทำนองเดียวกับคลองลัดตำบล บางกอก ในสมัยอยุธยาที่กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของแม่น้ำเจ้าพระยาหน้าพระบรมมหาราชวังกรุงเทพฯ ในปัจจุบัน ขณะที่แม่น้ำเดิมกลายเป็นคลองขนาดเล็กๆ ในเขตธนบุรีแต่ขนาดระลอกที่ตักถมในลำน้ำต่างๆ ที่เวียงกุมกามมีขนาดโตกว่าและพื้นที่ที่มีความลาดชันมากกว่าที่กรุงเทพฯ จึงทำให้แม่น้ำเก่าตื้นเขินจนกลายเป็นพื้นดินไป หลังจากแม่น้ำเปลี่ยนทางไหลใหม่เรียบร้อยแล้ว แม่น้ำปิงเปลี่ยนทิศทางเดินจนเป็นแม่น้ำปิงในปัจจุบัน ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของเวียงกุมกามที่ทำวังศาล

ระบบถนน

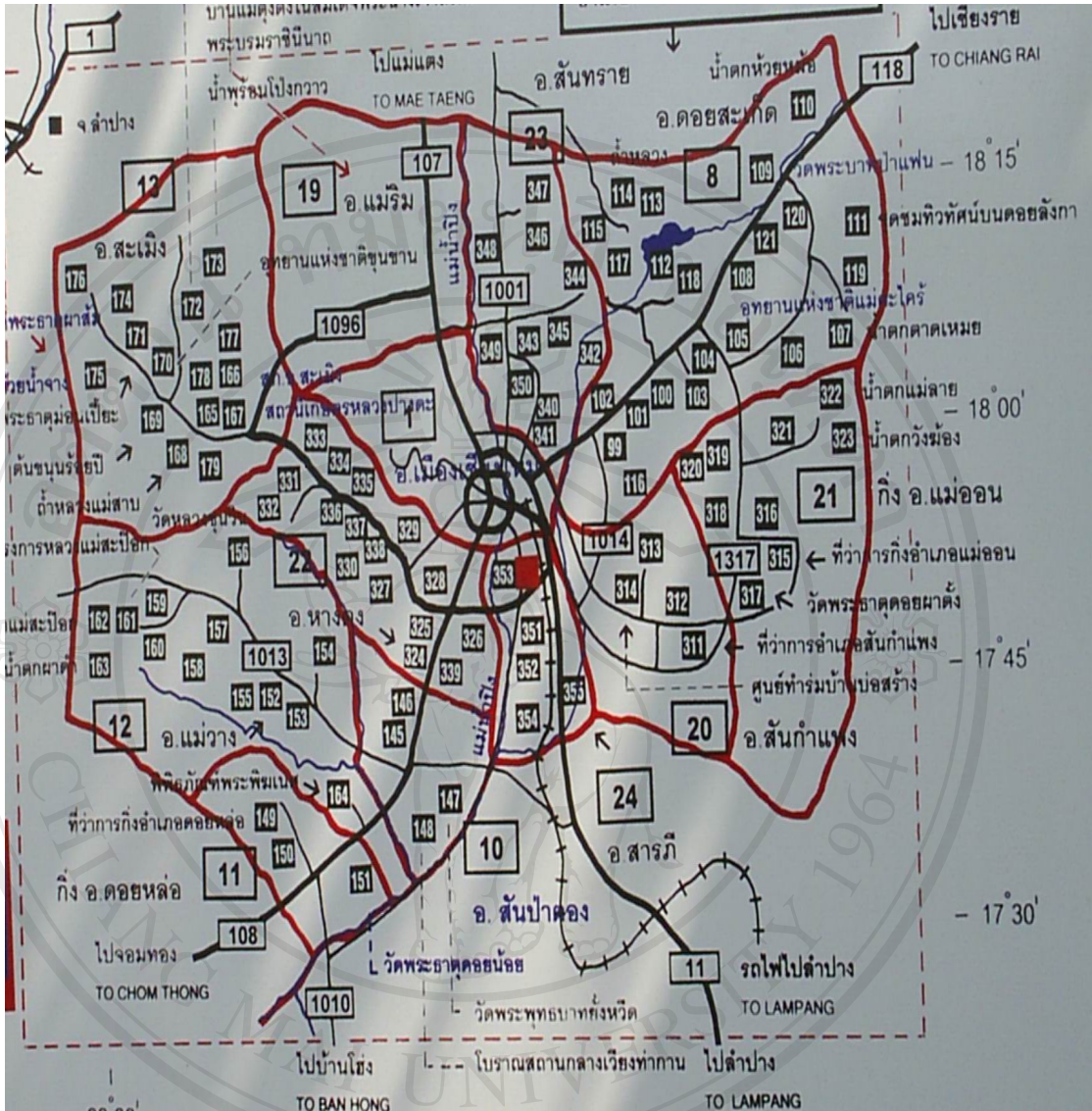
ในพื้นที่เมืองเก่าเวียงกุมกาม มีถนนสายหลัก 3 สาย คือ

1. ทางหลวงหมายเลข 114 ถนนมหัสติล อยู่บริเวณตอนเหนือของเวียงกุมกาม พาดผ่านในแนวทิศตะวันออก-ตะวันตก มีความกว้าง 6 ช่องจราจร ถนนกว้างประมาณ 12 เมตร
2. ทางหลวงหมายเลข 106 ถนนเชียงใหม่-ลำพูน (สายเก่า) อยู่ทางทิศตะวันออกของเวียงกุมกามพาดผ่านในแนวทิศเหนือ-ใต้ มีความกว้าง 2 ช่องจราจร ถนนกว้างประมาณ 4 เมตร
3. ถนนวงแหวนรอบกลางเมืองเชียงใหม่ อยู่บริเวณทิศใต้ของเวียงกุมกาม พาดผ่านในแนวทิศตะวันออก-ตะวันตก มีความกว้าง 4 ช่องจราจร ถนนกว้างประมาณ 8 เมตร

นอกจากนี้ยังมีถนนสายรอง 2 สาย คือ

- ถนนเกาะกลาง อยู่บริเวณตอนเหนือและตะวันตกของเวียงกุมกาม พาดผ่านในแนวเหนือ-ใต้ มีความกว้าง 2 ช่องจราจร ถนนกว้างประมาณ 6 เมตร
- ถนนศรีบุญเรือง อยู่บริเวณตอนเหนือของเวียงกุมกาม พาดผ่านในแนวตะวันออก-ตะวันตก มีความกว้าง 2 ช่องจราจร ถนนกว้างประมาณ 4 เมตร

นอกจากนี้ยังมีถนนสายย่อยๆ ความกว้างประมาณ 4 เมตร ซึ่งแยกจากถนนสายรองเข้าไปในที่พักอาศัย พื้นที่เกษตรกรรม และพื้นที่โบราณสถานซึ่งส่วนใหญ่เป็นถนนลาดยางมะตอย

■ คือ ที่ตั้งเวียงกุมกาม

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 ภาพที่ 1 แสดงจุดที่ตั้งเมืองประวัติศาสตร์เวียงกุมกาม
 ที่มา : ป้ายแสดงแผนที่ท่องเที่ยวจังหวัดเชียงใหม่ ติดตั้ง ณ บริเวณศูนย์ข้อมูลเวียงกุมกาม
 All rights reserved

โบราณสถานในเขตพื้นที่เวียงกุมกาม

เวียงกุมกามประกอบด้วย กลุ่มโบราณสถานที่กระจัดกระจายอยู่โดยรอบเป็นจำนวนมาก โดยการขุดค้น-ขุดแต่งและบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานในเวียงกุมกาม เริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2527 จนถึงปัจจุบันมีโบราณสถานที่สำรวจพบแล้วทั้งสิ้นจำนวน 37 รายการ เป็นโบราณในกลุ่มเวียงกุมกามชั้นนอก 14 รายการ (ตาราง 2) และเวียงกุมกามชั้นใน 23 รายการ (ตาราง 3)

ตาราง 2 รายชื่อโบราณสถานในเขตเวียงกุมกามชั้นนอก

ที่	ชื่อโบราณสถาน	ปีที่ดำเนินงาน			หมายเหตุ
		ขุดแต่ง	บูรณะ	ปรับภูมิทัศน์	
1	วัดบ่อน้ำทิพย์	2539	2545	-	-
2	วัดพระอุดม	2539	2545	-	-
3	วัดมะจำโฮง	2545	-	-	-
4	วัดกอมะม่วงเขียว	2545	-	-	-
5	คูพระเจ้าแดง	-	-	-	สำรวจปี 2545
6	วัดบวกหัวช้าง หมายเลข 1	-	-	-	สำรวจปี 2545
7	วัดบวกหัวช้าง หมายเลข 2	-	-	-	สำรวจปี 2545
8	วัดบวกหัวช้าง หมายเลข 3	-	-	-	สำรวจปี 2545
9	วัดคอนจีน	-	-	-	สำรวจปี 2545
10	วัดกุ่มน้อยร้าง	-	-	-	สำรวจปี 2545
11	คู้ายคัง	-	-	-	สำรวจปี 2545
12	วัดกุ่มคูขี้	-	-	-	สำรวจปี 2545
13	วัดกุ่มมูล	-	-	-	สำรวจปี 2545
14	วัดกุ่มน้อยสุภา	-	-	-	สำรวจปี 2545

ที่มา : สำนักงานศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่ (2547)

ตาราง 3 รายชื่อโบราณสถานในเขตเวียงกุมกามชั้นใน

ที่	ชื่อโบราณสถาน	ปีที่ดำเนินงาน			หมายเหตุ
		ขุดแต่ง	บูรณะ	ปรับ ภูมิทัศน์	
1	วัดเจติยเหล็ก	-	2539	2545	มีพระสงฆ์
2	วัดช้างค้ำ	2527	2527	-	มีพระสงฆ์
3	วัดน้อย	2528	2528	-	-
4	วัดปู่เปี้ย	2528	2528	-	ขุดแต่งยังไม่สิ้นสุดขอบเขตของวัด
5	วัดอู่ค่าง (วัดอู่ค่าง)	2528-2529	2528-2529	-	ขุดแต่งยังไม่สิ้นสุดขอบเขตของวัด
6	วัดธาตุขาว	2529	2528-2529	-	ขุดแต่งยังไม่สิ้นสุดขอบเขตของวัด
7	วัดกุมกามที่ปาราม	2529	2529	-	ขุดแต่งยังไม่สิ้นสุดขอบเขตของวัด
8	วัดหัวหนอง	2531-2532	2532	-	ขุดแต่งยังไม่สิ้นสุดขอบเขตของวัด
9	วัดคูไม้ซัง	2532	2532	-	ขุดแต่งยังไม่สิ้นสุดขอบเขตของวัด
10	วัดพระเจ้าองค์ดำ	2532	2532	-	ขุดแต่งยังไม่สิ้นสุดขอบเขตของวัด
11	วัดพญาเม็งราย	2532	2532	-	ขุดแต่งยังไม่สิ้นสุดขอบเขตของวัด
12	วัดคูขาว	2532	2532	-	ขุดแต่งยังไม่สิ้นสุดขอบเขตของวัด
13	วัดเสาหิน	-	-	-	มีพระสงฆ์
14	วัดโบสถ์	2542-2543	-	-	ขุดแต่งยังไม่สิ้นสุดขอบเขตของวัด
15	วัดคูป่าด้อม	2542-2546	2545-2546	-	อยู่ระหว่างการขุดแต่ง
16	วัดคูอ้ายหลาน	2542-2543	-	-	ขุดแต่งยังไม่สิ้นสุดขอบเขตของวัด
17	วัดกุ่มะเกลือ	2542-2543	2543	-	ขุดแต่งยังไม่สิ้นสุดขอบเขตของวัด
18	วัดคูริตไม้	2542-2543	2543	-	-
19	วัดกุมกามที่ปาราม	2542-2543	2543	-	ขุดแต่งยังไม่สิ้นสุดขอบเขตของวัด
20	วัดคูจ้อกป้อก	2542-2543	2543	-	-
21	วัดคูอ้ายสี่	2542-2543	2543	-	-
22	วัดพันเลา	2545	2546	-	ไม่สามารถระบุได้ชัดเจน
23	วัดหนานช้าง	2545-2546	2546	-	ขุดแต่งถึงแนวกำแพงแก้ว

ที่มา : สำนักงานศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่ (2547)

ภาพที่ 2 แสดงโบราณสถานภายในเวียงกุมกาม

ที่มา : แผนผังเวียงกุมกาม จากสำนักงานศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่

3.3 บริบททางเศรษฐกิจ

เนื่องจาก ลักษณะทางกายภาพของชุมชนเวียงกุมกามเป็นที่ราบลุ่มมีแม่น้ำไหลผ่านพื้นที่ส่วนใหญ่ในชุมชนจึงเต็มไปด้วยสวนลำไยและทำการเกษตร แต่เนื่องจากสภาพสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป ภัยแรงงานส่วนใหญ่จึงหันไปยึดอาชีพรับจ้างจากนอกชุมชนซึ่งจะมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น ปัจจุบันอาชีพส่วนใหญ่ของคนในชุมชนเวียงกุมกามจึงเปลี่ยนแปลงไปเป็นอาชีพรับจ้าง ซึ่งมีทั้งรับจ้างทั่วไปและรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมโดยเข้าไปทำงานรับจ้าง ภายในตัวเมืองเชียงใหม่ เนื่องจากอยู่ไม่ไกลจากชุมชนมากนัก และทำงานรับจ้างอยู่ภายในชุมชน เช่น รับจ้างตามโรงงานอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่บริเวณรอบๆ ชุมชนหลายแห่ง อาทิเช่น โรงงานผลิตรูป โรงงานผลิตนม โรงงานยาสูบและโรงงานเซรามิก เป็นต้น อาชีพปลูกสวนลำไยเป็นอาชีพซึ่งเกิดขึ้นในระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา ชาวบ้านนิยมปลูกสวนลำไยเนื่องจากดูแลง่ายเป็นผลไม้ทางเศรษฐกิจ ทำรายได้ให้แก่ชาวบ้าน ซึ่งแต่เดิมในอดีตคนในชุมชนจะมีอาชีพเกษตรกรรมโดยเฉพาะการทำนาและทำสวนผักเป็นหลัก แต่เนื่องจากในช่วงระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมาความเป็นเมืองเชียงใหม่ขยายตัวออกไปโดยรอบ เวียงกุมกามซึ่งอยู่ใกล้เมืองเชียงใหม่จึงได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเมือง หนุ่มสาวในชุมชนจึงออกไปทำงานข้างนอกชุมชน แรงงานในการทำการเกษตรจึงไม่เพียงพอ ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงที่ดินในชุมชนส่วนใหญ่ถูกถมเพื่อสร้างเป็นที่อยู่อาศัย หอพัก และขายให้กับนายทุนและคนนอกชุมชนเพื่อทำโครงการบ้านจัดสรร ที่ดินจัดสรร บ้านพักส่วนตัว โรงงานอุตสาหกรรม และห้องแถว เป็นผลให้พื้นที่เกษตรกรรมในชุมชนลดลงอย่างรวดเร็ว คนในชุมชนจึงต้องหันมาประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปมากกว่าการทำเกษตรกรรม รองลงมาคือ อาชีพค้าขาย รับราชการ ฯลฯ คนในชุมชนส่วนมากมีระดับฐานะปานกลางถึงยากจน (องค์การบริหารส่วนตำบลท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่, 2548) นอกจากนี้ภายในชุมชนไม่มีตลาด แต่จะมีร้านค้าของชาวบ้านที่เปิดขายของชำและผักสดอยู่ภายในชุมชนหลายร้าน และในวันหยุดจะมีกาดหมั้วครัวหอมซึ่งจัดขึ้นที่วัดช้างค้ำเพื่อขายอาหารและของที่ระลึกให้แก่นักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวชมเวียงกุมกาม

นอกจากนี้ในชุมชนเวียงกุมกามยังมีการจัดกลุ่มข้าวซึ่งมีการจัดตั้งมานานถึง 30 ปีเพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงว่า ทุกครัวเรือนจะมีข้าวกินตลอดทั้งปีและยังเป็นแหล่งเงินทุนภายในชุมชนสามารถกู้ยืมจากการขายข้าวที่มารวมกันใช้เป็นเงินหมุนเวียน สำหรับการประกอบอาชีพเสริม เช่น ค้าขาย ทำสวน

3.4 บริบททางสังคมและวัฒนธรรม

ลักษณะทางสังคม

หลังจากที่เวียงกุมกามถูกน้ำท่วมอย่างรุนแรงจนถูกปล่อยทิ้งให้ร้างไป ในเวลาต่อมา เวียงกุมกามได้มีสภาพเป็นชุมชนอีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งรัตนโกสินทร์ โดยราษฎรที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ มีทั้งกลุ่มลัวะ กลุ่มมอญ และพื้นเมือง ภายใต้ชื่อ “บ้านช้างค้ำ” โดยศูนย์กลางของเวียงกุมกามในปัจจุบันตั้งอยู่หมู่ที่ 11 บ้านช้างค้ำ ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี ซึ่งสภาพชุมชนเมื่อ 30-40 ปีที่ผ่านมาเป็นหมู่บ้านเล็กๆ สภาพเป็นป่ารก มีบ้านประมาณ 20 หลังคาเรือนแต่ละบ้านจะสร้างห่างกัน ผู้คนส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกันและรู้จักสนิทสนมกันเป็นอย่างดี มีความเป็นอยู่แบบช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันเป็นอย่างดี ตระกูลเก่าของบ้านช้างค้ำจะตั้งนามสกุลที่คล้ายกัน เช่น กาบศรี กาบฮ้อย กาบขาว และกาบรส ต่อมาเมื่อระยะเวลาผ่านไปและความเจริญเข้ามาชุมชนเวียงกุมกามจึงกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่มีลักษณะกึ่งชนบทกึ่งเมือง ปัจจุบันมีประชากรอยู่อาศัยเฉพาะในขอบเขตพื้นที่ศึกษาเป็นจำนวนรวมทั้งสิ้น 446 หลังคาเรือน กล่าวคือ หมู่ 1 บ้านเจดีย์เหลี่ยม 148 หลังคาเรือน หมู่ 2 บ้านป่าเปอะ 119 หลังคาเรือน และหมู่ 11 บ้านช้างค้ำ 179 หลังคาเรือน ผู้คนในชุมชนส่วนใหญ่มีการศึกษาในระดับประถมศึกษาปีที่ 4 มากที่สุด รองลงมาคือ ระดับปริญญาตรี และระดับอนุปริญญา (สำนักงานปลัดอบต.ท่าวังตาล ข้อมูลปี พ.ศ. 2547) ผู้คนในชุมชนต้องทำงานนอกบ้านเพื่อหาเลี้ยงชีพมากขึ้น ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนจึงลดน้อยลงจากอดีต ประกอบกับในระยะ 10 ปีที่ผ่านมาได้เริ่มมีการย้ายเข้ามาอยู่ของคนต่างถิ่นเป็นจำนวนมาก แต่ถึงแม้ความเจริญจากการขยายเมืองจะเข้ามายังชุมชนก็ตาม แต่ก็ยังมีลักษณะให้เห็นถึงความ เป็นชุมชนหมู่บ้านชนบทของคนท้องถิ่นเดิมปะปนอยู่ ชาวบ้านก็ยังมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ความสัมพันธ์ของผู้คนถูกเกาะเกี่ยวด้วยระบบเครือญาติ ยังมีการช่วยเหลือแบ่งปันกันพื้น้องทุกครัวเรือนโดยลักษณะครอบครัวส่วนใหญ่ในชุมชนเป็นแบบครอบครัวขยาย กล่าวคือ ในครอบครัวหนึ่งๆ จะมีสมาชิกหลายคนอยู่ร่วมกัน มีการสร้างบ้านเรือนใกล้เคียงกับบ้านพ่อแม่ และญาติพี่น้อง ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธโดยมีวัดเป็นสถาบันหลักของชุมชน ชาวบ้านยังคงยึดมั่นความเชื่อขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม ความเป็น “หน้าหมู่บ้าน” ตามหลักพุทธศาสนาและวัฒนธรรมของ ล้านนายังคงถูกนำมาใช้เป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตประจำวันของคนในชุมชน นอกจากนี้ในการอยู่ร่วมกันของชาวบ้านได้มีการจัดระบบปกครองของตนเองโดยอาศัยหมวดบ้าน หรือหมวดวัดที่มีมาแต่ดั้งเดิม ซึ่งชุมชนแบ่งออกเป็น 5 หมวดโดยแต่ละหมวดมีการคัดเลือกตำแหน่ง 1 คนเพื่อเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจเรื่องราวต่างๆ ร่วมกับผู้อาวุโสและผู้นำชุมชน เมื่อมีกิจกรรมต่างๆ ภายในชุมชนก็จะมีการจัดการผ่านโครงสร้างระบบหมวดบ้าน ไม่ว่าจะเป็นเป็นงานบุญประเพณีต่างๆ งานศพ งานพัฒนาหมู่บ้าน การบริหารจัดการและกิจกรรมของกลุ่มต่างๆ ในชุมชน นอกจากนี้ชุมชนได้มีการจัดระบบ

สวัสดิการด้านสุขภาพของตนเองมีศูนย์สาธารณสุขมูลฐาน (อสม.) เป็นแกนนำหลักในการส่งเสริมป้องกันและดูแลรักษาสุขภาพชาวบ้านซึ่งทำควบคู่กันไประหว่างการแพทย์แผนปัจจุบันและแพทย์พื้นบ้าน ชาวบ้านยังมีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มเยาวชน ซึ่งเวลา มีเทศกาลหรืองานสำคัญกลุ่มเหล่านี้ก็จะร่วมแรงร่วมใจในการจัดกิจกรรมต่างๆ ด้วย (พระวีระเดช สนติกโร, 2547) สำหรับปัญหาในชุมชนไม่ค่อยมีนัก นอกจากปัญหาการบุกรุกและทำลายแหล่ง โบราณสถานทั้งที่เจตนาและรู้เท่าไม่ถึงการณ์ และปัญหาการลักขโมยเนื่องจากมีคนต่างถิ่นหลั่งไหล เข้ามาอยู่ในชุมชนมากขึ้น

สำหรับความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับเวียงกุมกาม วิถีกษณ์ ศรีป่าซาง (อ้างใน อรการ กาค้า, 2546) ได้กล่าวว่าผู้อยู่อาศัยในบริเวณเวียงกุมกามมีข้อห้ามอยู่ 2 ประการ คือ 1) ห้ามเป็นคนไม่ดี จะอยู่ไม่ม่วน ไม่วุฒิจำเริญ 2) ห้ามผิดลูกผิดเมียชาวบ้าน หรือนำความเสื่อมเสียมาสู่หมู่บ้าน ชาวบ้านมีความเชื่อว่า บริเวณเวียงกุมกามมีความเก่าแก่และศักดิ์สิทธิ์ ดังเช่นจากคำบอกเล่าของ ผู้อาวุโสในชุมชนที่เล่าว่า ก่อนการขุดพบวิหารกานโถมคือ สมัยนั้น นายเกษม บุญหมื่น ได้เล่าว่า เมื่อเป็นเด็กนักเรียนสมัยนั้นบริเวณวัดธาตุน้อยมีผีมาก เพราะเป็นป่ากร้างมีต้นไม้ใหญ่และมีหม้อดินเผาที่เขาใช้ต้ม ไก่เลี้ยงผีมีอยู่เป็นจำนวนมาก วันหนึ่งเพื่อนเขาชื่อ ด.ช. สมจิต เดินมาเรียนหนังสือ ที่วัดช้างค้ำ สมัยนั้นโรงเรียนมีชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 ด.ช.สมจิตเดินมาโรงเรียนก็มักจะเห็นผีที่ วัดธาตุน้อยอยู่บ่อยๆ และเก็บพระได้บริเวณโรงเรียน เมื่อไปบอกคุณครูว่าตนเองเห็นผี คุณครูก็ไม่ เชื่อหาว่าเด็กโกหกจึงทำโทษเด็ก อยู่มาอีกวันหนึ่ง ด.ช.สมจิตได้ยืนอยู่บริเวณนอกโรงเรียนทางด้าน ทิศเหนือของโรงเรียน เขาได้เห็นผู้หญิงแต่งชุดสวยงามฟ้อนรำอยู่บนเนินดิน ด.ช.สมจิตก็ยืนอยู่เป็น ครั้งก่อนวัน มีเพื่อนๆ และคุณครูเข้าไปถาม ด.ช.สมจิตก็พูดไปตามที่เห็น แต่พอเพื่อนๆ และคุณครู หันไปมองตาม ด.ช.สมจิตมอง ก็ไม่เห็นมีอะไรเลย จึงคิดว่า ด.ช.สมจิตเป็นบ้าไปแล้ว อยู่มาไม่นาน คณะกรรมการและชาวบ้านช่วยกันสร้างอาคารเรียนชั่วคราวตรงสนามหญ้าโรงเรียน ปรากฏว่าพอ ขุดหลุมเสาลงไปก็ได้เจอพระพิมพ์ดินเผา เช่น พระคง พระสามหอมจำนวนมาก ชาวบ้านหลายคน ได้ขโมยไป ในที่สุดคณะกรรมการจึงได้มีการประชุมให้จัดเวรยามมาเฝ้าก็ไม่สามารถดูแลได้ ทาง คณะกรรมการจึงได้แจ้งให้ทางศึกษาอำเภอและแจ้งไปทางกรมศิลปากรที่ 4 เชียงใหม่ในสมัยนั้น หลังจากนั้นกรมศิลปากรจึงได้เข้ามาทำการขุดโบราณสถาน ในระหว่างช่วงที่มีการขุดนั้นได้เกิด เหตุประหลาดขึ้น คือ เกิดมีงูเห่าไหลออกมาจากหลุมเสาและแผ่เบียดใส่คนขุด คนขุดก็วิ่งหนี พ้อหนานแก้ว บุญหมื่น ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านในสมัยนั้นได้เข้าไปบอกว่าเป็นเจ้าที่ที่ปกป้องรักษา สมบัติเหล่านี้ก็ขอให้ลูกหลานได้ขุดบูรณะโบราณสถานต่อไป ชาวบ้านที่อยู่อาศัยในเวียงกุมกามมา หลายชั่วอายุคนมีความผูกพันกับโบราณสถานและให้ความเคารพยำเกรง ซึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายใน ชุมชน นอกจากโบราณสถานแล้วภายในวัดช้างค้ำชุมชนเวียงกุมกามยังมีต้นศรีมหาโพธิ์ศักดิ์สิทธิ์

ที่ปลูกขึ้นทดแทนต้นไม้เตี้ยในสมัยก่อนกำเนิดเวียงกุมกาม ที่ได้ัญเชิญเมล็ดจากเมืองลังกาแต่ครั้งโบราณกาล และหอพญามังรายอันเป็นที่เคารพสักการะบูชาของชาวบ้านในปัจจุบัน นอกจากนี้ชาวบ้านยังให้ความเคารพและเชื่อฟังผู้อาวุโส ซึ่งผู้อาวุโสในชุมชนยังมีบทบาทในชุมชนหลายประการ เช่น การถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญา และเป็นที่ปรึกษาในการทำกิจกรรมที่เป็นประเพณีดั้งเดิม เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมตามประเพณีดั้งเดิมของชุมชน และการประนีประนอมข้อพิพาทของคนในชุมชนด้วย ชาวบ้านและพ่ออุ้ยแม่อุ้ยมีความเชื่อในสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติหลายอย่างซึ่งก่อให้เกิดการสืบทอดประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ตามมา เช่น ผีปู้ย่า ศาลเสื่อบ้าน (ศาลผีหมู่บ้าน) การสืบทอดบ้าน การส่งเคราะห์ส่งนาม (สะเดาะเคราะห์) ซึ่งความเชื่อเหล่านี้เชื่อว่าถ้าไม่ปฏิบัติตามพิธีกรรมที่สืบทอดกันมาจะมีผลต่อการดำเนินชีวิต ดังนั้นการตั้งบ้านเรือน หรือการก่อตั้งชุมชนจึงต้องมีการตั้งศาล หรือหอ สำหรับเป็นที่พำนักของผีที่ให้คุณโดยเฉพาะผีบ้าน ผีเรือน และผีปู้ย่า (พระวีระเดช สนติกโร, อ้างแล้ว)

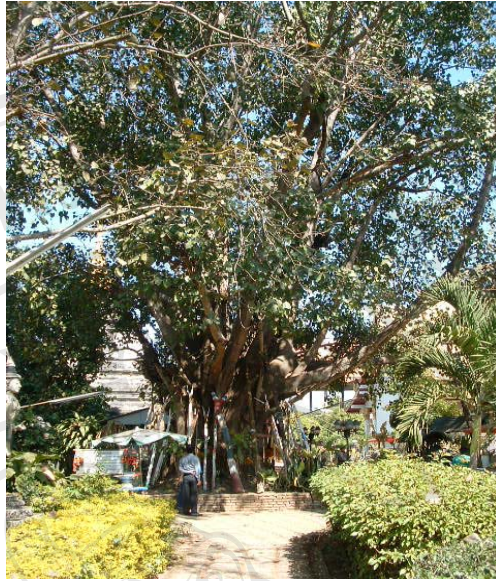
ลักษณะทางวัฒนธรรม

แม้ปัจจุบัน วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนเวียงกุมกามจะได้รับอิทธิพลจากกระแสโลกาภิวัตน์จนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไป แต่ในความเป็นจริงแล้ว ชุมชนเวียงกุมกามก็ยังคงกลิ่นอายของความเป็นคนเมือง หรือที่เรียกว่า “ล้านนา” โดยวัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อต่างๆ ภายในชุมชนยังคงปฏิบัติสืบเนื่องกันต่อกันจากบรรพบุรุษ โดยมีผู้อาวุโส ผู้เฒ่าผู้แก่ และพระสงฆ์ของชุมชนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำการประกอบพิธีกรรมตามประเพณีดั้งเดิม ซึ่งเปรียบเสมือนผู้เชื่อมระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมกับภูมิปัญญาปัจจุบัน สิ่งที่ยึดถือมาเกี่ยวกับธรรมเนียมปฏิบัติในชุมชน คือ เวลาจะทำงานบุญหรืองานใดก็ตามจะต้องบอกกล่าวเทวดาโดยจัดพิธีทำว้างสี่อย่างที่สองคือ การบูชาพระพุทธเพราะที่นี้คือดินแดนแห่งพระพุทธศาสนา อย่างที่สามคือ การบูชาพญามังราย ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะช่วยปกป้องรักษาชุมชน ส่วนงานประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญดั้งเดิมของชุมชนเวียงกุมกามสามารถแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ งานที่เกี่ยวข้องกับศาสนาที่แสดงถึงความเชื่อในเรื่องบาป บุญ กรรม และเกี่ยวกับความเชื่อสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ซึ่งได้แก่ งานปีใหม่เมืองเพื่อให้รู้ว่าเริ่มต้นปีใหม่ ให้เกิดความสนุกสนาน การแห่ไม้ค้ำพระศรีมหาโพธิ์เพื่อบำรุงคำชูศาสนาและชีวิต การสรงน้ำพระเพื่อขอโหสิพระพุทธคุณที่ได้ล่วงเกิน งานทอดผ้าป่าเพื่อให้เกิดความสามัคคี หาทุนในการก่อสร้างสาธารณสมบัติส่วนรวม งานประเพณียี่เป็งเพื่อบูชาน้ำสะเดาะเคราะห์และทำบุญ งานปอยหลวงซึ่งเป็นการทำบุญหมู่บ้านเพื่อฉลองเมื่อสร้างถาวรวัตถุหรือฉลองสิ่งก่อสร้างที่ชาวบ้านช่วยกันสร้างขึ้นเพื่อสาธารณประโยชน์ ดานข้าวใหม่เพื่อให้คนแก่ได้กินข้าวใหม่เห็นคุณค่าของคนเฒ่าคนแก่ และเพื่ออุทิศให้บรรพบุรุษเป็นการระลึกถึงบรรพบุรุษที่ให้ที่ทำการ

แก่เรา พิธีบายศรีสู่ขวัญเพื่อเป็นสิริมงคล พิธีไหว้สาบารมีพญามังรายเพื่อความเป็นสิริมงคลและสร้างขวัญกำลังใจให้กับชาวชุมชนเป็นการแสดงความเคารพสักการะ เนื่องจากคนในชุมชนมีความเชื่อว่าด้วยบารมีของพญามังรายกษัตริย์ผู้สร้างเมืองเชียงใหม่ ได้ช่วยปกป้องคุ้มครองให้ชาวบ้านในชุมชน การสงเคราะห์เพื่อให้หายเจ็บไข้และหลุดพ้นจากภัยพิบัติแล้วคลาดอันตราย การนับถือผี การเลี้ยงผีปู่ย่า เพื่อให้ญาติพี่น้องมารู้จักกันช่วยเหลือกันและกันให้ผีปู่ย่าช่วยดูแลลูกหลานให้อยู่ดีมีสุข การขึ้นแท่นตั้งเพื่อรักษาเขตบ้านไม่ให้มีอันตรายอยู่เป็นสุข การเลี้ยงผีเสื้อบ้านเพื่อปกป้องรักษาคนในหมู่บ้านให้อยู่ดีมีสุข เป็นต้น

นอกจากประเพณีดั้งเดิมตามที่กล่าวไปแล้วข้างต้น ปัจจุบันชุมชนเวียงกุมกามยังได้มีการนำประเพณีดั้งเดิมมาปรับและบูรณาการให้เข้ากับยุคสมัย เพื่อให้เกิดความยั่งยืนต่อชุมชนและลดความขัดแย้งภายในชุมชน ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาที่ธำโถมเข้ามาสู่เวียงกุมกาม จึงเกิดเป็นประเพณีประยุคต์ที่สำคัญประจำปีของชุมชน 3 ประเพณีด้วยกันภายใต้การนำของวัดช้างค้ำและวัดเจดีย์เหลี่ยม ซึ่งได้แก่ โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิต (ธรรมสังฆจร) เป็นการระดมคนในตำบลทำวัตรเช้าทั้งหมดเพื่อฟังเทศน์ ฟังธรรม ปฏิบัติธรรม และกิจกรรมอื่นๆ ทางพุทธศาสนา โดยจะจัดในช่วงเช้าพรรษาเวียนไปตามแต่ละวัด จนกระทั่งออกพรรษาเพื่อสร้างกระแสใหม่ให้ชุมชนได้ตระหนักถึงคุณค่าทางวัฒนธรรม ประเพณีที่สอง คือ ประเพณีสรงน้ำพระธาตุที่สำคัญภายในเวียงกุมกาม จัดขึ้นทุกเดือน 6 ซึ่งชาวชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำเวียงกุมกาม และชุมชนตำบล ทำวัตรเช้าจะต้องแห่กระบวนขันดอกดอกไม้รอบเวียงกุมกามแล้วไปตามสถานที่สรงน้ำพระธาตุ ซึ่งภายในวันนั้นยังมีการจัดกิจกรรมอื่นๆ อีกมากมาย เช่น การเทศนากล่าวปราศรัยปลุกจิตสำนึก การแข่งขันการทำอาหารพื้นเมือง การแข่งขันบอกลไฟ และการแสดงอื่นๆ สุดท้ายคือประเพณี สืบชะตา ในอดีตประเพณีสืบชะตาเป็นเพียงสืบชะตาคน และสืบชะตาบ้านเท่านั้น ดังนั้นจึงได้เพิ่มการสืบชะตาโบราณสถานควบคู่กันไปโดยการโยงด้ายสายสิญจน์ระหว่างคน บ้าน และโบราณสถานพร้อมๆ กัน สำหรับประเพณีที่สูญหายไปแล้วของชุมชนเวียงกุมกามก็คือ ประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากิน เช่น ประเพณีการเสกนา สู่ขวัญข้าว-ขวัญควาย การเอามือเอางาน ทำนาทำสวน การหลั่งเหมืองตีฝาย (ขุดลอกลำเหมือง ซ่อมแซมฝาย) เลี้ยงผีขุนน้ำ

จากที่กล่าวมานับว่า วิถีชีวิตของคนในชุมชนเวียงกุมกามค่อนข้างมีความผูกพันกับวัดเป็นอย่างมาก วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันซึ่งวัดที่มีความสำคัญกับชุมชนได้แก่ วัดช้างค้ำและวัดเจดีย์เหลี่ยม เมื่อมีกิจกรรมหรืองานประเพณีสำคัญใดๆ วัดมักเป็นศูนย์กลางและมีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนในปัจจุบัน เช่น การจัดงานประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ รวมทั้งวัดยังเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเวียงกุมกาม โดยทั้งวัดเจดีย์เหลี่ยมและวัดช้างค้ำได้มีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม

ภาพที่ 3 พระศรีมหาโพธิ์ ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ที่ชุมชนเวียงกุมกามให้ความเคารพนับถือ

ภาพที่ 4 หอพญามังราย

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

3.5 การมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น

จากการศึกษา จากเอกสารงานวิจัยและจากการสัมภาษณ์ปลัดอำเภอท่าวังतालพบว่าชุมชนในพื้นที่เวียงกุมกามเป็นชุมชนที่ตั้งรกรากมาเป็นเวลาช้านานแล้ว ความสัมพันธ์ของคน ท้องถิ่นในชุมชนมีความสนิทสนมรู้จักกันหมด ส่งผลให้คนภายในชุมชนช่วยเหลือและพึ่งพาอาศัยกันเป็นอย่างดีจึงเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง แต่ในช่วงระยะเวลา 10 กว่าปีที่ผ่านมาเนื่องจากพื้นที่ชุมชนเวียงกุมกามอยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองเชียงใหม่ นัก ชุมชนจึงได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเมืองซึ่งส่งผลทำให้คนต่างถิ่นย้ายเข้ามาอยู่อาศัยในชุมชนเวียงกุมกามเป็นจำนวนมาก คือประมาณร้อยละ 70 ซึ่งเมื่อเทียบกับสัดส่วนของคนท้องถิ่นในชุมชนซึ่งมีจำนวนน้อยกว่า คือร้อยละ 30 เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ ไม่ได้มีภูมิลำเนาเดิมในพื้นที่ และบางส่วนอาศัยอยู่ในระยะเวลาไม่นาน ประกอบกับปัจจุบันประชาชนส่วนใหญ่ในพื้นที่มีอาชีพค้าขายและรับจ้าง จากเดิมที่เคยประกอบอาชีพเกษตรกรรม ก็ต้องพลิกผันตนเองไปสู่อาชีพที่ช่วยยกระดับรายได้ ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวให้ดีขึ้น นอกจากนี้แล้วการมีงานประจำทำให้ไม่มีเวลาเข้ามามีส่วนร่วมในด้านต่างๆ อย่างเต็มที่ จึงทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในพื้นที่ไม่แน่นแฟ้นเท่าที่ควร ประกอบกับประเพณี พิธีกรรมบางอย่างไม่สามารถทำหน้าที่ตามที่เคยทำในอดีตได้ ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ จึงค่อยๆ หายไป คงเหลือแต่รูปแบบที่ปฏิบัติกันมาแต่คุณค่า เนื้อหา และความหมายได้ลบเลือนไป ผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่จะมีเฉพาะผู้สูงอายุ และคนส่วนใหญ่ไม่รู้คุณค่าและความหมาย เช่น ประเพณี สรงน้ำพระธาตุอีแกง ดังนั้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนค่อนข้างน้อย เมื่อเทียบกับในอดีต (พระวีระเดช สนติกโร, อ่างแล้ว) การรวมตัวกันทำกิจกรรมของชุมชนต่างๆ เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน และการดำเนินกิจกรรมของชมรมรักษ์เวียงกุมกาม ไม่ได้ได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนเท่าที่ควร ส่วนใหญ่มักผลักดันให้ผู้นำชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วม และประชาชนมักจะเข้ามามีส่วนร่วมเฉพาะงานที่จะได้รับผลประโยชน์ตอบแทน (พวงเพชร รัตนสิน, อ่างแล้ว)

การมีส่วนร่วมในการพัฒนาเวียงกุมกามให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวก็เช่นกัน ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาค่อนข้างน้อยซึ่งเป็นเพราะปัจจัยตามที่ได้กล่าวมาข้างต้น และเป็นเพราะประชาชนยังขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องของการพัฒนาและการจัดการการท่องเที่ยวซึ่งเป็นเรื่องใหม่ ประกอบกับไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาเวียงกุมกามให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวตั้งแต่แรกที่มีการเปิดตัว เพราะการพัฒนาเวียงกุมกาม โดยส่วนใหญ่จะเป็นหน่วยงานของภาครัฐกับภาคเอกชนที่เข้าไปมีส่วนร่วมและมีบทบาทในการพัฒนาเวียงกุมกาม ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ประชาชนจึงไม่มีโอกาสในการเข้าไปร่วมแสดงความคิดเห็น หรือเสนอความต้องการที่แท้จริง

บทที่ 4

การพัฒนาการท่องเที่ยวและการจัดการการท่องเที่ยวเวียงกุมกาม

เนื่องด้วยแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์เวียงกุมกามเป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ ที่เพิ่งได้รับการพัฒนาในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา ดังนั้นก่อนจะกล่าวถึงเรื่องผลกระทบของการท่องเที่ยว เพื่อให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจถึงรายละเอียดต่างๆ ของแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์เวียงกุมกามอย่างชัดเจน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาถึงพัฒนาการของการท่องเที่ยวเวียงกุมกาม ซึ่งผู้เขียนได้ทำการศึกษาจากการค้นคว้าทางเอกสารเก่าย้อนหลังในช่วงปี พ.ศ. 2527 จนถึง พ.ศ. 2546 จึงได้รวบรวมและสรุปการพัฒนาการท่องเที่ยวเวียงกุมกามออกเป็น 3 ช่วงด้วยกัน คือ ช่วงที่หนึ่งภายใต้หัวข้อนครโบราณใต้พิภพสู่การค้นพบครั้งยิ่งใหญ่ (ยุคก่อนส่งเสริมการท่องเที่ยว) ช่วงที่สองภายใต้หัวข้อรุกคืบสู่การพัฒนาานครโบราณกับการท่องเที่ยวอย่างฉับพลัน (พ.ศ. 2545) และช่วงสุดท้ายภายใต้หัวข้อ ปัจจุบัน: ความจริงกับสิ่งที่ เป็น “แหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์เวียงกุมกาม” และนอกจากการศึกษาถึงพัฒนาการการท่องเที่ยวเวียงกุมกามแล้ว ในบทนี้ยังได้กล่าวถึงการจัดการการท่องเที่ยวเวียงกุมกาม เพื่อให้เห็นภาพถึงผู้ที่มีบทบาทในการจัดการท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น ซึ่งการศึกษาทั้งหมดนี้จะทำให้เกิดความเข้าใจในรูปแบบของความเป็นแหล่งท่องเที่ยวเวียงกุมกามมากยิ่งขึ้น และจะเชื่อมโยงไปสู่การศึกษาถึงผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนเวียงกุมกามในบทที่ 5 ต่อไป

4.1 วิวัฒนาการการพัฒนาการท่องเที่ยวเมืองประวัติศาสตร์เวียงกุมกาม (พ.ศ. 2527 – พ.ศ. 2545)

4.1.1 นครโบราณใต้พิภพ สู่การค้นพบครั้งยิ่งใหญ่ (ยุคก่อนส่งเสริมการท่องเที่ยว)

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยต่างๆ ที่หน่วยงานและนักวิชาการได้ศึกษา ค้นคว้า และเผยแพร่ประวัติศาสตร์เมืองโบราณเวียงกุมกามไว้ก่อนหน้านี้นี้ พบว่าจุดเริ่มต้นของการ ค้นพบเมืองโบราณเวียงกุมกามมีมูลเหตุมาจากในช่วงเดือนมกราคมปี พ.ศ. 2527 มีราษฎรในท้องถิ่นได้ขุดค้นพบพระพิมพ์ดินเผาแบบต่างๆ จำนวนมากที่บริเวณสนามหญ้าหน้าโรงเรียนวัด ช้างค้ำ (ซึ่งอยู่ในเขตวัดช้างค้ำในปัจจุบันและโรงเรียนได้ถูกรื้อถอน เนื่องจากการขุดค้นพบซากโบราณสถาน หลังจากนั้นโรงเรียนได้ย้ายไปตั้งที่บริเวณองค์การบริหารส่วนตำบลท่าวังตาลแทน และในปี 2543 โรงเรียนถูกปิดเนื่องจากมีจำนวนนักเรียนสมัครเรียนน้อย) การค้นพบเวียงกุมกามคราวนี้เป็นตัวจุดประกายที่ส่งผลทั้งด้านบวกและด้านลบต่อเวียงกุมกาม กล่าวคือ ด้านบวกจากที่เคยมีนักประวัติศาสตร์ ได้

ศึกษาเอกสารทางประวัติศาสตร์และพบชื่อเวียงกุมกาม แต่ไม่ทราบว่าตั้งอยู่ที่ใดเมื่อค้นพบโบราณสถานขึ้น จึงทำให้เกิดการปลุกกระแสการศึกษาประวัติศาสตร์ เวียงกุมกามที่ต่อเนื่องและค้นพบว่าเวียงกุมกามมีอยู่จริง และเกิดผลด้านลบ คือ เกิดกระแสค่านิยมการสะสมของเก่าที่ขยายวงกว้าง เพราะของเก่ามีค่าเชิงพาณิชย์ เกิดการขุดทำลายซากฐานเจดีย์กันขนานใหญ่เพื่อค้นหาพระพิมพ์ดินเผาซึ่งเป็นที่นิยมซื้อหากันในหมู่นักสะสมพระเครื่อง (สรวัดน์ แน่นหนา, 2547) ข่าวลือเกี่ยวกับการพบพระเครื่องหลายร้อยหลายพันองค์ได้แพร่กระจายออกไปในชั่วเวลาไม่เกิน 6 ชั่วโมง ทำให้ประชาชนจำนวนมากมายังจากเชียงใหม่และลำพูนเดินทางมายังที่วัดช้างค้ำเพราะต้องการได้พระพิมพ์ไปบูชาจนเป็นที่ไกลหาล และหลังจากที่เกิดเหตุการณ์เพียงหนึ่งวันหน่วยศิลปากรที่ 4 เชียงใหม่จึงได้รับแจ้งจากศึกษาธิการอำเภอสารภี เพื่อให้ไประงับการขุดหาพระพิมพ์และทำลายซากโบราณสถานวัดช้างค้ำ หน่วยศิลปากรที่ 4 จึงได้ส่งเจ้าหน้าที่นักโบราณคดีไปชี้แจงและขอให้ประชาชนระงับการขุดทำลาย เพราะเป็นเรื่องผิดกฎหมายและควรให้เป็นภาระของกรมศิลปากรในการขุดศึกษารวบรวมพระพิมพ์ และโบราณวัตถุอื่นไว้เป็นสมบัติของชาติต่อไป ต่อมาได้มีการตั้งคณะกรรมการขุดพิเศษขึ้นมาคณะหนึ่งประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ของรัฐจากจังหวัดเชียงใหม่ เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร (หน่วยศิลปากรที่ 4) ศึกษาธิการอำเภอสารภี เจ้าหน้าที่ตำรวจจากสถานีตำรวจภูธรอำเภอสารภี คณะสงฆ์และสมาชิกสภาจังหวัดเชียงใหม่เขตสารภี ร่วมกันพิจารณาแก้ไขปัญหาและกำหนดแนวทางการดำเนินงานโดยมอบหมายให้หน่วยศิลปากรที่ 4 (สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 เชียงใหม่ หรือสำนักงานศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่ในปัจจุบัน) จัดทำโครงการเร่งด่วนของงบประมาณจากกรมศิลปากรเพื่อมาดำเนินการ ขุดค้นศึกษาและขุดแต่งบูรณะ และในปี พ.ศ.2529 ได้เปลี่ยนแปลงมาเป็นโครงการพัฒนาโบราณสถานเวียงกุมกาม ในช่วงระยะเริ่มแรกนั้น คณะบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้เกิดการสำรวจและพัฒนาโบราณสถานเวียงกุมกาม ก็คือสมาชิกสภาจังหวัดเชียงใหม่เขตสารภี คณะอนุกรรมการส่งเสริมการท่องเที่ยวสภาจังหวัดเชียงใหม่ และชาวบ้านตำบลท่าวังตาล (สาขันธ์ ไพรชาญจิตร, 2534)

จากข้อมูลที่ผู้ศึกษาได้ค้นพบข้างต้น ทำให้ทราบได้ว่าแนวคิดในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในเวียงกุมกามได้ถูกสังเกตเห็นตั้งแต่ในสมัยระยะเริ่มแรกที่มีการขุดค้นพบเวียงกุมกาม โดยเห็นได้จากการที่อนุกรรมการส่งเสริมการท่องเที่ยว สภาจังหวัดเชียงใหม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการผลักดัน เพื่อสนับสนุนให้กรมศิลปากรเข้ามาขุดค้นและขุดแต่งโบราณสถานเวียงกุมกามตั้งแต่นั้นมา แต่ในระยะเวลาอันเป็นเพียงกระแสแนวคิดเริ่มต้นที่ยังไม่ได้รับการตอบสนองเพราะยังขาดงบประมาณในการดำเนินงาน หลังจากที่ได้รับ การสนับสนุนและผลักดันจากหน่วยงานต่างๆ ในช่วงปี พ.ศ. 2527 กรมศิลปากรที่ 4 เชียงใหม่จึงได้รับงบประมาณจำนวนหนึ่งจึงได้เร่งดำเนินการสำรวจโบราณสถานในอาณาเขตเวียงกุมกามพร้อมทั้งดำเนินการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานใน

เวียงกุมกาม ตั้งแต่นั้นมาเรื่องราวของเวียงกุมกามจึงเริ่มแพร่หลายออกไป แต่ก็ยังเป็นเพียงที่รู้จักในกลุ่มนักวิชาการ นักศึกษาและผู้สนใจโดยเฉพาะเท่านั้น มิได้ขยายกว้างเพื่อให้คนทั่วไปมีความรู้ความเข้าใจร่วมกันเท่าที่ควร (นิทรรศการชุมชนโบราณเวียงท่ากานและเวียงกุมกาม วิทยาลัยครูเชียงใหม่, 2528)

เหตุการณ์ที่สำคัญต่อมาที่ทำให้เกิดการพัฒนาเวียงกุมกามอย่างต่อเนื่อง คือ ในช่วงปีเดียวกันหลังจากที่มีการขุดค้นพบโบราณสถาน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตร โบราณสถานที่ถูกค้นพบบริเวณวัดช้างค้ำและเวียงกุมกาม และตรัสรับสั่งให้คณะกรรมการวัดช้างค้ำเวียงกุมกามดำรงเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมล้านนาให้ดำรงสืบทอดยั่งยืนต่อไป จึงเป็นกระแสให้คณะกรรมการวัดช้างค้ำและชาวบ้านในชุมชนให้ความร่วมมือในการบูรณะโบราณสถาน วัดร้างต่างๆ โดยเคร่งครัด จนมีการจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาวัดช้างค้ำเวียงกุมกาม โบราณสถานขึ้น ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นการจัดตั้งกลุ่มของคนในชุมชน เพื่อการฟื้นฟูอนุรักษ์โบราณสถานเวียงกุมกามและเป็นการเริ่มเล็งเห็นการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยชุมชนซึ่งจะเห็นได้จากแผนการพัฒนาวัดฯ ข้อที่ 7 ที่กล่าวว่า “สร้างพระวิหารใหม่ทดแทนของเดิมที่ชำรุด 1 หลัง ณ ตำแหน่งเดิม ด้วยจิตกรรม ประติมากรรม ศิลปกรรมล้านนา ร่วมสมัยซึ่ง ศิลปกรรม ประติมากรรม จิตรกรรมของพระวิหารหลังนี้เป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก” และข้อที่ 14 ได้กล่าวไว้ว่า “ของบประมาณจากงบบริหารส่วนจังหวัดสร้างทางเชื่อมระหว่างโบราณสถานเวียงกุมกาม ให้มีสภาพการสัญจร-ไปมาสะดวกเพื่อแก่นักท่องเที่ยว” (มูลนิธิอมรรวณ อุปลัมภ์, 2534) เนื่องจากในช่วงเวลานั้นเวียงกุมกามยังเป็นที่รู้จักอยู่ในหมู่แคบ ในช่วงเวลาต่อมาเวียงกุมกามยังคงได้รับการส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง ดังจะเห็นได้จากศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ได้จัดให้มีการสัมมนาล้านนาศึกษาและนิทรรศการ เรื่องชุมชนโบราณเวียงท่ากานและเวียงกุมกามขึ้น เพื่อเผยแพร่ความรู้ชุมชนโบราณให้แก่นักเรียนนักศึกษาและประชาชนทั่วไปให้เป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น โดยการมีส่วนร่วมของหน่วยงานต่างๆ มากมาย คือ หน่วยศิลปากรที่ 4 เชียงใหม่ สถาบันศึกษาจากภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ สมาคมส่งเสริมการท่องเที่ยวภาคเหนือ ผู้นำชุมชนท้องถิ่น นักวิชาการ และวัดต่างๆ ของชุมชนเมืองโบราณ ซึ่งจัดขึ้นระหว่างวันที่ 25 มกราคม ถึง กุมภาพันธ์ 2528

ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2529 เวียงกุมกามได้รับการส่งเสริมและพัฒนาภายใต้โครงการพัฒนาโบราณสถานเวียงกุมกามโดยมีวัตถุประสงค์ คือ เพื่อเร่งบูรณะพัฒนาแหล่งโบราณสถานไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมและส่งเสริมให้เป็นจุดท่องเที่ยวแห่งใหม่ของจังหวัดเชียงใหม่ ในขณะที่เดียวกันคณะกรรมการเสริมสร้างเอกลักษณ์และอนุรักษ์วัฒนธรรมล้านนา ได้มีการผลักดันให้มีการจัดงานเฉลิมฉลองวาระครบ 700 ปีของเวียงกุมกามขึ้นโดยความร่วมมือจากหลายหน่วยงาน เช่น

กรมศิลปากร คณะกรรมการส่งเสริมการท่องเที่ยว สภาจังหวัดเชียงใหม่ วิทยาลัยครูจังหวัดเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่ ชมรมอนุรักษ์วัฒนธรรมล้านนา สภาตำบลท่าวังตาล ชมรมการท่องเที่ยวและโรงแรมจังหวัดเชียงใหม่ อย่างไรก็ตามแม้ว่าเวียงกุมกามได้รับการพัฒนา แต่ในช่วงระยะเวลานั้นเวียงกุมกามก็ไม่ได้คืบหน้าเท่าที่ควรและตั้งแต่เวียงกุมกามถูกค้นพบก็ยังไม่มียุทธศาสตร์ที่ก่อให้เกิดความสำคัญกับการศึกษาประวัติศาสตร์เวียงกุมกามอย่างจริงจัง จนในปี พ.ศ.2529 นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอาจารย์สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล ได้สังเกตเห็นคุณค่าความสำคัญจึงดำเนินการวิจัยประวัติศาสตร์เวียงกุมกามต่อมาจนถึงปี พ.ศ.2532 ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาเวียงกุมกามต้องเผชิญกับปัญหาการขาดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ขาดการประสานงานและดำเนินงานอย่างจริงจัง ตามที่นักวิชาการหลายท่านได้กล่าวไว้ ดังนี้

“เท่าที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ ต่างฝ่ายต่างหน่วยงาน ต่างก็ทำของตนเองไปตามหน้าที่ที่มีอยู่ งานจึงชะงักและล่าช้า อย่างที่ไม่น่าเป็น หากทุกฝ่ายหันหน้ามาปรึกษาหารือกัน ร่วมมืออย่างจริงจังและจริงจังแล้ว เวียงกุมกามก็จะเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีค่าทางประวัติศาสตร์ของประเทศ” (สุรชาติ ศิริวิทย์, 2530)

“ผู้เขียนได้เรียกร้องให้มีการอนุรักษ์เวียงกุมกามมาตั้งแต่เริ่มทำวิจัย เมื่อ พ.ศ.2529 แต่ไม่มีเสียงตอบรับ จนถึง พ.ศ.2545 โครงการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เวียงกุมกามอย่างจริงจังได้เริ่มเกิดขึ้น ด้วยงบประมาณ 39.5 ล้านบาท ภายใต้การสนับสนุนจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในพื้นที่และจังหวัดเชียงใหม่” (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2546)

4.1.2 รุกคืบสู่การพัฒนาครบรอบกับการท่องเที่ยวอย่างฉับพลัน (พ.ศ. 2545)

จากที่ได้รับการขุดแต่งและบูรณะเวียงกุมกามเป็นบางส่วน เวียงกุมกามยังไม่ได้รับการพัฒนาเท่าที่ควรและยังคงเป็นที่รู้จักกันในวงแคบ ดังนั้นมูลเหตุเริ่มแรกที่สุดประการให้เกิดการพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยวอย่างจริงจังจึงเริ่มมาจากคุณเกษม บุญหมื่นและคนในชุมชนกลุ่มเล็กๆ กลุ่มหนึ่ง ซึ่งในขณะนั้นคุณเกษม บุญหมื่นได้ดำรงตำแหน่งเป็นประธานองค์การบริหารส่วนตำบล ท่าวังตาล ซึ่งถือได้ว่าเป็นนักการเมืองท้องถิ่นท่านหนึ่งที่เป็นที่รู้จัก คุณเกษม บุญหมื่นซึ่งเป็นคน เก่าแก่ดั้งเดิมของท้องถิ่นได้สังเกตเห็นความสำคัญของโบราณสถานเวียงกุมกามซึ่งเป็นเมืองเก่าแก่ที่พญามังรายทรงสร้างไว้และสังเกตเห็นว่าภายในชุมชนเวียงกุมกามเองก็มีหอพญามังรายไว้ให้สักการบูชา นักท่องเที่ยวและผู้มีจิตศรัทธาจึงไม่จำเป็นต้องเดินทางไปจังหวัดเชียงใหม่เพราะเชียงใหม่ก็มีหอพญามังรายที่เวียงกุมกามเช่นกันแต่นักท่องเที่ยวและคนทั่วไปไม่ค่อยรู้จัก คุณเกษมจึงพยายามผลักดันและสนับสนุนโดยการเข้าไปนำเสนอแนวคิดและการพัฒนาเวียงกุมกาม เพื่อให้เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวแก่คุณเขวากา วงศ์สวัสดิ์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดเชียงใหม่ ท่านสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัด

เชียงใหม่จึงรับเรื่องไว้ ต่อมาซึ่งประจวบเหมาะกันในช่วงปี พ.ศ. 2544 รัฐบาลไทยภายใต้การนำของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ได้ให้ความสำคัญต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง โดยมีนโยบายหลักในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ดังจะเห็นได้จากการแถลงนโยบายแก่รัฐสภาเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2544 ที่ระบุไว้ตอนหนึ่งของนโยบาย การสร้างรายได้ ด้านการบริการและการท่องเที่ยวว่า “การท่องเที่ยวคือ หนทางสำคัญของการนำรายได้ กระแสเงินสดเข้าสู่ประเทศ ดังนั้นรัฐบาลจึงมีนโยบายในการส่งเสริมคุณภาพและมาตรฐานของการบริการ เพิ่มความหลากหลายของรูปแบบการให้บริการเพิ่มความหลากหลายของรูปแบบการให้บริการและการท่องเที่ยว และการยกระดับความสามารถในการแข่งขันของภาคบริการและการท่องเที่ยว” ดังนั้น รัฐบาลจึงได้มุ่งที่จะพัฒนาภาคบริการที่เป็นปัจจัยประกอบหนุนเนื่องการท่องเที่ยวที่สำคัญ และจัดให้มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวในหลายองค์ประกอบด้วยกัน ดังปรากฏในนโยบายของรัฐบาล (กฤษพงษ์ เตือนดาว, 2546) ดังนี้คือ

“.....1) เร่งฟื้นฟูพระศรัทธาและความสำคัญและร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อให้ไทยเป็นประตูทางผ่านหลักของการท่องเที่ยวในภูมิภาค ทั้งด้านการตลาด การขนส่ง การลงทุนการบริหารจัดการ รวมถึงการจัดอุปสรรคในการท่องเที่ยว 2) บริหารการท่องเที่ยวโดยใช้กลยุทธ์การตลาดเชิงรุก โดยสร้างกิจกรรมท่องเที่ยวทั้งระดับภายในประเทศและระหว่างประเทศเชื่อมโยงกับวิสาหกิจขนาดกลาง ขนาดเล็กและธุรกิจชุมชน พัฒนาคุณภาพการบริการท่องเที่ยว และยกระดับประเทศไทยให้เป็นศูนย์กลางการประชุม การสัมมนา และการแสดงสินค้าของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 3) เร่งพัฒนา บูรณะ ฟื้นฟูมรดกและสินค้ายาววัฒนธรรม ทั้งในเขตเมืองและ นอกเมืองเพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวใหม่ สร้างแหล่งจับจ่ายซื้อสินค้าของนักท่องเที่ยวโดยส่งเสริมบทบาทเอกชนร่วมกับชุมชนในการรักษาแหล่งท่องเที่ยวและวิถีชีวิตให้อยู่ในสภาพเดิมอย่างต่อเนื่อง 4) เพิ่มความหลากหลายของการท่องเที่ยวรูปแบบต่างๆ ทั้งการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพ รวมทั้งการท่องเที่ยวเชิงเกษตรกรรม โดยส่งเสริมการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ และให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวมากขึ้น ทั้งในรูปแบบการจัดสหกรณ์การท่องเที่ยว และการพัฒนาพื้นที่ชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยว และ 5) เพิ่มมาตรการอำนวยความสะดวก สร้างความปลอดภัย และป้องกันการเอาเปรียบนักท่องเที่ยว รวมทั้งเร่งรัดการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของนักท่องเที่ยวอย่างจริงจัง”

จากนโยบายหลักที่ส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวของรัฐบาล และภายใต้การสนับสนุนผลักดันจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในพื้นที่และจังหวัดเชียงใหม่เพื่อพัฒนาเวียงกุมกามเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวแห่งใหม่ของจังหวัดเชียงใหม่ จึงเป็นผลทำให้ในช่วงปี พ.ศ. 2545 สำนักงาน ศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่จึงได้รับการจัดสรรงบประมาณจากงบกระตุ้นเศรษฐกิจเป็นจำนวนมากถึง 39.5 ล้านบาท เพื่อให้ดำเนินการภายใต้โครงการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เวียงกุมกาม โดยมีวัตถุประสงค์

หลัก 2 ประการด้วยกัน คือ การอนุรักษ์พัฒนาด้านศิลปกรรมเวียงกุมกามและการพัฒนาให้เวียงกุมกามกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ที่ขึ้นชื่อแห่งใหม่ของจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งโครงการชิ้นใหญ่นี้ประกอบไปด้วยหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ที่มีหน้าที่รับผิดชอบเพื่อดำเนินการ อันได้แก่ สำนักงานศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย อำเภอสารภี องค์กรบริหารส่วนตำบลท่าวังตาล องค์กรบริหารส่วนตำบลหนองฝิ่ง องค์กรบริหารส่วนตำบลหนองหอย วัดกานโถม (วัดช้างค้ำ) และชมรมรักเวียงกุมกาม นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานที่ไม่ได้อยู่ภายใต้โครงการแต่มีส่วนร่วมเพื่อระดมการพัฒนาเวียงกุมกาม เช่น สำนักงานโยธาธิการและผังเมือง กรมศาสนา สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 1 ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ 1 เชียงใหม่ กรมชลประทานจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันศึกษาระดับอาชีวศึกษาและเทคนิคจังหวัดเชียงใหม่และมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ในช่วงปี พ.ศ. 2545 จากงบประมาณจำนวนมากที่ได้รับ เวียงกุมกามได้รับการพัฒนาและเกิดการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วภายในระยะเวลาเพียง 1 ปี ซึ่งมีทั้งการพัฒนาปรับปรุงด้านโบราณสถาน ปรับปรุงระบบสาธารณูปโภคทั้งถนนและทางระบายน้ำ มีการลงทุนสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อให้บริการแก่นักท่องเที่ยว เช่น รถราง รถม้า และจักรยาน การจัดสร้างพิพิธภัณฑ์และศูนย์ข้อมูลเวียงกุมกาม ร้านค้าขายอาหารและของที่ระลึก รวมถึงการลงทุนพัฒนาองค์ความรู้สู่ชุมชนเพื่อเตรียมความพร้อมด้านการท่องเที่ยว เช่น การอบรมมัคคุเทศก์ท้องถิ่น อบรมเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน อบรมความรู้ด้านการตลาดเพื่อการบริหารจัดการร้านค้าชุมชน เป็นต้น จนในที่สุดเวียงกุมกามก็ได้พลิกผันตัว จนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงอย่างฉับพลันในช่วงปี พ.ศ.2546 โดยการระดมประชาสัมพันธ์อย่างเข้มข้นจากทั้งจังหวัดเชียงใหม่และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยพร้อมทั้งมีการจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในบริเวณเมืองประวัติศาสตร์เวียงกุมกามภายใต้โครงการประชาสัมพันธ์ “เปิดประตูสู่เวียงกุมกาม นครโบราณได้พิภพ” โดยการจัดแสดงแสงสีเสียง เรื่อง เมืองแก้ว ขวัญเกล้า เวียงกุมกาม ได้จัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ตระการตา เมื่อวันที่ 18-19 มกราคม พ.ศ. 2546 โดยมี พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีเป็นประธานเปิดประตูสู่เวียงกุมกามและร่วมเข้าชมการแสดง ในการแสดงแสงสีเสียงในครั้งนั้นได้รับผลตอบรับและได้สร้างชื่อเสียงให้แก่เวียงกุมกามเป็นอย่างมาก เพราะไม่เพียงชุมชนโดยรอบโบราณสถานจะเกิดความเข้าใจ ตระหนักคุณค่า รักและหวงแหนโบราณสถานมากขึ้นแล้ว แต่ยังทำให้ชื่อของ “เวียงกุมกาม” เริ่มติดปากผู้คนและสนใจที่จะมาเยี่ยมชมมากขึ้นด้วย หลังจากนั้นทุกสัปดาห์ก็มีการดำเนินการจัดกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมและพิธีกรรมอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี นอกจากการประชาสัมพันธ์โดยจังหวัดเชียงใหม่แล้ว เวียงกุมกามยังได้ถูกบรรจุภายใต้โครงการ Unseen in Thailand สัมผัสเมืองไทยในมุมมองที่ไม่เคยเห็น โดยได้แนะนำสถานที่ท่องเที่ยวทั่วประเทศไทย 48 แห่ง และได้ประชาสัมพันธ์ถึงเวียงกุมกามไว้ว่า

เวียงกุมกาม นคร โบราณ ได้พิภพ
เมืองที่ถูกกลบฝังด้วยตะกอนจากน้ำท่วมครั้งใหญ่ในอดีต
วันเวลาผ่านไป กลืนหายเรื่องราวจากครั้งโบราณ
บ้านเมืองถูกสร้างขึ้นใหม่บนผืนดินนครอันเป็นตำนาน
ใครจะเชื่อว่า เมื่อวันเวลาแห่งการค้นพบมาถึง
อาณาจักรได้ปฏิวัติผืนนี้ก็ถูกเผยถึงความรุ่งเรืองยิ่งใหญ่ที่ได้จมอยู่ใต้พิภพมาแสนนาน

ดังนั้นโครงการ Unseen in Thailand นับเป็นหนึ่งในที่มีบทบาทสำคัญที่ช่วยส่งเสริมและเผยแพร่ชื่อเวียงกุมกามให้เป็นที่รู้จักในระดับประเทศ ทั้งจากนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศอย่างรวดเร็วจึงอาจกล่าวได้ว่าในช่วงปี พ.ศ. 2546-พ.ศ. 2547 ที่ผ่านมา เวียงกุมกามได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก และยังเป็นช่วงที่การท่องเที่ยวของเวียงกุมกามเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วและสูงสุด จนสามารถปลุกกระแสการท่องเที่ยวทางด้านประวัติศาสตร์ของจังหวัดเชียงใหม่ให้ตื่นตัวได้อยู่พักใหญ่ นอกจากนี้เวียงกุมกามยังได้ถูกบรรจุให้อยู่ในโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวและหมู่บ้านโอท็อปของจังหวัดเชียงใหม่ (Tourism Village) โดยมีเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงกัน คือ บ้านถวาย-สันกำแพง-เวียงกุมกามด้วย (พวงเพชร ธนสิน, 2547)

4.1.3 ปัจจุบัน: ความจริงกับสิ่งที่ เป็น “แหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์เวียงกุมกาม”

อาจกล่าวได้ว่า เวียงกุมกามเริ่มเข้าสู่บริบทของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวอย่างจริงจังในช่วงปี พ.ศ. 2546 เวียงกุมกามถูกจัดเตรียมรูปแบบเพื่อรองรับการท่องเที่ยวในหลายๆ ด้าน จนทำให้เกิดสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการท่องเที่ยวมากขึ้นในชุมชนมากมายในช่วงระยะเวลาภายใน 1 ปีก่อนที่จะมีการเปิดตัว เช่น อาคารศูนย์ข้อมูลและพิพิธภัณฑ์ อาคารร้านค้า มัคคุเทศก์ท้องถิ่น บุคลากรทางการท่องเที่ยว รถราง รถม้า ที่จอดรถ ป้ายและสื่อความหมาย หอองน้ำ และกิจกรรมบันเทิงเพื่อการท่องเที่ยวต่างๆ ภายในเวียงกุมกาม สำหรับกิจกรรมท่องเที่ยวภายในเวียงกุมกามนั้นมีลักษณะเป็นการนำเที่ยวชมโบราณสถาน โดยมีเส้นทางเดินรถผ่านไปยังโบราณสถานต่างๆ 10 แห่ง ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถเลือกใช้บริการยานพาหนะต่างๆ เช่น รถราง รถม้า เช่าจักรยานปั่นรอบเวียงกุมกาม หรือสามารถขับรถยนต์ส่วนตัวเข้าไปชมได้ด้วยตัวเอง สำหรับสิ่งบริการทางการท่องเที่ยวที่สามารถเข้าไปเยี่ยมชมได้อีกนอกเหนือจากโบราณสถานและพิพิธภัณฑ์ ก็คือ ร้านค้าหัตถกรรมพื้นบ้าน บ้านจำลองแบบล้านนา กาดหมั้วครัวหอม ลานวัฒนธรรมและดนตรีพื้นบ้านซึ่งจัดขึ้นที่บริเวณวัดช้างค้ำในช่วงวันเสาร์-อาทิตย์และวันหยุดราชการ

ในช่วงแรกของการเปิดตัวเวียงกุมกาม ได้รับการตอบรับจากนักท่องเที่ยวอย่างมากมาย อันเนื่องมาจากกระแสการประชาสัมพันธ์อย่างเข้มข้น และจากการได้รับการสนับสนุนอย่างจริงจังจากผู้นำประเทศในฐานะที่เป็นจังหวัดบ้านเกิด ปัจจุบันการท่องเที่ยวของเวียงกุมกามยังดำเนินต่อไปแต่อาจมิได้มีการประชาสัมพันธ์อย่างเข้มข้นหรือมีการจัดงานบันเทิง งานศิลปวัฒนธรรมและประเพณีทุกสัปดาห์เหมือนในช่วงแรกๆ ที่มีการส่งเสริมการท่องเที่ยว แต่จะมีการจัดกิจกรรมขึ้นเป็นครั้งคราวเมื่อมีการเฉลิมฉลองหรือมีพิธีกรรมสำคัญต่างๆ ในช่วงเทศกาลและวาระสำคัญโดยจะมีการประชาสัมพันธ์ให้ทราบล่วงหน้าถึงกำหนดการการจัดงาน

ปัจจุบันกิจกรรมท่องเที่ยวต่างๆ จะถูกจัดขึ้นและดำเนินงานโดยชุมชนท้องถิ่นซึ่งจะต่อเนื่องจากที่ภาครัฐเคยนำทางไว้และยังอยู่ในขอบเขตการดูแลของภาครัฐในบางกรณีเท่านั้น เช่น การดูแลอนุรักษ์โบราณสถาน ศูนย์ข้อมูลและพิพิธภัณฑ์เวียงกุมกาม การจัดจ้างเจ้าหน้าที่ประจำศูนย์ข้อมูลและพิพิธภัณฑ์ กฎระเบียบและข้อบังคับของมณฑลเทศาภิบาลท้องถิ่น รถรางและรถม้า ซึ่งบางหน่วยงานที่เข้ามาเกี่ยวข้องในช่วงแรกเปิดเวียงกุมกามก็ได้หมดบทบาทหน้าที่ลงไป เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ที่มีหน้าที่ประชาสัมพันธ์และส่งเสริมการท่องเที่ยวเวียงกุมกามอย่างจริงจังในปีแรกๆ เท่านั้น ส่วนหน่วยงานที่ยังมีหน้าที่หลักและยังคงต้องดูแลเวียงกุมกามอยู่อย่างต่อเนื่อง คือ สำนักงานศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่ อำเภอสารภี องค์การบริหารส่วนตำบลท่าวังตาล ผู้นำชุมชนท้องถิ่นและประชาชนในท้องถิ่น

ตาราง 4 แสดงสถิตินักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชมเมืองประวัติศาสตร์เวียงกุมกาม

ช่วงเวลา	จำนวนนักท่องเที่ยว		
	นักท่องเที่ยวชาวไทย	นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ	รวม/คน
ต.ค. – ธ.ค. 2546	46,298	2,644	48,942
ม.ค. – ธ.ค. 2547	45,110	1,156	46,266
ม.ค. – ธ.ค. 2548	39,138	1,188	40,326

ที่มา : สถิติช่วงเดือน ต.ค.-ธ.ค. 2546 ได้ข้อมูลจากประภัสสร วุฒิกานนท์ อดีตเจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์ศูนย์ข้อมูลเวียงกุมกาม และสถิติช่วงปี 2547-2548 ได้ข้อมูลจากศุภลักษณ์ มุกดาหาร เจ้าหน้าที่ผู้ประสานงานเวียงกุมกาม

หมายเหตุ : สถิติช่วงปี 2546 สามารถหาได้เพียง 3 เดือนเนื่องจากเจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์ศูนย์ฯ ได้เริ่มบันทึกสถิติในเดือนตุลาคม 2546

จากการสัมภาษณ์ร้านค้าที่ศูนย์ข้อมูลเวียงกุมกาม กาดหมั้วครัวหอม เจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์ ศูนย์ข้อมูลและมัลลิตูเทศก์ท้องถิ่นพบว่าในช่วงระยะหลัง คือ พ.ศ. 2548 จำนวนนักท่องเที่ยวได้เริ่มลดลงอย่างเห็นได้ชัดเมื่อเปรียบเทียบกับปีแรกที่มีการเปิดตัวซึ่งเป็นผลให้รายได้จากการท่องเที่ยวลดลงด้วย สอดคล้องจากสถิติข้างต้นที่พบว่าในช่วงที่การท่องเที่ยวเวียงกุมกามเปิดตัวและเจริญเติบโตในปี พ.ศ. 2546 นั้นเพียงแค่วะยะเวลา 3 เดือน สถิติจำนวนนักท่องเที่ยวก็มามากถึง 46,298 คน แต่พอมาในปี 2547 จำนวนนักท่องเที่ยวตลอดทั้งปีกลับมีแค่เพียง 45,110 คน และในช่วงปี 2548 จำนวนนักท่องเที่ยวก็ลดลงเหลือเพียง 39,138 คน สถิตินี้แสดงให้เห็นว่าในปีแรกที่มีการเปิดตัวเวียงกุมกาม นักท่องเที่ยวได้ให้ความสนใจและได้รับความนิยมน้อยลงแต่ในปีต่อๆ มาจำนวนนักท่องเที่ยวได้เริ่มลดลงและอาจลดลงไปเรื่อยๆ และนอกจากประเด็นการมีจำนวนนักท่องเที่ยวที่ลดน้อยลงแล้วนี้ ในส่วนของการจัดการท่องเที่ยวภายในเวียงกุมกามก็เริ่มประสบกับปัญหาเนื่องจากขาดการจัดการที่เป็นระบบอีกด้วย

“เปิดมาปีแรกก็ขายของดีมากเพราะมีการจัดงานบ่อย โดยเฉพาะช่วงเสาร์อาทิตย์ ขายได้วันหนึ่งๆ ขายได้หลายพันเพราะมีนักท่องเที่ยวมาเยอะมาก แต่มาช่วงปีที่สองนักท่องเที่ยวก็น้อยลงมากไม่เท่ากับปีแรก ของก็ขายได้น้อยลงด้วย ตอนนั้นไม่มีใครส่งเสริมการท่องเที่ยว อยากให้มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวให้เหมือนปีแรกๆ” (ศรีพรรณ, 2548 : สัมภาษณ์)

“ช่วงหลังนักท่องเที่ยวน้อยลง โกด้หลายคนก็ออกไปทำงานอย่างอื่นเพราะไม่มีรายได้ประจำ ก็เหลือโด้ที่อยู่ประจำจริงๆ ไม่ก็คน ส่วนปัญหาที่มีตอนนี้คือการจัดการท่องเที่ยวไม่ดี” (แก้ว, 2548: สัมภาษณ์)

ตาราง 5 ลำดับเหตุการณ์สำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวเวียงกุมกาม

ช่วงที่ 1 นครโบราณใต้พิภพ ผู้การค้นพบครั้งยิ่งใหญ่ (ยุคก่อนส่งเสริมการท่องเที่ยว)	
มกราคม พ.ศ. 2527	- ชุมชนจุดพบพระพิมพ์ดินเผาจำนวนมากบริเวณวัดช้างค้ำ
พ.ศ. 2528	- หน่วยงานท้องถิ่นได้ตั้งคณะกรรมการชุดพิเศษเพื่อเข้ามาดูแลโบราณสถานเวียงกุมกาม และต่อมาได้มอบหมายให้หน่วยศิลปากรที่ 4 เข้ามาดูแลแทน เรื่องราวของเวียงกุมกามได้แพร่หลายออกไปในกลุ่มนักวิชาการ นักศึกษาและผู้ที่สนใจเฉพาะ
พ.ศ. 2529	- เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรโบราณสถานบริเวณวัดช้างค้ำและเวียงกุมกาม ตรีสรบสั่งให้คณะกรรมการวัดช้างค้ำเวียงกุมกามดำรงเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมล้านนาให้ดำรงสืบทอดยั่งยืนต่อไป เกิดการจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาวัดช้างค้ำเวียงกุมกามโบราณสถาน
	- เกิดการจัดตั้งโครงการพัฒนาโบราณสถานเวียงกุมกามโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเร่งบูรณะพัฒนาโบราณสถานไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมและเป็นแหล่งท่องเที่ยว
	- คณะกรรมการเสริมสร้างเอกลักษณ์และอนุรักษ์วัฒนธรรมล้านนาได้จัดงานเฉลิมฉลองวาระครบ 700 ปีเวียงกุมกาม
	- นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น อาจารย์สรสวัสดิ์ อ่องสกุล เล็งเห็นความสำคัญจึงเริ่มศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์เวียงกุมกามตั้งแต่ปี พ.ศ. 2529 จนถึงปี พ.ศ. 2532 และได้เรียกร้องให้มีการอนุรักษ์เวียงกุมกามอย่างจริงจังแต่ไม่มีเสียงตอบรับ
ช่วงที่ 2 รุกคืบผู้การพัฒนานครโบราณกับการท่องเที่ยวอย่างฉับพลัน (พ.ศ. 2545)	
พ.ศ. 2543	- คุณเกษม บุญหมื่น (อดีตประธานองค์การบริหารส่วนตำบลท่าวัง ตาล) และชุมชนได้เสนอแนวคิดการพัฒนาเวียงกุมกามให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวแก่คุณเยาวภา วงศ์สวัสดิ์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดเชียงใหม่
พ.ศ. 2544	- รัฐบาลไทยภายใต้การนำของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร มีนโยบายหลักในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ

ตาราง 5 (ต่อ)

ช่วงที่ 2 รุกคืบสู่การพัฒนา นครโบราณกับการท่องเที่ยวอย่างจับพลัด (พ.ศ. 2545)	
พ.ศ. 2545	<ul style="list-style-type: none"> - เกิดโครงการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เวียงกุมกาม ภายใต้การสนับสนุนจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในพื้นที่และจังหวัดเชียงใหม่ โดยให้สำนักงานศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่เข้ามาดูแลและรับการจัดสรรงบประมาณจากบกระตุ้นเศรษฐกิจเป็นจำนวน 39.5 ล้านบาท เพื่อบูรณะและพัฒนาการท่องเที่ยวเวียงกุมกาม นอกจากนี้การพัฒนายังมีหน่วยงานต่างๆ ของภาครัฐเข้ามามีส่วนร่วมด้วย - เวียงกุมกามได้รับการพัฒนาภายในเวลา 1 ปี เกิดการปรับปรุงระบบสาธารณูปโภค การลงทุนสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว เช่น รถราง รถม้า ช้างและจักรยาน การสร้างพิพิธภัณฑ์และศูนย์ข้อมูลเวียงกุมกาม ชุมร้านค้าขายอาหารและของที่ระลึก รวมถึงการลงทุนพัฒนาองค์ความรู้สู่ชุมชนเพื่อเตรียมความพร้อมด้านการท่องเที่ยว
พ.ศ. 2546-พ.ศ. 2547	<ul style="list-style-type: none"> - เวียงกุมกามกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงจากการระดมประชาสัมพันธ์จากจังหวัดเชียงใหม่และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ภายใต้โครงการประชาสัมพันธ์ “เปิดประตูสู่เวียงกุมกาม นครโบราณได้พิภพ” โดยการจัดแสดงแสงสีเสียง เรื่อง เมืองแก้ว ขวัญเกล้า เวียงกุมกาม เมื่อวันที่ 18-19 มกราคม พ.ศ. 2546 และมีการจัดกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมและพิธีกรรมต่างๆอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปีและมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเป็นจำนวนมาก - เวียงกุมกามได้ถูกบรรจุภายใต้โครงการ Unseen in Thailand สัมผัสเมืองไทยในมุมมองที่ไม่เคยเห็น - เวียงกุมกามถูกบรรจุในโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวและหมู่บ้านโอท็อปของจังหวัดเชียงใหม่ (Tourism Village) โดยมีเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงกัน คือ บ้านถวาย-สันกำแพง-เวียงกุมกาม
ช่วงที่ 3 ปัจจุบัน : ความจริงกับสิ่งที่ เป็น “แหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์เวียงกุมกาม”	
ปลายปี พ.ศ. 2548	<ul style="list-style-type: none"> - จำนวนนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาเริ่มลดลง เมื่อเทียบกับปีแรกๆ การจัดการท่องเที่ยวเริ่มเกิดปัญหาเนื่องจากการจัดการที่ไม่เป็นระบบ

4.2 การจัดการการท่องเที่ยวเวียงกุมกาม

จากที่ได้กล่าวไปแล้วในหัวข้อวิวัฒนาการท่องเที่ยวเมืองประวัติศาสตร์เวียงกุมกาม ทำให้ทราบว่า ในระยะเริ่มแรกที่จะมีการส่งเสริมเวียงกุมกามให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวใหม่ที่มีชื่อเสียงของจังหวัดเชียงใหม่ จากการสนับสนุนและผลักดันจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในพื้นที่ และจังหวัดเชียงใหม่ นั้น เวียงกุมกามจึงได้รับงบประมาณสนับสนุนเป็นจำนวนมาก ได้มีการระดมกำลังและงบประมาณไป เพื่อพัฒนาเวียงกุมกามให้แก่หน่วยงานภาครัฐและองค์กรต่างๆ หลายหน่วยงานในจังหวัดเชียงใหม่ โดยแต่ละองค์กรหน่วยงานก็ได้รับการกระจายหน้าที่และความรับผิดชอบไปตามที่ตนถนัด ซึ่งได้มีหน่วยงานองค์กรที่เข้ามารับผิดชอบทั้งหมดหลายหน่วยงานด้วยกัน กล่าวคือ

- สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเขต 2 จังหวัดเชียงใหม่ มีบทบาทสำคัญมากในการเป็น แม่แรงหลักผลักดันให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวเวียงกุมกามขึ้น มีบทบาทสำคัญต่อเวียงกุมกามในระยะเริ่มแรกที่มีการส่งเสริมการพัฒนาการท่องเที่ยวเวียงกุมกาม ในด้านของงบประมาณจำนวนมาก เพื่อการพัฒนาเวียงกุมกามตั้งแต่การฟื้นฟูและบูรณะในช่วงปี พ.ศ.2545-พ.ศ.2546 รวมถึงการสร้างสิ่งบริการทางการท่องเที่ยวจนถึงการส่งเสริมประชาสัมพันธ์เวียงกุมกามอย่างยิ่งใหญ่ เปรียบได้ว่าสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเขต 2 จังหวัดเชียงใหม่เป็นผู้บริหารโครงการระดับบนที่ได้จัดสรรบทบาทหน้าที่และมอบหมายความรับผิดชอบไปยังหน่วยงานต่างๆ เช่น สำนักงานศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่ ผู้ว่าราชการจังหวัด อำเภอสารภี ฯลฯ และเนื่องในนโยบายของภาครัฐส่งเสริมให้ท้องถิ่นชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการ จนไปถึงมีบทบาทในการอนุรักษ์ดูแลรักษามรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเองประกอบกับการจัดการท่องเที่ยวเวียงกุมกามเริ่มอยู่ตัว และการประชาสัมพันธ์เวียงกุมกามประสบผล สำเร็จจนเป็นที่รู้จักแก่ประชาชนและนักท่องเที่ยวแล้ว สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเขต 2 จังหวัดเชียงใหม่จึงถอดห่างออกมา โดยมุ่งหวังให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและบริการท่องเที่ยวด้วยตนเองแต่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเขต 2 จังหวัดเชียงใหม่ก็ยังดูแลในระดับนโยบายส่วนบนอยู่ เช่น มีการประชุมและปรึกษารื้อกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อ วางแผนการจัดการและดูแลเวียงกุมกามในระยะยาวซึ่งในตอนนี้อังไม่สามารถหาข้อสรุปได้ว่าหน่วยงานใดจะเป็นเจ้าภาพในการดูแลการจัดการท่องเที่ยวของเวียงกุมกามโดยตรง หลังจากที่ผ่านช่วงการส่งเสริมการท่องเที่ยว ในระยะแรกที่มีการบูรณาการของหลายๆ หน่วยงาน

- สำนักงานศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่ นับได้ว่าเป็นหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเวียงกุมกามเป็นอย่างมากเพราะได้รับมอบหมายหน้าที่จากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเขต 2 จังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดเชียงใหม่ในการจัดการโบราณสถานเวียงกุมกามเพื่อการท่องเที่ยวโดยตรง ซึ่งช่วงปี พ.ศ. 2545 สำนักงานศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่ได้งบประมาณเป็นจำนวนมากจากภาครัฐในการพัฒนาเวียงกุมกามเพื่อเตรียมพร้อมให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว งบประมาณที่ได้ทั้งหมดจะนำไป

ใช้ในส่วนองงานวิจัยเพื่อการท่องเที่ยว งานวิจัยทางโบราณคดีด้านประวัติศาสตร์และศิลปกรรม รวมถึงการฟื้นฟูบูรณะโบราณสถาน ปรับปรุง จัดแต่ง และดูแลภูมิทัศน์รอบโบราณสถาน รวมถึงการจัดทำโครงการอบรมเพิ่มความรู้ต่างๆ ให้แก่ชุมชนเพื่อเตรียมพร้อมสู่การท่องเที่ยว เช่น อบรมอาสาสมัครนำชมเวียงกุมกาม ฝึกอบรมอาชีพพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ชุมชน อบรมความรู้เพื่อการประกอบอาชีพ การลงทุนผลิตสินค้าของที่ระลึก รวมถึงการส่งเสริมการจัดงานประเพณีสืบสานมรดกค่านาเวียงกุมกาม เป็นต้น นอกจากนี้สำนักงานศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่ยังมีหน้าที่ในการดำเนินการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยว ได้แก่ ศูนย์ข้อมูลและอาคารพิพิธภัณฑสถานเวียงกุมกาม

- สำนักงานศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่ได้วางวัตถุประสงค์ของการทำงาน โครงการนี้เป็น 3 วัตถุประสงค์ด้วยกัน คือ การอนุรักษ์โบราณสถาน การศึกษาค้นคว้าองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ และการพัฒนาการท่องเที่ยว ซึ่งในส่วนของการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว กรมศิลปากรไม่เคยทำงานเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวมาก่อน จึงเป็นหน้าที่ใหม่ที่ต้องทำเพื่อเป็นการสนองนโยบายของรัฐบาลที่ให้ความสำคัญเป็นจุดขายหรือเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยว โดยสำนักงานศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่ได้ตั้งวิสัยทัศน์ในการทำงานไว้ว่า “ทำเวียงกุมกามให้เป็นเมืองประวัติศาสตร์ ที่มีคุณค่าด้านวัฒนธรรม ควรค่าแก่การอนุรักษ์และพัฒนา เพื่อประโยชน์ของชุมชนและโบราณสถาน โดยเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกันอย่างยั่งยืน” ซึ่งในอนาคตกรมทางศิลปากรมีเป้าหมายว่าจะถอยออกมาเพื่อให้ท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในเรื่องการจัดการโบราณสถานและการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เป็นอีกหน่วยงานหนึ่งที่มีบทบาทในช่วงเริ่มแรกที่เปิดตัวเวียงกุมกาม โดยการโหมกระพือสร้างชื่อให้เวียงกุมกามโดยการส่งเสริมและทำแผนการตลาดสัมพันธ์ให้แก่เวียงกุมกามในเชิงรุก จนประสบความสำเร็จและสร้างชื่อเสียงเวียงกุมกามให้เป็นที่รู้จักแก่มวลชนและนักท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก แต่ปัจจุบันหลังจากที่หมดฤดูกาลส่งเสริมและประชาสัมพันธ์เวียงกุมกามในช่วงปี พ.ศ. 2545-2546 ปัจจุบันการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยมิได้มีบทบาทสำคัญแต่อย่างใด ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเวียงกุมกามเหมือนในช่วงแรกๆ แต่อาจมีเพียงการประชาสัมพันธ์โดยทั่วไป เท่านั้น

- อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่มีบทบาทสำคัญในการดูแลรับผิดชอบการดำเนินงานการอนุรักษ์และพัฒนาเวียงกุมกามสู่การท่องเที่ยว เนื่องจากพื้นที่ประวัติศาสตร์เวียงกุมกามอยู่ในส่วนของการดูแลและปกครองของอำเภอสารภี อำเภอสารภีจึงมีบทบาทสำคัญในการดูแลและส่งเสริมการท่องเที่ยวของเวียงกุมกาม ทางอำเภอได้มีหน้าที่จัดตั้งบริการทางการท่องเที่ยว ห้องน้ำ จัดซื้อรถม้า รถราง รวมถึงการจัดโครงการอบรมต่างๆ อำเภอยังได้จัดตั้งกองทุนอนุรักษ์และพัฒนาเวียงกุมกามเพื่อหารายได้จากการจัดกิจกรรมต่างๆ เช่น การวิ่งมินิมาราธอน กล่องบริจาคเพื่อพัฒนา

เวียงกุมกาม เงินปันผลจากการให้บริการรถราง รถม้า และจำหน่ายสินค้าเพื่อหารายได้เข้ากองทุน ซึ่งกองทุนฯ นี้จะนำเงินไปใช้ในการจัดจ้างเจ้าหน้าที่ประจำศูนย์ข้อมูลและพิพิธภัณฑ์เวียงกุมกาม จำนวน 5 คน ค่าใช้จ่ายในการบำรุงดูแลรักษาโบราณสถานเวียงกุมกาม และมีหน้าที่ในการจัดกิจกรรมสืบสานวัฒนธรรมเวียงกุมกามขึ้นในช่วงเดือนเมษายนถึงมิถุนายนของทุกปี นอกจากนี้อำเภอยังมีหน้าที่ในการดูแลควบคุมและออกกฎระเบียบสำหรับการให้บริการของมัคคุเทศก์ รถราง รถม้าและร้านค้าบริเวณศูนย์ข้อมูล

- องค์การบริหารส่วนตำบลท่าวังตาล แม้ว่าโบราณสถานเวียงกุมกามส่วนใหญ่มีพื้นที่อยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลท่าวังตาล แต่ในทางปฏิบัติแล้ว องค์การบริหารส่วนตำบลได้เข้ามา มีบทบาทในการจัดการท่องเที่ยวเวียงกุมกามไม่มากนัก เนื่องจากโบราณสถานอยู่ในการดูแลของสำนักงานศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่เป็นหลัก ส่วนในด้านการจัดการท่องเที่ยวทางองค์การบริหารส่วนตำบลก็ไม่สามารถเข้าไปจัดการได้ เนื่องจากไม่มีอำนาจหน้าที่ในเรื่องนี้โดยตรงซึ่งการจัดการท่องเที่ยวส่วนใหญ่ชุมชนจะเป็นผู้จัดการกันเอง อาจมีเพียงการช่วยเหลือสนับสนุนการท่องเที่ยว ภายในขอบเขตหน้าที่ของตนเท่านั้น ประกอบกับองค์การบริหารส่วนตำบลไม่มีงบประมาณในด้านการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยตรงและช่วยได้ในส่วนที่องค์การบริหารส่วนตำบล มีศักยภาพเพียงพอ เช่น การดูแลรักษาความสะอาดโบราณสถาน ตัดหญ้า กำจัดวัชพืช ช่วยเหลือชุมชนเมื่อประสบภัยน้ำท่วม การประสานงานและให้ความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวกับหน่วยงานต่างๆ เช่น ชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน อำเภอ จังหวัด กรมศิลปากร เป็นต้น

- วัดช้างค้ำ มีบทบาทมากในการเป็นศูนย์กลางและศูนย์กลางของคนในชุมชนในการ จัดกิจกรรมประเพณีต่างๆ รวมทั้งกิจกรรมทางการท่องเที่ยว โดยที่พระวีระเดช สนฺตภิกขุ เจ้าอาวาสวัดช้างค้ำมีส่วนร่วมสำคัญในการเสนอกิจกรรมและรูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยวต่างๆ เพื่อประโยชน์และเสริมสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน ท่านเจ้าอาวาสยังเป็นที่ปรึกษาแก่ชุมชนและพระนักพัฒนา จากการสัมภาษณ์เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2548 ท่านเจ้าอาวาสได้กล่าวว่า ก่อนที่ภาครัฐจะเข้ามา ส่งเสริมการท่องเที่ยวในช่วงปี พ.ศ. 2545 ชุมชนและวัดได้พยายามจัดรูปแบบกิจกรรมต่างๆ เพื่อ ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเวียงกุมกามอยู่ก่อนแล้ว แต่ก็ไม่ได้รับการตอบรับมากมายนักเพราะ เป็นเพียงกำลังของคนในชุมชนเท่านั้น แต่เมื่อรัฐเข้ามาส่งเสริมและประชาสัมพันธ์ด้วยงบประมาณ ที่มากมายในปีต่อมา เวียงกุมกามจึงกลายเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก นอกจากนี้วัดช้างค้ำยังเป็นจุดท่องเที่ยวที่สำคัญของเวียงกุมกามเพราะเป็นจุดขึ้นรถราง รถม้า มีกิจกรรมลานวัฒนธรรมและภาคห่มผ้าห่มซึ่งจะมีการออกร้านขายสินค้าพื้นเมืองโดยให้คนในชุมชนเช่าพื้นที่ จากทางวัดด้วย

- กลุ่มและองค์กรชุมชน ได้แก่ ชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน ชมรมมัคคุเทศก์ท้องถิ่น รถราง

และรถม้า แม้ว่าในช่วงแรกที่มีการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวโดยภาครัฐ กลุ่มและองค์กรชุมชนเวียงกุมกามอาจมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนไม่มากนัก จนเป็นสาเหตุทำให้ชุมชนมีความรู้สึกขาดการมีส่วนร่วม แต่ปัจจุบันกลุ่มองค์กรเหล่านี้มีบทบาทในด้านการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนมากยิ่งขึ้น เนื่องมาจากนโยบายของภาครัฐที่ส่งเสริมให้ท้องถิ่นชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการ จนไปถึงมีบทบาทในการอนุรักษ์ดูแลรักษามรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเองตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจการปกครองสู่ท้องถิ่น พ.ศ. 2542 และพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546 มีผลทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องรับภารกิจในการดูแลแหล่งศิลปกรรม และโบราณสถาน ในชุมชน โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ปัจจุบันชุมชนจึงมีบทบาทในการจัดการท่องเที่ยวเวียงกุมกามเป็นอย่างมาก เช่น การจัดการด้านให้บริการมัคคุเทศก์ท้องถิ่น รถรางและรถม้าแก่นักท่องเที่ยวที่ขยับแต่การปล่อยให้ชุมชนจัดการท่องเที่ยวโดยขาดความพร้อม ขาดการเตรียมการชุมชนที่ดี ขาดที่เลี้ยงด้านการท่องเที่ยวที่มีประสบการณ์นำไปสู่การขาดองค์ความรู้ในด้านการจัดการท่องเที่ยวตามมา เป็นสาเหตุทำให้เกิดปัญหาด้านการจัดการท่องเที่ยวที่ไม่เป็นระบบ ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนในชุมชนเพราะผลประโยชน์ และปัญหาผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวไม่ได้กระจายอย่างทั่วถึง

- ศูนย์ข้อมูลเวียงกุมกาม ในทางปฏิบัติแล้วตั้งแต่ช่วงแรกที่มีการเปิดเวียงกุมกามได้มีการวางระบบการจัดการท่องเที่ยวเวียงกุมกาม โดยให้ศูนย์ข้อมูลเป็นจุดขึ้นและลงรถรางรถม้า นักท่องเที่ยวสามารถนำรถยนต์ส่วนตัวมาจอดไว้ที่ศูนย์ข้อมูลและขึ้นรถรางรถม้าที่ศูนย์ข้อมูลซึ่งจะมีเจ้าหน้าที่คอยประสานงานติดต่อรถรางและรถม้าให้แก่ักท่องเที่ยว โดยเจ้าหน้าที่จะใช้วิทยุสื่อสารติดต่อกับคิวรถรางและรถม้าของชุมชนที่จอดอยู่ 2 จุด คือ คิวรถรางและรถม้าชุมชนข้างกำแพงจะจอดอยู่ที่วัดช้างค้ำและคิวรถรางและรถม้าชุมชนเจดีย์เหลี่ยมก็จะจอดอยู่ที่วัดเจดีย์เหลี่ยมโดยการติดต่อประสานงานของเจ้าหน้าที่นั้นจะจัดคิวให้ทั้งสองที่ออกรถสลับกันไปเพื่อให้เกิดความยุติธรรมแก่ทั้งสองฝ่าย ซึ่งในช่วงปีแรกๆ ก็เกิดปัญหาในการจัดคิวระหว่างสองชุมชนต่อมาเมื่อเกิดการตกลงกันลงตัวก็เกิดปัญหาว่ามัคคุเทศก์ รถรางและรถม้าทั้งสองชุมชนพยายามดึงนักท่องเที่ยวให้เข้าไปใช้บริการรถรางและรถม้าของชุมชนของตนมากที่สุด เกิดการแย่งชิงระหว่างสองชุมชน เช่น การแจกนามบัตรเพื่อติดต่อผ่านบริษัททัวร์และตัวนักท่องเที่ยวโดยตรงโดยไม่จำเป็นต้องมาติดต่อแวะเที่ยวและรอคิวรถที่ศูนย์ข้อมูลเวียงกุมกาม การจัดการท่องเที่ยวจึงไม่เป็นระบบในแบบมีใครยาวสาวได้สาวเอา ซึ่งทางศูนย์ข้อมูลอยู่ภายใต้สังกัดอำเภอสารภีก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหานี้ได้ เนื่องจากเป็นเพียงเจ้าหน้าที่ไม่มีบทบาทและอำนาจหน้าที่ในการจัดการโดยตรง นอกจากนี้ร้านค้าบริเวณศูนย์ข้อมูลก็มีรายได้ที่ชบเซาเนื่องจากชุมชนดึงนักท่องเที่ยวไปจึงไม่สามารถจ่ายเงินค่าเช่าที่ให้แก่ทางอำเภอสารภีได้ ทุก

วันนี้ศูนย์ข้อมูลและพิพิธภัณฑสถานเวียงกุมกาม จึงมีบทบาทเพียงการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวจำนวนหนึ่งที่แวะเข้าเยี่ยมชมศูนย์ข้อมูลฯ แต่ยังไม่มีโอกาสในการร่วมจัดการท่องเที่ยวร่วมแก้ไขปัญหาที่รับรู้และเกิดขึ้นอย่างแท้จริง

นอกจากหน่วยงานต่างๆ ที่กล่าวมา ยังมีหน่วยงานและองค์กรอื่นๆ ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเวียงกุมกาม โดยจัดทำเป็นโครงการย่อย เพื่อพัฒนาเวียงกุมกามในช่วงที่มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวปีแรกๆ ซึ่งปัจจุบันโครงการเหล่านี้ได้ดำเนินการเสร็จสิ้นไปแล้ว เช่น โครงการศึกษาแนวทางการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม บริเวณเมืองเก่าเวียงกุมกามภายใต้การดำเนินงานของสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 10 โครงการปรับปรุงสภาพถนนภายในเวียงกุมกามโดยกรมโยธาธิการและผังเมือง โครงการขุดลอกทำความสะอาดลำคลองและลำเหมืองโดยกรมชลประทาน โครงการกระตุ้นเศรษฐกิจของชุมชนส่งเสริมผลิตภัณฑ์สินค้าของที่ระลึก โดยศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ 1 เชียงใหม่

ปัจจุบันดูเหมือนว่า การจัดการท่องเที่ยวของเวียงกุมกามมีเพียงหน่วยงานและองค์กรที่มีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเวียงกุมกามอย่างจริงจังเพียง 5 หน่วยงานด้วยกัน คือ สำนักงานศิลปากรจังหวัดเชียงใหม่ อำเภอสารภ องค์กรบริหารส่วนตำบลท่าวังตาล ชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน และวัดช้างค้ำซึ่งถือเป็นตัวแทนและกระบอกเสียงของคนในชุมชน แต่อย่างไรก็ตามการจัดการท่องเที่ยวเวียงกุมกาม ยังมีการทำงานที่ไม่ชัดเจนและไม่มีทิศทางเพราะขาดการการชี้แจงและประสานงานกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับท้องถิ่น ดังเช่นจากการสัมภาษณ์ผู้อำนวยการสำนักงานศิลปากรจังหวัดเชียงใหม่ได้กล่าวว่า ในช่วงแรกที่มีเป้าหมายในการทำงานร่วมกันทุกคนให้ความร่วมมือกันดีมาก แต่ปัญหาที่ตามมาคือไม่มีองค์กรใดที่เป็นเจ้าภาพตัวจริงในการบริหารจัดการ ถึงแม้จะมีการบูรณาการระหว่างทั้ง 5 หน่วยงาน แต่เมื่อมีเรื่องผลประโยชน์เกิดขึ้นการร่วมมือต่างๆ ก็แตกเพราะไม่มีการจัดการที่มีอำนาจเบ็ดเสร็จไม่มีใครชี้ขาดหรือเรียกมาหารือและเป็นเจ้าภาพหลัก การจัดการท่องเที่ยวภายในเวียงกุมกาม จึงเกิดปัญหาขาดเจ้าภาพหลักในการจัดการท่องเที่ยวยังเป็นผลให้เกิดปัญหาขาดการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวที่ดี เป็นระบบ และมีทิศทางเดียวกัน จากการขาดความร่วมมือกัน ระหว่างหน่วยงานและขาดเจ้าภาพหลักที่มีอำนาจในการจัดการการท่องเที่ยวเวียงกุมกามนี้เองจึงไม่มีใครเข้ามาดูแลด้านการท่องเที่ยวภายในชุมชนอย่างจริงจัง ส่งผลให้เกิดการจัดการท่องเที่ยวซึ่งอย่างไม่เป็นทางการ ไม่มีแบบแผน ไม่เป็นระบบและไร้ทิศทางโดยกลุ่มคนภายในชุมชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียและมีผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวได้เข้ามามีบทบาทสำคัญ ในการจัดการท่องเที่ยวภายในชุมชนเวียงกุมกาม เกิดปัญหาการจัดการท่องเที่ยวตามมาและยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ (สหวัดน์, 2548: สัมภาษณ์) ในมุมมองของชุมชนจากการสัมภาษณ์เจ้าอาวาสวัดช้างค้ำพบว่า ทางราชการเข้ามาพัฒนาการท่องเที่ยวโดยไม่ไต่ถามถึงความต้องการของคนในชุมชน

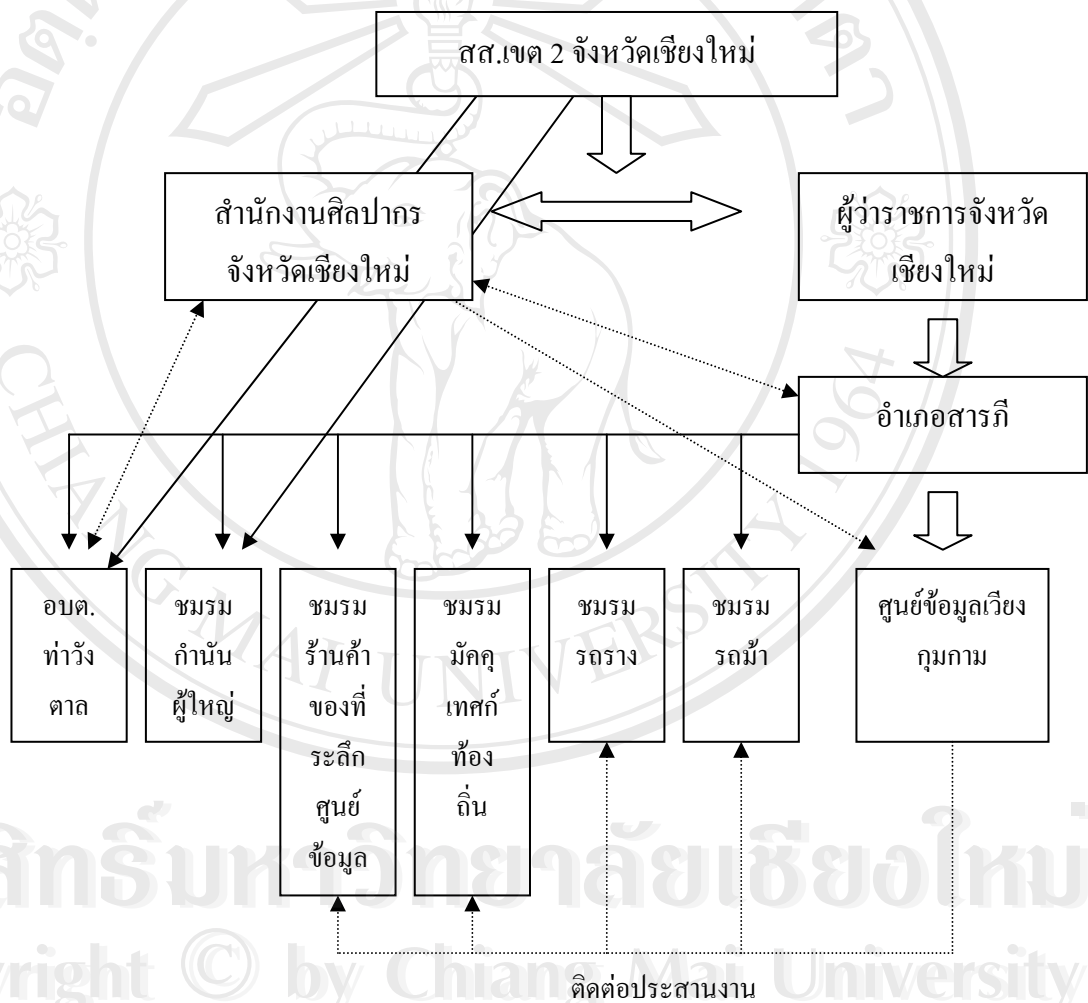
ชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการจัดการโบราณสถานเวียงกุมกามที่ผ่านมาเท่าที่ควร หน่วยงานของรัฐเป็นผู้จัดการเพียงฝ่ายเดียว โบราณสถานเป็นของชุมชน ทำไมชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการจัดการ และตอนนี้ชุมชนไม่รู้ว่าทางภาครัฐบริหารจัดการไปทางไหน ชุมชนไม่ได้ถูกเตรียมตัวรับ คนในชุมชนหลายคนไม่เข้าใจว่าเวียงกุมกามมีคุณค่าอย่างไรในสายตาชาวโลก ในขณะที่เดียวกันชุมชนก็ยังไม่เห็นคุณค่าความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมที่ตนเองมี เนื่องจากขาดความรู้สึกว่าโบราณสถานเป็นของชุมชน นอกจากนี้เมื่อภาครัฐเข้ามาจัดการในช่วงแรกแล้วแต่บางเรื่องก็ไม่ได้มีการมอบหมายให้ชุมชนได้เข้ามาสานต่อและในส่วน of ชุมชนเองยังเกิดปัญหาความขัดแย้งกันเนื่องจากผลประโยชน์ด้วย

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าบทบาทในการจัดการท่องเที่ยวที่แท้จริงนั้นยังไม่มีใครเข้ามาดูแลอย่างจริงจังจนเกิดปัญหาต่างๆ ตามมาอย่างมากมาย อำนาจหน้าที่ในการจัดการยังค้ำๆ คาๆ อยู่ระหว่างกรมศิลปากร อําเภอสารภี และชุมชนซึ่งยังหาข้อสรุปไม่ได้ ด้านภาครัฐก็ยังไม่มีความเห็นหน่วยงานใดเข้ามาดูแลรับผิดชอบด้านการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง ด้านชุมชนก็ยังคงขาดความพร้อมและขาดความรู้ในเรื่องการจัดการท่องเที่ยวเนื่องมาจากการท่องเที่ยวที่เข้ามาสู่ชุมชน โดยการส่งเสริมจากภาครัฐอย่างฉับพลัน ชุมชนยังขาดความรู้สึกรู้เห็นคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมที่ตนเองมี และหลายกลุ่มยังเห็นผลประโยชน์ส่วนตนมากกว่าผลประโยชน์ส่วนร่วมโดยไม่คำนึงถึงความยั่งยืนอันเนื่องมาจากปราศจากการจัดการและการควบคุมที่ดี ทุกวันนี้การจัดการท่องเที่ยวเวียงกุมกามจึงเป็นไปตามยถากรรมถึงขั้นกำลังอยู่ในภาวะเจ็บป่วยถ้ายังขาดการดูแลอย่างจริงจังจากภาครัฐที่เป็นผู้สร้าง ขาดความพร้อมและจิตสำนึกจากภาคชุมชนที่จะต้องทำหน้าที่ดูแลรักษาเวียงกุมกามให้ยั่งยืนต่อไป การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะล้มไม่เป็นท่า เวียงกุมกามก็จะไม่บังเกิดความยั่งยืน

จากการเข้าร่วมประชุมการบริหารจัดการแหล่งศิลปกรรมและโบราณสถานเวียงกุมกาม เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน 2548 ผู้ศึกษาได้รับเอกสารแผนภูมิการปฏิบัติงานการบริหารจัดการท่องเที่ยวเวียงกุมกามซึ่งจัดทำโดยองค์การบริหารส่วนตำบลท่าวังตาล (แผนภูมิที่ 1) ซึ่งในความเป็นจริงจากลงพื้นที่เก็บข้อมูล นักศึกษาเห็นว่าในการบริหารจัดการท่องเที่ยวเวียงกุมกามนั้นไม่ได้เป็นไปตามแผนที่ทำไว้ทั้งหมด เพราะในหลายๆ ครั้งชุมชนและหน่วยงานระดับชุมชน เช่น ชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบล หรือศูนย์ข้อมูลเวียงกุมกามและชาวบ้านไม่ทราบถึงทิศทางในการจัดการและไม่ได้มีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง หลายโครงการที่ชาวบ้านและชุมชนไม่รู้เพราะขาดการทำประชาพิจารณ์ ในส่วนของการจัดการนำเที่ยวภายในชมรมรถรางรถม้าและมัคคุเทศก์ได้ดำเนินการกันเองจนเกิดปัญหาการยึดตัวเงินเป็นที่ตั้งจนสร้างความขัดแย้งตามมา จากแต่แรกเปิดเวียงกุมกามที่มีการจัดระบบอย่างดีโดยมีจุดประสงค์ให้ศูนย์ข้อมูลเวียงกุมกามเป็นจุดหลักของรถรางและรถม้าในการรับส่งนักท่องเที่ยว อำเภอได้จัดจ้างเจ้าหน้าที่ประจำเพื่อคอยประสานงานระหว่างนักท่องเที่ยว มัคคุเทศก์รถรางและรถม้า โดยให้เจ้าหน้าที่มีหน้าที่ติดต่อและจัดคิวรถรางและรถม้ารับส่งนักท่องเที่ยวเพื่อกระจายรายได้และให้เกิดความยุติธรรม เจ้าหน้าที่ศูนย์ข้อมูลยังมีหน้าที่เก็บค่าเช่าร้านบริเวณศูนย์ข้อมูล แต่เมื่อเวลาผ่านไป เมื่อไม่มีผู้ใดมีอำนาจเข้ามาดูแลการจัดการท่องเที่ยวอย่างจริงจังจึงปัญหาจึงตามมา รถรางและรถม้าเริ่มไม่ได้ปฏิบัติตามระบบที่ได้วางไว้ และจากแผนที่แสดงให้เห็นว่าศูนย์ข้อมูลมีอำนาจหน้าที่รองมาจากอำเภอ แต่ในความเป็นจริงแล้วกลุ่มรถรางรถม้าและมัคคุเทศก์ได้เปลี่ยนจุดรับส่งนักท่องเที่ยวจากศูนย์ข้อมูลไปยังที่วัดช้างค้ำและวัดเจดีย์เหลี่ยม และจะเข้ามายังศูนย์ข้อมูลก็เมื่อมีนักท่องเที่ยวต้องการขึ้นรถนำเที่ยวในบริเวณนั้น ดังนั้นจึงเกิดปัญหาตามมา กล่าวคือ 1. ศูนย์ข้อมูลไม่มีอำนาจหน้าที่เหนือชมรมต่างๆ ตามที่ได้แสดงในแผนภูมิข้างต้นแต่เป็นเพียงผู้ประสานงาน 2. เกิดการแบ่งแยกระหว่างกลุ่มมัคคุเทศก์เป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มมัคคุเทศก์จากบ้านเจดีย์เหลี่ยมและกลุ่มมัคคุเทศก์จากบ้านช้างค้ำ มีการแจกนามบัตร การให้ค่าแรงแก่นายหน้าที่พานักท่องเที่ยวเข้ามาใช้บริการนำเที่ยวในกลุ่มของตนและยังมีวิธีอื่นๆ เพื่อแย่งชิงนักท่องเที่ยว 3. เมื่อศูนย์ข้อมูลไม่ได้เป็นจุดหลักในการขึ้นลงรถรางและรถม้าเหมือนตอนแรกเปิด แต่จุดรับส่งหลักแยกไปอยู่ที่วัดเจดีย์เหลี่ยมและวัดช้างค้ำ นักท่องเที่ยวจึงแหวะเข้าศูนย์ข้อมูลเวียงกุมกามน้อยลงหรือไม่เข้าไปเลย เพราะมัคคุเทศก์บางคนเสนอกับนักท่องเที่ยวว่าที่ศูนย์ข้อมูลไม่มีอะไรน่าสนใจ ซึ่งขัดกับจุดประสงค์หลักของกรมศิลปากรที่วางระบบไว้ว่านักท่องเที่ยวควรที่จะต้องแหวะไปชมพิพิธภัณฑ์ ซึ่งให้ข้อมูลเบื้องต้นก่อนจะเข้าไปยังโบราณสถานจริง นอกจากนี้เมื่อนักท่องเที่ยวแหวะศูนย์ข้อมูลน้อยลงจึงทำให้ร้านค้าบริเวณศูนย์ข้อมูลขายของได้น้อย เกิดปัญหาการไม่จ่ายค่าเช่าร้านแก่เจ้าหน้าที่ศูนย์ข้อมูลตามมา แม้จะเกิดปัญหาต่างๆ ขึ้นแต่เจ้าหน้าที่ศูนย์ข้อมูล ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของอำเภอก็ไม่สามารถทำหรือแก้ปัญหาย่างใดได้เพราะไม่มี

อำนาจหน้าที่เพียงพอ ดังนั้นจากแผนภูมิจึงขัดแย้งเพราะที่ศูนย์ข้อมูลไม่ได้มีอำนาจอยู่เหนือชมรมต่างๆ ตามลำดับที่เรียงไว้ นอกจากนี้แผนภูมิข้างต้นยังแสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าการจัดการท่องเที่ยวเวียงกุมกามมีลักษณะที่เป็นนโยบายจากระดับบน ลงมาล่าง ชุมชนขาดการมีส่วนร่วม ตั้งแต่เริ่มต้นหรือถ้าเกิดการผลัดเปลี่ยนบุคคลที่ดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเขต 2 ไป การท่องเที่ยวเวียงกุมกามก็จะไม่ยั่งยืนตามไปด้วย

การบริหารจัดการท่องเที่ยวเวียงกุมกาม ปี 2548 (ดัดแปลง)

แผนภูมิที่ 2 แสดงการบริหารจัดการท่องเที่ยวเวียงกุมกาม

ที่มา : ดัดแปลงจากอานนท์ สิงห์ตาแก้ว นายค อบต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่

หมายเหตุ : เนื่องจากการลงพื้นที่ศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาพบว่าแผนภูมิที่ 1 ไม่ตรงกับข้อมูลที่ผู้ศึกษาได้ค้นพบจึงได้ดัดแปลงขึ้นใหม่เป็นแผนภูมิที่ 2

4.3 การจัดการกิจกรรมท่องเที่ยวเวียงกุมกาม

การท่องเที่ยวในเวียงกุมกาม มีลักษณะเป็นการเที่ยวชมเมืองโบราณ ซึ่งภายในเวียงกุมกามมีโบราณสถานต่างๆ กว่า 42 แห่ง ตั้งปะปนในพื้นที่ที่อยู่อาศัยของคนในชุมชนและกระจัดกระจายในบริเวณกว้างครอบคลุมพื้นที่ถึง 3 ตำบล คือ ตำบลท่าวังตาล ตำบลหนองผึ้ง และตำบลหนองหอย โดยในพื้นที่ตำบลท่าวังตาลได้มีโบราณสถานตั้งอยู่มากกว่าพื้นที่ตำบลอื่นๆ อันเนื่องมาจาก ศูนย์กลางของเวียงกุมกามในอดีตตั้งอยู่ในเขตหมู่บ้าน ช้างค้ำ ตำบลท่าวังตาลซึ่งในปัจจุบันเป็นชุมชนที่ยังพอมีกลิ่นอายของชุมชนหมู่บ้านชนบทของคนท้องถิ่นเดิมปะปนอยู่ ดังนั้นการเข้าไปท่องเที่ยวใน เวียงกุมกามจึงมีลักษณะของการได้สัมผัสถึง 2 บรรยากาศ ด้วยกันคือ 1) การได้สัมผัสและเรียนรู้กับประสบการณ์ด้านประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ความเก่าแก่ 2) การได้สัมผัสกับวิถีชีวิตของชาวบ้านท้องถิ่นที่มีกลิ่นอายของความเป็น “คนเมือง” อยู่ ซึ่งเมื่อนักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมเวียงกุมกามก็จะมีกิจกรรมท่องเที่ยวต่างๆ และมีการจัดเตรียม สิ่งบริการทางการท่องเที่ยว เพื่อรองรับผู้มาเยี่ยมชมให้ได้สัมผัสกับบรรยากาศภายในเวียงกุมกามไว้ดังนี้ คือ

4.3.1 พิพิธภัณฑสถานและศูนย์ข้อมูลเวียงกุมกาม

พิพิธภัณฑสถานและศูนย์ข้อมูลเวียงกุมกามดำเนินการสร้างในปี พ.ศ. 2545 ซึ่งอยู่ภายใต้การดูแลของหน่วยศิลปากรที่ 4 จังหวัดเชียงใหม่ และอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เปิดทำการเมื่อวันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2546 ประกอบไปด้วยอาคารแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มอาคารพิพิธภัณฑสถาน เป็นสถานที่เพื่อให้นักท่องเที่ยวชมวิถีทัศน์ และข้อมูลประวัติความเป็นมาของเวียงกุมกาม รวมไปถึงเป็นสถานที่จัดแสดงโบราณวัตถุจำลองที่พบในบริเวณเวียงกุมกาม ทั้งนี้เพื่อเป็นสถานที่ที่ให้ข้อมูลเบื้องต้นแก่นักท่องเที่ยวก่อนเข้าไปเยี่ยมชมสถานที่จริง โดยมีเจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์ประจำอยู่จำนวน 2 คน

2. อาคารศูนย์ข้อมูลเวียงกุมกาม เป็นสถานที่สำหรับให้นักท่องเที่ยวติดต่อสอบถามรายละเอียดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวภายในเวียงกุมกาม เช่น การติดต่อมัคคุเทศก์นำทาง การเช่าจักรยาน การใช้บริการรถราง รถม้า โดยจะมีเจ้าหน้าที่ประจำศูนย์จำนวน 1 คน ทำหน้าที่คอยประสานงานติดต่อระหว่างนักท่องเที่ยวกับมัคคุเทศก์ รถราง รถม้าภายในชุมชน

3. กลุ่มอาคารร้านค้ามี 11 หลัง ไว้บริการสินค้าหัตถกรรม ของที่ระลึก และเครื่องดื่ม สำหรับนักท่องเที่ยว สำหรับกลุ่มอาคารร้านค้านี้ เจ้าของร้านจะต้องเสียค่าเช่าให้แก่อำเภอสารภี ประมาณ 700 บาท/เดือน

ภาพที่ 5 กลุ่มอาคารพิพิธภัณฑ์

ภาพที่ 6 กลุ่มอาคารร้านค้าบริเวณศูนย์ข้อมูลเวียงกุมกาม

4.3.2 มัคคุเทศก์

นักท่องเที่ยวสามารถติดต่อมัคคุเทศก์นำเที่ยวชมเวียงกุมกามได้ 3 แห่ง คือ ศูนย์ข้อมูลเวียงกุมกาม ศูนย์ข้อมูลท่องเที่ยวบริเวณวัดเจดีย์เหลี่ยม และศูนย์ข้อมูลท่องเที่ยวบริเวณวัดช้างค้ำ ซึ่งมีมัคคุเทศก์ท้องถิ่นนำทางเที่ยวชมเวียงกุมกามที่อยู่ประจำจำนวน 13 คน โดยแบ่งพื้นที่ประจำอยู่ที่บ้านช้างค้ำจำนวน 4 คน และบ้านเจดีย์เหลี่ยม 8 คน (มัคคุเทศก์ท้องถิ่นจะเป็นคนภายในชุมชนของแต่ละหมู่บ้านซึ่งปัจจุบันมีมัคคุเทศก์จาก 2 หมู่บ้านด้วยกัน คือ บ้านช้างค้ำและบ้านเจดีย์เหลี่ยม) เป็นมัคคุเทศก์ภาษาพื้นเมืองจำนวน 11 คน และภาษาอังกฤษจำนวน 2 คน มัคคุเทศก์เหล่านี้ได้ผ่าน

การฝึกอบรมมัคคุเทศก์ท้องถิ่น เพื่อนำชมเวียงกุมกามโดยกรมศิลปากร ในบางกรณีที่มีจำนวนนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมเวียงกุมกามเป็นจำนวนมาก จนมัคคุเทศก์ประจำไม่สามารถรองรับได้ เจ้าหน้าที่ก็จะติดต่อประสานงานกับมัคคุเทศก์ท้องถิ่นภายในชุมชนคนอื่นๆ ที่มีเวลาให้มาช่วยเสริมสาเหตุที่มีจำนวนมัคคุเทศก์ท้องถิ่นประจำอยู่จำนวนน้อย เนื่องจากบางคนมีอาชีพหลักอยู่แล้ว ประกอบกับเกิดปัญหาความขัดแย้งภายในกลุ่มมัคคุเทศก์ท้องถิ่น และจำนวนนักท่องเที่ยวที่ลดน้อยลงเป็นผลทำให้เกิดรายได้จากการนำเที่ยวที่ไม่แน่นอน ชาวบ้านที่ได้รับการอบรมส่วนใหญ่จึงยึดงานมัคคุเทศก์ท้องถิ่นเป็นเพียงอาชีพเสริมเท่านั้น

4.3.3 รถรางล้อยางเที่ยวชมเวียงกุมกาม

ปัจจุบันมีรถรางล้อยางคอยให้บริการอยู่จำนวน 8 คัน แบ่งเป็นรถรางคันที่ 1 – 3 เป็นของชุมชนบ้านซำค้ำ รถรางคันที่ 4, 5, 6 และ 8 เป็นของชุมชนบ้านซำค้ำ คันที่ 7 เป็นของบ้านป่าเปอะ ปัจจุบันรถรางทั้งหมดเป็นกิจการของกลุ่มคนในแต่ละหมู่บ้านที่เข้าร่วมหุ้นกันซื้อต่อจากทางอำเภอสารภีที่ได้ออกงบล่วงหน้าเพื่อจัดซื้อรถรางในช่วงเปิดตัวเพื่อรองรับการท่องเที่ยว โดยต้นทุนรถรางแต่ละคันมีราคาประมาณ 120,000 บาท รถรางล้อยางสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ 25 คนต่อคัน ให้บริการทุกวัน โดยมีจุดจอดรถนักท่องเที่ยวที่บริเวณวัดกาน โถม(ซำค้ำ) จำนวน 3 คัน และบริเวณวัดเจดีย์เหลี่ยม จำนวน 5 คัน หรือถ้านักท่องเที่ยวแวะเข้ามาเที่ยวชมที่ศูนย์ข้อมูลและพิพิธภัณฑ์เวียงกุมกามก็สามารถรอขึ้นรถที่ศูนย์ข้อมูลเวียงกุมกามได้ซึ่งจะมีเจ้าหน้าที่ประจำศูนย์ฯ คอยทำหน้าที่ประสานงานติดต่อระหว่างนักท่องเที่ยวกับรถราง รถรางแต่ละคันจะมีมัคคุเทศก์บรรยายประจำ นักท่องเที่ยวสามารถติดต่อบรรยากาศแบบเหมาคันได้ โดยคิดค่าบริการ ดังนี้

- เหมาสำหรับนักท่องเที่ยวไม่เกิน 5 คน คิดค่าบริการ 250 บาทต่อเที่ยว
- เหมาสำหรับนักท่องเที่ยวจำนวน 6-10 คน คิดค่าบริการ 300 บาทต่อเที่ยว
- เหมาสำหรับนักท่องเที่ยวจำนวน 11-15 คน คิดค่าบริการ 350 บาทต่อเที่ยว
- เหมาสำหรับนักท่องเที่ยวจำนวน 16 คนขึ้นไป คิดค่าบริการ 400 บาทต่อเที่ยว
- นักเรียน / นักศึกษา เหมาทั้งคัน 350 บาทต่อเที่ยว

โดยมีเส้นทางเดินรถผ่านไปยังโบราณสถานต่างๆ 10 แห่ง ดังนี้ วัดกาน โถม (ซำค้ำ) วัดธาตุน้อย วัดกู่ป่าด้อม วัดธาตุนาว วัดพระเจ้าองค์คำ วัดพญามังราย วัดเจดีย์เหลี่ยม วัดปู่เปี้ย วัดหนานซำ วัดอีค่าง ใช้เวลาทั้งสิ้นประมาณ 45 นาที ในการนำเที่ยวมัคคุเทศก์จะนำนักท่องเที่ยวขึ้นรถรางเพื่อฟังการบรรยายไปพร้อมเยี่ยมชมโบราณสถานจริง โดยมีมัคคุเทศก์จะได้รับค่าบริการตามกฎที่อำเภอกำหนดไว้เป็นจำนวนเงิน 40 บาทต่อรอบ และคนขับรถรางจะได้เที่ยวละ 30 บาทต่อรอบ ส่วนเงินที่เหลือจากการออกรถรางต่อรอบเมื่อหักค่ามัคคุเทศก์และคนขับไปแล้ว ส่วน

หนึ่งจะนำไปเข้ากองทุนพัฒนาเวียงกุมกามของทางอำเภอและอีกส่วนหนึ่งก็จะนำไปเข้าเป็นผลของ
ชมรมและค่าดูแลรักษารถราง

หมายเหตุ ราคาค่าบริการเมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2548 ค่าบริการและเส้นทางนำเที่ยวอาจ
เปลี่ยนแปลงขึ้นอยู่กับผู้ประกอบการและอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

4.3.4 รถม้าเที่ยวชมเวียงกุมกาม

ปัจจุบันมีรถม้าให้บริการอยู่ 11 คัน โดยคันที่ 1, 2, 3, 4, 6 และคันที่ 10 เป็นของหมู่บ้าน
ช่างคำ คันที่ 5, 7, 9 และคันที่ 11 เป็นของหมู่บ้านเจดีย์เหลี่ยม ส่วนคันที่ 8 เป็นของชมรมกำนัน
ผู้ใหญ่บ้านท่าวังตาล ต้นทุนในการลงทุนรถม้าประมาณ 60,000 บาทต่อคัน โดยรถม้าทั้งหมดเป็น
การลงทุนของชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านที่สนใจมาเข้าหุ้นกันเช่นเดียวกับรถราง รถม้าจะจอดรอให้บริการ
ที่วัดกานโถม (ช่างคำ) 6 คัน และที่วัดเจดีย์เหลี่ยม 5 คัน รถม้า 1 คัน บรรจุผู้โดยสารได้ 4 คน คิด
ค่าบริการ 200 บาท และจะหยุดชมโบราณสถานทั้ง 10 แห่ง ตามเส้นทางรถรางได้อย่างแต่สามารถ
หยุดในแต่ละจุดใดก็ได้ตามความพอใจของผู้โดยสาร

ภาพที่ 7 รถรางล้อยางบริเวณวัดเจดีย์เหลี่ยมและรถม้าบริเวณวัดช่างคำ

4.3.5 จักรยานปั่นรอบเวียงกุมกาม

ในส่วนของจักรยานที่ให้บริการแก่นักท่องเที่ยวจะอยู่ในการดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลท่าวังตาลซึ่งสามารถติดต่อที่ศูนย์ข้อมูลเวียงกุมกาม คิดค่าบริการเพียงคันละ 20 บาท โดยให้วางบัตรประจำตัวประชาชนไว้

4.3.6 บ้านจำลองในวัดช้างค้ำ

บ้านจำลองในวัดช้างค้ำตั้งอยู่บริเวณภายในวัดช้างค้ำ สร้างขึ้นโดยพระวีระเดช สนฺติกโร เจ้าอาวาสวัดช้างค้ำ ผู้ซึ่งสนใจในการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมา วิถีชีวิต ภูมิปัญญาพื้นบ้าน รวมทั้งเป็นการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานเวียงกุมกาม จึงได้ก่อสร้างบ้านจำลองขึ้นมาโดยจำลองบ้านโบราณแบบดั้งเดิม และนำอุปกรณ์ข้าวของเครื่องใช้โบราณแบบดั้งเดิมมาแสดง ซึ่งเป็นการจำลองวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนพื้นเมือง โบราณในชุมชนเวียงกุมกามเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวและศึกษาเรียนรู้แก่บุคคลที่สนใจศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเวียงกุมกาม แหล่งอารยธรรมที่สำคัญของล้านนา (พวงเพชร ธนสิน, 2547) นักท่องเที่ยวสามารถเข้าชมได้ทุกวันโดยไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมใดๆ

ในช่วงวันหยุดเสาร์-อาทิตย์และวันหยุดราชการ พื้นที่ภายในบริเวณวัดช้างค้ำยังคงมีการจัดกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมให้เห็น เช่น ชุมนิทรรศการความรู้เชิงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมล้านนา และชุมชนเวียงกุมกาม กาดกุมกามในบรรยากาศตลาดโบราณ การแต่งกายในชุดพื้นเมือง จัดแสดงดนตรีพื้นเมือง (วงสะล้อ ซอ ซึง) ชมรมดนตรีล้านนาศิลป์ และกลุ่มเยาวชนที่รวมตัวจัดตั้งเป็นชมรมฝึกสอนดนตรีพื้นเมือง ขายอาหารพื้นเมืองและสินค้าพื้นเมืองต่างๆ เช่น ผลิตภัณฑ์ผ้า ทอมือ ผลิตภัณฑ์จากกะลา เครื่องจักสาน เสื้อผ้าพื้นเมือง เครื่องประดับ ผลิตภัณฑ์ไม้แกะสลัก ของที่ระลึก จากข้าวถักซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชุมชนเวียงกุมกาม เครื่องจักสานไม้ไผ่ บริการนวดจับเส้นแผนโบราณ นักท่องเที่ยวสามารถซื้ออาหารไปนั่งทานแบบขันโตกที่ชาวบ้านได้จัดบริการไว้ให้ นอกจากนี้ยังมีบริการขันโตกชาวบ้านพร้อมชมการแสดงฟ้อนโดยการรวมตัวจัดตั้งของคนภายในชุมชนเพื่อเพิ่มรายได้ซึ่งสามารถติดต่อได้ที่วัดช้างค้ำ และบริเวณหน้าวัดธาตุขาวทุกวันหยุดจะมีการแสดงดนตรีพื้นเมือง (วงสะล้อ ซอ ซึง) โดยนักเรียนจากโรงเรียนสิรินธรที่ธรรมซึ่งอยู่ภายในชุมชนเวียงกุมกามนั่นเอง

ในส่วนของกระบวนการการท่องเที่ยวเวียงกุมกาม นักท่องเที่ยวสามารถเข้ามาสู่เวียง กุมกามได้ 5 เส้นทาง คือ เข้าจากถนนมหิดลโดยจะมีซอยเลียวยเข้ามายังเวียงกุมกามได้ 1 เส้นทาง เข้าจากตำบลหนองหอยบนถนนเส้นเชียงใหม่-ลำพูนแล้วเลียวยเข้ามายังเวียงกุมกามได้อีก 1 เส้นทาง หรือมาจากถนนวงแหวนรอบกลางเมืองเชียงใหม่ โดยจะมีซอยเลียวยเข้าไปยังเวียงกุมกามได้อีก

3 เส้นทาง นักท่องเที่ยวสามารถขับรถส่วนตัวเข้ามาเที่ยวชมได้เองแต่เนื่องจากโบราณสถานเวียงกุมกามตั้งอยู่อย่างกระจัดกระจายในพื้นที่บริเวณกว้างและอยู่ปะปนกับชุมชน นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ที่ไม่คุ้นเคยกับเส้นทางเมื่อเข้ามาเที่ยวแล้วมักจะหลงทาง ดังนั้นในการเข้าชมการใช้บริการรถรางและรถม้า นำเที่ยวก็จะอำนวยความสะดวกได้ดีกว่า นอกจากนี้ในการเข้าชมเมืองประวัติศาสตร์เวียงกุมกามนั้น นักท่องเที่ยวไม่ต้องเสียค่าเข้าชมแต่อย่างใดซึ่งต่างจากอุทยานประวัติศาสตร์อยุธยา หรือสุโขทัย นักท่องเที่ยวจะเสียค่าใช้จ่ายในกรณีที่ใช้บริการมัคคุเทศก์ นำเที่ยว รถราง และรถม้า นำเที่ยวเท่านั้น โดยรถรางและรถม้าจะนำเที่ยวตามเส้นทางท่องเที่ยวหลักซึ่งเป็นโบราณสถานที่สำคัญๆ ของเวียงกุมกาม ระหว่างการนำเที่ยวจะมีมัคคุเทศก์คอยบรรยายและให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์เวียงกุมกามไปด้วย (ในส่วนของค่าบริการได้กล่าวไว้ในหัวข้อการจัดการกิจกรรมท่องเที่ยวเวียงกุมกามแล้ว) การนำเที่ยวโดยรถราง รถม้าจะให้ระยะเวลาประมาณ 45-60 นาที ในการเที่ยวชมเวียงกุมกามโดยส่วนใหญ่ นักท่องเที่ยวจะใช้ระยะเวลาไม่เกินครึ่งวัน และเวียงกุมกามมักไม่ใช่จุดหมายหลักของนักท่องเที่ยว ดังที่เจ้าหน้าที่ประจำศูนย์ข้อมูลเวียงกุมกามได้กล่าวว่า “นักท่องเที่ยวที่มาจากต่างจังหวัดส่วนใหญ่ เมื่อมาเชียงใหม่ก็จะไปเที่ยวที่อื่นก่อน แล้ววันสุดท้ายที่จะกลับแต่มีเวลาเหลือและไม่รู้จะไปเที่ยวที่ไหนจึงแวะเข้ามาที่เวียงกุมกาม ก็คงเป็นเพราะนักท่องเที่ยวไม่มีตัวเลือกแล้ว” (สุภลักษณ์, 2549: สัมภาษณ์) นอกจากนี้นักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามา คือ 1. เดินทางมาเองโดยรถยนต์ส่วนตัว 2. มาเป็นหมู่คณะโดยการเช่าเหมารถตู้และรถบัสขนาดใหญ่ ซึ่งในลักษณะนี้จะมาจากกลุ่มหน่วยงานราชการ เช่น กลุ่มองค์การบริหารส่วนตำบล กลุ่มองค์การบริหารส่วนจังหวัด กลุ่มอาจารย์และครู กลุ่มข้าราชการบำนาญ เป็นต้น กลุ่มบริษัทห้างร้าน และกลุ่มนักเรียนนักศึกษา 3. กลุ่มนักท่องเที่ยวที่เดินทางมากับบริษัทนำเที่ยว นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ที่เดินทางเข้ามาจะเป็นกลุ่มเดินทางมาเองโดยรถยนต์ส่วนตัว รองลงมาคือ กลุ่มที่มาเป็นหมู่คณะ และกลุ่มบริษัทนำเที่ยว เมื่อเข้ามาเวียงกุมกามแล้วนักท่องเที่ยวสามารถติดต่อมัคคุเทศก์และรถนำเที่ยวได้ 3 จุดด้วยกัน คือ บริเวณศูนย์ข้อมูลเวียงกุมกาม บริเวณวัดช้างค้ำ และบริเวณวัดเจดีย์เหลี่ยมซึ่งแต่ละจุดจะมีร้านค้าขายของที่ระลึกและอาหารด้วย นักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาส่วนใหญ่จะเป็นนักท่องเที่ยวชาวไทย มากกว่านักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศประมาณร้อยละ 90 และนักท่องเที่ยวต่างประเทศมีทั้งมาเองและมากับบริษัทนำเที่ยวที่นำนักท่องเที่ยวต่างประเทศเข้ามาในตอนนี้ มี 2 บริษัท คือ ITC ทัวร์นำนักท่องเที่ยวชาวอังกฤษเข้ามาเป็นกลุ่มเล็กๆ ประมาณ 6-7 คนในทุกวันเสาร์ และโอเรียนทัวร์นำนักท่องเที่ยวชาวอิตาลีเข้ามาทุก 2-3 เดือน (สุภลักษณ์, 2549: อ้างแล้ว)

จากที่ได้กล่าวมา จะทำให้เห็นถึงวิวัฒนาการของการพัฒนาการท่องเที่ยวเวียงกุมกาม ตั้งแต่เริ่มแรกจนถึงการท่องเที่ยวที่เริ่มประสบกับปัญหาต่างๆ ในปัจจุบัน ซึ่งผู้ศึกษาจะขอกล่าวถึงปัญหาต่างๆ ที่กำลังถาโถมเข้าสู่ชุมชนเวียงกุมกามในบทต่อไป นอกจากนี้ในบทนี้ยังทำให้เข้าใจ

ถึงกิจกรรมการท่องเที่ยวต่างๆ ที่พอจะสรุปได้ว่ารัฐเป็นผู้จัดหาและป้อนให้แก่ชุมชนในระยะแรก ดังเช่นที่ปลัดอำเภอท่าวังตาลได้กล่าวไว้ว่า “ทางรัฐบาลเสนอการพัฒนาให้แก่ชุมชนมากเกินไป จนเกิดปัญหาผลประโยชน์ ความขัดแย้งภายในชุมชน ผลประโยชน์ในชุมชนไม่ลงตัว เช่น ในกลุ่มของรอราง มัคคุเทศก์ท้องถิ่น ขัดแย้งเรื่องการจัดการเข้าคิววิ่ง กว่าจะจบตกลงกันได้ก็เลิกทำ ไม่ทำกันไปหลายคน กรมศิลป์ก็เสียบไปเท่าไรเพื่อมาอบรมให้ท้องถิ่นจริงๆ ทูทและวัตถุสิ่งก่อสร้างไม่มีอะไรมากแต่ทางรัฐทำให้มากเกินไป ได้เข้าไปดูสถานที่ในเวียงกุมกามบ้างหรือยัง มันเป็นกิจลักษณะมากเกินไป” (พีระ, 2548: สัมภาษณ์) นอกจากนี้รัฐเข้ามาป้อนชุมชนมากเกินไปแล้วในเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวภายในชุมชนและบทบาทขององค์กรต่างๆ ที่เข้ามาการจัดการท่องเที่ยวเวียงกุมกาม พอจะสรุปได้ดังนี้คือ ในช่วงแรกได้มีสำนักงานศิลปากรจังหวัดเชียงใหม่ได้รับมอบหมายให้เป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยว เวียงกุมกามประสบความสำเร็จเกินความคาดหมาย เป็นที่รู้จักแก่ประชาชนและนักท่องเที่ยวที่ชวนมีการเข้ามาเยี่ยมชมอย่างมากมาย จนถึงขั้นเกินขีดความสามารถของชุมชนในการรองรับนักท่องเที่ยว ต่อมาทางอำเภอสารภีได้เข้ามาทำหน้าที่ในการดูแลเรื่องการจัดการท่องเที่ยวภายในเวียงกุมกามแต่ก็เป็นเพียงบางเรื่อง หลังจากที่รัฐเข้ามาพัฒนาอย่างฉับพลัน ปัจจุบันเวียงกุมกามถูกปล่อยให้ชุมชนเป็นผู้จัดการกันเอง และยังขาดเจ้าภาพหลักที่จะมีบทบาทและอำนาจหน้าที่ในการจัดการและดูแลอย่างเบ็ดเสร็จ ขาดพี่เลี้ยงที่มีความรู้และความชำนาญในด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความยั่งยืนเหมือนชุมชนอื่นๆ ดังเช่น การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยว เชิงอนุรักษ์แบบยั่งยืน หมู่บ้านแม่กำปอง กิ่งอำเภอแม่ออน หรือการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนบ้านแม่กลางหลวง ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ โดยการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) หรือการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์เพื่ออนุรักษ์ธรรมชาติ ที่เกาะยวน้อย จังหวัดพังงา โดยการดูแลขององค์กร Rest (Responsible Ecological Social Tours) ซึ่งแต่ละชุมชนที่ได้กล่าวมาเหล่านี้ประสบความสำเร็จในการพัฒนาและการจัดการท่องเที่ยวภายในชุมชนทั้งสิ้น ต่างจากเวียงกุมกามที่ยังไร้ทิศทางและยังไม่รู้ชะตากรรมว่าหน่วยงานใดจะเป็นเจ้าภาพดูแลและถึงแม้ว่าในอนาคตจะมีผู้ดูแลคือองค์กรใดก็ตาม แต่อย่าลืมว่าด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวนั้นเป็นศาสตร์ที่ใหม่ เป็นเรื่องทีละเอียดลึกซึ้งและการท่องเที่ยวยังเป็นกิจกรรมที่มีความเปราะบางพร้อมที่จะก่อให้เกิดความขัดแย้งจากผลประโยชน์ได้เสมอ ถ้าขาดการดำเนินการและวางแผนที่ดีจึงอาจกลายเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์และยังจะนำไปสู่ผลเสียแก่ชุมชนด้วย จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยนักพัฒนาที่มีความรู้ ประสบการณ์ และเชี่ยวชาญทางด้านการศึกษาใช้เพียงแต่เข้ารับไปดูแลและพัฒนาเพียงเพราะเป็นหน้าที่ของหน่วยงานที่ควรทำ

ภาพที่ 8 บ้านโบราณจำลองบริเวณวัดช้างค้ำ

ภาพที่ 9 แหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมวัดช้างค้ำ

ภาพที่ 10 กาดหมั้วครัวหอมบริเวณวัดช้างค้ำ

บทที่ 5

ผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อชุมชนเวียงกุมกาม

ตั้งแต่ประเทศไทยเริ่มแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 เป็นต้นมาได้มีส่วนสำคัญในการผลักดันให้เกิดการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก และถือได้ว่าอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญส่วนหนึ่งของประเทศ แต่อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวที่ผ่านมามีส่งผลกระทบต่อทรัพยากรสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีของประเทศ (สินธุ์ สโรบล, 2546) ดังเช่นงานวิจัยศึกษาหลายเรื่องเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศไทยมักพบว่าการท่องเที่ยวมีผลกระทบด้านลบมากกว่าด้านบวกต่อสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยจะเป็นตัวเร่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านต่างๆ เช่น การแต่งกาย ประเพณี การใช้เวลาว่าง การใช้จ่าย ความสัมพันธ์ในหมู่เครือญาติและเพื่อนบ้าน และนำไปสู่ปัญหาการพนันอาชญากรรมหรือโสเภณี ด้วยเหตุนี้จึงส่งผลให้เกิดการปรับตัวของระบบการท่องเที่ยวเป็นอย่างมากในเวลาต่อมา (มณีวรรณ ผิวนิมและคณะ, 2546) เช่นเดียวกันกับการศึกษาผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนเวียงกุมกามนี้ กล่าวคือพื้นที่ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเวียงกุมกามได้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของจังหวัดเชียงใหม่อย่างรวดเร็ว จนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตชุมชนในแง่มุมต่างๆ ซึ่งผลกระทบเหล่านี้มีทั้งผลกระทบในทางบวกและผลกระทบในทางลบ โดยการศึกษาและเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพครั้งนี้ ได้ค้นพบว่าการท่องเที่ยวทำให้เกิดผลกระทบหลักๆ ที่ปรากฏขึ้นในชุมชนเวียงกุมกาม ดังนี้คือ

5.1 ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ

5.2 ผลกระทบด้านสังคม

5.3 ผลกระทบด้านวัฒนธรรม

5.4 ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม

5.1 ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ

5.1.1 ผลกระทบด้านบวก

ประการแรก เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้แก่คนในชุมชน

จากการศึกษาพบว่า การท่องเที่ยวที่เข้ามาสู่ชุมชนเวียงกุมกามทำให้เกิดการสร้างงานและสร้างอาชีพใหม่ๆ ให้แก่คนในชุมชนโดยตรงซึ่งสอดคล้องกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2544) มนัส สุวรรณ (2539) บุญเลิศ ตั้งจิตวัฒนา (2542) และมณีวรรณ ผิวนิมและคณะ (2546) ที่กล่าวว่า การท่องเที่ยวก่อให้เกิดงานและรายได้ต่อชุมชน ทั้งที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมท่องเที่ยวโดยตรงและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่อง คนในชุมชนมีทางเลือกด้านอาชีพเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอาชีพอิสระซึ่งกลายมาเป็นผู้ประกอบการหรือเจ้าของธุรกิจขนาดเล็กเสียเอง ดังเช่นนิคม จารุมณี (2536: 245) ได้กล่าวไว้ว่า การท่องเที่ยวเป็นตัวกระตุ้นให้มีการพัฒนาและก่อสร้างในระยะเวลา อันสั้นและยังนำไปสู่การกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาโครงสร้างพิเศษไว้รองรับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวด้วย เช่น โรงแรม ร้านอาหาร ร้านจำหน่ายสินค้าต่างๆ ซึ่งชาวบ้านในเวียงกุมกามสามารถประกอบการและเป็นเจ้าของกิจการได้ด้วยตนเอง ในลักษณะของการประกอบธุรกิจขนาดย่อมที่ใช้ทุนในการประกอบการ ไม่สูงนัก จากแต่เดิมที่คนในชุมชนเวียงกุมกามมีอาชีพเพียงการทำไร่ ทำสวน รับจ้างทั่วไปทั้งภายในชุมชนและนอกชุมชน การท่องเที่ยวได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยทำให้เกิดอาชีพและทางเลือกใหม่แก่คนในชุมชน ได้แก่ อาชีพมัคคุเทศก์ท้องถิ่นซึ่งมีทั้งบุคคลที่เปลี่ยนอาชีพเดิมของตนจากการรับจ้างการทำไร่ ทำนา มายึดอาชีพนี้เป็นอาชีพหลักโดยจะมาประจำอยู่ที่ศูนย์บริการท่องเที่ยวทุกวัน และอาชีพมัคคุเทศก์ท้องถิ่นยังเป็นทางเลือกสำหรับบุคคลที่อยากมีรายได้เสริม โดยยึดอาชีพมัคคุเทศก์ท้องถิ่นเป็นงานที่ทำในช่วงวันหยุดและวันเสาร์อาทิตย์ ซึ่งในกลุ่มที่ยึดเป็นอาชีพเสริมนั้นจะเป็นคนทำงานและนักเรียนนักศึกษา นอกจากนี้ยังเกิดอาชีพคนขับรถราง ธุรกิจ รถม้านำเที่ยว เจ้าของธุรกิจขนาดเล็กอื่นๆ อีกมากมาย เช่น ขายของที่ระลึก เสื้อผ้าพื้นเมือง ขายอาหาร ขายน้ำ ขายเครื่องเงิน ขายดอกไม้รูปเทียนบูชาพระ ขายหินหรืออัญมณีประจำราศี การรับจัดงานพิธี ชนโตก การแสดงพื้นบ้าน ชมรมดนตรีล้านนาศิลปะการแสดงเพื่อเพิ่มรายได้แก่คนในชุมชน เป็นต้น นอกจากการค้าขายและบริการนำเที่ยวแล้ว รายได้จากการท่องเที่ยวของชุมชนยังปรากฏออกมาในรูปแบบของเงินปันผลจากการร่วมหุ้นกิจการรถราง โดยรถรางแต่ละคันเป็นการร่วมหุ้นของคนในชุมชน โดยผู้สนใจในชุมชนสามารถเข้าร่วมหุ้นได้ครบคร้วละ 1,000 บาท และออกดอกออกผลมาในลักษณะของเงินปันผลที่ได้ปีละสองครั้งครั้งละ 1,000 บาท ซึ่งถือว่าคุ้มค่างั้นรายได้จึงเกิดในชุมชน

จากการสัมภาษณ์บุคคลที่ประกอบอาชีพรองรับการท่องเที่ยวของชุมชนพบว่า ส่วนใหญ่เป็นคนภายในชุมชนแต่เดิมก็ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป แม่บ้าน ทำไร่ ทำสวน หรือเป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่ละจากงานรับจ้าง ทำไร่ ทำสวนแล้วเพราะทำไม่ไหว แต่เมื่อมีโอกาสจากการพัฒนาการท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชน คนเหล่านี้จึงหันมาประกอบอาชีพค้าขายและให้บริการเพื่อรองรับการท่องเที่ยวซึ่งเมื่อประเมินแล้วธุรกิจกิจการต่างๆ ที่เกิดขึ้นมาในชุมชนเพื่อตอบสนองการท่องเที่ยวนั้นมีรวมๆ 50 กิจการ ซึ่งธุรกิจเหล่านี้จะกระจายตัวอยู่ในชุมชน 3 แห่งด้วยกัน คือ บริเวณศูนย์ข้อมูลเวียงกุมกาม บริเวณภายในวัดช้างค้ำ และวัดเจดีย์เหลี่ยม สอดคล้องกับงานวิจัยของมณีวรรณ ผิวนิ่มและคณะ (2546) ที่กล่าวว่า ผลกระทบทางเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวก ราชบุรี และตลาดน้ำตลิ่งชัน กรุงเทพฯ คือทำให้เกิดการจ้างงานในชุมชนไม่ต้องออกไปหางานนอกชุมชน และมีทางเลือกด้านอาชีพมากขึ้น นอกจากนี้การท่องเที่ยวเวียงกุมกามยังเป็นการส่งเสริมรายได้ให้แก่นักเรียนนักศึกษาในช่วงวันหยุด ในลักษณะของการละเล่นดนตรีพื้นเมืองให้นักท่องเที่ยวได้ชมและบริจาคเพื่อเป็นทุนการศึกษาของเยาวชน การท่องเที่ยวยังช่วยกระตุ้นให้เกิดการคิดค้นนำทรัพยากรที่ไร้ค่ามาประดิษฐ์เป็นสินค้าที่ระลึก (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, อ้างแล้ว) ซึ่งเห็นได้ชัดเจนจากผลิตภัณฑ์ข้าวถัก (Knit rice) ที่กำเนิดขึ้นจากภูมิปัญญาของผู้สูงอายุในชุมชนเพื่อขายเป็นของที่ระลึกให้แก่นักท่องเที่ยวโดยมีนัยสำคัญที่สื่อออกมาว่าเป็นข้าวเปลือกที่ได้รับการปลูกเสกผู้ที่มีไว้ก็จะทำให้มันคง อุดมสมบูรณ์และร่ำรวย เพราะข้าวหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ซึ่งผู้ที่ถักขายนั้นเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ของชุมชนก็ยังช่วยสร้างความเชื่อถือให้แก่นักท่องเที่ยวเป็นอย่างดี หรือผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นที่ได้ยกระดับเป็นถึงสินค้า O-TOP ระดับ 3 คือ กะลามะพร้าวประดิษฐ์ที่ออกแบบเป็นข้าวของเครื่องใช้ เช่น กระเป๋าสตริ โคมไฟ ของที่ระลึกนาฬิกา เช่น ยอดปลาลงทองที่ทำจากกะลามะพร้าวซึ่งมีความหมายถึงการตักเงินตักทอง และความร่ำรวย

ดังนั้น การท่องเที่ยวจึงยังประโยชน์ไปสู่ผู้สูงอายุของชุมชนที่นำภูมิปัญญาชาวบ้านมาสร้างสรรค์เป็นของที่ระลึกให้มีอาชีพและมีรายได้ด้วย การท่องเที่ยวเวียงกุมกามจึงช่วยสร้างงานสร้างอาชีพ สร้างทางเลือกให้แก่คนในชุมชนอย่างแท้จริง แม้จะเป็นเพียงกลุ่มบุคคลจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับจำนวนของคนในชุมชนทั้งหมด ชาวบ้านบางกลุ่มที่มีได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวจึงอาจมองว่าไม่เป็นการกระจายรายได้และเป็นการกระจุกตัวอยู่แค่เพียงบุคคลบางกลุ่ม เท่านั้น คือ กลุ่มมรดก กลุ่มมรดก กลุ่มมรดกเทศก์ท้องถิ่น และกลุ่มร้านค้าต่างๆ ซึ่งทั้ง 4 กลุ่มนี้จะมีรายได้จากการท่องเที่ยวของชุมชนอย่างเห็นได้ชัด ดังที่ท่านเจ้าอาวาสวัดช้างค้ำได้กล่าวว่า “ต้องยอมรับว่าชาวบ้านที่เข้ามาทำเป็นกลุ่มเพียงกลุ่มน้อยแค่ร้อยละ 30 ของคนในชุมชน จึงเกิดปัญหาการกระจายรายได้และผลประโยชน์ตามมา” (พระวีระเดช, 2548: สัมภาษณ์) แม้ว่าโอกาสของการประกอบอาชีพที่เข้ามาพร้อมกับการท่องเที่ยวชุมชนเหล่านี้จะไม่สร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนจนร่ำรวยแต่

ก็เป็นอาชีพที่สุจริต รายได้พอประมาณ ไม่ต้องทำงานหนักเหมือนแต่ก่อนที่ต้องออกไปรับจ้าง ทำไร่นาทำสวน ไม่ต้องออกไปทำงานต่างถิ่นและได้อยู่กับครอบครัว ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้ก็มีความพึงพอใจในอาชีพที่เกิดจากการท่องเที่ยวมากกว่าอาชีพเดิมที่ตนเคยทำ

“เมื่อก่อนขายทำไร่ ทำสวนปลูกผักกาด รับจ้างบ้างแต่เดี๋ยวนี้แก่แล้วมันทำไม่ไหว ปลูกผักได้เงินเป็นรายปี แต่ตอนมีการท่องเที่ยวเข้ามา ขายก็มาสาธิตทำข้าวตักหลังจากนั้นจึงเช่าที่วัดเปิดร้านของที่ระลึก มีรายได้ดีกว่าอยู่บ้านเฉยๆ ขายได้เฉลี่ยประมาณเดือนละ 3,000 – 4,000 บาท” (แสงหล้า, 2549: สัมภาษณ์)

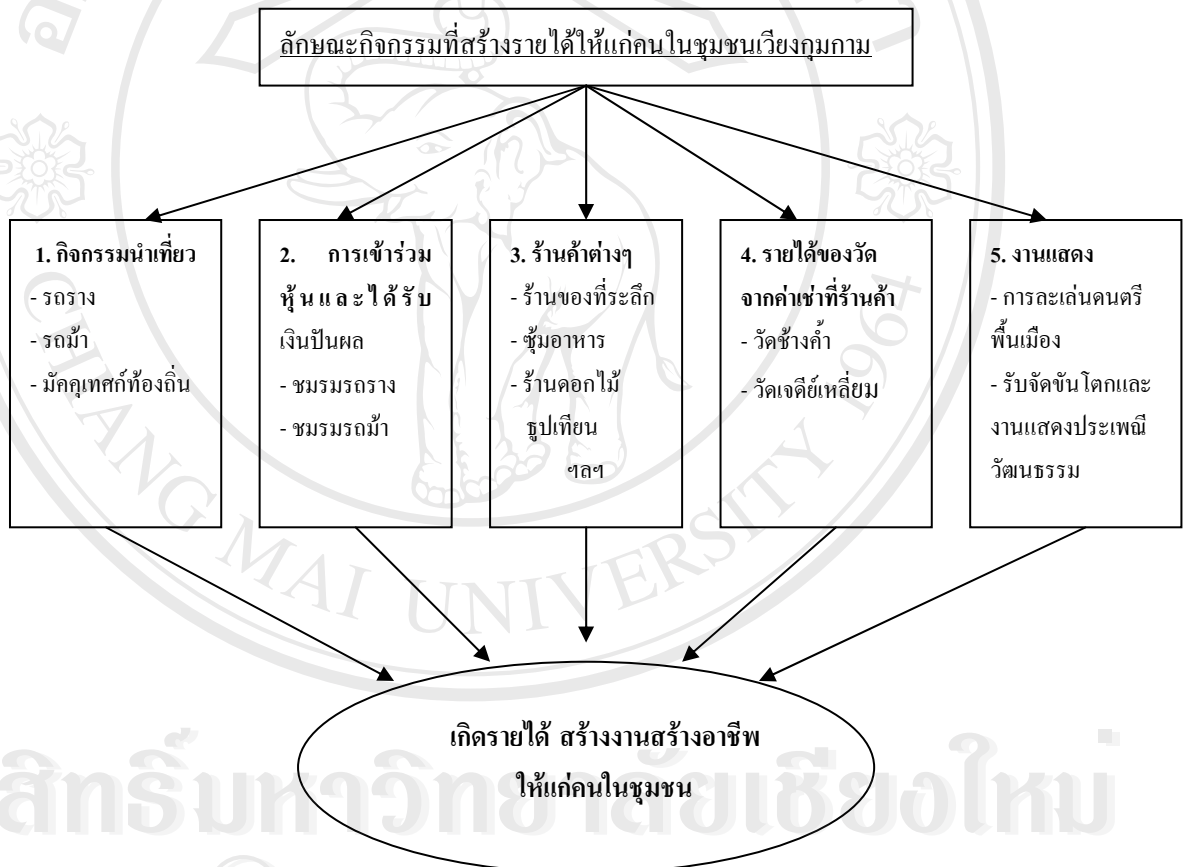
ดวงคำ กาบศรี ปัจจุบันอาชีพหลักขับรถรางอาชีพเสริมเลี้ยงไก่ขาย กล่าวว่า “ขับรถรางทุกวัน วันธรรมดาคนน้อยก็ได้ 3 เทียว ช่วงวันหยุดคนเที่ยวเยอะก็ได้ ประมาณ 9-10 เทียวต่อวัน ค่าทิปก็ได้บ้างเป็นบางครั้งแล้วแต่นักท่องเที่ยวจะให้ เราจะไปเรียกร้องไม่ได้เลยเพราะเขามีกฎอยู่ รายได้พออยู่พอกินได้แต่ไม่เยอะเท่ากับตอนขับรถบรรทุก อาศัยว่าเราอายุมากแล้วให้ขับรถบรรทุกรับจ้างเหมือนก่อนคงไม่ไหว มันเหนื่อย บ้านก็ไม่ค่อยได้กลับ ขับรถค่าไหนนอนนั่น ตอนนั้นก็กลับมาอยู่ที่บ้านดีกว่า ลูกๆ ก็โตจนทำงานแล้วไม่ต้องมีภาระส่งลูกเรียนเหมือนก่อน” (ดวงคำ, 2549: สัมภาษณ์)

มัลลคุเทศก์ท้องถิ่นกล่าวว่า “ช่วงเทศกาลวันหยุดจะมีแขกมาเยอะ ช่วงแขกเยอะก็จะได้นำเที่ยวมากถึง 10 กว่าเที่ยวต่อวัน คำนำเที่ยวได้ 40 บาทต่อรอบ บางครั้งแขกเห็นเราบรรยายดีก็จะให้ทิปเพิ่มเติมเราไม่มีสิทธิ์เรียกร้องทิปจากนักท่องเที่ยวเพราะผิดกฎ บางครั้งเฉพาะค่าทิปที่แขกให้รวมๆ กันบางวันเยอะถึง 800 - 900 บาท” (ชัย, 2548: สัมภาษณ์)

เจ้าของร้านขายดอกไม้รูปเทียนบริเวณพระธาตุขามแก่นกล่าวว่า “ปกติคนมีอาชีพประจำอยู่แล้ว คือ เป็นนายหน้าขายรถยนต์ ส่วนการขายดอกไม้รูปเทียนที่วัดพระธาตุขามแก่น เป็นเพียงอาชีพเสริมซึ่งคนจะมาขายแค่ช่วงวันหยุดเท่านั้นถือเป็นรายได้พิเศษและไม่ต้องเสียค่าเช่าที่และมีรายได้จากการขายตกประมาณ 300-400 บาทต่อวัน” (นุช, 2549: สัมภาษณ์)

สรุปได้ว่ารายได้จากการจัดการการท่องเที่ยวของเวียงกุมกามมาจากกิจกรรม 3 ลักษณะด้วยกัน คือ 1. รายได้จากกิจกรรมการนำเที่ยวที่ประกอบด้วยรถราง รถม้า มัลลคุเทศก์ท้องถิ่น 2. รายได้จากการเข้าร่วมหุ่นและได้รับเงินปันผลจากชมรมรถราง และรถม้า และ 3. รายได้จากกิจกรรมการค้าขายทั้งของที่ระลึก ดอกไม้รูปเทียน รับประทานอาหารและเครื่องดื่มภายในบริเวณวัดและโบราณสถานที่สำคัญๆ และรายได้ของวัดที่เกิดจากการเช่าที่ของแม่ค้าพ่อค้า นอกจากนี้จากการศึกษาพบว่า การท่องเที่ยวเวียงกุมกามในส่วนของการจ้างงานทางอ้อมในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องหรือเอื้อประโยชน์ให้การท่องเที่ยวแทบจะไม่มีให้เห็น เพราะเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นเพียงจุดแวะเที่ยวที่ใช้เวลาเพียง 1-2 ชั่วโมงเท่านั้นซึ่งนักท่องเที่ยวเยี่ยมชมในระยะเวลาสั้นๆ ไม่มีการ

พักแรมจึงไม่มีผลต่อการลงทุนสร้างกิจการขนาดใหญ่เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว เช่น โรงแรม ร้านอาหาร กภัตตาคารขนาดใหญ่หรือสถานบันเทิง ธุรกิจการค้าขายเกือบทั้งหมดเป็นของคนในชุมชน การพัฒนา การท่องเที่ยวเวียงกุมกามทำให้เกิดการสร้างรายได้ สร้างอาชีพให้แก่ชุมชนท้องถิ่นแต่ก็ไม่ได้ทั้งหมดและยังเกิดปัญหาการกระจายรายได้ไม่ทั่วถึง คนที่ได้ผลประโยชน์จึงตกอยู่กับคนในชุมชนเพียงบางกลุ่ม ซึ่งคนส่วนใหญ่ของชุมชนก็ยังไม่ได้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง

แผนภูมิที่ 3 แสดงลักษณะกิจกรรมที่สร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนเวียงกุมกาม

ประการที่สอง การท่องเที่ยวช่วยสร้างทางเลือกในการประกอบอาชีพแก่ชุมชนมากขึ้น

การท่องเที่ยว ช่วยสร้างทางเลือกในการประกอบอาชีพแก่ชุมชนเวียงกุมกามมากยิ่งขึ้น แต่เดิมการประกอบอาชีพหลักของคนในชุมชนก่อนที่จะมีการท่องเที่ยวพัฒนาตัวเข้ามา ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพหลักเพียงการทำสวน ทำไร่ เช่น สวนลำไย สวนผัก อาชีพรับจ้าง พนักงานบริษัท และรับราชการและเจ้าของกิจการหอพัก ต่อมาเมื่อการท่องเที่ยวได้เข้ามาก็ได้นำพาให้เกิดอาชีพใหม่ขึ้น ได้แก่ มัคคุเทศก์ท้องถิ่น คนขับรถราง รถม้านำเที่ยว พ่อค้าแม่ค้า ร้านค้าต่างๆ ที่ผลุดขึ้นมาในชุมชนเพื่อหวังกอบโกยมูลค่าจากกระเป๋าของนักท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเวียงกุมกามจึงมีผลกระทบโดยตรงในการเปิดทางเลือกใหม่ด้านการประกอบอาชีพให้แก่คนในชุมชน ทำให้เกิดกลุ่มคนที่มีอาชีพค้าขายและรองรับบริการทางการท่องเที่ยวขึ้น ทั้งบุคคลสูงอายุก็มีรายได้จากการขายของที่ระลึก คนในชุมชนที่มีอาชีพรับจ้างก็ไม่ต้องออกไปทำงานนอกชุมชนเพราะหันมาประกอบอาชีพเพื่อรองรับการท่องเที่ยวภายในชุมชนมากขึ้น ดังเช่นการศึกษาวิจัยเรื่องการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำเวียงกุมกามของพระวิโรจ อนุตติกโร (2547: 111) ได้กล่าวไว้ในตอนหนึ่งของหนังสือว่า

“ที่มงานวิจัยให้ความสำคัญกับการเคลื่อนตัวของชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำเวียงกุมกามสู่บริบทการผลิตและบริการเพื่อรองรับการเป็นแหล่งท่องเที่ยว เนื่องจากพื้นที่เวียงกุมกามมีความเด่นชัดในการเป็นชุมชนที่เปลี่ยนแปลงจากชุมชนเกษตรกรรมสู่ชุมชนการค้าและบริการ ความสามารถในการปรับตัวของชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำเวียงกุมกาม ยั่งยืนได้ด้วยการเปลี่ยนแปลงจากผู้ที่ยังชีพด้วยการเกษตร รับจ้างมาเป็นเจ้าของร้านขายของฝาก ของที่ระลึก เจ้าของรถม้า รถราง ซึ่งร้านจำหน่ายของฝากของที่ระลึกในชุมชน นับว่าเป็นแหล่งกระจายรายได้ให้กับชุมชนแต่ก็แค่ส่วนหนึ่งเท่านั้น.....

การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจนในการปรับตัวต่อการท่องเที่ยวของชุมชนศรัทธาวัดช้างค้ำเวียงกุมกาม เช่น การปรับปรุงสินค้าเพื่อรองรับการท่องเที่ยว สินค้าที่จำหน่ายควบคู่กัน ช่วงหน้าลำไยก็ขายลำไย ช่วงหน้าส้มโอก็ขายส้มโอ”

ดังนั้นจึงเห็นได้อย่างชัดเจนว่า เมื่อมีการท่องเที่ยวเกิดขึ้นมาก็เกิดการลงทุนผลิตสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยวเพื่อสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชน จากเศรษฐกิจการเกษตรและการรับจ้างไปสู่เศรษฐกิจอุตสาหกรรมท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้นซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของบุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542) และกองวิชาการและฝึกอบรม การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ม.ป.ป.)

การท่องเที่ยวช่วยทำให้เกิดความหลากหลายในการเลือกประกอบอาชีพของชุมชนเวียง กุมกามซึ่งอธิบายสามารถได้อีกแห่งหนึ่งคือ ตั้งแต่ในอดีต (ช่วงปี พ.ศ. 2474) ที่เรียกว่าเป็นยุคเริ่มต้น

การมีบ้านเลขที่ 1 ขึ้นในชุมชนรากฐานของการประกอบอาชีพของคนในเวียงกุมกามยังคงเป็นเพียงการเก็บผักข้างรั้วขาย ทำไร่นา ทำสวนและยังคงใช้ควายในการไถนา แต่เนื่องจากพื้นที่เวียงกุมกามตั้งอยู่ในอาณาบริเวณที่เป็นเมืองที่มีการขยายตัวขนาดใหญ่อย่างตัวเมืองเชียงใหม่ ชุมชนจึงได้รับผลกระทบจากกระบวนการกลายเป็นเมือง (Urbanization) จนเกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจ ต่อมาในปี พ.ศ. 2535 เริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการประกอบอาชีพของคนในชุมชนอีกครั้งขึ้น คือ เป็นยุคที่ล้าใบเข้าเวียงกุมกาม ยุคของการหันมาใช้รถไถนา คนในชุมชนไม่ค่อยนิยมปลูกข้าวเนื่องจากราคาข้าวที่ตกต่ำ แรงงานคนก็มีลดลง ราคาข้าวกลับแพงและทำกำไรค้าขายได้ดีกว่า ชาวบ้านจึงหันมานิยมปลูกลำไยกันมากขึ้น จวบจนยุคที่สาม คือ ยุคแห่งการพัฒนาการท่องเที่ยวเวียงกุมกาม (พระวีระเดช สนุติกโร, 2547) การท่องเที่ยวที่เข้ามาจากภาครัฐอย่างรวดเร็วทำให้ภาครัฐนำเสนอและป้อนอาชีพใหม่ให้แก่ชุมชน คนในชุมชนส่วนหนึ่ง จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการประกอบอาชีพจากการเกษตรกรรมและรับจ้างทั่วไป เข้าสู่บริบทการผลิตและการบริการเพื่อรองรับการเป็นแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งมีทั้งอาชีพหลักและอาชีพรอง เช่น เจ้าของร้านอาหารของฝาก ของที่ระลึก เจ้าของรถม้า รถราง อาชีพคนเลี้ยงม้า ขายอาหาร ขาย ล้อตเตอรี่ ขายรูปเทียนดอกไม้ อาชีพมัคคุเทศก์ท้องถิ่นอาสา อาชีพคนขับรถราง และอาชีพรับ จัดงาน วัฒนธรรมและประเพณี เป็นต้น สอดคล้องกับแนวคิดของบุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542) ที่ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการประกอบอาชีพของชุมชนโดยเกิดธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวขึ้นเพื่อสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ทำให้ประชาชนในชุมชนส่วนใหญ่เปลี่ยนจากอาชีพการทำเกษตรเดิมมาสู่อาชีพด้านการท่องเที่ยว อันเป็นอาชีพหลักใหม่หรืออาชีพเสริม และยังสอดคล้องกับการศึกษาเรื่องผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมจากการท่องเที่ยวแก่คุณคู้ บ้านน้อย ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย โดยอรัญญา สุวรรณดี (2538) ผลการศึกษาของจิราพร ศรีวัฒนานุกุลกิจ (2544) เรื่องการท่องเที่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในชุมชนชาวเขาในบริเวณลุ่มแม่น้ำกก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ที่กล่าวตรงกันว่า การท่องเที่ยวทำให้คนในชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพจากการที่ไม่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวมาทำอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเพราะการท่องเที่ยวสามารถสร้างรายได้ได้ดีกว่าเกษตรกรรม

ภาพที่ 11 ซุ้มขายอาหารพื้นเมืองและของที่ระลึกบริเวณวัดช้างค้ำ

ภาพที่ 12 ซุ้มจำหน่ายของที่ระลึก (ข้าวตัก) และซุ้มขายดอกไม้รูปเทียนบริเวณวัดช้างค้ำ

ภาพที่ 13 ซุ้มขายของที่ระลึกบริเวณวัดช้างค้ำ

ภาพที่ 14 ชุมขายดอกไม้รูปเทียนพร้อมการบรรยายประวัติศาสตร์เวียงกุมกามบริเวณวัดพระธาตุ
ขาวและชุมชนของที่ระลึกบริเวณวัดเจดีย์เหลี่ยม

ภาพที่ 15 ชุมเชิญทำบุญเพื่อบูรณะซ่อมพระอุโบสถวัดเจดีย์เหลี่ยมและชุมชนดอกไม้รูปเทียน
บริเวณวัดพระธาตุขาว

ภาพที่ 16 ชุมชายลือตเตอร์ี และชมรมดนตรีล้านนาศิลป์ที่ช่วยสร้างรายได้แก่ชุมชนวัดช้างค้ำ

5.1.2 ผลกระทบด้านลบ

ประการแรก เกิดความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ขึ้นในชุมชน

จากการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นภายในชุมชนอย่างฉับพลัน จนชุมชนเองรับตั้งรับไม่ทันและความรู้ในการจัดการชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเพียงน้อยนิด จนเป็นเหตุให้คนในชุมชนหลายคนวิพากษ์วิจารณ์ถึงหน่วยงานภาครัฐว่าเข้ามาพัฒนาเพียงระยะสั้น แล้วจึงหมดหน้าทีไป ชุมชนยังไม่มีความพร้อมในการตั้งรับกับความเปลี่ยนแปลงและการจัดการระบบการท่องเที่ยว ทั้งรถราง รถม้า และมัคคุเทศก์ท้องถิ่น และปัญหาที่สำคัญอย่างหนึ่งคือชุมชนขาดพี่เลี้ยงที่มีประสบการณ์ความรู้ที่จะชี้แนะในการใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องเพื่อการพัฒนาชุมชน ขาดเจ้าภาพหลักในการจัดการและดูแลระบบการท่องเที่ยวภายในเวียงกุมกามโดยตรง ชุมชนถูกปล่อยให้เป็นผู้จัดการจึงเกิดปัญหาการถกเถียงเพื่อแบ่งปันผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว แม้จะมีกฎระเบียบที่ออกมาควบคุมดูแลโดยอำเภอสารภีแต่ก็มีได้ลงมาจัดการอย่างครอบคลุม “เงิน” จึงกลายเป็นตัวหลักที่ทำให้กลุ่มคนในชุมชนแสวงหาผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว สร้างความขัดแย้งและทำลายความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในระยะยาวตามมา ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในชุมชนเวียงกุมกามมีสาเหตุมาจากผลประโยชน์จากการจัดการท่องเที่ยวอย่างเห็นได้ชัด เช่น ความขัดแย้งในกลุ่มมัคคุเทศก์ท้องถิ่นจากการแย่งคิว แข่งคิวนำเที่ยวและการกีดกันมัคคุเทศก์คนอื่นๆ ปัญหาแก่งแย่งนักท่องเที่ยวระหว่างมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ความขัดแย้งในการจัดคิวรถรางที่ยังเกิดปัญญายู่เสมอ หรือความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่าง กลุ่มชาวบ้านที่ได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวและกลุ่มชาวบ้านที่ไม่ได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับบริษัทนำเที่ยวเอกชนที่เข้ามาประกอบกิจการในชุมชน โดยชาวบ้านได้รวมตัวกันขับไล่บริษัทนำเที่ยวที่เข้ามาตั้งในชุมชนเพราะ

บริษัทนำเที่ยวได้ปลูกสร้างอาคาร และตั้งบูทนำเที่ยวเองโดยชาวบ้านเห็นว่าเป็นการบุกรุกโบราณสถาน และเมื่อบริษัทนำเที่ยวเอกชนเข้ามา ทำให้ชุมชนได้รับส่วนแบ่งผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวในอัตราส่วนค่อนข้างน้อย แต่เกิดปัญญากรณีพิพาทขึ้นไปถึงวัดช้างค้ำอีกเนื่องจากทางบริษัทได้ทำสัญญาเช่าที่กับทางวัดไว้เป็นระยะเวลา 8 ปี และได้ลงทุนเป็นจำนวนมาก แต่กลับถูก ขับไล่และให้รื้อถอนออกจึงเกิดกรณีบริษัทนำเที่ยวฟ้องร้องวัดช้างค้ำขึ้น จะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวเข้ามาในขณะที่ชุมชนยังขาดความพร้อม “เงิน” ถูกมองว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะได้จากการท่องเที่ยว ความขัดแย้งจากการปันผลประโยชน์ไม่ลงตัวจึงเป็นปัญหาใหญ่ที่สร้างความวุ่นวายให้แก่ชุมชนเวียงกุมกามตามมา ซึ่งสอดคล้องกับสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2548: 10) ที่เห็นว่าผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนจะทำให้เงินมีอิทธิพลกับชาวบ้าน มากขึ้น เกิดการกระจายรายได้ของชุมชนกระจุกตัวเฉพาะพื้นที่ มีชาวบ้านเพียงบางกลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง ซึ่งขัดแย้งกับแนวคิดของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2544) ที่กล่าวว่า การท่องเที่ยวจะทำให้เกิดการสร้างความสามัคคีให้แก่สังคมชุมชน

ภาพที่ 17 บริษัทนำเที่ยวเอกชนที่ถูก
ชุมชนฟ้องร้อง

ประการที่สอง เกิดการกระจายรายได้ไม่ทั่วถึง

เนื่องจาก การท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชนเวียงกุมกามทำให้เกิดปัญหาการกระจายรายได้ไม่ทั่วถึงนับตั้งแต่ที่รัฐได้เข้ามาจัดเตรียมกิจกรรมทางการท่องเที่ยวให้แก่ชุมชน ทั้งรถราง รถม้า มัคคุเทศก์ ท้องถิ่นและร้านค้า ต่อมาเมื่อรัฐได้ส่งมอบให้แก่ชุมชนเป็นผู้ดูแลและจัดการกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้เป็นเศรษฐกิจชุมชนและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น ปรากฏว่าผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวของชุมชนเวียงกุมกามได้กระจุกตัวอยู่กับคนในพื้นที่จำนวนน้อย และเพียงบางกลุ่มที่เป็นเครือข่ายหรือเป็นพรรคพวกกัน นอกจากนี้ยังเกิดการกีดกันเพื่อไม่ให้ผลประโยชน์ที่ตนเคยมีตกเป็นของกลุ่มคนกลุ่มอื่น รายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยวจึงกระจุกตัวอยู่เพียงแค่มัคคุเทศก์กลุ่มหนึ่ง ในชุมชนเท่านั้น ส่วนกลุ่มคนที่ไม่ได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวก็ได้แต่มองดูและเกิดความไม่พอใจเพราะไม่สามารถเข้าไปร่วมในกิจกรรมดังกล่าวได้ อาทิเช่น การเข้าร่วมหุ้นรถราง รถม้า หรือการกีดกันจากมัคคุเทศก์ท้องถิ่นด้วยตนเอง เป็นต้น

ประการที่สาม การท่องเที่ยวทำให้เกิดปัญหารายได้เป็นฤดูกาลแก่ชุมชน

ความเป็นฤดูกาลของการท่องเที่ยวเป็นสาเหตุให้ผู้ประกอบอาชีพ เกี่ยวกับการท่องเที่ยวในเวียงกุมกามไม่ว่าจะเป็นรถราง รถม้า มัคคุเทศก์ท้องถิ่น และร้านค้าต่างๆ มีรายได้ที่ไม่สม่ำเสมอ ขึ้นอยู่กับฤดูกาลโดยเฉพาะในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวที่น้อย (Low Season) คือ ช่วงเดือนมิถุนายนถึงเดือนกันยายนซึ่งเป็นช่วงหน้าฝนจะมีจำนวนนักท่องเที่ยวเดินทางเข้าไปเวียงกุมกามอย่างบางตา จนบางวันรถรางและรถม้ามีรายได้จากการนำเที่ยวเพียง 1-2 รอบต่อวันเท่านั้นหรือบางวันอาจไม่ได้ออกรถเลยก็มี ร้านค้าหลายร้านก็ปิดไป จึงทำให้ชุมชนต้องรอคอยรายได้จากการท่องเที่ยว (สุพจน์, 2548: สัมภาษณ์) ซึ่งจากที่นักศึกษาได้เข้าไปเก็บข้อมูลตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2548 ซึ่งตรงกับช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวที่น้อย (Low Season) พบว่ามีนักท่องเที่ยวบางตา เจ้าของร้านค้าและมัคคุเทศก์ท้องถิ่นหลายคนได้กล่าวถึงจำนวนนักท่องเที่ยวที่ลดลงจนเกิดความรู้สึกท้อใจ บางรายได้กล่าวถามผู้ศึกษาว่าในอนาคตนักท่องเที่ยวจะมาเที่ยวเพิ่มขึ้นหรือไม่หรือจะยังน้อยไปอย่างนี้ ผู้ศึกษาจึงกล่าวว่า เพราะเป็นช่วงหน้าฝนคนจึงยังไม่ค่อยมาเที่ยวเชิงใหม่ แต่ในช่วงปลายปีนักท่องเที่ยวจะมาเยอะขึ้น เพราะอากาศเริ่มหนาวแล้ว ถ้าผ่านช่วงนี้ไปแล้วคนก็จะมามากขึ้น นอกจากนี้รายได้จากการท่องเที่ยวยังขึ้นอยู่กับสภาพดินฟ้าอากาศ ซึ่งวันไหนเกิดฝนตกก็อาจไม่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมเวียงกุมกามเลย หรือหลายคนที่เคยประกอบอาชีพด้านการท่องเที่ยวในระยะแรกที่เวียงกุมกามเปิดตัวซึ่งเห็นได้ชัดเจนคือ กลุ่มมัคคุเทศก์อาสาท้องถิ่นหลายคนต้องหันไปประกอบอาชีพอื่นแทน เพราะความไม่แน่นอนของรายได้จากการท่องเที่ยวซึ่งไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่าย หรือในบางรายได้ ยังคงยึดอาชีพด้านการท่องเที่ยวเป็นอาชีพหลักก็ต้องดิ้นรนหาอาชีพเสริม เพื่อเสริมรายได้ที่ขาดหายไปในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวที่น้อย ดังเช่น

เจ้าของร้านขายของที่ระลึกในบริเวณศูนย์ข้อมูลเวียงกุมกาม ได้กล่าวว่า ช่วงปีแรกมีรายได้ดีมากเพราะมีคนมาเที่ยวเวียงกุมกามเยอะ แต่พอปีที่สองนักท่องเที่ยวมีจำนวนลดลงมากจึงขายของได้ไม่ดีเท่าที่ควร ตนจึงต้องทำงานเสริมโดยการไปรับจ้างอยู่ที่ร้านอาหารในช่วงเย็น ส่วนตอนเช้าจึงออกมาเปิดร้านของตนเอง (ศรีพรรณ, 2548: สัมภาษณ์)

จารุวรรณ แก้วดวง มัคคุเทศก์อาสาท้องถิ่นของชุมชน ได้กล่าวว่า เดิมตนเองมีอาชีพรับจ้างเย็บผ้าโหล แต่ปัจจุบันได้ยึดชีพมัคคุเทศก์อาสาท้องถิ่นเป็นอาชีพหลัก แต่ถ้าในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวน้อย ตนเองก็จะรับผ้ามาเย็บเพื่อเป็นรายได้พิเศษแทน (จารุวรรณ, 2549: สัมภาษณ์)

นอกจากปัญหาฤดูกาลท่องเที่ยวแล้ว รายได้จากการท่องเที่ยวยังอาจหายไปอันเนื่องมาจากวิกฤตการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น (พลอยศรี โปราณานนท์, 2548: 43) ซึ่งอุตสาหกรรมท่องเที่ยวอ่อนไหวง่าย ดังเช่น ในช่วงที่เวียงกุมกามประสบกับปัญหาวิกฤตการณ์น้ำท่วมช่วงเดือนสิงหาคมและเดือนกันยายน 2549 พบว่ากิจกรรมทางการท่องเที่ยวต้องหยุดชะงักลงทำให้ผู้ที่ประกอบอาชีพด้านการท่องเที่ยวและแม่ค้าพ่อค้าในชุมชนรายได้หายไปอย่างชัดเจน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของบุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542) ที่ให้แนวคิดไว้ว่า การท่องเที่ยวมีความเป็นฤดูกาลและมีความเสี่ยงสูง การท่องเที่ยวจึงทำให้ชุมชนท้องถิ่นไม่สามารถพึ่งพิงรายได้จากการท่องเที่ยวเป็นรายได้หลักได้

สรุป ผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนเวียงกุมกามด้านเศรษฐกิจ ปรากฏให้เห็นทั้งด้านบวกและด้านลบ กล่าวคือ ในด้านบวก สร้างงาน สร้างรายได้ สร้างทางเลือกในการประกอบอาชีพแก่ชุมชนมากขึ้น จากเพียงการเกษตรกรรมและการรับจ้างมาเป็นการให้บริการทางการท่องเที่ยวและการค้าขาย นอกจากนี้การท่องเที่ยวก่อให้เกิดการสร้างงานสร้างอาชีพใหม่ เช่น มัคคุเทศก์ท้องถิ่น เจ้าของรถราง รถม้า คนขับรถราง รับจัดการแสดงและขันโตกชาวบ้าน เกิดธุรกิจร้านค้าขนาดเล็กโดยชาวบ้าน เช่น ร้านจำหน่ายของที่ระลึก ร้านอาหาร ซึ่งทำให้เกิดรายได้สู่ชุมชนตามมา แต่เนื่องมาจากเงินเป็นตัวตั้งหลัก เงินจึงมีอิทธิพลต่อชาวบ้านและสร้างความขัดแย้งด้านผลประโยชน์เมื่อแบ่งปันกันอย่างไม่ลงตัว เกิดการกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรมและมีเพียงชาวบ้านบางกลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง เกิดปัญหารายได้จากการท่องเที่ยวที่เป็นฤดูกาล นอกจากนี้การท่องเที่ยวเวียงกุมกามซึ่งได้งบประมาณในการพัฒนามากมาย ประโยชน์ส่วนใหญ่มที่ได้รับ คือ เป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่และสร้างชื่อเสียงให้แก่จังหวัดเชียงใหม่ ส่วนงบประมาณที่ลงไปจากการพัฒนานั้นไม่ได้ตกไปถึงชุมชนแต่อย่างไรเพราะหน่วยงานของรัฐเป็นผู้รับเหมาและจัดสร้างโครงการต่างๆ ชาวบ้านในชุมชนแทบไม่ได้ผลประโยชน์จากรายได้การบูรณะโบราณสถาน จัดสร้างอาคารและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ แม้งานแสดง แสง สี เสียง ที่รัฐเข้ามาจัด หรืองานเลี้ยงที่บริษัททัวร์เอกชนเข้ามาขอใช้สถานที่โบราณสถานเวียงกุมกามเพราะเกิดการจ้างงานชุมชน อันเนื่องมาจากกิจกรรมเหล่านี้ในระดับต่ำ

5.2 ผลกระทบด้านสังคม

5.2.1 ผลกระทบด้านบวก

ประการแรก ชุมชนเกิดการเรียนรู้ด้านการจัดการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวช่วยให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ในด้านการจัดการการท่องเที่ยว ชุมชนเกิดการรวมกลุ่มทางสังคมของคนในท้องถิ่นซึ่งมีทั้งผู้อาวุโสของชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ใหญ่บ้านกำนัน ชาวบ้านในชุมชนและเยาวชนที่ระดมกำลังและความสามารถในการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ โดยมีเหตุผลทางการท่องเที่ยวเป็นประเด็นสำคัญ ชุมชนได้ช่วยกันระดมความคิดเพื่อสร้างสรรค์กิจกรรมต่างๆ ให้น่าสนใจเพื่อที่จะสร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยวและให้เข้ามาเยี่ยมชมเวียงกุมกามมากขึ้น เช่น งานเย็นทั่วหล้ามหาสงกรานต์เวียงกุมกามและประเพณีสงกรานต์พระราชอุทยานเวียงกุมกามที่จัดขึ้นทุกปี ซึ่งเป็นตัวอย่างให้เห็นอย่างเด่นชัดว่าเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นโดยความร่วมมือร่วมใจจากชุมชนอย่างแท้จริง หรือในกรณีที่การท่องเที่ยว ทำให้มีกลุ่มนักเรียน นักศึกษาจากสถาบันต่างๆ สนใจเข้ามาเยี่ยมชมโบราณสถานเวียงกุมกามเพื่อศึกษาถึงประวัติศาสตร์ ประเพณีและภูมิปัญญาดั้งเดิมของเวียงกุมกาม ทำให้คนในชุมชนร่วมกันสร้างสรรค์รูปแบบต่างๆ เพื่อให้การศึกษาและความรู้แก่เยาวชน เช่น การจัดอุทยานประวัติศาสตร์เวียงกุมกามบริเวณวัดช้างค้ำ การจัดกิจกรรมให้ความรู้และการสาธิตเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยผู้สูงอายุและปราชญ์ชาวบ้าน เช่น การสาธิตการถักข้าวตอก การสาธิตการทำขนมพื้นเมือง การสาธิตการทำตุ๋น การสาธิตการทำเครื่องจักสานไม้ไผ่ เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้จะดำเนินการโดยกลุ่มชาวบ้านในกรณีที่มีนักเรียน นักศึกษา ติดต่อขอมาทัศนศึกษาเวียงกุมกามโดยตรงซึ่งสามารถติดต่อได้ที่วัดช้างค้ำและศูนย์ข้อมูลเวียงกุมกาม หรือในกรณีการจัดการการท่องเที่ยวของกลุ่มมัคคุเทศก์ รถราง และรถม้า แม้ในช่วงแรกที่เกิดปัญหาความขัดแย้งและการจัดการที่ไม่เป็นระบบ ชุมชนได้เรียนรู้สภาพปัญหาที่เกิดขึ้น เนื่องมาจากการพัฒนาการท่องเที่ยวที่รวดเร็วและการขาดความพร้อมของชุมชน ซึ่งปัจจุบัน ชุมชนได้พยายามดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาลงมือให้หมดไป

ประการที่สอง การท่องเที่ยวช่วยสร้างพื้นที่ทางสังคมให้แก่กลุ่มเยาวชนในชุมชน

การท่องเที่ยวช่วยสร้างพื้นที่ทางสังคมให้แก่กลุ่มเยาวชนในชุมชนเวียงกุมกาม พื้นที่ทางสังคมในที่นี้หมายถึง การทำกิจกรรมร่วมกันของเยาวชนและเกิดการจัดตั้งชมรมขึ้นโดยเยาวชนในชุมชน กิจกรรมดังกล่าว คือ ชมรมฝึกสอนดนตรีพื้นเมืองของเยาวชน โดยใช้ชื่อว่า “ฟ้ามฝึกสอนดนตรีพื้นเมือง แห่งปัทม์ เยาวชนบ้านช้างค้ำ” ชมรมดังกล่าวก่อตั้งโดยศราวุธ ชายสิงห์คำ และพิชญการณ์ ทราญแก้ว เยาวชนของชุมชนเวียงกุมกาม ภายในกลุ่มมีเยาวชนที่เป็นสมาชิกร่วม 20 คน โดยใช้วัดช้างค้ำเป็นพื้นที่ในการทำกิจกรรมการเรียนการสอนดนตรีพื้นเมือง เยาวชนที่สนใจไม่ว่าจะอยู่ภายนอกชุมชนหรือในชุมชนสามารถเข้ามาเป็นสมาชิกของชมรมได้โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายใดๆ

โดยมีการฝึกสอนในช่วงวันหยุด วัตถุประสงค์ของชมรม คือ 1. เพื่อใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ 2. เพื่อสืบสานวัฒนธรรมไทยให้คงอยู่และอนุรักษ์ดนตรีพื้นเมือง 3. ให้วัดเป็นจุดศูนย์กลางในการเรียน 4. เพื่อห่างไกลจากยาเสพติด 5. เยาวชนผู้สนใจได้มีโอกาสเรียนดนตรีไทย 6. สามารถออกงานได้ (ศราวุธ, 2549: สัมภาษณ์) และจากที่ผู้ศึกษาได้ไปเก็บข้อมูลทุกครั้งก็จะพบว่าเยาวชนเหล่านี้ มีความเพลิดเพลิน สนุกสนานเพราะได้เล่นกับเพื่อนๆ มีความตั้งใจและมีความสุขกับการ ฝึกซ้อมดนตรีพื้นเมือง ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวช่วยเปิดโอกาสให้เยาวชนในชุมชนเวียงกุมกามได้ร่วมตัวสร้างพื้นที่ทางสังคมเพื่อทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ ใช้เวลาว่างได้อย่างคุ้มค่า และห่างไกลจากยาเสพติดด้วย

“เด็กที่ทำเข้ามาอยู่ชมรม เขาได้เล่นดนตรีแล้วมีความสุข ได้แสดงออกโดยการเล่นดนตรี และก็มีกลุ่มเพื่อน เด็กที่มาอยู่ในชมรมหลายคนเป็นเด็กที่มีปัญหา บางคนพ่อแม่แยกทางกัน บางคนพ่อแม่ไม่ค่อยสนใจบ้าง เด็กพวกนี้มีเวลาว่างก็จะมานั่งซ้อมดนตรีที่วัดกันเกือบทุกอาทิตย์ เป็นการใช้เวลาว่างที่เป็นประโยชน์ดีกว่าพวกเขาไปทำอย่างอื่นๆ ที่ไม่ดี” (อาทิตย์, 2549: สัมภาษณ์)

ภาพที่ 18 เยาวชนจากฟ้ามฝึกสอน ดนตรีพื้นเมือง แห่งปาทย์ เยาวชนบ้านช้างค้ำ

ประการที่สาม การท่องเที่ยวช่วยเพิ่มบทบาทและสร้างเสริมสุขภาวะให้แก่ผู้สูงอายุภายในชุมชน

การท่องเที่ยว ช่วยเพิ่มบทบาทและสร้างเสริมสุขภาวะให้แก่ผู้สูงอายุภายในชุมชนเนื่องมาจากการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการท่องเที่ยว เช่น งานวัฒนธรรมและประเพณี ปีใหม่เมืองที่จัดขึ้นในช่วงเดือนเมษายน พ.ศ. 2547 โดยมีผู้เฒ่าผู้แก่หลายคนในชุมชนได้เป็นผู้สาริตจัดแสดงประเพณีและวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมเพื่อนำออกมาเผยแพร่ให้กับนักท่องเที่ยวได้ ชื่นชม ซึ่งก็ได้รับการตอบรับเป็นอย่างดีโดยมีคนมาเที่ยวชมจำนวนมากถึงวันละ 3-5 พันคนต่อวัน (พระวีระเดช, 2548

: สัมภาษณ์) ผู้เฒ่าผู้แก่ที่เข้ามาจัดกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณีครั้งนั้นต่างก็มีความรู้สึกสุขใจและภูมิใจ นอกจากนี้แล้วในกลุ่มผู้สูงอายุของชุมชนที่ได้เข้ามาพร้อมกับกิจกรรมของการท่องเที่ยว เช่น ขายของที่ระลึก ขายดอกไม้รูปเทียนบูชาพระแล้วนำเงินที่ขายได้ไปบริจาคสร้างศาลาการเปรียญ ให้แก่วัดข้างกำแพงหรือการเป็นคณะศรัทธาวัดเจดีย์เหลี่ยมเชิญชวนนักท่องเที่ยวให้เกิดจิตศรัทธาเพื่อร่วมบริจาคเงินใส่ตู้บริจาคเงินของวัดที่อยู่ภายในวัดเจดีย์เหลี่ยม สิ่งเหล่านี้ล้วนมีผลบวกทางจิตใจต่อผู้สูงอายุที่เข้ามาเข้าร่วมกิจกรรมทั้งสิ้น ดังเช่น อัมพร องค์กรชัย มัคคุเทศก์ท้องถิ่นอาสาและเป็นคณะศรัทธาคนหนึ่งของวัดเจดีย์เหลี่ยมที่มาร่วมกิจกรรมอยู่ที่คุ้มวัดประจำอยู่แทบทุกวันเพื่อเชิญชวนให้นักท่องเที่ยวที่มีจิตศรัทธาเพื่อบริจาคเงินสร้างพระอุโบสถ ได้กล่าวว่า “มาช่วยอยู่ที่วัดเจดีย์เหลี่ยมนี้ดีนะลูก ถือว่าได้ทำบุญช่วยสร้างศาลาวัดด้วย ยายมีเวลาทำงานนเล็กฝึกท่องมาขายด้วย อันละ 10 บาท เมื่อก่อนยายอยู่บ้านเฉย ๆ ไม่ได้ทำอะไร ยายก็เหงา แต่ตั้งแต่มีการท่องเที่ยวนี้ก็ดี มีอะไรให้ยายทำและได้ออกมาช่วยที่วัด หรือบางทีถ้านักท่องเที่ยวนำรถยนต์ส่วนตัวเข้ามาและต้องการมัคคุเทศก์นำเที่ยว ยายก็จะรับบรรยายให้” (อัมพร, 2549: สัมภาษณ์) ผ่องชัย หาญยุทธ ผู้สาธิตการทอผ้าพื้นเมืองและวางจำหน่ายอยู่บริเวณวัดข้างกำแพง ได้กล่าวว่ามาทอผ้าขายที่วัดได้ประมาณ 2 เดือนแล้วโดยย้ายมาจากอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา สาเหตุที่ย้ายมาอยู่ที่บ้านข้างกำแพงเพราะลูกสาวมีครอบครัวอยู่ที่นี้ เมื่อ 3 เดือนก่อนตนได้มาเยี่ยมลูกสาวที่บ้านข้างกำแพงแล้วได้เข้ามาที่วัด ได้พูดคุยกับท่านเจ้าอาวาสวัด ท่านเจ้าอาวาสจึงชวนตนมาสาธิตทอผ้าพื้นเมืองและจำหน่ายอยู่ที่วัด และได้กล่าวว่า “อยู่บ้านที่พะเยาก็ไม่ได้ทำอะไรบางทีก็เหงาเลยมาเยี่ยมลูกสาวที่นี่ พอดีท่านเจ้าอาวาสชวนจึงตัดสินใจย้ายมาอยู่กับลูกสาวที่นี่ อยู่ที่นี่ก็มาทอผ้าที่วัด ยายมาทอทุกวัน ผ้าที่ทอเสร็จแล้วก็มาวางขาย บางชิ้นทางวัดก็นำมาฝากขายด้วย” (ผ่องชัย, 2549: สัมภาษณ์) หรือในกรณีจตุพร ชาวของที่ขายดอกไม้รูปเทียนบริเวณหอพญามังรายภายในวัดข้างกำแพงได้กล่าวว่าขายดอกไม้รูปเทียนช่วยวัดเงินที่ได้จากการขายส่วนหนึ่งก็นำมาถวายวัดถือว่าทำบุญช่วยสร้างศาลาการเปรียญและพัฒนาวัดทำแล้วตนเองรู้สึกสบายใจ มีความสุข อิมบุญ (จตุพร, 2549: สัมภาษณ์) จากการที่ผู้ศึกษาได้เข้าไปชุมชนได้พบว่าผู้สูงอายุมีความสุขกับการทำกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องมาจากการท่องเที่ยวซึ่งจะเห็นได้ว่า การท่องเที่ยวไม่เพียงแต่ช่วยแก้ปัญหาการอยู่อย่างโดดเดี่ยวของผู้สูงอายุที่ขาดแคลนลูกหลานดูแลเพราะต้องไปทำงานในเมืองใหญ่ ซึ่งทำให้เกิดการเจ็บป่วยทางด้านจิตใจ หดหู่ ซึมเศร้า ซึ่งถ้างานเข้าอาจจะเกิดการเจ็บป่วยทางร่างกายตามมา แต่การท่องเที่ยวช่วยสร้างคุณค่าทางจิตใจและสร้างเสริมสุขภาพแก่ผู้สูงอายุในชุมชนด้วย

ภาพที่ 19 ผู้สูงอายุที่มาร่วมกิจกรรมทางการท่องเที่ยวบริเวณวัดช้างค้ำ

5.2.2 ผลกระทบด้านลบ

ประการแรก การท่องเที่ยวทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเสื่อมถอยลง

งานศึกษาของนักวิชาการต่างชาติที่ศึกษาผลกระทบทางสังคมของการท่องเที่ยว ส่วนใหญ่ มองว่า กิจกรรมการท่องเที่ยวมักมีผลทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มบุคคลต่างๆ ในชุมชน เปลี่ยนแปลงไปในเชิงลบมากกว่าเชิงบวก (John Lea อ้างใน มณีวรรณ พิวนิม และคณะ, 2546) และ จากการศึกษามุมชนเวียงกุมกามก็พบว่าความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชนได้ เป็นไปในเชิงลบมากกว่าเชิงบวกด้วยเช่นกัน ซึ่งแตกต่างจากแนวคิดของบุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542) ที่เห็นว่าการท่องเที่ยวก่อให้เกิดการสร้างสามัคคีให้แก่ชุมชน กระตุ้นการมีส่วนร่วม และเกิดความเข้มแข็งแก่ชุมชน ซึ่งกล่าวได้ว่าระดับความสัมพันธ์ที่เสื่อมถอยลงมีสาเหตุที่สำคัญมาจากความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ที่มาจากท่องเที่ยวและความขัดแย้งด้านความคิด ซึ่งผู้ศึกษาขอแบ่งระดับความขัดแย้ง เป็น 3 ระดับด้วยกัน คือ ความขัดแย้งภายในชุมชน ความขัดแย้งระหว่างชุมชนใกล้เคียง และความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับหน่วยงานของรัฐ กล่าวคือ

1. ความขัดแย้งภายในชุมชน

ความขัดแย้งภายในชุมชนเดียวกันเป็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนที่ได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวกับกลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวน้อยหรือไม่ได้รับผลประโยชน์เลย เพราะการกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรม นอกจากนี้ยังมีความขัดแย้งด้านความคิดของผู้นำชุมชนในการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวภายในชุมชนเองอีกด้วย ความขัดแย้งที่เกิดจากการกระจายผลประโยชน์ที่ไม่เป็นธรรมภายในชุมชนมีสาเหตุหลักมาจากการขาดความพร้อม ขาดความรู้ในการจัดการการ

ห้องที่ขี้ที่ถูกต้อง และกลุ่มคนบางกลุ่มยังยึดผลประโยชน์ส่วนตนเป็นหลักจึงเกิดปัญหาการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวอย่างไม่เป็นธรรมและปัญหาความขัดแย้งตามมา กล่าวได้ว่าผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวของชุมชนเวียงกุมกามยังกระจุกตัวอยู่กับคนในพื้นที่จำนวนน้อยและบางกลุ่ม เช่น กลุ่มรถราง รถม้า มัคคุเทศก์อาสาท้องถิ่น และร้านค้า ซึ่งกลุ่มคนที่ไม่ได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวก็ได้แต่มองดูและเกิดความไม่พอใจ เพราะไม่สามารถเข้าไปร่วมในกิจกรรมดังกล่าวได้ ดังเช่น การเข้าร่วมหุ่นรถรางเวียงกุมกามที่มีการจัดสรรขึ้นตั้งแต่ช่วงเปิดเวียงกุมกาม โดยคุณนิยมา พารา สมาชิกประธานสภา อบต. ท่าวังตาล ได้กล่าวว่า ช่วงแรกได้มีการเชิญชวนให้คนในหมู่บ้านเข้ามาร่วมหุ่นรถรางแล้ว แต่ชาวบ้านไม่ค่อยให้ความสนใจเพราะ คิดว่าคงขาดทุนแต่เมื่อเปิดการท่องเที่ยวเวียงกุมกามปรากฏว่า มีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวเป็นจำนวนมากส่งผลให้รถรางมีรายได้มากขึ้นตามไปด้วย ชาวบ้านจึงให้ความสนใจอยากเข้าร่วมหุ่นรถรางแต่ทางอำเภอไม่อนุญาตให้เพิ่มจำนวนรถรางอีกแล้ว ตนซึ่งเป็นเจ้าของหุ่นรถรางคันที่ 2 จึงตัดสินใจปั่นหุ่นรถรางให้แก่สมาชิกในชุมชนได้มากที่สุดเพียง 40 หุ่น โดยมีข้อกำหนดให้มีการ ลงหุ่น 100 หุ่น เป็นจำนวนเงิน 1,000 บาท โดยแต่ละครัวเรือนจะมีหุ่นได้เพียง 100 หุ่นเท่านั้น และจะได้เงินปันผลปีละ 2,000 บาททุกปี รถรางหลายคันมีหุ่นเพียง 5-7 หุ่นเท่านั้นและก็ยังมีคนในชุมชนอีกจำนวนมากที่อยากจะเข้าหุ่นแต่ไม่สามารถทำได้เพราะเจ้าของรถรางที่เหลือไม่ต้องการ ปั่นหุ่นออกไป (นิยมา, 2549: สัมภาษณ์) สมาชิกชมรมรถรางท่านหนึ่งได้กล่าวกับผู้ศึกษาว่า ตนเองมีหุ่นอยู่ 1,000 บาท และได้ปันผลประมาณ 2,000 บาทต่อปี ตนเองคิดว่าการกระจายผลประโยชน์ของรถรางยังไม่ทั่วถึงเพราะรถรางหลายคันถือหุ่นกันภายในกลุ่มของตนเองไม่ยอมกระจายผลประโยชน์ให้คนอื่น ๆ ในชุมชน หรือการแอบเพิ่มจำนวนรถม้าโดยบุคคลบางกลุ่มที่หวังผลประโยชน์ต่างๆ ที่ทางอำเภอได้มีข้อห้ามไว้แล้วนี้ (พล, 2549: สัมภาษณ์) สิ่งเหล่านี้เป็นความไม่ ยุติธรรมเป็นการเปลี่ยนสภาพจากธุรกิจท่องเที่ยวของชุมชนไปเป็นธุรกิจส่วนบุคคล (เอกสารสรุปการประชุมแนวทางแก้ไข พ.ร.บ. การท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องเพื่อการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, 2544) ซึ่งเป็นสาเหตุเกิดช่องว่างความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชนที่นับวันก็จะมามากยิ่งขึ้น ถ้าหากยังไม่มีการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ นอกจากนั้น ยังเกิดกรณีความขัดแย้งของมัคคุเทศก์ท้องถิ่นของหมู่บ้านเจดีย์เหลี่ยม เพราะแย่งคิวและแย่งนักท่องเที่ยวจนเกิดการร้องเรียนไปที่อำเภอสารภี กรณีความ ขัดแย้งระหว่างศรัทธาวัดช้างค้ำอันเนื่องมาจากผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวเพราะวัดเป็นแหล่ง ค้าขายและจุดให้บริการรถรางรถม้า นำเที่ยว จึงเป็นที่เผชิญหน้าระหว่างกลุ่มคนที่ได้ผลประโยชน์และกลุ่มคนที่ไม่ได้ผลประโยชน์จนเกิดความแตกแยก คนเข้าวัดจะจึงถูกมองว่ามีผลประโยชน์ ดังนั้นเมื่อวัดขอความร่วมมือบางอย่างจากชาวบ้านก็ยากยิ่งขึ้นจนบางคนถึงกับไม่เข้าวัดเลย (พระวิริเดช, 2548: สัมภาษณ์) และกรณีความขัดแย้งจากการบุกรุกพื้นที่บริเวณหน้าวัดเจดีย์เหลี่ยม เนื่องจากเป็นพื้นที่ว่างเปล่าซึ่งเจ้าของที่อยู่

ต่างจังหวัดจึงไม่ได้มาดูแล จึงเกิดการฉวยโอกาสจากคนในชุมชนบางกลุ่มที่หวังผลประโยชน์ยึดครองพื้นที่จัดเป็นลานจอดรถและเก็บค่าจอด เมื่อเจ้าของที่มาพบจึงเกิดกรณีพิพาท

ภาพที่ 20 พื้นที่บริเวณหน้าวัดเจดีย์เหลี่ยมที่เคยถูกบุกรุก

2. ความขัดแย้งระหว่างชุมชนใกล้เคียง

ความขัดแย้งระหว่างชุมชนใกล้เคียงกัน เกิดจากการแย่งชิงผลประโยชน์ทางการท่องเที่ยวระหว่างหมู่บ้านช้างค้ำและหมู่บ้านเจดีย์เหลี่ยม ซึ่งได้แก่ การจัดคิวรถระหว่างรถรางของหมู่บ้านช้างค้ำและรถรางของหมู่บ้านเจดีย์เหลี่ยมซึ่งในปัจจุบันก็ยังคงเป็นปัญหาอยู่ ทั้งสองหมู่บ้านจึงมีความสัมพันธ์เชิงปรปักษ์มากกว่าการร่วมมือกัน และปัจจุบันรถรางของทั้งสองชุมชนกำลังกลายเป็นคู่แข่งกัน เริ่มเกิดปัญหาการแย่งชิงนักท่องเที่ยว ถัดกันกิจการของกันและกัน มีวิธีดึงตัวนักท่องเที่ยว โดยการให้ค่านายหน้าแก่บุคคลที่พานักท่องเที่ยวมาใช้บริการรถรางของตน มีการให้บริการเสริมต่างๆ เช่น ฝ่าเย็นเพื่อเป็นการดึงดูดใจนักท่องเที่ยว การแจกนามบัตรและติดต่อกับนักท่องเที่ยวโดยตรง โดยไม่ผ่านการจัดคิวของศูนย์ข้อมูลเวียงกุมกามตามที่ได้ตกลงกันไว้การท่องเที่ยวจึงมีลักษณะมือใครยาวสาวได้สาวเอา เกิดปัญญามัคคุเทศก์ท้องถิ่นเรียกร้องเงินจากนักท่องเที่ยวเพิ่มเติมนอกเหนือจากค่านำเที่ยวที่ทางอำเภอได้กำหนดอัตราไว้ให้แล้ว สร้างปัญหาความวุ่นวายในการจัดการท่องเที่ยวเป็นอย่างมากและยังเป็นเหตุให้เกิดความไม่ลงรอย ระหว่างมัคคุเทศก์ท้องถิ่นทั้งสองหมู่บ้านอีกด้วย

3. ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐ

ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐ มีสาเหตุมาจากหน่วยงานรัฐได้เข้ามาพัฒนาการการท่องเที่ยว โดยชุมชนในพื้นที่ไม่มีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเท่าที่ควร ชุมชนไม่รู้ว่าทางภาครัฐมีโครงการสร้างหรือจะทำอะไรในชุมชน ไม่รู้ว่าภาครัฐจะบริหารจัดการการท่องเที่ยวไปทางใดเพราะนโยบายหรือการจัดการต่างๆ ล้วนมาจากส่วนบน (นิยาม, 2549: สัมภาษณ์) ชุมชนจึงไม่ได้เตรียมตัวต้อนรับ ขาดการประสานงานและข้อมูลที่ถูกต้องระหว่างรัฐกับชุมชนจึงเกิดความไม่เข้าใจกัน การพัฒนาโดยไม่ไต่ถามถึงความต้องการของคนในชุมชน เช่น การจัดการอบรมต่างๆ ที่ป้อนให้แก่ชุมชนแล้วหมดไป ไม่มีการถามถึงความต้องการและไม่มีการสานต่อ การเข้ามาปลูกต้นไม้เพื่อปรับภูมิทัศน์ของชุมชนแต่ก็ไม่เข้ามาดูแลต่อจึงตกเป็นภาระของชุมชน การเข้ามาปลูกสร้างศาลาพักผ่อนให้แก่ชุมชนและนักท่องเที่ยวจำนวนหลาย 10 หลังโดยไม่ไต่ถามถึงความต้องการและความจำเป็นของชุมชน จนเกิดปัญหาไม่มีพื้นที่ให้ปลูกสร้าง เพราะจำนวนศาลามากเกินความต้องการของชุมชนแต่ก็ต้องหาที่ลงให้ได้เพราะรัฐได้อนุมัติสิ่งปลูกสร้างมาแล้ว และได้เกิดปัญหากรณีพิพาทกระหว่างรัฐกับเจ้าของที่ตามมาเพราะความเข้าใจผิดรัฐจึงไปปลูกสร้างศาลาในพื้นที่ที่มีเจ้าของแล้วแต่อาศัยอยู่ต่างจังหวัด ปัญญาการจัดงานแสดงที่ภาครัฐได้จัดงบประมาณจ้างให้บริษัทเป็นผู้จัดทำแล้วชุมชนเป็นเพียงผู้ดู หรือความขัดแย้งด้านความคิดระหว่างชุมชนกับรัฐ กล่าวคือ ปัญหาการพัฒนาที่ชุมชนเห็นว่ากรมศิลปากรเป็นผู้ถืองบประมาณไปและนำไปขุดแต่งเป็นจำนวนมากซึ่งควรใช้ควบคู่กับการพัฒนาปรับปรุง และความต้องการของชาวบ้าน ไม่ใช่เอาวิชาการ ไม่พัฒนาตามที่ชาวบ้านต้องการบางส่วน ชุมชนมองรัฐว่าเข้ามาเพื่อผลประโยชน์โดยกล่าวว่า “นายมาเงินมาคนมาไม่มีนายไม่มีเงินคนไม่มา” (พระวีระเดช สนฺติกโร, 2547: 121) หรือปัญหาความขัดแย้งในเรื่องการเวนคืนที่ดิน ซึ่งสร้างความหวาดระแวงให้แก่ชุมชนตลอดมา เพราะไม่รู้ว่าจะมีการเวนคืนที่ดินหรือไม่ ชุมชนไม่ต้องการถูกเวนคืนที่ดิน ดังนั้นเมื่อพบโบราณสถานในพื้นที่ของตนจึงทำลาย และปัญหาการเวนคืนที่ดินเพิ่งจะคลี่คลายลงเมื่อได้รับการชี้แจงจากกรมศิลปากร ในการประชุมเพื่อชี้แจงข้อสงสัยระหว่างหน่วยงานรัฐและชุมชนเวียงกุมกาม เมื่อวันที่ 19 มกราคม 2549 โดยมีอนุกรรมการการเมืองการปกครองและความมั่นคงในวุฒิสภาเป็นประธานในการประชุม จากการศึกษาพบว่าการพัฒนาการท่องเที่ยวเวียงกุมกามเป็นแบบรวมศูนย์เบ็ดเสร็จซึ่งการจัดการและวางแผนทุกอย่างรัฐเป็นผู้กำหนดทั้งหมดหน่วยงานในท้องถิ่นรวมถึงชาวบ้านแทบจะไม่มี ส่วนรับรู้ในการพัฒนาและแทบจะไม่มีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ ต้องยอมรับในสิ่งที่รัฐได้กำหนดมาแล้ว ถือเป็น การจัดการแนวตั้ง (Top-Down) (พลอยศรี โปราณานนท์, 2544: 9) สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนนำไปสู่ความรู้สึกไม่พอใจให้แก่ชุมชน นำมาซึ่งปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับรัฐตามมา

แม้การท่องเที่ยวจะไม่ใช้เหตุผลหลัก ที่ทำให้เกิดปัญหาความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชนซึ่งปัญหาเหล่านี้ผู้ศึกษาเห็นว่าเกิดจากความเห็นแก่ตัวของคน ความขาดจิตสำนึก ขาดความพร้อมความเข้าใจในการจัดการท่องเที่ยวที่ดี และความไม่เข้มแข็งพอของชุมชน หรือปัจจัยอื่นๆ เช่น การเปลี่ยนแปลงทางสภาพสังคมของชุมชนเดิมที่มีความเจริญเข้ามามากยิ่งขึ้น ก็เป็นประเด็นสำคัญแต่ก็ยังคงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะกล่าวถึงประเด็นทางการท่องเที่ยว แม้การท่องเที่ยวจะไม่ได้เป็นสาเหตุสำคัญโดยตรง แต่ในความเป็นจริงแล้วเนื่องมาจากธรรมชาติของการท่องเที่ยวที่นั่นเองที่ได้เปิดโอกาสให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ให้เป็นไปในทางลบจนเกิดความขัดแย้งและถึงขั้นแตกแยกในที่สุด

ภาพที่ 21 ศาลาพักร้อนที่รัฐเข้ามาปลูกสร้างในพื้นที่ที่มีเจ้าของที่ดินเพราะความเข้าใจผิด

ประการที่สอง เกิดปัญหาการเวนคืนที่ดิน

ปัญหาการเวนคืนที่ดินเวียงกุมกาม เป็นปัญหาหนึ่งที่สร้างความวิตกกังวลให้แก่ชุมชนเวียงกุมกามเป็นอย่างมาก ปัญหานี้ได้เริ่มก่อตัวขึ้นตั้งแต่มีการเริ่มขุดค้นพบและเข้ามาบูรณะฟื้นฟูโบราณสถานเวียงกุมกามของกรมศิลปากรในช่วงปี พ.ศ. 2527 แต่ปัญหานี้ก็ยังไม่ทวีความรุนแรงเนื่องจากเวียงกุมกามในระแวกเวลานั้นยังไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร จนเมื่อปี พ.ศ. 2545 รัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับนโยบายด้านการท่องเที่ยวโดยมีการนำวัฒนธรรมและทรัพยากรท้องถิ่นที่มีอยู่มาพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้และเป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อเกิดเป็นรายได้แก่ชุมชน เมืองโบราณเวียงกุมกามจึงถูกหยิบยกขึ้นมาพัฒนาให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของจังหวัดเชียงใหม่ ภายใต้การดูแลหลักของกรมศิลปากร และการมีส่วนร่วมของหน่วยงานภาครัฐอื่นๆ อีกหลายหน่วยงาน การเข้ามาสำรวจ บูรณะและฟื้นฟูโบราณสถานเพื่อจุดประสงค์ด้านการท่องเที่ยว

ในช่วงปี พ.ศ. 2545-2547 เป็นไปอย่างขนานใหญ่ ชาวบ้านในชุมชนเริ่มหวาดวิตกว่า ที่ดินของตนเองจะอยู่ทับโบราณสถานที่สำคัญหรือไม่เพราะไม่ต้องการถูกเวนคืนที่ดินถึงขั้นเมื่อ ขุดพบโบราณสถานในที่ดินของตนเองก็จะทำลายลง (พวงเพชร ธนสิน, 2547: 171) เพราะกลัว เจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรจะรู้และถูกเวนคืน ส่งผลให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านในพื้นที่กับเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่ดีเท่าที่ควร ชุมชนไม่ค่อยให้ความร่วมมือร่วมทั้งในระยเวลานั้นหน่วยงานของรัฐไม่มีการประชาสัมพันธ์ชี้แจงที่แน่นอนให้แก่คนในชุมชนได้ทราบว่าจะพัฒนาเวียงกุมกามไปในทางใด การพัฒนาขุมกรุหรือสร้างคำถามและความวิตกกังวลให้แก่ชุมชนเรื่อยมา บุคคล หลากหลายกลุ่มได้วิพากษ์วิจารณ์การพัฒนาเวียงกุมกามไปในหลายทิศทาง บ้างก็ว่ารัฐจะพัฒนาให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์เหมือนอยุธยาและสุโขทัยซึ่งในการพัฒนาเป็นอุทยานประวัติศาสตร์นั้น รัฐจะต้องย้ายคนออกจากพื้นที่โบราณสถานทั้งหมด และรัฐจะเป็นผู้ดูแลบริหารจัดการเอง เมื่อชุมชนได้ทราบจึงออกมาต่อต้านและเสนอจุดยืนว่าชุมชนจะขออยู่ร่วมกับโบราณสถานเพราะเป็นบ้านเกิดซึ่งชุมชนมีวิถีชีวิตอยู่ร่วมกับโบราณสถานมาช้านาน มีความรักในถิ่นฐานและไม่ต้องการย้ายออกไปอยู่ที่อื่น ในที่สุดรัฐจึงเสนอจุดยืนในการพัฒนาเวียงกุมกามให้เป็นเมืองประวัติศาสตร์โดยให้ชุมชนได้อยู่คู่กับโบราณสถานอย่างเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกันอย่างยั่งยืน ถึงอย่างไรก็ตามปัญหาการเวนคืนที่ดินก็ยังไม่ได้รับคำตอบที่แน่ชัดจากภาครัฐ และยิ่งเพิ่มหวาดวิตกแก่ชุมชนมากยิ่งขึ้น เนื่องจากในช่วงปลายปี 2548 ได้มีเจ้าหน้าที่จากกรมธนารักษ์เข้ามาสำรวจโบราณสถานและปึกหมุดในพื้นที่ของชาวบ้านหลายหลังโดยขาดการชี้แจง จนเมื่อวันที่ 19 มกราคม 2549 วัดช้างค้ำได้จัดให้มีการจัดประชุมเพื่อชี้แจงข้อสงสัยระหว่างหน่วยงานรัฐ ซึ่งได้แก่ กรมศิลปากร กรมโยธาธิการและผังเมือง การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสำนักงานเขตภาคเหนือ อำนวยการ กับชุมชนเวียงกุมกามโดยมีอนุกรรมการการเมือง การปกครองและความมั่นคงในวุฒิสภาเป็นประธานและหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยกรมศิลปากรได้ชี้แจงว่ารัฐจะไม่มีนโยบายการเวนคืนที่ดินยกเว้นในพื้นที่นั้นพบว่ามึมรดกทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ รัฐจึงจำเป็นต้องเข้าไปขุดค้นเพื่ออนุรักษ์ให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมไว้ หรือกรณีการเข้ามาปักหมุดของกรมธนารักษ์เพื่อสำรวจหน้าแนวกำแพงเมืองโบราณเดิมเมื่อช่วงปลายปี 2548 ไม่ได้เกี่ยวข้องกับเวนคืนที่ดินเพราะเป็นการสำรวจเพื่อหาขอบเขตเมืองโบราณเท่านั้น แต่อาจจะมีผลกระทบต่อสิทธิการใช้ที่ดินในพื้นที่ในบริเวณนั้น เช่น ควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน ควบคุมการสร้างอาคาร เป็นต้น ซึ่งเมื่อชุมชนได้รับการชี้แจงแล้วจึงเกิดความรู้สึกโล่งใจและปัญหาคลี่คลายลง ดังนั้นปัญหาดังกล่าวจึงเกิดจากความเข้าใจผิดในเรื่องการเวนคืนที่ดิน เนื่องจากไม่มีการประชาสัมพันธ์หรือชี้แจงข้อเท็จจริงให้ชุมชนได้รับทราบก่อนหน้านี้ หรือในกรณีที่ชาวบ้านบางส่วนที่ถูกเวนคืน ที่ดินไปแล้วแต่ได้รับเงินตอบแทนเป็นจำนวนน้อยเพราะคิดตามราคาประเมินที่ดิน เงินที่ได้มาจึงไม่คุ้มค่างับที่ดินที่เสียไป เกิดการเสียโอกาสทาง

สังคม เพราะถ้าไม่ถูกเวนคืนก็สามารถนำที่ดินนั้นมาใช้เพื่อหารายได้ทางการท่องเที่ยวได้ และจำนวนเงินที่ได้มาจากการเวนคืนนี้ไม่พอที่จะนำไปซื้อที่ดินใหม่ที่มีขนาดเท่ากันและมีทำเลอยู่ใกล้ความเจริญในลักษณะเดียวกันนี้ได้

ประการที่สาม เกิดปัญหาความหวาดระแวงในความปลอดภัยของคนในชุมชนกับคนต่างถิ่นที่เข้ามาในชุมชน

การท่องเที่ยวทำให้เวียงกุมกามกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง และเป็นที่ยึดเกาะบุคคลภายนอกในฐานะที่ชุมชนมีพื้นที่โบราณสถานที่เก่าแก่ และกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ขึ้นชื่อระดับจังหวัดนี้เองชุมชนเวียงกุมกาม จึงกลายเป็นชุมชนเปิดที่มีการกิจสำคัญเพิ่มขึ้นในฐานะเป็นแหล่งท่องเที่ยว คือ การเป็นเจ้าบ้านที่ดีและมีหน้าที่ต้อนรับนักท่องเที่ยวและคนแปลกหน้าที่ เวะเวียนเข้ามาในชุมชนอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน เพื่อสร้างความประทับใจตามนโยบายของภาครัฐ การท่องเที่ยว เป็นผลให้คนต่างถิ่นและผู้แปลกหน้าแปลกตาเวะเวียนเข้ามาในชุมชน เพื่อจุดประสงค์การท่องเที่ยวและเพื่ออื่นๆ อย่างมากมายไม่ขาดสายซึ่งบุคคลบางกลุ่มอาจมี นัยความหมายที่ซ่อนเร้นปะปน มากับการท่องเที่ยวหรือไม่ซึ่งไม่มีใครอาจรู้ได้ สิ่งเหล่านี้ล้วนสร้างความตระหนกในการดูแลสอดส่องบ้านเรือนของคนในชุมชนเอง ซึ่งในความรู้สึกเล็กๆ บางครั้งได้สร้างความหวาดระแวงในเรื่องความปลอดภัยในทรัพย์สินของคน รื้อรอบบ้านแบบดั้งเดิมที่สร้างอย่างไม่มิดชิดอันเนื่องมาจากสภาพวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชาวบ้าน และความเชื่อของบุคคลผสมกับความรู้สึกที่ตนเองเคยใช้อยู่มาเนิ่นนาน ดังเช่นชาวบ้านคนหนึ่งซึ่งเป็นคนเก่าแก่ของชุมชน อยู่อาศัยในบ้านไม้แบบดั้งเดิมบริเวณหน้าโบราณสถานวัดอิ้งไถ่ได้กล่าวว่า ตนเองก็รู้สึกกลัวและระแวงบ้างเพราะมีคนงานแปลกหน้าแปลกตาเข้ามาก่อสร้างและบูรณะโบราณสถานมากหน้าหลายตา คนงานเหล่านี้จะสร้างบ้านพักเป็นสังกะสีเพื่ออยู่อาศัยชั่วคราว นอกจากนี้ยังมีคนต่างถิ่นเข้ามาในชุมชนมากมายมีทั้งนักท่องเที่ยวและคนเก็บขยะตนเองจึงรู้สึกกังวลเพราะบ้านของตนเป็นบ้าน เก่าแก่แต่ไหนแต่ไรก็ทำรั้วไม้กั้นแบบง่ายๆ ไม่ได้ทำรั้วไว้อย่างมิดชิดนัก พอครั้งจะทำรั้วให้มีมิดชิดก็รู้สึกแปลกๆ เพราะตนเคยอยู่แบบนี้มานานและกลัวว่าเมื่อทำรั้วกันแล้ว ฝิပ္ยู่จะเข้าบ้านไม่สะดวก นอกจากนี้ยังเกิดปัญหาอื่นๆ เช่น ช่วงหลังได้มีรถเก็บขยะขามาจากนอกชุมชน เนื่องจากบ้านตนเองไม่ได้ทำรั้วแน่นอนหน้าจึงถูกลักเตาแก๊สที่ตนตั้งไว้ข้างๆ บ้านหายไป ตนจึงรู้สึกหวาดระแวงเพราะเมื่อก่อนไม่เคยเป็นแบบนี้ (ดวงใจ, 2548: สัมภาษณ์) หรือในอีกกรณีหนึ่งซึ่งเป็นชาวบ้านที่อยู่อาศัยบริเวณหน้าโบราณสถานวัดธาตุน้อยได้กล่าวว่า บางคืนก็มีรถเข้ามาจอดหน้าพระธาตุ มีคนมาประมาณ 2-3 คน ก็ไม่รู้ว่ามาทำอะไร เราก็กลัวว่าจะเป็นพวกมิจฉาชีพ ตนจึงเฝ้าออกนอกมาถ่าย คนพวกนั้นจึงรีบขับรถหนีออกไป (ชาติ, 2549: สัมภาษณ์) จากการศึกษาพบว่าความหวาดระแวงของคนในชุมชนเริ่มเข้ามาตั้งแต่ครั้งการบูรณะโบราณสถานที่ยุทธศาสตร์การบูรณะอย่างมหาศาล และการก่อสร้างสิ่ง

อำนวยความสะดวกต่างๆ เพื่อพัฒนาและรองรับการเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อชุมชนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่รู้จักคนนอกจึงเข้ามาในชุมชนเป็นจำนวนมาก เป็นสาเหตุของความหวาดระแวงในความปลอดภัย ซึ่งกระทบต่อความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของคนในชุมชนตามมา

ภาพที่ 22 การจัดประชุมเพื่อชี้แจงข้อสงสัยระหว่างหน่วยงานรัฐกับชุมชน
เมื่อวันที่ 19 มกราคม 2549

สรุป ผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนเวียงกุมกามด้านสังคม คือ ชุมชนเกิดการเรียนรู้ด้านการจัดการท่องเที่ยว ช่วยสร้างพื้นที่ทางสังคมให้แก่กลุ่มเยาวชนของชุมชน ได้แก่ ชมรมฝึกสอนดนตรีพื้นเมือง แพทย์ เยาวชนบ้านช้างค้ำ เยาวชนใช้ชมรมเป็นตัวแทนสร้างพื้นที่ทางสังคมทำให้สังคมหันมาให้ความสำคัญ เยาวชนได้ทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ ใช้เวลาว่างอย่างคุ้มค่าและห่างไกลยาเสพติด และการท่องเที่ยวช่วยเพิ่มบทบาทและสร้างเสริมสุขภาวะให้แก่ผู้สูงอายุภายในชุมชนเนื่องมาจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว ในด้านลบ ความขัดแย้ง จากกรณีผลประโยชน์ของการท่องเที่ยวที่ไม่ลงตัวกำลังกลายเป็นสาเหตุของปัญหาที่สำคัญ เกิดปัญหาความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเสื่อมถอยลง ซึ่งถ้ายังไม่ได้รับการแก้ไขก็จะกลายเป็นปัญหาในระยะยาว การท่องเที่ยวและชุมชนก็จะไม่บังเกิดความยั่งยืน นอกจากนี้ชาวบ้านยังวิตกกังวลกับปัญหาการถูกเวนคืนที่ดิน หรือในกรณีชาวบ้านที่ถูกเวนคืนที่ดินไปแล้วแต่ได้รับค่าชดเชยน้อย เงินที่ได้มาไม่คุ้มค่ากับที่ดินที่เสียไป นอกจากนี้คนในชุมชนยังเกิดความหวาดระแวงในความปลอดภัยเนื่องจากมีบุคคลภายนอกเข้ามาในชุมชนเป็นจำนวนมาก

5.3 ผลกระทบด้านวัฒนธรรม

5.3.1 ผลกระทบด้านบวก

ประการแรก การท่องเที่ยวช่วยฟื้นฟูอนุรักษ์ทรัพยากรและวัฒนธรรมของท้องถิ่น

เนื่องจาก เวียงกุมกามถูกพัฒนาให้กลายเป็นเมืองท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ต้องอาศัยวัฒนธรรม และประเพณีท้องถิ่นดั้งเดิม มาเป็นสิ่งที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยว นับตั้งแต่การเปิดตัวเวียงกุมกามภาครัฐได้นำร่องโดยการจัดงานแสง สี เสียง เมืองแก้ววิบูลเกล้า เวียงกุมกาม และต่อมามีการจัดงานอย่างต่อเนื่องอีก 10 อาทิตย์ โดยใช้ชื่อว่า ทศศรัทธาเบิกฟ้า เวียงกุมกาม งานพิธีเหล่านี้ล้วนแสดงถึงวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนเวียงกุมกามทั้งสิ้น และเมื่อภาครัฐได้เข้ามาหนุนนำจึงเกิดการกระตุ้นให้ชุมชนท้องถิ่นทั้งชาวบ้าน วัด และองค์กร ปกครอง ส่วนท้องถิ่นขานรับนโยบายและสานต่อโดยการจัดงานต่างๆ เพื่อเผยแพร่ถึง ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวเวียงกุมกามอย่างต่อเนื่องมากยิ่งขึ้น ทั้งในช่วงวันเสาร์-อาทิตย์ รวมถึงการจัดงานประเพณีตามเทศกาลสำคัญๆ อย่างยิ่งใหญ่เกิดขึ้นทุกปี อันเนื่องมาจากเวียงกุมกามกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ผู้คนรู้จัก ดังเช่น การจัดงานประเพณีปีใหม่เมืองงานเย็นทั่วหล้า มหาสงกรานต์เวียงกุมกาม ประเพณีสงกรานต์สำคัญของเวียงกุมกาม ฯลฯ

ข้อความตอนหนึ่งซึ่งอยู่ในงานวิจัยเรื่องการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของชุมชน ศรัทธาวัดช้างค้ำเวียงกุมกาม ได้กล่าวไว้ว่า

“วัดเป็นแหล่งรวมของศรัทธา ชาวบ้านร่วมมือร่วมใจกัน ความร่วมมือของวัดในการจัดกิจกรรมหลังจากเวียงกุมกามได้เปิดตัวเป็นแหล่งท่องเที่ยว ทางวัดพร้อมด้วยคณะกรรมการชาวบ้าน ได้ร่วมกันจัดกิจกรรม ขายของที่ระลึก จัดกาดมั่ว จัดการแสดงและงานขันโตกมาตลอดทำให้ชาวบ้านได้รายได้จากการทำกิจกรรม ทางวัดได้จัดให้ความรู้แก่เยาวชนที่มาศึกษาโบราณสถานและวัฒนธรรม เช่น การตัดช่อดูง จักสาน ห่อขนม ข้าวถัก และศึกษาประเพณีต่างๆ ของท้องถิ่น...

งานที่ผ่านมา ชุมชนมีความรู้สึกภูมิใจที่ได้เอาวัฒนธรรมแบบเดิมๆ ออกมาให้แก่นักท่องเที่ยว ได้ดูกัน” (พระวีระเดช สนติกโร, 2547: 119)

การท่องเที่ยวเป็นเหตุผลหนึ่ง ที่ทำให้ประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนยังคงอยู่ โดยเฉพาะชุมชนเวียงกุมกามสอดคล้องกับแนวคิดของมนัส สุวรรณ (2539) ที่เห็นว่าการท่องเที่ยวมีผลดีต่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นหรือประเทศเอาไว้ เพื่อเป็นเอกลักษณ์ของสถานที่ท่องเที่ยว นั้นๆ เพราะนับตั้งแต่มีการท่องเที่ยวเข้ามา ชุมชนเวียงกุมกามได้ระดมและร่วมตัวกันเพื่อจัดงานด้านประเพณีและวัฒนธรรมอย่างจริงจัง โดยเฉพาะผู้เฒ่าผู้แก่ นักปราชญ์และผู้รู้ของชุมชนซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้กำลังจะหมดไป ได้รวมตัวกันออกมาสาธิตและเผยแพร่วัฒนธรรมเพื่อ ผู้มาเยือน การรณรงค์การแต่งกายพื้นเมืองภายในชุมชนเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว การจัดกิจกรรมอุทยานการศึกษา

แก่เยาวชนโดยมีการบรรยายถึงประวัติศาสตร์เวียงกุมกามและสอดแทรกการปลูกจิตสำนึกร่วมทางวัฒนธรรมทำให้เยาวชนเหล่านี้เกิดความรู้สึกหวงแหนและกราบไหว้พระพุทธรูป พระเจดีย์อย่างซาบซึ้ง (พระวีระเดช, 2548: สัมภาษณ์) จะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวไม่เพียงแต่เป็นตัวเหนี่ยวนำที่ทำให้เกิดการฟื้นฟูและอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นเท่านั้น แต่การท่องเที่ยวยังมีนัยสำคัญไปถึงการสร้างทัศนคติและเห็นคุณค่า สร้างความภูมิใจภูมิใจในอัตลักษณ์ของตน และเกิดการเอาใจใส่และดูแลอนุรักษ์โบราณสถานมากยิ่งขึ้นด้วย เนื่องจากโบราณสถานเหล่านี้มีความสำคัญในด้านการท่องเที่ยว สอดคล้องกับแนวคิดของมณีวรรณ สิวินิม และคณะ (2546) ที่กล่าวว่า การท่องเที่ยวนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญและมีผลต่อเนื่องในการรักษาวัฒนธรรมบางอย่างที่อาจจะสูญหายไปแล้วหากไม่มีการท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชน เช่นเดียวกับบุญเลิศ ตั้งจิตวัฒนา (2542: 206) ชูสิทธิ์ ชูชาติ (2543: 175) และ พลอยศรี โปราณานนท์ (2548: 106) ที่มีความเห็นว่าการท่องเที่ยวจะเป็นตัวเร่งในการชักจูงชุมชนให้ส่งเสริมและฟื้นฟูวัฒนธรรมของตนที่เสื่อมลงไปให้กลับคืนมา บางครั้งอาจเกิดพัฒนาวัฒนธรรมประเพณีที่มีอยู่ในปัจจุบันให้ยิ่งใหญ่ น่าสนใจมากกว่าเดิม แต่ก็ยังคงสภาพความเชื่อเดิมและดำรงภูมิปัญญาเดิมไว้ เพื่อเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนที่จะดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชม ในขณะที่ช่วยกันการท่องเที่ยวก็ช่วยสร้างร่วมมือร่วมใจกันอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของชุมชนอีกด้วย

ประการที่สอง การท่องเที่ยวทำให้เกิดศูนย์วัฒนธรรม (Cultural Centre) ภายในชุมชน

เหตุผลทางการท่องเที่ยวที่เข้ามาสู่ชุมชนนำมาซึ่งการสร้างศูนย์วัฒนธรรม (Cultural Centre) เพื่อสร้างความดึงดูดใจและเป็นแหล่งกลางการให้การศึกษาแก่สังคม (Social Education) ศูนย์วัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนเวียงกุมกามถูกจัดขึ้นภายในบริเวณวัดช้างค้ำโดยเกิดจากความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านวัดช้างค้ำ และอำเภอสารภี ซึ่งภายในวัดช้างค้ำประกอบไปด้วยพิพิธภัณฑสถาน โบราณ โดยจำลองแบบบ้านโบราณในอดีตเป็นสถานที่เก็บพระพิมพ์ เครื่องปั้นดินเผาที่ขุดพบในเวียงกุมกาม นอกจากนี้ยังเป็นสถานที่เก็บและแสดงอุปกรณ์ข้าวของเครื่องใช้ ท้องถิ่นโบราณ เครื่องใช้ด้านเกษตรกรรม ด้านครัวเรือนของคนล้านนาในอดีตซึ่งเป็นการจำลองวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนพื้นเมืองโบราณในชุมชนเวียงกุมกาม นอกจากนี้พิพิธภัณฑสถาน โบราณแล้ว ทางวัดยังจัดสร้างศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งภายใน จัดศูนย์ประกอบไปด้วยนิทรรศการที่บอกเล่าถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเวียงกุมกามและเมืองเชียงใหม่ รวมทั้งบอกเล่าถึงเรื่องราวต่างๆ ของชุมชนทั้งด้านขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นจนถึงผลิตภัณฑ์ของชุมชนภายในวัดยังมีลานอุทยานการศึกษาเพื่อให้ความรู้แก่เยาวชนที่มาทัศนศึกษา ชมรมดนตรีพื้นบ้านของเยาวชนในชุมชน รวมทั้งการสาธิตทอผ้าพื้นเมืองและข้าวตอกที่มีการสาธิตทุกวัน เรียกได้ว่าวัด

ช้างค้ำเป็นศูนย์กลางทางด้านวัฒนธรรมของชุมชนเวียงกุมกาม ที่รวบรวมวัฒนธรรม และนำเสนอภาพลักษณ์ของชุมชนให้แก่นักท่องเที่ยวได้เข้ามาสัมผัสได้อย่างแท้จริง ถือเป็นการต่อยอดบรรยากาศทางอารมณ์และความรู้สึกของความเก่าแก่ในชุมชนเวียงกุมกามได้มากยิ่งขึ้น นอกจากการท่องเที่ยวจะทำให้เกิดศูนย์วัฒนธรรมเวียงกุมกามที่วัดช้างค้ำแล้ว การท่องเที่ยวยังเปิดโอกาสให้ภาครัฐโดยสำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่ได้รับงบประมาณเพื่อจัดสร้างพิพิธภัณฑ์เวียงกุมกามที่สวยงามและทันสมัย เพื่อเป็นสถานที่ที่ให้ความรู้และข้อมูลเบื้องต้นแก่นักท่องเที่ยวก่อนเข้าไปเยี่ยมชมสถานที่จริง ดังนั้นการท่องเที่ยว จึงก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนในแง่การก่อให้เกิดการสร้างศูนย์วัฒนธรรมและพิพิธภัณฑ์ขึ้นในชุมชน ซึ่งย่อมทำให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดความตระหนักในคุณค่าทางวัฒนธรรม เป็นเหตุให้เกิดความรัก ความหวงแหน และความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นสืบต่อไป

5.3.2 ผลกระทบด้านลบ

ประการแรก การพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนทำให้คนในชุมชนเข้าวัดน้อยลงเพราะลดความศรัทธาที่มีต่อวัดของชุมชน

ความรู้สึกลดความศรัทธาต่อวัดของคนในชุมชนที่ผู้ศึกษาได้ค้นพบนั้น เกิดจากการที่วัดช้างค้ำได้เข้ามามีบทบาทสำคัญ ในการพัฒนาการท่องเที่ยวภายในชุมชนเวียงกุมกาม เช่น การจัดลานวัดให้เป็นภาคหิ้วครัวหอม การจัดร้านขายของที่ระลึกโดยเสียดำเช่าที่ให้แก่วัด การจัดกิจกรรมต่างๆ ที่วัดเข้ามามีส่วนร่วม การเกิดกรณีพิพาทฟ้องร้องระหว่างวัดช้างค้ำและบริษัทนำเที่ยวเอกชนที่เข้ามาเช่าที่วัด รวมทั้งความขัดแย้งของคนในชุมชนเดียวกันระหว่างกลุ่มที่ไม่ได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวกับกลุ่มที่ได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวที่อยู่ในบริเวณวัดช้างค้ำ เช่น กลุ่มร้านค้า กลุ่มรถรางและรถม้า ซึ่งใช้สถานที่ของวัดช้างค้ำเป็นแหล่งค้าขายและจุดขึ้นลงรถรางและรถม้า นำเที่ยวด้วยสาเหตุเหล่านี้เอง ที่ทำให้คนบางกลุ่มของชุมชนที่มีได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวเกิดความรู้สึกทางลบต่อวัด ดังเช่นที่ท่านเจ้าอาวาสได้กล่าวไว้กับผู้สัมภาษณ์ว่า “เดี๋ยวนี้ชาวบ้านบางคนไม่ยอมมาวัดเพราะเห็นว่าพวกที่มาวัดก็มีแต่พวกอยากได้ผลประโยชน์ บางครั้งขอความร่วมมือจากชาวบ้านก็ยกขึ้น ก็จะได้รับคำตอบว่า ทำไมไม่ให้คนที่อยู่ที่วัดเป็นคนทำเพราะคนพวกนั้นได้ผลประโยชน์” (พระวีระเดช, 2548: สัมภาษณ์) นอกจากนี้จากการที่วัดเข้ามามีบทบาทในการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวที่มากเกินไป ยังส่งผลให้คนในชุมชนบางกลุ่มเกิดความรู้สึกลดความศรัทธาโดยมีความคิดเห็นว่า ไม่ควรมีการจัดขายของที่วัด หรือมีร้านอาหารเกิดขึ้นภายในวัด เพราะดูไม่เหมาะสม ควรจัดร้านออกจากโบราณสถานและวัด วัดควรเป็นสถานที่ที่สงบสุขสำหรับพุทธศาสนิกชนให้เข้าไปทำบุญและสักการะบูชา พระสงฆ์ก็ไม่ควรเข้ามายุ่งเกี่ยวกับการจัดกิจกรรม

ด้านการท่องเที่ยวมากเกินไป วัดยังถูกมองว่ามีผลประโยชน์และเข้าไป เกี่ยวกับการค้ามากเกินไป ด้วย

ประการที่สอง การท่องเที่ยวทำให้เกิดกฎระเบียบและข้อบังคับเพื่อควบคุมและบังคับใช้ในชุมชนซึ่งมีผลต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนโดยตรง

เนื่องจากนโยบาย การพัฒนาเวียงกุมกามให้กลายเป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่า ด้านวัฒนธรรมควรค่าแก่การอนุรักษ์และพัฒนาเพื่อประโยชน์ของชุมชนและโบราณสถาน โดยเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกันอย่างยั่งยืน ซึ่งในความหมายของการเป็นเมืองประวัติศาสตร์นั้นหมายถึงการที่โบราณสถานที่มีความสำคัญในพื้นที่กับชุมชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่นั้น สามารถอยู่ด้วยกันและเอื้อประโยชน์ต่อกัน ได้อย่างยั่งยืน (สทวัฒน์ แน่นหนา, 2548) พร้อมทั้งส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้และศึกษาประวัติศาสตร์และการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวควบคู่กันไป ดังนั้นในการ จะพัฒนาให้เป็นเมืองประวัติศาสตร์และแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ได้นั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ภาครัฐจะต้องออกกฎระเบียบและกฎหมายบางส่วนที่จำเป็นขึ้นเพื่อใช้บังคับใช้กับชุมชน ซึ่งได้แก่ การควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน การควบคุมอาคารสิ่งก่อสร้างภายใต้การดูแลจากกรมโยธาธิการและผังเมือง และกรมศิลปากร ซึ่งกล่าวได้ว่าเวียงกุมกามได้เป็นพื้นที่แรก ๆ ในประเทศไทยที่มีกฎกระทรวงถึง 3 ฉบับที่ใช้ในพื้นที่ชุมชนเวียงกุมกาม คือ กฎกระทรวงที่ว่าด้วยเรื่องการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินภายใต้กฎกระทรวงผังเมืองรวมเมืองเชียงใหม่ใช้พื้นที่เหล่านี้ โดยกำหนดพื้นที่บริเวณนี้เป็นพื้นที่อนุรักษ์สำหรับโบราณสถาน เพราะฉะนั้นการใช้ประโยชน์ที่ดินในชุมชนนั้นจะค่อนข้างที่จะเข้มงวด เช่น ไม่อนุญาตให้สร้างโรงงานอุตสาหกรรม โรงแรมขนาดใหญ่ หรือกิจกรรมใด ๆ ก็ตามที่ขัดแย้งต่อการอนุรักษ์โบราณสถาน ต่อมาคือกฎกระทรวงควบคุมการขุดดินถมดิน กล่าวคือ ถ้ำห่างจากเขตโบราณสถานในระยะ 50 เมตรแรกห้ามขุดดินลึกเกิน 25 เซนติเมตร และห้ามถมดินสูงเกิน 25 เซนติเมตร และในระยะห่างเกิน 50 เมตรจากโบราณสถานที่สำคัญสามารถขุดดินได้ไม่เกิน 3 เมตร และถมดินได้ไม่เกิน 25 เซนติเมตร ส่วนบริเวณอื่น ๆ สามารถถมดินได้ไม่เกิน 40 เซนติเมตร ส่วนกฎกระทรวงการควบคุมอาคารในพื้นที่เวียงกุมกาม กล่าวคือ ถ้ำห่างจากโบราณสถานและวัดสำคัญในระยะ 100 เมตร จะถูกควบคุมความสูงของอาคารได้ที่ไม่เกิน 6 เมตร และสร้างได้เฉพาะบ้านเดี่ยวเพื่อการอยู่อาศัยเท่านั้น และในระยะห่างเกิน 100 เมตร สามารถสร้างอาคารสูงได้ไม่เกิน 12 เมตร นอกจากนั้นองค์ประกอบทางด้านสถาปัตยกรรมของอาคารหรือสิ่งก่อสร้างในเวียงกุมกามจะต้องมีรูปทรงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นล้านนาเท่านั้น (การประชุมเพื่อชี้แจงข้อสงสัยระหว่างหน่วยงานรัฐกับชุมชนเวียงกุมกาม, 2549) สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นกฎระเบียบที่เข้มข้นมากที่กำลังจะนำมาใช้ควบคุมพื้นที่ภายในชุมชนเวียง กุมกามซึ่งถ้ามองในส่วนประโยชน์ก็จะเห็นว่ากฎหมายเหล่านี้เอื้อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์โบราณสถาน การท่องเที่ยวและการพัฒนาให้เป็นเมือง

ประวัติศาสตร์และการสร้างชื่อเสียงให้แก่จังหวัดเชียงใหม่โดยตรง แต่ในทางกลับกันในอนาคต เมื่อมีการนำกฎระเบียบเหล่านี้เข้ามาบังคับใช้ในชุมชนอย่างจริงจัง อาจกลายเป็นปัญหาสำคัญที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนเวียงกุมกามอย่างแน่นอน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์นั้น สิ่งหนึ่งที่จะเป็นผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ในชุมชนนั้นก็คือการมีตัวบทกฎหมายและข้อบังคับเข้ามาควบคุมและบังคับใช้ในชุมชน เพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานและแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งจะส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนโดยตรงในหลาย ๆ ด้าน เช่น การใช้ประโยชน์ที่ดินที่ต้องพึงระมัดระวังและอาจเกิดความรู้สึกอึดอัดใจ เพราะต้องมีข้อบังคับไม่เหมือนแต่ก่อนที่สามารถใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างไรก็ได้ เป็นต้น

ประการที่สาม การท่องเที่ยวทำให้เกิดการนำโบราณสถานทางพุทธศาสนาไปใช้ในกิจกรรมทางการท่องเที่ยวอย่างไม่เหมาะสม

จากการศึกษาพบว่า การท่องเที่ยวทำให้เกิดความบั่นทอนข้อห่มองใจแก่เจ้าของชุมชนเวียงกุมกามอันมีสาเหตุมาจาก 2 ประเด็น กล่าวคือ 1. การนำโบราณสถานอันศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนมาเป็นองค์ประกอบของงานพิธีรื่นเริงเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว โดยไม่คำนึงถึงความเหมาะสมหรือความรู้สึกของคนในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของมณัส สุวรรณ (2539) และ Cohen (1996) ที่กล่าวว่า การท่องเที่ยวทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของวัฒนธรรมดั้งเดิม วัฒนธรรมเดิมถูกนำไปดัดแปลงเพื่อรองรับการท่องเที่ยวในลักษณะที่เรียกว่า “การขายวัฒนธรรม” วัฒนธรรมประเพณีที่นักท่องเที่ยวชื่นชม ได้กลายเป็นวัฒนธรรมเพื่อการแสดงและเพื่องานบันเทิงทางการท่องเที่ยว ประเด็นที่ 2. เกิดความรู้สึกขัดแย้งภายในใจของเจ้าของท้องถิ่นเวียงกุมกามกับนักท่องเที่ยวเพราะพฤติกรรมบางอย่างของนักท่องเที่ยวที่ไม่เหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของวรรณ วลัยวานิชย์ (2546: 139) และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2544) ที่ได้กล่าวว่าการกระทำบางอย่างที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ของนักท่องเที่ยว อาจก่อให้เกิดความขัดแย้งกับคนในท้องถิ่นได้ เนื่องจากความไม่รู้และความแตกต่างด้านขนบธรรมเนียมประเพณีบางประการ ซึ่งผู้ศึกษาขอหยิบยกกรณีศึกษาที่ค้นพบในชุมชนเวียงกุมกาม ดังกรณีของ คุณนิยม พาธา สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าวังตาล ได้กล่าวว่าเมื่อประมาณต้นเดือนมกราคม 2549 ได้มีบริษัทนำเที่ยวแห่งหนึ่งเข้ามาขออนุญาตจากทางอำเภอเพื่อจัดงานเลี้ยงและการแสดงแสง สี เสียง แก่ นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศโดยขอจัดที่โบราณสถานวัดธาตุขาว ซึ่งเป็นเหตุให้นักท่องเที่ยวชาวไทยที่ได้มาพบเห็นและชาวบ้านบางส่วนเกิดความรู้สึกไม่พอใจจากการจัดงานครั้งนี้ เนื่องจากมีการตั้งเวทีการแสดงไว้ใกล้หน้าพระพุทธรูปมากเกินไป (พระธาตุขาว ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่ชุมชนศรัทธาและนับถือ) นอกจากนี้ยังมีการจัดเครื่องคัมแอลกอฮอล์เข้ามาเลี้ยงภายในงานซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสมอย่างยิ่ง โดยคุณนิยม พาธา ได้แสดงความคิดเห็นเห็นว่า การจัดงานครั้งนี้มีผลในทางจิตใจของคนในชุมชน

ถือว่าเป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสม ขาดความนับถือและยำเกรงต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน และเห็นว่าบริษัทน่าเที่ยวได้ใช้โบราณสถานเพื่อผลประโยชน์ของคนเพราะไม่ต้องลงทุนอะไรมากจึงเอาวัฒนธรรมมาเป็นสิ่งประกอบเพียงเพื่อสร้างบรรยากาศ ความบันเทิงแก่นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ และจ้างคนในชุมชนเพื่อจัดแสดงในราคาที่ต่ำ (นิยม, 2549: สัมภาษณ์)

ข้อความตอนหนึ่งซึ่งอยู่ในงานวิจัยเรื่องการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของชุมชนศรีท้าวช้างคำเวียงกุมกามได้กล่าวว่า

“สืบเนื่องจากในช่วงต้นปี พ.ศ. 2548 ทางการบินไทยได้จัดคู่สมรสชาวต่างชาติและคนไทยมีการแสดงแสง สี เสียงที่โบราณสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งของเวียงกุมกาม คือ วัดอิคัง การกระทำดังกล่าวชาวบ้านไม่มีส่วนร่วมและได้รับรู้ใดๆ เลย ไม่ได้ปรึกษาผู้นำชุมชน ไม่ว่าจะผ่านทางหน่วยงานทางราชการในเขตพื้นที่ เช่น อบต. หรือปราชญ์ชาวบ้านถึงความเหมาะสมและขีดจำกัดในการทำกิจกรรม การนำผู้หญิงไปฟ้อนรำบริเวณตรงหน้าพระธาตุเจดีย์ วัดอิคังซึ่งเป็นเขตที่ทำพิธีกรรม กิจกรรมของพระสงฆ์ในอดีตโบราณ และการแสดงต่างๆ ที่ขาดความเคารพ ยำเกรงจึงเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมและทำลายวัฒนธรรมอย่างไร้จิตสำนึกของคณะที่ไปจัดกิจกรรมดังกล่าว” (พระวีระเดช สนุดติกโร, 2547: 113)

“คนมาเที่ยวทั้งผู้หญิงผู้ชาย มาแล้วบางครั้งก็เข้าไปยืนถ่ายรูปอยู่บนโบราณสถานบางคนก็ขึ้นไปเดินเล่น เห็นแล้วก็รู้สึกไม่ดี ขัดสายตายังไงไม่รู้ ถ้าเป็นชาวบ้านแบบเราๆ จะไม่ขึ้นไปเพราะเราเคารพนับถือ ตั้งแต่เด็กผู้ใหญ่จะสั่งสอนไม่ให้ขึ้นไปเล่นบนนั้น ท่านบอกว่าขึ้นไปแล้วจะทำให้ไม่สบาย มันไม่ดี ทุกวันนี้ก็ยังสอนลูกหลานอยู่ ไม่ให้เขาขึ้นไปเล่นบนนั้น” (ผิน, 2548: สัมภาษณ์)

“ตั้งแต่เวียงกุมกามตั้ง บางครั้งตอนกลางคืนก็มีพวกมาเล่นของลองของ เข้ามาบริเวณโบราณสถาน บางครั้งก็เอาของที่เล่นมาวางทิ้งไว้บนนี้ มีทั้งเศษรูปเศษเทียน ดินตอนเช้าฉันทิ้งออกมากวาดปัดออกให้หมดของพวกนี้มาทำอย่างนี้ไม่ดี เราเห็นก็รู้สึกไม่ดีเพราะเป็นโบราณสถานที่เราเคารพ เราอยู่กับมันมาตั้งแต่เด็กๆ กราบไหว้เคารพบูชาตลอด” (วิไล, 2548: สัมภาษณ์)

แม้การท่องเที่ยวจะไม่ใช่วิธีการสำคัญ ในการทำให้เกิดความรู้สึกขัดแย้งภายในจิตใจแก่คนในชุมชน แต่การท่องเที่ยวก็เป็นตัวชักนำปัญหาและความอึดอัดใจต่างๆ เข้ามาสู่คนในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพลอยศรี โปราณานนท์ (2548) ที่กล่าวว่าเนื่องมาจากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวในแง่ที่ว่าผู้บริโภคเป็นผู้ที่มาหาผู้ผลิตและบริการด้วยตนเอง ดังนั้นการท่องเที่ยว จึงตกเป็นแพะรับบาปสำหรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ท่องเที่ยว นั้น อย่างไรก็ตามความเฉื่อยชามิได้เกิดจากนักท่องเที่ยวเท่านั้น Milligan อังใน พลอยศรี โปราณานนท์ (2548) ได้แสดงความคิดเห็นอีกว่าไม่เพียงแต่บุคคลในท้องถิ่นจะรำคาญนักท่องเที่ยวเพราะปัญหา

ความแออัดที่พวกเขาได้รับ แต่บุคคลในท้องถิ่นยังโกรธเคืองผู้ให้บริการนักท่องเที่ยวด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากผู้บริการเหล่านั้นมิใช่บุคคลในพื้นที่

ภาพที่ 23 บุคคลนอกชุมชนที่เข้ามาทำพิธีกรรมบนโบราณสถาน

สรุป การท่องเที่ยวส่งผลให้เห็นเกิดประโยชน์ในด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นเวียงกุมกามอย่างเห็นได้ชัด ชุมชนระดมและร่วมตัวกัน เพื่อจัดงานด้านประเพณีและวัฒนธรรมอย่างจริงจัง โดยเฉพาะผู้เฒ่าผู้แก่ นักปราชญ์และผู้รู้ของชุมชน ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้กำลังจะหมดไปได้รวมตัวกันออกมาสาริดและเผยแพร่วัฒนธรรม เพื่อผู้มาเยือน เกิดความภูมิใจที่ได้นำวัฒนธรรมของท้องถิ่นออกมาแสดงสู่สายตานักท่องเที่ยว เกิดการสร้าง cultural centre พิพิธภัณฑ์ แต่การท่องเที่ยวก็ทำให้เกิดผลเสียต่อวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชน ในแง่ของความขัดแย้งด้านผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวทำให้คนในชุมชนบางกลุ่มเข้าวัดน้อยลง ลดความศรัทธาที่เคยมีต่อวัดของชุมชนเพราะเห็นว่าวัดเป็นที่ตั้งของผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว เกิดการทะเลาะเบาะแว้งและข้อบังคับในการใช้ที่ดินในชุมชน เนื่องจากการพัฒนาเวียงกุมกามให้เป็นเมืองประวัติศาสตร์ซึ่งมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนเวียงกุมกามโดยตรง และการท่องเที่ยวยังทำให้เกิดการใช้โบราณสถานในกิจกรรมทางการท่องเที่ยวอย่างไม่เหมาะสม เช่น การเข้ามาจัดงานรื่นเริงในบริเวณโบราณสถานที่ชุมชนนับถือโดยบริษัทนำเที่ยวหรือการแสดงพฤติกรรมบางอย่างของนักท่องเที่ยวที่ไม่เหมาะสม

5.4 ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

5.4.1 ผลกระทบด้านบวก

ประการแรก การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือที่ช่วยสร้างความตระหนักในการดูแลและ

อนุรักษ์โบราณสถานของชุมชน

เนื่องมาจากนโยบายการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเวียงกุมกาม เพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่ ภาครัฐได้ระดมการวางแผนการเตรียมพื้นที่และให้ความรู้แก่คนชุมชน และได้เกิดโครงการที่เป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์โบราณสถานเวียงกุมกามขึ้นหลายโครงการ เช่น โครงการอบรมเร่งปฏิบัติการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์โบราณสถานเวียงกุมกาม โครงการอบรมถวายความรู้ในการมีส่วนร่วมอนุรักษ์โบราณสถานเวียงกุมกามแก่พระสังฆการีระดับเจ้าอาวาส โครงการอบรมความรู้ด้านประวัติศาสตร์เพื่ออาสาสมัครนำเที่ยวชมเวียงกุมกามประกอบกับทำงานของกรมศิลปากรที่ทำการบูรณะโบราณสถานที่สำคัญในชุมชนอย่างจริงจัง การระดมการทำงานจากหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อเข้ามาพัฒนาพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยว กระแสการเปิดตัวเพื่อประชาสัมพันธ์เวียงกุมกามอย่างยิ่งใหญ่โดยมีผู้นำระดับประเทศมาร่วมพิธี สิ่งต่างๆ เหล่านี้ร่วมเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้ประชาชนในเวียงกุมกามมีความรู้ในการอนุรักษ์โบราณสถานมากขึ้น ส่งผลให้เกิดความตระหนัก เห็นคุณค่าและความสำคัญของโบราณสถานมากยิ่งขึ้นอันเนื่องมาจากโบราณสถานได้กลายเป็นทรัพยากรท่องเที่ยวที่สำคัญของชุมชน จนเกิดนโยบายต่างๆ ภายในประชาคมหมู่บ้านขึ้น เช่น การช่วยกันดูแลและป้องกันความเสียหายของโบราณสถานที่มีพื้นที่อยู่ใกล้ๆ บริเวณบ้านของตน การดูแลรักษาความสะอาดบริเวณโบราณสถาน ดังนั้นจึงสอดคล้องกับแนวคิดของบุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (อ้างแล้ว) ที่ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวช่วยสร้างความตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อม (ในที่นี้หมายถึงสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น คือ โบราณสถานเวียงกุมกาม) ก่อให้เกิดการกระตุ้นให้คนในชุมชนตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นทรัพยากรท่องเที่ยวที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยี่ยมชมมากยิ่งขึ้น

ประการที่สอง การท่องเที่ยวเวียงกุมกามมีส่วนในการพัฒนาและปรับปรุง

สาธารณูปโภคให้แก่ชุมชน

อันเนื่องมาจากเหตุผลทางการท่องเที่ยว Cooper et al อ้างใน พวงเพชร ธนสิน (2547: 153) ได้กล่าวไว้ว่า แหล่งท่องเที่ยวที่จะสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวได้นั้น ควรจะต้องประกอบไปด้วย 4 องค์ประกอบ (4As) คือ สิ่งดึงดูดใจ (Attraction) การเข้าถึง (Accessibility) สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenity) และบริการเสริมที่คนในท้องถิ่นเป็นผู้จัดหาขึ้นมาเอง (Ancillary Service) การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเวียงกุมกามก็เช่นกัน จำเป็นจะต้องมีองค์ประกอบเหล่านี้ หน่วยงานภาครัฐจึงจัดหาเงินงบประมาณในการพัฒนาชุมชน เพื่อรองรับการท่องเที่ยวก่อให้เกิด

การพัฒนาปรับปรุงสาธารณูปโภค และภูมิทัศน์ในพื้นที่เวียงกุมกามขึ้นอย่างเห็นได้ชัดและก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อชุมชนโดยตรง ซึ่งได้แก่ 1. การพัฒนาสภาพถนนในเวียงกุมกามในเขตหมู่ที่ 1 บ้านเจดีย์เหลี่ยม เขตหมู่ที่ 2 บ้านป่าเปอะ และเขตหมู่ที่ 11 บ้านช้างค้ำ ให้เป็นถนนลาดยางซึ่งสร้างความสะดวกสบายต่อการคมนาคมภายในชุมชนมากยิ่งขึ้น 2. การขุดลอกทำความสะอาดตามลำคลองหรือลำเหมืองที่ไหลผ่านเวียงกุมกามให้มีสภาพที่ดีขึ้น เพราะในอดีตดินเงินและถูกใช้เป็นที่ทิ้งขยะจึงทำให้ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากน้ำในการเกษตรกรรม และใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจได้ 3. การปลูกต้นไม้ประดับตามเส้นทางท่องเที่ยวเวียงกุมกาม เพื่อให้เกิดความร่มรื่นและสวยงามมีการดูแลสาธารณูปโภค ไฟฟ้าและน้ำประปาของชุมชนเป็นอย่างดี ดังนั้นการท่องเที่ยวจึงเป็นกลไกสำคัญในการชักนำให้เกิดการพัฒนาและปรับปรุงสาธารณูปโภคภายในชุมชนทำให้ชาวบ้านได้รับความสะดวกสบายในการดำรงชีวิตและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ดังเช่นงานวิจัยของพงเพชร ธนสิน (2547) ที่กล่าวว่า สำหรับพื้นที่ที่จะมีการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องมียอดประกอบ 4As เพื่อสร้างความดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยว เวียงกุมกามจึงได้รับการพัฒนาและปรับปรุงระบบสาธารณูปโภคในด้านต่างๆ สอดคล้องกับงานวิจัยของมณีวรรณ ผิวนิม และคณะ (2546) ที่ศึกษาเรื่องโครงการพัฒนาและผลกระทบของการท่องเที่ยวกรณีศึกษาชุมชนตลาดน้ำ พบว่าแม้จะมีผลกระทบด้านลบต่อสภาพสิ่งแวดล้อมแต่การท่องเที่ยวก็ทำให้เกิดการปรับปรุงพื้นที่และสาธารณูปโภคในชุมชนตลาดน้ำให้ดีขึ้น ส่งผลให้สภาพความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนตลาดน้ำดีขึ้นตามไปด้วย

5.4.1 ผลกระทบด้านลบ

ประการแรก เกิดปัญหาหามลพิษทางเสียงและฝุ่น

เนื่องจากการเปิดตัวเวียงกุมกามให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว จึงเกิดกิจกรรมเพื่อรองรับการท่องเที่ยวต่างๆ มากมาย เช่น นำเที่ยวรถราง นำเที่ยวรถม้า ร้านค้า กิจกรรมท่องเที่ยวเหล่านี้ล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สร้างความดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยวให้เข้ามาสัมผัสกับแหล่งท่องเที่ยว เพราะถ้าปราศจากสิ่งดึงดูดใจดังกล่าวแล้วการท่องเที่ยวก็ไม่ประสบความสำเร็จ (สุทธิธ ฐุชาติ, 2543) เนื่องจากกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นมานี้เองประกอบกับจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาภายในชุมชนเป็นจำนวนมาก การเปลี่ยนแปลงจากชุมชนที่เคยเงียบสงบกลายเป็นชุมชนที่พลุกพล่านจึงเกิดขึ้นเพียงชั่วข้ามคืน และดูเหมือนว่า ผลกระทบที่เกิดขึ้นนั้นส่งผลลบต่อเจ้าของชุมชนแต่เพียงฝ่ายเดียว ในทางกลับกันนักท่องเที่ยวเป็นผู้ได้ผลประโยชน์จากการเข้ามาเที่ยวในชุมชนอย่างแท้จริง ดังที่ลุงเกษม บุญมีน ผู้มีบ้านอยู่ติดกับถนนสายหลักของชุมชนซึ่งถูกใช้เป็นเส้นทางนำเที่ยวของรถรางและรถม้า ได้กล่าวว่า “ตั้งแต่ที่เวียงกุมกามเปิด ทั้งรถราง รถม้า รถยนต์ ก็วิ่งผ่านหน้าบ้านตลอด แล้วเสียงรถมันดัง เสียงมักคุเทศก์ที่ออกลำโพงก็ดัง แรกๆ ผู้เฒ่าผู้แก่ที่บ้านก็ปรับตัวไม่ได้

เพราะมันเสียงดังจอบแจ แก่ก็บ่นเพราะเมื่อก่อนเคยอยู่แบบสงบ ตอนนี้แก่ก็พยายามปรับตัวให้ได้ อย่างที่ห้องนี้เมื่อก่อนตอนกลางวันก็มานอน แต่เดี๋ยวนี้นอนไม่ได้แล้วเพราะรถผ่านไปผ่านมาเสียงดังตลอด” (เกษม, 2549 : สัมภาษณ์) ซึ่งจากที่ผู้ศึกษาได้ไปสัมภาษณ์ในวันเสาร์ซึ่งเป็นช่วงท่องเที่ยวที่ห้องหน้าบ้านของคุณลุงเกษมก็พบว่าระหว่างที่สัมภาษณ์ตลอดระยะเวลา 2 ชั่วโมง มีรถราง และรถม้าวิ่งผ่านตลอดแทบทุก 5 นาที จนเกิดเสียงดังจนระหว่างการสัมภาษณ์บางครั้งไม่ได้ยินเสียงคุณเกษม นอกจากปัญหามลภาวะทางเสียงแล้วยังเกิดมลภาวะทางฝุ่นด้วยเนื่องจากมีจำนวนรถวิ่งอย่างพลุกพล่านในชุมชน เช่นเดียวกับบรรณา วงษ์วานิช (2546) และบุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542) ที่กล่าวว่าเมื่อท้องถนนมีการท่องเที่ยวเกิดขึ้น ย่อมก่อให้เกิดปัญหามลภาวะต่างๆ ตามมา เช่น ปัญหามลภาวะอากาศเสีย ฝุ่นละออง และเสียงรบกวนจากยานพาหนะ เช่น รถยนต์ส่วนตัวและรถแท็กซี่ที่เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก ปัญหาเหล่านี้จะทำให้แหล่งท่องเที่ยวเสื่อมคุณภาพและความสวยงามแล้ว ยังทำให้เกิดผลเสียต่อสุขภาพร่างกายและส่งผลกระทบต่อจิตใจในลักษณะที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนและความรำคาญด้วย

ประการที่สอง เกิดปัญหาเรื่องขยะในชุมชน

เป็นความจริงประการหนึ่ง คือ เมื่อที่แห่งใดมีคนไปมากขึ้น ปัญหาเรื่องขยะเพิ่มมากขึ้นก็จะมีตามมา และเมื่อนักท่องเที่ยวมากขึ้นเท่าใดก็จะส่งผลให้เกิดขยะในชุมชนเพิ่มมากขึ้นตามมาซึ่งปัญหาขยะนำไปสู่การทำให้สภาพแวดล้อมในชุมชนเสื่อมโทรมลง ก่อให้เกิดผลกระทบทั้งกายภาพและทางสังคมวัฒนธรรมของท้องถิ่นตามมาด้วย ช่วงปี 2545 ซึ่งเป็นระยะแรกที่มีการพัฒนาการท่องเที่ยวเวียงกุมกาม กรมศิลปากรได้มอบหมายให้สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 10 จัดทำโครงการศึกษาแนวทางการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมบริเวณเมืองเก่าเวียงกุมกาม โดยมีจุดประสงค์หลักเพื่อเป็นแนวทางให้แกชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนำไปใช้ปฏิบัติ และเพื่อเตรียมความพร้อมในการรองรับการท่องเที่ยวที่กำลังจะเกิดขึ้น ซึ่งการจัดการขยะมูลฝอยก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ได้ถูกวางแนวทางแก้ปัญหาไว้ แต่เนื่องด้วยเหตุผลบางประการแนวทางเหล่านี้ก็มิได้นำมาใช้ปฏิบัติกันภายในชุมชน องค์กรบริหารส่วนตำบลก็ยังไม่มีการดำเนินการเกี่ยวกับการจัดการขยะใดๆ ทั้งสิ้น ปัจจุบันชาวบ้านจึงมีวิธีการดำเนินการกำจัดขยะโดยช่วยกันดูแลและรักษาความสะอาดในบริเวณรอบบ้านของตนเองและอาศัยความร่วมมือจากชมรมกำนัน-ผู้ใหญ่บ้าน ตำบลท่าวังตาล เข้ามาดูแลและจัดการโดยมีรถเก็บขยะเอกชนเข้ามาเก็บขยะทุกวันจันทร์ พุธ และศุกร์ ชาวบ้านในชุมชนจะต้องนำขยะที่ต้องการทิ้งมัดใส่ถุงดำที่จัดเตรียมโดยชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน ตำบลท่าวังตาล ซึ่งข้างถุงดำเหล่านี้จะฉีกพิมพ์ข้อความว่า “ชมรมกำนัน-ผู้ใหญ่บ้าน ตำบลท่าวังตาล” ไว้เพื่อใช้แสดงเป็นสัญลักษณ์ ซึ่งรถขยะก็จะจัดเก็บเฉพาะถุงดำที่มีข้อความชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน ตำบลท่าวังตาลเท่านั้น โดยชาวบ้านสามารถหาซื้อถุงดำได้ในราคาถุงละ 10 บาท ซึ่งค่าใช้จ่ายส่วนนี้ถือเป็น

ค่าใช้จ่ายที่ใช้สำหรับการกำจัดขยะของชุมชนนั่นเอง แม้ว่าชุมชนจะหา ไซต์ในการจัดการขยะที่เกิดขึ้นในชุมชนได้แล้วก็ตาม แต่ขยะที่มีจำนวนที่เพิ่มมากขึ้นอันเนื่องมาการท่องเที่ยว ชาวบ้านก็ยังคงต้องรับภาระในการจัดการขยะเหล่านี้ต่อไป

ภาพที่ 24 ปัญหามลพิษภายในชุมชน

ประการที่สาม การพัฒนาที่ขาดการวางแผนและไม่ต่อเนื่องของภาครัฐ สร้างภาระด้านสิ่งแวดล้อมให้กับชุมชน

การพัฒนาของภาครัฐ ก่อให้เกิดปัญหาความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยของสิ่งปลูกสร้างภายในชุมชนขึ้นซึ่งมีสาเหตุมาจากการเข้ามาพัฒนาเพื่อรองรับการท่องเที่ยว แต่เมื่อพัฒนาไปแล้วไม่มีการดูแลหรือสานต่อ รวมทั้งชุมชนไม่ได้รับมอบหมายหน้าที่ให้มีส่วนรับรู้ในการพัฒนาต่อแต่อย่างใด ซึ่งประเด็นที่ชุมชนให้ความสำคัญและกล่าวตำหนิภาครัฐเป็นอย่างมาก คือ ภาครัฐเข้ามาปลูกต้นไม้ประดับตามเส้นทางท่องเที่ยวเวียงกุมกามเพื่อให้เกิดความร่มรื่นและสวยงามซึ่งท่านเจ้าอาวาสวัดช้างค้ำ 19 มกราคม 2549 ได้กล่าวว่าในช่วง 2 - 3 เดือนแรกที่มีการนำต้นไม้มาปลูกก็สร้างความงดงามแก่ชุมชนเป็นอย่างมาก แต่หลังจากที่หน่วยงานได้เข้ามาปลูกก็ไม่ได้เข้ามาดูแลรดน้ำต้นไม้อีกเลย ทางด้านชุมชนก็ไม่ได้รับการส่งหมายใดๆ ปัจจุบันต้นไม้ที่เคยปลูกไว้เป็นจำนวนมากจึงเหี่ยวเฉาและตายลง บางต้นที่เจริญงอกงามก็ไม่ได้รับการตัดแต่งจึงรุงรังเกิดความไม่สวยงามภาระจึงตกเป็นของชุมชน เมื่อชุมชนเข้าไปถามทางองค์การบริหารส่วนตำบลและกำนันผู้ใหญ่บ้านก็พบว่าทางหน่วยงานท้องถิ่นก็ไม่ได้รับการมอบหมายให้ดูแลต่อเช่นกัน ทางองค์การบริหารส่วนตำบลท่าวังตาลจึงเข้าไปรดน้ำต้นไม้ที่อยู่ในขอบเขตพื้นที่ของตน แต่ต้นไม้ในเขตพื้นที่อื่นก็ตายหมดเพราะไม่มีใครเข้าไปดูแล เมื่อชุมชนเข้าไปถามหน่วยงานที่ปลูกก็ได้รับคำตอบว่าปีหน้ามีงบประมาณซ่อมเสริมใหม่ ต้นไม้ที่ปลูกตายก็ให้ตายไป อีกกรณีหนึ่ง คือ การขุดท่อประปาบริเวณหน้าพระธาตุขางค์ยังไม่ได้มีการดำเนินการให้เสร็จสิ้นแต่อย่างใด สร้างปัญหาด้านทัศนียภาพแก่ชุมชน หรือในกรณีการพัฒนาทางภูมิศาสตร์ ที่ไปสอดคล้องกับการท่องเที่ยวได้เกิดการทำลายความสมดุลของธรรมชาติ ดังเช่นการสร้างถนนซูปเปอร์ตัดผ่านทำให้กระแสน้ำที่เคยถูกพัดระบายตามไป ระบบกลับกลายเป็นการตักกลับของกระแสน้ำเชี่ยวกราก ทำให้บ้านเรือนชุมชนเวียงกุมกามถูกน้ำท่วมเมื่อวันที่ 14 สิงหาคม 2548 ที่ผ่านมานำมาซึ่งความไม่ยั่งยืนต่อชุมชน (พระวีระเดช สนุติกโร, 2547: 112) สิ่งต่างๆ ที่กล่าวมาเหล่านี้ล้วนเกิดจากการพัฒนาที่ปราศจากการวางแผนในระยะยาว มุ่งพัฒนาเพื่อให้เห็นผลเพียงระยะสั้น หน่วยงานภาครัฐเป็นผู้จัดการเพียงฝ่ายเดียวโดยชุมชนไม่มีส่วนร่วมและส่วนรับรู้ในการพัฒนา เมื่อเกิดการพัฒนาเพื่อรองรับการท่องเที่ยวแล้วไม่มีการสานต่อในบางโครงการ ภาระจึงตกอยู่กับคนในชุมชน

ภาพที่ 25 สภาพริ้วและต้นไม้ที่ไม่ได้รับการดูแล

สรุป ผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนในด้านสิ่งแวดล้อม คือ การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือช่วยในการสร้างความตระหนักในการดูแลและอนุรักษ์โบราณสถานของชุมชน ช่วยพัฒนาและปรับปรุงสาธารณูปโภคให้แก่ชุมชน เช่น พัฒนาดถนนและลำเหมืองในชุมชน ส่วนผลเสียด้านสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตที่กระทบต่อชาวบ้านในชุมชน ก็คือ ปัญหามลพิษทางเสียง ฝุ่นและขยะจากการท่องเที่ยว นอกจากนี้การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ขาดการวางแผนและไม่ต่อเนื่องของหน่วยงานรัฐยังสร้างภาวะด้านสิ่งแวดล้อมให้แก่ชุมชนอีกด้วย

ในการพัฒนาการท่องเที่ยวผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นตามมามีหลายด้าน เช่น ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรมประเพณี ด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม ซึ่งนอกจากผลกระทบทางบวกที่ชุมชนจะได้รับแล้ว หากการจัดการท่องเที่ยวดังกล่าวไม่มีการเตรียมความพร้อมและชุมชนไม่เข้มแข็งพอก็อาจจะเกิดผลกระทบทางลบตามมาด้วย ดังนั้นในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงต้องคำนึงถึงผลกระทบต่างๆ ที่จะตามมาด้วยเพื่อจะได้เตรียมมาตรการป้องกันผลกระทบด้านลบที่อาจจะเกิดขึ้น และส่งเสริมผลกระทบด้านบวกเพื่อการท่องเที่ยวในทิศทางที่ยั่งยืนต่อไป (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2548: 9)

บทที่ 6

สรุป อภิปรายและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนเวียงกุมกาม อ.สารภี จ. เชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบในด้านบวกและด้านลบที่เกิดขึ้นในชุมชนเวียงกุมกาม อันเป็นผลมาจากการส่งเสริมการท่องเที่ยว ซึ่งกำหนดขอบเขตพื้นที่ศึกษาชุมชนเวียง กุมกามจำนวน 3 หมู่บ้าน คือ หมู่ 1 บ้านเจดีย์เหลี่ยม หมู่ 2 บ้านป่าเปอะ และหมู่ 11 บ้านช้างค้ำ ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากทั้ง 3 หมู่บ้านอยู่ในพื้นที่หลักที่ได้รับการพัฒนาให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ การวิจัยครั้งนี้ได้อาศัยแนวคิดหลัก 4 แนวคิด คือ แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ แนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบจากการท่องเที่ยว แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน และแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม ดำเนินการศึกษาโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งประกอบไปด้วยการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง การศึกษาภาคสนาม การเข้าร่วมการประชุมเกี่ยวกับเวียงกุมกามจำนวน 2 ครั้ง คือ การประชุมเรื่องการบริหารจัดการแหล่งศิลปกรรมและโบราณสถานโดยท้องถิ่น: กรณีเวียงกุมกาม จ. เชียงใหม่ และวัดเกาะกลาง จ.ลำพูน และการประชุมเพื่อชี้แจงข้อสงสัยระหว่างหน่วยงานรัฐและชุมชนเวียงกุมกาม เมื่อวันที่ 19 มกราคม 2549 การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ซึ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักมี 4 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มเจ้าหน้าที่ของภาครัฐ พระสงฆ์ประจำชุมชน ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพเกี่ยวกับการท่องเที่ยว และชาวบ้านที่ไม่ได้ประกอบอาชีพเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ผลการศึกษาสามารถสรุปดังนี้

6.1 การพัฒนาการท่องเที่ยวเวียงกุมกาม

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่า เวียงกุมกามเป็นราชธานีเริ่มแรกของอาณาจักรล้านนา เวียงกุมกามถูกสร้างขึ้นในช่วงราว พ.ศ. 1829-1839 โดยพญามังราย และมีฐานะเป็นเมืองหลวงได้ประมาณ 10 ปี พญามังรายจึงย้ายมาสร้างเมืองหลวงใหม่ที่เชียงใหม่ เวียงกุมกามจึงลดความสำคัญลงและมีฐานะเป็นเวียงบริวาร ต่อมาในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2101-2317 ซึ่งเป็นสมัยที่พม่าเข้ามาปกครองได้เกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่จนทำให้เวียงกุมกามล่มสลายไป เวียงกุมกามเริ่มมีสภาพเป็นชุมชนอีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ 5 และในปี พ.ศ. 2527 นี้เองที่เวียงกุมกามได้ถูกค้นพบและรื้อฟื้นถึงความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ล้านนาโดยมีสำนักงานศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่เข้ามาฟื้นฟูและบูรณะ

จุดเริ่มต้นของการค้นพบเมืองโบราณเวียงกุมกาม ในปี พ.ศ. 2527 มีราษฎรท้องถิ่นได้ขุดค้นพบพระพิมพ์ดินเผาจำนวนมากบริเวณสนามหญ้าหน้าโรงเรียนวัดช้างค้ำ หน่วยศิลปากรที่ 4 เชียงใหม่ได้เข้ามาดูแล และเกิดโครงการพัฒนาโบราณสถานเวียงกุมกามโดยหน่วยงานท้องถิ่นหลายหน่วยงาน ส่วนแนวคิดในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเวียงกุมกาม ได้ถูกเล็งเห็นตั้งแต่ในสมัยที่ค้นพบ เพราะได้รับการสนับสนุนจากอนุกรรมการส่งเสริมการท่องเที่ยว สภาจังหวัดเชียงใหม่ หลังจากถูกค้นพบเรื่องราวของเวียงกุมกามเริ่มแพร่ออกไปแต่ก็เป็นที่รู้จักเฉพาะกลุ่มผู้ที่สนใจ ต่อมาในช่วงปีพ.ศ. 2529 เวียงกุมกามภายใต้โครงการพัฒนาโบราณสถานเวียงกุมกามได้รับการพัฒนาที่เป็นรูปธรรมโดยมีวัตถุประสงค์ คือ เร่งบูรณะพัฒนาแหล่งโบราณสถานและส่งเสริมให้เป็นจุดท่องเที่ยวแห่งใหม่ของจังหวัดเชียงใหม่ แม้จะมีการเข้ามาดูแลจากหน่วยงานต่างๆ แต่การพัฒนาการท่องเที่ยวเวียงกุมกามก็ยังไม่พัฒนาไปมากนัก จนในช่วงปี พ.ศ. 2543 นักการเมืองท้องถิ่นและชาวบ้านของชุมชนกลุ่มหนึ่งได้เสนอแนวคิดการพัฒนาเวียงกุมกามให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวแก่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ. 2544 ประจวบเหมาะกันนโยบายของรัฐบาลที่ต้องการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ และภายใต้การสนับสนุนของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดเชียงใหม่ เวียงกุมกามจึงได้รับงบประมาณจำนวนประมาณ 50 กว่าล้านบาท ในการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว กล่าวคือ โครงการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เวียงกุมกาม ด้วยงบประมาณ 39.5 ล้านบาท และโครงการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์เวียงกุมกาม “เปิดประตูสู่เวียงกุมกาม นครโบราณได้พิภพ” ในระยะเวลาดำเนินการประมาณ 5 เดือน คือ ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2545 ถึงต้นเดือนเมษายน 2546 ด้วยงบประมาณอีก 12 ล้านบาท ดังนั้นในช่วงปี พ.ศ. 2545 จึงถือว่าเป็นช่วงพัฒนาเพื่อเตรียมการเป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ ในเวลานั้นเวียงกุมกามได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เวียงกุมกามได้เกิดสิ่งก่อสร้าง และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ผุดขึ้นเพื่อจุดประสงค์การรองรับนักท่องเที่ยว เวียงกุมกามเกิดโครงการอบรมต่างๆ ขึ้นเพื่อเตรียมความพร้อมให้แก่ชุมชน และในช่วงต้นปี พ.ศ. 2546 นั้นเอง เวียงกุมกามได้ถูกเปิดตัวให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ ของจังหวัดเชียงใหม่อย่างยิ่งใหญ่ถึงการเวียงกุมกามถูกบรรจุภายในโครงการ Unseen in Thailand จนได้รับการตอบรับจากนักท่องเที่ยวอย่างล้นหลามและกลายเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป แต่หลังจากการเปิดตัวเวียงกุมกามเพียง 2 ปี พบว่าในช่วงปี พ.ศ. 2548 จำนวนนักท่องเที่ยวเริ่มลดลงเป็นผลให้รายได้จากการท่องเที่ยวของชุมชนลดลงตามไปด้วย

6.2 อภิปรายผลการศึกษา

จากการศึกษาเรื่อง ผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อชุมชนเวียงกุมกาม อ. สารภี จ. เชียงใหม่ พบว่า การส่งเสริมและพัฒนากการท่องเที่ยวเมืองประวัติศาสตร์เวียงกุมกามได้ดำเนินไปอย่างรวดเร็วภายในระยะเวลา 1 ปี (ช่วงปี พ.ศ. 2545) ต่อมาในปี พ.ศ. 2546 รัฐได้จัดให้มีการประชาสัมพันธเวียงกุมกามอย่างเข้มข้น จนในที่สุดเวียงกุมกามก็ได้รับการยอมรับจากนักท่องเที่ยวอย่างล้นหลาม และได้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ของจังหวัดเชียงใหม่ แต่ในเวลาต่อมาไม่นาน หลังจากที่รัฐเข้ามาพัฒนาอย่างจริงจังใน 2 ปีแรกและได้ลดบทบาทลงไปในปีต่อมา พบว่าในช่วงปี พ.ศ. 2548 เวียงกุมกามเริ่มมีจำนวนนักท่องเที่ยวที่ลดลง ชุมชนเริ่มประสบกับปัญหาด้านการจัดการท่องเที่ยวและปัญหาอื่นๆ ตามมา ซึ่งจากการศึกษาในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้วิเคราะห์ถึงข้อผิดพลาดจากการพัฒนาออกเป็น 2 มุมมองด้วยกัน กล่าวคือ 1. วิเคราะห์จากบทบาทของรัฐและปัญหาที่เกิดขึ้น 2. วิเคราะห์จากบทบาทของชุมชนและปัญหาที่เกิดขึ้น ดังนี้คือ

1. วิเคราะห์บทบาทของรัฐและปัญหาที่เกิดขึ้น

1.1 จากการศึกษาครั้งนี้พบว่า การพัฒนากการท่องเที่ยวเวียงกุมกามมีลักษณะแนวตั้ง (Top-Down) กล่าวคือ การส่งเสริมและพัฒนากการท่องเที่ยวเวียงกุมกามเป็นการจัดการและวางแผนที่รัฐเป็นผู้กำหนดไว้แล้ว หน่วยงานในท้องถิ่นรวมถึงชาวบ้านไม่มีส่วนร่วมในการพัฒนาเท่าที่ควร การพัฒนาบางอย่างก็ไม่ตรงกับความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ชุมชนจึงต้องยอมรับในสิ่งที่รัฐได้กำหนดไว้แล้ว ดังนั้นการพัฒนาจึงมีลักษณะรวมศูนย์เบ็ดเสร็จ (พลอยศรี โปราณานนท์, 2544 : 9) ซึ่งจะก่อให้เกิดการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน

1.2 รัฐได้เข้ามาพัฒนาเวียงกุมกามอย่างรวดเร็วและหมดบทบาทลงไปในเวลาต่อมา เปรียบเสมือนนโยบายไฟไหม้ฟาง กล่าวคือ รัฐใช้งบประมาณในการพัฒนาเวียงกุมกามเป็นจำนวนมาก ซึ่งมีหน่วยงานรัฐหลายองค์กรได้เข้าร่วมพัฒนากันอย่างแข็งขันในระยะแรก แต่หลังจากการเปิดตัวเวียงกุมกามจนมีชื่อเสียงไปแล้วในช่วงปี พ.ศ. 2546 แต่ปัจจุบัน (ปี พ.ศ. 2549) หลายหน่วยงานที่เคยเข้ามาพัฒนากก็ได้เข้ามาพัฒนาและดูแลอย่างต่อเนื่อง งบประมาณจำนวนมากได้หมดไปกับการพัฒนาในระยะแรก แต่ในขณะนี้เวียงกุมกามยังขาดกำลัง งบประมาณในการพัฒนา การประชาสัมพันธ์ และการดูแลรักษาในระยะยาว ดังนั้นการพัฒนาเวียงกุมกามจึงเป็นการพัฒนาที่รัฐเข้ามาโหมกระหน่ำในช่วงแรกแล้วก็ออกไป รัฐไม่ได้เข้ามาดูแลในระยะยาวอย่างต่อเนื่องและจริงจัง การพัฒนารวมถึงการจัดการการท่องเที่ยวในปัจจุบันจึงตกเป็นภาระของชุมชน ซึ่งชุมชนเองนั้นก็ยังไม่เข้มแข็งพอและยังขาดความพร้อมในการที่จะเข้ามาจัดการเรื่องต่างๆ เหล่านี้ ชุมชนขาดความพร้อมทั้งด้านเงินทุน ด้านความรู้และทักษะในการบริหาร และจัดการการท่องเที่ยว ดังนั้นนโยบาย

ในการพัฒนาของรัฐจึงมุ่งแต่การพัฒนาและสร้างชื่อเสียงในระยะสั้น แต่ปราศจากการวางแผนเพื่อการพัฒนาและการจัดการท่องเที่ยวเวียงกุมกามเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในระยะยาว

1.3 รัฐเข้ามาเตรียมความพร้อมให้แก่ชุมชนในระยะเวลาที่สั้นเกินไป ชุมชนจึงมีส่วนร่วมในการพัฒนาน้อยและส่งผลให้ชุมชนขาดจิตสำนึกในการเป็นเจ้าของร่วมกัน นอกจากนี้ชุมชนยังขาดพี่เลี้ยงและที่ปรึกษาเนื่องจากรัฐไม่ได้ให้ความสำคัญกับประเด็นนี้ ดังนั้นเมื่อชุมชนต้องเข้ามาดูแลการท่องเที่ยวด้วยตนเอง ชุมชนจึงไม่เข้มแข็งพอและตั้งรับกับความเปลี่ยนแปลงไม่ทันจึงเกิดผลกระทบด้านลบต่างๆ ตามมา เช่น ปัญหาการกระจายผลประโยชน์ที่ไม่เท่าเทียมกัน ปัญหาความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ ปัญหาความไม่สามัคคีและแตกแยกภายในชุมชน และปัญหาขยะ

1.4 งบประมาณที่รัฐลงทุนไปกว่าห้าสิบล้านล้านบาทหรือไม่ เนื่องจากรูปแบบการพัฒนาของรัฐที่เข้ามาอย่างไม่ยั่งยืน ปราศจากการพัฒนาที่ต่อเนื่องและการวางแผนพัฒนาในระยะยาว จึงเป็น การตำน้ำพริกละลายแม่น้ำ นอกจากนี้รายได้จากการท่องเที่ยวก็ไม่กระจายเข้าไปในชุมชนอย่างทั่วถึง รายได้ยังกระจุกตัวอยู่กับคนบางกลุ่ม ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ประกอบการด้านการท่องเที่ยวก็มีรายได้ จากการค้าขายและให้บริการด้านการท่องเที่ยวเพียงน้อยนิดแค่พอยังชีพ ยิ่งเมื่อมีจำนวนนักท่องเที่ยว ที่ลดลง ชาวบ้านก็ยิ่งมีความรู้สึกไม่มั่นคงกับอาชีพและรายได้ที่เกิดขึ้น มีเพียงชาวบ้านบางกลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง ส่วนสมาชิกที่ไม่ได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวก็ต้องยอมรับกับผลกระทบของการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นด้วย เช่น ปัญหาขยะ ปัญหาฝุ่นและมลพิษทางเสียง ดังนั้นการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างผิดพลาดกลับยิ่งสร้างผลกระทบด้านลบต่างๆ ตามมาอย่างมากมายและลึกซึ้ง ดังเช่นปัญหาความขัดแย้งหรือปัญหาความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่จะยังมีช่องว่างมากยิ่งขึ้น ดังนั้นรัฐจึงเสียบงบประมาณไปเป็นจำนวนมากแต่ผลที่กลับมา ชาวบ้านได้รับอะไรบ้างและคุ้มค่าหรือไม่

2. วิเคราะห์บทบาทของชุมชนและปัญหาที่เกิดขึ้น

2.1 หลังจากที่รัฐเข้ามาพัฒนาอย่างฉับพลันและลดบทบาทลงไป ปัจจุบันชุมชนเป็นผู้จัดการการท่องเที่ยวกันเอง โดยมีลักษณะเป็นการจัดการที่มาจากกลุ่มต่างๆ ทั้งจากกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พระสงฆ์ ชาวบ้านที่ประกอบการด้านการท่องเที่ยว และจากชมรมต่างๆ เช่น ชมรมรถม้า ชมรมรถราง ชมรมมัคคุเทศก์ ซึ่งเป็นการจัดการที่ยังไม่เป็นระบบเท่าที่ควร ในส่วนขององค์กรปกครองท้องถิ่น เช่น อำเภอและอบต. จะเข้าร่วมในกรณีการจัดกิจกรรมสืบสานวัฒนธรรมเวียงกุมกามที่จัดขึ้นในช่วงเดือนเมษายนถึงมิถุนายนของทุกปี นอกจากนี้อำเภอก็มีเพียงหน้าที่ในการ

ดูแลควบคุมและออกกฎระเบียบสำหรับการให้บริการของมัคคุเทศก์ รถราง รถม้าและร้านค้า บริเวณศูนย์ข้อมูลเท่านั้น

2.2 ปัจจุบันการจัดการท่องเที่ยวเวียงกุมกามยังไร้ทิศทาง ชุมชนยังไม่พร้อมในการจัดการท่องเที่ยว ชุมชนยังขาดองค์กรหรือคณะกรรมการทำงานซึ่งเป็นตัวแทนของชุมชนที่จะเข้ามาทำหน้าที่บริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเวียงกุมกามเพื่อให้เป็นเอกภาพ มีแนวทางสามารถตรวจสอบได้เพื่อให้เกิดความยั่งยืน

2.3 ชาวบ้านบางส่วนยังไม่เข้าใจและไม่เข้ามามีส่วนร่วม ชุมชนยังขาดจิตสำนึกในการเป็นเจ้าของร่วมกัน ผู้ประกอบการท่องเที่ยวส่วนใหญ่ยังยึดรายได้เป็นที่ตั้งมากกว่าเหตุผลอื่นๆ ชุมชนยังขาดความเข้าใจและความรู้ในการจัดการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความยั่งยืน ปัญหาหลายอย่างที่เกิดจากการท่องเที่ยวก็ยังไม่สามารถแก้ไขได้ เช่น ปัญหาการกระจายรายได้ ปัญหาความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และปัญหาความขัดแย้งด้านผลประโยชน์

6.3 สรุปผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนเวียงกุมกาม อ. สารภี จ. เชียงใหม่

ผลกระทบด้านบวก	ผลกระทบด้านลบ
1. ด้านเศรษฐกิจ	
<ul style="list-style-type: none"> - การสร้างงาน สร้างรายได้แก่คนในชุมชน เช่น กิจกรรมนำเที่ยวรถราง รถม้า มัคคุเทศก์ท้องถิ่น และร้านค้าต่างๆ - สร้างทางเลือกในการประกอบอาชีพแก่ชุมชนมากยิ่งขึ้น 	<ul style="list-style-type: none"> - เกิดความขัดแย้งผลประโยชน์เนื่องมาจากการท่องเที่ยว เช่น ความขัดแย้งระหว่างมัคคุเทศก์ท้องถิ่นเอง ความขัดแย้งในการจัดคิวรถราง ความขัดแย้งชาวบ้านกลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์กับชาวบ้านกลุ่มที่ไม่ได้รับผลประโยชน์ ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับผู้ประกอบการนำเที่ยว - การกระจายรายได้ไม่ทั่วถึง รายได้ยังกระจุกตัวอยู่กับชาวบ้านในพื้นที่บางกลุ่ม - เกิดปัญหารายได้จากการท่องเที่ยวที่เป็นฤดูกาล
2. ด้านสังคม	
<ul style="list-style-type: none"> - ชุมชนเกิดการเรียนรู้ด้านการจัดการการท่องเที่ยว - สร้างพื้นที่ทางสังคมให้แก่กลุ่มเยาวชน ได้แก่ ชมรมฝึกสอนดนตรีพื้นเมือง แห่พาทย์ เยาวชนบ้านช้างค้ำ - การท่องเที่ยวช่วยเพิ่มบทบาทและสร้างเสริมสุขภาพให้แก่วัยสูงอายุในชุมชนเนื่องมาจากการร่วมกิจกรรมด้านการท่องเที่ยว 	<ul style="list-style-type: none"> - ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเสื่อมถอยเนื่องมาจากความขัดแย้งด้านผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว - ชาวบ้านกลัวการถูกเวนคืนที่ดินหรือในกรณีที่ถูกเวนคืนแล้วแต่ได้รับค่าชดเชยน้อย - เกิดความหวาดระแวงในความปลอดภัยของคนในชุมชนเพราะบุคคลภายนอกเข้ามาในชุมชนเป็นจำนวนมาก
3. ด้านวัฒนธรรม	
<ul style="list-style-type: none"> - ช่วยฟื้นฟูอนุรักษ์ทรัพยากรและวัฒนธรรมท้องถิ่น ได้แก่ การอนุรักษ์โบราณสถาน วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาดั้งเดิมเพื่อเป็นสิ่งดึงดูดแก่นักท่องเที่ยว - เกิดศูนย์วัฒนธรรมและแหล่งเรียนรู้ทางสังคม 	<ul style="list-style-type: none"> - ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ทางการท่องเที่ยวทำให้คนในชุมชนบางกลุ่มเข้าวัดน้อยลง ลดความศรัทธาที่เคยมีต่อวัดของชุมชนเพราะเห็นว่าวัดเป็นที่ตั้งของผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว - เกิดกฎระเบียบและข้อบังคับในการใช้ที่ดินในชุมชนเนื่องจากการพัฒนาเวียงกุมกามให้เป็นเมืองประวัติศาสตร์ - การท่องเที่ยวทำให้เกิดการนำโบราณสถานทางพุทธศาสนาไปใช้ในกิจกรรมทางการท่องเที่ยวอย่างไม่เหมาะสม เช่น การเข้ามาจัดงานรื่นเริงในบริเวณ โบราณสถาน โดยบริษัทนำเที่ยวหรือการแสดงพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่ไม่เหมาะสม
4. สิ่งแวดล้อม	
<ul style="list-style-type: none"> - การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือช่วยในการสร้างความตระหนักในการดูแลและอนุรักษ์โบราณสถานของชุมชน - การท่องเที่ยวช่วยพัฒนาและปรับปรุงสาธารณูปโภคให้แก่ชุมชน เช่น พัฒนาดถนนและลำเหมืองในชุมชน เป็นต้น 	<ul style="list-style-type: none"> - ปัญหามลพิษทางเสียงและฝุ่น - ปัญหาขยะจากการท่องเที่ยว - การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ขาดการวางแผนและไม่ต่อเนื่องของหน่วยงานรัฐ สร้างภาระด้านสิ่งแวดล้อมให้แก่ชุมชน

6.4 ข้อเสนอแนะ

6.4.1 ข้อเสนอแนะสำหรับหน่วยงานของรัฐ

1. เนื่องจากการพัฒนาการท่องเที่ยวเวียงกุมกาม เป็นการดำเนินการวางแผนพัฒนา โดยกำหนดจากหน่วยงานของรัฐลงสู่ส่วนท้องถิ่น (top-down) ดังนั้นในการดำเนินการพัฒนาใดๆ ควรมีการประสานงานกับหน่วยงานท้องถิ่นให้มาก มีการประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนได้รับทราบข่าวสาร ความเคลื่อนไหวในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งภาครัฐควรเปิดโอกาสให้มีการทำประชาพิจารณ์เพราะจะช่วยให้ทุกฝ่ายได้มีโอกาสเรียนรู้เกี่ยวกับแผนพัฒนาการท่องเที่ยวซึ่งทำให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้มีโอกาสเสนอความคิดเห็นของตนเอง

2. งบประมาณในการพัฒนาเวียงกุมกามควรมีการแบ่งสรรไว้ในส่วนของการบำรุงดูแลรักษาในระยะยาวด้วย ไม่ใช่ใช้งบที่ได้ไปลงทุนเพียงการปลูกสร้างแล้วไม่มีงบประมาณในการดูแลรักษาต่อ ดังเช่นในกรณีต้นไม้ที่ภาครัฐเข้าปลูก ปัจจุบันหน่วยงานรัฐไม่ได้เข้ามาดูแลและตัดแต่งต้นไม้จึงเหี่ยวเฉาและตายลง สร้างภาระให้แก่ชุมชน สิ้นเปลืองงบประมาณที่ลงไป หรือในกรณีที่หน่วยงานรัฐไม่สามารถเข้ามาดูแลรักษาได้จริง ก็ควรมีการประสานงานมอบหมายหน้าที่หรือขอความร่วมมือแก่หน่วยงานท้องถิ่นหรือคนในชุมชนให้เข้ามาดูแลอย่างเป็นกิจลักษณะแทน

3. คนเวียงกุมกามดั้งเดิมมีความรักและเคารพต่อโบราณสถาน บางคนบางครอบครัวที่มีวิถีชีวิตอยู่กับโบราณสถานมาช้านานจึงคอยดูแลรักษาความสะอาดโบราณสถาน ดังนั้นหน่วยงานภาครัฐที่มีความรู้ควรเข้าไปให้ความรู้ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความยั่งยืน สร้างจิตสำนึกทั้งคนดั้งเดิมในพื้นที่เองหรือคนที่อพยพเข้ามาอยู่ภายหลังให้เกิดจิตสำนึกร่วมภาคภูมิใจว่าตนเป็นส่วนหนึ่ง และจะมีบทบาทสำคัญในการจัดการดูแล อนุรักษ์เวียงกุมกาม และกระตุ้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการร่วมกันคิดแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดจากการท่องเที่ยวด้วย

4. ควรมีการพัฒนาความรู้ใหม่ๆ ด้านประวัติศาสตร์เวียงกุมกามให้แก่ภาคทุกที่ท้องถิ่น อยู่เสมอและควรมีการจุดค้นเพื่อให้พบ โบราณวัตถุหรือโบราณสถานแห่งใหม่เพื่อสร้างความดึงดูดใจและเป็นกลยุทธ์ให้นักท่องเที่ยวกลับมาเยี่ยมชมอีกครั้ง นอกจากนี้ควรสร้างจิตสำนึกและความซื่อสัตย์แก่บุคลากรทางการท่องเที่ยวเวียงกุมกามให้มากขึ้น เพื่อลดปัญหาและเกิดความยั่งยืน เช่น ปัญหามัคคุเทศก์ท้องถิ่น บางคนที่บรรยายความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และโบราณสถานเวียงกุมกามผิดเพี้ยนไปจากความเป็นจริง มัคคุเทศก์ควรบรรยายความรู้ด้านประวัติศาสตร์เวียงกุมกามที่ถูกต้อง ปัญหาการเอาเปรียบนักท่องเที่ยวโดยวีรกรรมในระยะเวลาที่น้อยกว่ากำหนดเพราะต้องการเพิ่มจำนวนเที่ยวของการวิ่งให้มากขึ้น ในกรณีที่วันนั้นมีนักท่องเที่ยวเข้ามามากเพื่อมีรายได้ที่มากขึ้น

5. ควรแต่งตั้งหน่วยงานของรัฐที่มีความรู้ด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อเข้ามาดูแลการท่องเที่ยวภายในเวียงกุมกามอย่างจริงจัง เนื่องจากชุมชนเวียงกุมกามยังขาดความรู้ ขาดความพร้อม และไม่เข้มแข็งเพียงพอที่จะจัดการการท่องเที่ยวโดยลำพัง จึงเกิดปัญหาต่างๆ ตามมา โดยหน่วยงานรัฐอาจเข้ามาในลักษณะการเป็นที่เลี้ยงของชุมชนคอยให้คำแนะนำปรึกษาจนกระทั่งชุมชนเรียนรู้ งาน มีความเข้มแข็งในการจัดการท่องเที่ยว และสามารถทำงานกันเองได้ หน่วยงานรัฐจึงค่อยถอนตัวออกไป

6. องค์การบริหารส่วนตำบลควรเข้ามามีบทบาทในการปรับสภาพภูมิทัศน์ของชุมชน และมีบทบาทในการวางแผนจัดการขยะของชุมชนที่เกิดจากการท่องเที่ยวด้วย

6.4.2 ข้อเสนอแนะสำหรับชุมชน

1. สร้างรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism) ภายในชุมชนเวียงกุมกามขึ้น โดยมีการจัดตั้งคณะกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นของชุมชนอย่างแท้จริง คณะกรรมการนี้เป็นตัวแทนของชาวบ้านและหมู่บ้านต่างๆ ที่อยู่ในเขตชุมชนเวียงกุมกาม เป็นผู้นำที่ชุมชนให้ความเคารพนับถือตลอดจนตัวแทนจากกลุ่มต่างๆ เช่น ราษฎร รถม้า มัคคุเทศก์ท้องถิ่น เป็นต้น เพื่อช่วยกันระดมความคิด วางแผน ดำเนินการ และแก้ไขปัญหาต่างที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะปัญหาความขัดแย้งจากการท่องเที่ยว ควรหามาตรการที่จะกระจายรายได้และผลประโยชน์ให้ออกสู่ชุมชนมากที่สุด เช่น การปันหุ้นราษฎรและรถม้า การแข่งขันนักท่องเที่ยวระหว่างมัคคุเทศก์ทั้งสองหมู่บ้าน เป็นต้น นอกจากนี้ต้องมีการออกกฎระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวที่สามารถใช้ควบคุมคนในชุมชนได้จริง เช่น ปัญหามัคคุเทศก์ท้องถิ่นเรียกร้อยเงินจากนักท่องเที่ยว

2. ด้วยรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism) จึงต้องกระตุ้นให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการพัฒนา โดยให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การรวมกลุ่มประชุมเพื่อร่วมกันค้นหาปัญหา ร่วมวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรในท้องถิ่น มีการบริหารจัดการ การติดตาม ตรวจสอบและประเมินผลจากการท่องเที่ยว และร่วมรับประโยชน์ที่เกิดจากการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

3. วัดและผู้อาวุโสของชุมชนควรมีบทบาทสำคัญในการประสานและพัฒนาความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้ดีขึ้นอาจเป็นไปได้ในรูปแบบการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม เช่น กิจกรรมธรรมสัจจะ เป็นต้น

4. นอกจากความรู้ด้านประวัติศาสตร์ที่มีคุณเทศก์และเจ้าหน้าที่ศูนย์ข้อมูลบรรยายให้แก่ นักท่องเที่ยวแล้ว ควรมีการให้ความรู้กับนักท่องเที่ยวในด้านการให้ความเคารพต่อ โบราณสถาน ของชุมชนด้วย เช่น นักท่องเที่ยวไม่ควรขึ้นไปบนโบราณสถาน การช่วยกันรักษาความสะอาดของ แหล่งท่องเที่ยว และการแต่งกายที่เหมาะสมของนักท่องเที่ยว เป็นต้น

5. จัดให้เกิดเวทีประชุมชาวบ้านอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ เพื่อเป็นการสรุปบทเรียน ด้านการท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

บรรณานุกรม

- กนกพร สว่างแจ้ง. 2540. การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2544. แผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ. กรุงเทพฯ: กองอนุรักษ์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2547. จำนวนผู้เยี่ยมชมจำแนกตามสถานที่ท่องเที่ยว จังหวัดเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2547. [ระบบออนไลน์] แหล่งที่มา <http://www2.tat.or.th/stat/download/tst/223/2004%20chiang%20mai.xls> (5 พ.ค. 2549).
- การประชุมเพื่อชี้แจงข้อสงสัยระหว่างหน่วยงานรัฐกับชุมชนเวียงกุมกาม. 19 มกราคม 2549. สถานที่ประชุมวัดช้างค้ำ.
- กองวิชาการและฝึกอบรม การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. ม.ป.ป. อุทยานธรรมชาติท่องเที่ยว. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- จิราพร ศรีวัฒนานุกุลกิจ. 2544. การท่องเที่ยวกับความเปลี่ยนแปลงในชุมชนชาวเขา. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เจมส์ แอล เครตัน. 2544. คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจของชุมชน. แปลโดย วันชัย วัฒนศัพท์. ขอนแก่น: ศิริภักดิ์ ออฟเซ็ท.
- ชูสิทธิ์ ชูชาติ. 2543. อุทยานธรรมชาติท่องเที่ยว. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.
- ดวงจันทร์ อาภาวัชรุทธิ์ เจริญเมือง. 2546. “การวางแผนเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเมืองหลวงพระบาง.” ใน เอกสารประกอบการบรรยายพิเศษแก่นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาการจัดการอุทยานธรรมชาติท่องเที่ยว คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2530. “อุทยานธรรมชาติท่องเที่ยวกับผลกระทบต่อวัฒนธรรม.” วารสาร ศิลปวัฒนธรรม. 8,6(เมษายน): 63-80.
- นิทรรศการชุมชนโบราณเวียง ทำกานและเวียงกุมกาม วิทยาลัยครูเชียงใหม่. 2528. ชุมชนโบราณเวียงทำกานและเวียงกุมกาม: นิทรรศการ ณ หอวัฒนธรรม วิทยาลัยครูเชียงใหม่ 25 มกราคม – 25 กุมภาพันธ์ 2528. เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่และศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูเชียงใหม่.

- นำชัย ทนุผล. 2542. แนวคิดและวิธีการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. พิมพ์ครั้งที่2. เชียงใหม่: สาขาวิชาพัฒนาการท่องเที่ยว คณะธุรกิจการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. 2542. การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ประเวศ ะสี. 2540. ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นคน ศักยภาพแห่งความสร้างสรรค์. พิมพ์ครั้งที่4. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.
- พจนานา สนวนศรี. 2546. คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน. พิมพ์ครั้งที่1. กรุงเทพฯ: โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ.
- พระวีระเดช สนุดิกโร. 2547. โครงการวิจัยประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นชุมชนศรีท้าวช้างคำ เวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติกระทรวงวัฒนธรรม.
- พวงเพชร ธนสิน. 2547. ศักยภาพ ข้อจำกัด และโอกาสของการพัฒนาเวียงกุมกามเป็นแหล่งท่องเที่ยว. เชียงใหม่: ภาควิชาภูมิศาสตร์ ธรณีวิทยาและประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ไพรัตน์ เดชะรินทร์. 2537. “นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนา.” ใน การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภณาการพิมพ์.
- พลอยศรี ไปราณานนท์. 2543. การท่องเที่ยวเบื้องต้น. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พลอยศรี ไปราณานนท์. 2544. การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พลอยศรี ไปราณานนท์. 2545. เชียงใหม่กับการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พลอยศรี ไปราณานนท์. 2548. ผลกระทบจากอุตสาหกรรมท่องเที่ยว. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มณีวรรณ คิวนิมและคณะ. 2546. โครงการพัฒนาการและผลกระทบของการท่องเที่ยว กรณีศึกษาชุมชนตลาดน้ำ. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- มนัส สุวรรณ. 2539. “การท่องเที่ยวกับผลกระทบ.” วารสารภูมิศาสตร์. 21,2(สิงหาคม): 13-16.

มูลนิธิอมรรวรรณอุปถัมภ์. 2534. **ประวัติย่อวัดช้างค้ำและเวียงกุมกาม ต.ท่าวังตาล อ. สารภี
จ. เชียงใหม่. เชียงใหม่: ม.ป.พ.**

เมธี พยอมยงค์. 2544. “เศรษฐกิจชุมชน: ทางเลือกเพื่อการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน.” ใน เอกสาร
**สัมมนาบทบาทของความรู้อุตสาหกรรมพื้นบ้านกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน. ณ คณะ
ธุรกิจ.**

การเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้, มนตรี กรรพุมมาลย์. 2533. **หลักและวิธีการรณรงค์งานพัฒนา
ชุมชน. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.**

รังสรรค์ ประทุมวรรณ. 2543. “การพัฒนา.” ใน **แนวความคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม.
เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. หน้า103-113.**

วรรณ วลัยวานิช. 2546. **ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว. พิมพ์ครั้งที่2. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.**

อรการ กาค้า. 2546. “เวียงกุมกาม อรุณรุ่งแห่งล้านนา อรุณแรกแห่งมั่งราย.” **กรุงเทพธุรกิจ. (20
กุมภาพันธ์) [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา [http:// www.sac.or.th/newvicha/new627.htm](http://www.sac.or.th/newvicha/new627.htm)
หัวข้อกรุงเทพธุรกิจจุดประกาย (8 กรกฎาคม 2546).**

วิไล บุญบรรจง. 2543. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพิจารณาแหล่งท่องเที่ยว บริเวณชายฝั่ง
ทะเลเมืองระยอง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง. การค้นคว้าแบบอิสระ ศิลปะศาสตร์มหา
บัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.**

ศิริ ฮามสุโพธิ์. 2543. **สังคมวิทยาการท่องเที่ยว. พิมพ์ครั้งที่1. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.**

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2548. **คู่มือการจัดการ: การท่องเที่ยวชุมชนและบ้านพัก
แบบโฮมสเตย์. พิมพ์ครั้งที่1. เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์.**

สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. 2546. **เวียงกุมกาม: การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา. พิมพ์ครั้งที่
ที่2. เชียงใหม่: WITHIN DESIGN CO.,LTD.**

สหวัดน์ แน่นหนา. **คำกล่าวในการประชุมการบริหารจัดการแหล่งศิลปกรรมและโบราณสถาน
เวียงกุมกาม. ประชุมเวทีสิ่งแวดล้อมเรื่องการบริหารจัดการแหล่งศิลปกรรมและ
โบราณสถานโดยท้องถิ่น: กรณีศึกษาเวียงกุมกาม จังหวัดเชียงใหม่ และวัดเกาะกลาง**

จังหวัดลำพูน. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 3 พฤศจิกายน 2548. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สายันต์ ไพเราะจิตร์, พิสิฐศักดิ์ บรรณานุรักษ์ และเสน่ห์ มั่นประสงค์. 2534. เวียงกุมกาม:

รายงานการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถาน. พิมพ์ครั้งที่1. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

สินธุ์ สโรบล. 2546. การท่องเที่ยวโดยชุมชน: แนวคิดและประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ.

เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สุรชาติ ศิวิสัย. 2530. “ การอนุรักษ์โบราณสถาน” ใน เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง แหล่ง

ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ในจังหวัดเชียงใหม่ : 17-20 มิถุนายน 2530 ณ วิทยาลัยครู

เชียงใหม่. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูเชียงใหม่.

สุทิพย์ อ่อน. 2541. การศึกษาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิง

อนุรักษ์ :กรณีศึกษาเส้นทางสายลำน้ำกก. วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะ

สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุวัฒน์ คงแป้น. 2544. พรานบ้าน พรานเมือง การพัฒนาภาคประชาชน. พิมพ์ครั้งที่1.

กรุงเทพฯ: รวมพรรณ จำกัด.

หทัยรัตน์ วัฒนพฤกษ์. 2542. ความรู้ ความเข้าใจ ของมัคคุเทศก์ เรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและ

การนำไปเผยแพร่แก่นักท่องเที่ยว. การค้นคว้าแบบอิสระ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อรัญญา สุวรรณดี. 2538. ผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมจากการท่องเที่ยวแก่ลูกค้าบ้านน้อย

ตำบล เชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหา

บัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

อุดร วงษ์ทับทิม และคณะ. 2546. “พัฒนาการและสถานภาพของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการ

ท่องเที่ยวโดยชุมชนในประเทศไทย.” ใน การท่องเที่ยวโดยชุมชน: แนวคิดและ

ประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ. เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

เอกสารสรุปการประชุมแนวทางแก้ไข พ.ร.บ. การท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องเพื่อการจัดการการท่องเที่ยว

อย่างยั่งยืน. พฤษภาคม 2544. ณ โรงแรมเอส ซี ปาร์ค กรุงเทพมหานคร.

อรอนงค์ ธรรมกุล. 2539. การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น. วิทยานิพนธ์

ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

Cohen, Erik. 1996. **Thai Tourism. Hill Tribes, Island and Open-ended Prostitution.**

Bangkok: White Lotus.

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright © by Chiang Mai University

All rights reserved

รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ	อายุ/ปี	เพศ	ตำแหน่ง/อาชีพ	วันที่สัมภาษณ์
1. ศรีพรรณ บุญเหลือ	46	หญิง	ขายของที่ระลึกบริเวณศูนย์ ข้อมูลเวียงกุมกาม	12 ก.ค. 2548
2. แก้ว (นามแฝง)	35	ชาย	มัคคุเทศก์ท้องถิ่น	16 ก.ค. 2548
3. ดวงคำ กาบศรี	40	ชาย	ขับรถรางเวียงกุมกาม	13 ก.พ. 2549
4. พระวีระเดช สนุดิโกโร	30	ชาย	เจ้าอาวาสวัดช้างค้ำ	1 ธ.ค. 2548
5. แสงหล้า บุญหมื่น	65	หญิง	ขายของที่ระลึกบริเวณวัด ช้างค้ำ	9 ม.ค. 2549
6. ชัย (นามแฝง)	41	ชาย	มัคคุเทศก์ท้องถิ่น	16 ธ.ค. 2548
7. นุช (นามแฝง)	38	หญิง	ขายดอกไม้และรูปเทียน บริเวณวัดธาตุขาว	13 ก.พ. 2549
8. สุพจน์ บุญหมื่น	40	ชาย	มัคคุเทศก์อาสาท้องถิ่น	11 ต.ค. 2548
9. จารุวรรณ แก้วดวง	32	หญิง	มัคคุเทศก์อาสาท้องถิ่น	10 ม.ค. 2549
10. สุกัลกษณ์ มุกดาหาร	26	หญิง	เจ้าหน้าที่ผู้ประสานงานเวียง กุมกาม	6 เม.ย. 2549
11. อาทิตย์ (นามแฝง)	34	ชาย	ขับรถรางเวียงกุมกาม	7 ม.ค. 2549
12. สราวุธ ชายสิงห์คำ	15	ชาย	เยาวชนชมรมฝึกสอนดนตรี พื้นเมือง	7 ม.ค. 2549
13. อัมพร องค์กรชัย	65	หญิง	มัคคุเทศก์ท้องถิ่น	13 ก.พ. 2549
14. ผ่องชัย หาญยุทธ	65	หญิง	สาธิตและจำหน่ายทอผ้า พื้นเมือง	10 ม.ค. 2549
15. จตุพร ขาวยอง	60	หญิง	ขายดอกไม้และรูปเทียน บริเวณวัดช้างค้ำ	10 ม.ค. 2549
16. พล (นามแฝง)	45	ชาย	ชาวบ้านชุมชนเวียงกุมกาม	15 ม.ค. 2549

ชื่อ	อายุ/ปี	เพศ	ตำแหน่ง/อาชีพ	วันที่สัมภาษณ์
17. นิยม พารธา	35	หญิง	สมาชิกประธานสภา อบต. ท่าวังตาล	15 ม.ค. 2549
18. ดวงใจ (นามแฝง)	50	หญิง	ชาวบ้านชุมชนเวียงกุมกาม	12 ก.ค. 2548
19. ชาดิ (นามแฝง)	45	ชาย	ชาวบ้านชุมชนเวียงกุมกาม	15 ม.ค. 2549
20. ผิน	40	หญิง	ชาวบ้านชุมชนเวียงกุมกาม	14 ก.ค. 2548
21. วิไล กาบรส	45	หญิง	ชาวบ้านชุมชนเวียงกุมกาม	14 ก.ค. 2548
22. เกษม บุญหมื่น	60	ชาย	อดีตประธานสภา อบต. ท่าวังตาล	15 ม.ค. 2549
23. พิระ ทนันชัย	40	ชาย	ปลัด อบต.ท่าวังตาล อ.สารภี	8 ก.ค. 2548
24. สหวัฒน์ แน่นหนา	50	ชาย	ผู้อำนวยการสำนักงาน ศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่	3 พ.ย. 2548

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ

นางสาวธีรวดี จำเดิม

วัน เดือน ปี เกิด

30 มกราคม พ.ศ. 2523

ประวัติการศึกษา

พ.ศ.2539

มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)

พ.ศ.2541

มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนนวมินทราชินูทิศ บดินทรเดชา

พ.ศ.2544

ปริญญาตรี คณะสังคมศาสตร์ สาขาวิชาสังคมวิทยาและ
มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved